

NICOLAE BOGDAN

ROMÂNII IN SECOLUL AL XV-lea

O reconstituire în linii largi a perioadei patriarhale a Neamului, pe temeiul cronicii lui Wavrin, reprodusă aci în versiune românească, în paralelă cu textul original.

(TREI PLANȘE HORS TEXTE)

— COLECȚIA JUSTINIAN —

1941

579963

7932

Biblioteca Centrală Universitară
 BUCUREȘTI
 Cota 7932 *doublet*
 Inventar 579963

B.C.U. Bucuresti

C579963

O LĂMURIRE

Lucrarea de față trebuie considerată numai ce este ea în realitate, adică ceea ce a fost în intenția autorului dela început până la sfârșit : o reconstituire obiectivă a veacului al XV-lea al erei creștine, sub unul din aspectele sale esențiale, spre a degaja astfel un adevăr românesc ignorat încă în bună parte, precum și merite românești capitale, de natură a scoate în relief mai ales astăzi, temeiurile nesdruncinabile ale dreptății românești în lume. Reconstituirea s'a făcut pe bază de izvoare cunoscute până acum numai de către un cerc restrâns de specialiști și deci insuficient valorificate în ceea ce privește documentarea și fortificarea morală a elitelor creatoare, active, ale neamului nostru. Se va mai putea constata apoi foarte lesne că la alegerea acestor izvoare n'a prezidat un capriciu ci o necesitate. Deoarece e cunoscută mai de mult împrejurarea că tocmai perioada care ne interesează aci, cea mai bogată în evenimente și contribuții românești epocale din prima jumătate a mileniului în curs, s'a dovedit mai săracă în mărturii directe și explicite asupra acestor evenimente și contribuții, în măsură să fie înțelese ca atare, fără să mai fie nevoie de interpretări sau prelucrări. Orice alt înțeles s'ar atribui paginelor ce vor urma și materialului folosit într'însele, n'ar putea fi considerat valabil, în sensul că n'ar corespunde intențiunilor limpezi ale autorului și traducătorului.

Pe de altă parte, nu s'ar putea tăgădui preocupărilor exprimate aci nici legitimitatea și nici actualitatea. Fiindcă noi Românii, nu numai că n'am încercat vreodată să ascundem adevărul, meritele sau dreptatea cuiva, dar ne-am grăbit să le recunoaștem și să le apărăm din toată inima. Exemple în sprijinul acestei afirmații s'ar putea culege din episoadele cele mai caracteristice ale întregii noastre istorii. Astfel că și pe această dimensiune a caracterului nostru, noi Românii ne înrudim cu acele puține neamuri creștine, care s'au dăruit neconținut cu o generozitate împărătească, împrăștiind în jurul lor stimulente roditoare, vitalitate nebiruită, ocrotire părintească și inspirații utile, fără a cere nimic în schimb, nici măcar o aducere aminte recunoscătoare. E cu totul firesc așa dar, ca în vremuri pline de greutate și de incertitudini ca cele pe care le trăim astăzi cu toții, să ne dovedim conștienți de adevărul pe care-l încarnăm, de valoarea simbolică a meritelor noastre, ca și pe deplin hotărâți să ne dobândim dreptatea pe care o implică aceste merite. Cu atât mai mult, cu cât noi avem certitudinea fermă că dreptatea noastră constituie fundamentul însuși al dreptății tuturor acelorora ce simt că pot și că trebuie să-și legitimizeze existența și dezvoltarea pe temeiul unei contribuții pozitive la creierea acestei hlamide vii a Dumnezeirii care este viața istorică.

De sigur că nimeni n'ar cuteza să ne ia în nume de rău efortul de față, chiar și atunci când el n'ar avea drept impuls decât dorința de-a afirma sau ocroti o nevoie de viață strict națională. Mai ales când acest lucru s'ar face în spiritul și în tradiția acelei decențe românești, devenită de multă vreme clasică. S'ar chema însă, în această presupunere, că ne-am folosi de cel mai sacru dintre drepturi, dar de un drept.

Când ne simțim însă împovărați de revelația că adevărul românesc de totdeauna poartă în mugurii săi florile și fructele unui suprem adevăr omenesc; când ne dăm seama că fără o înțelegere justă a meritelor românești celor mai elementare cât

și a celor mai profund simbolice, cu toate că mai puțin ostentative din toate, nici un alt merit istoric trecut sau contemporan n'ar putea fi valorificat potrivit cerințelor legitime ale unei echilibrante economii a Vieții; când conștiința că atâta vreme cât dreptatea românească nu va fi direct simțită în toate temeiurile ei reale și simbolice, toate neamurile fruntașe ale lumii riscă să se împovăreze istoricește cu greutatea inutile, atunci e vădit că strădania noastră izvorăște din voința deliberată a împlinirii unei datorii. Ea va trebui deci să fie considerată și acceptată ca atare.

În primul rând ca o datorie de conștiință față de propriul nostru neam, care se vede că a fost ursit ca să nu se mântuie din văpaia lungului și nemeritatului său martiriu de până aci, decât după ce va începe să întrezărească sensul providențial al încercărilor sale. Deoarece numai după această iluminare necesară istoricește, va putea să-și împlinească esențialul său magisteriu creștin; numai după aceea își va putea revela sie-și adevărata sa natură, adevărata sa vocație istorică.

Un ultim amănunt: Lucrarea de față, a fost proiectată încă din anul 1935, când am consacrat un foileton cronicei lui Wavrin. Imprejurări neprielnice ne-au împiedecat să ne traducem gândul în faptă. Astăzi când experiențele deficitare ale unui trecut mai îndepărtat ne-ar putea fi de oarecare folos în ceea ce privește edificarea unui viitor pe temelii mai sănătoase, paginile ce urmează pot fi socotite în adevăr de actualitate. Ele își vor păstra acest caracter, până ce toți cei investiți cu un rost și cu o misiune pe această lume, se vor convinge realmente că o condiție indispensabilă a progresului istoric organic, nu este artificiuul intelectual ci elevațiunea sufletească, înălțarea morală.

ROMÂNII IN SECOLUL AL XV-LEA

Printre primii Creștini, oameni umili în generalitatea cazurilor, după cum se știe prea bine, se înstăpânise la o anumită perioadă credința că la Judecata din urmă, în clipa când se vor redeschide cerurile pentru reîntoarcerea Mântuitorului în lume, vor reînvia spre a fi martorii instaurării desăvârșite a dreptății divine pe pământ, numai aceia ce prin credința lor curată, prin faptele sau prin pătimirea lor de mucenici, au contribuit în chip pozitiv la biruința fiului Dumnezeuului vieții, asupra puterilor neantului. Firește, mai târziu, când această credință a fost pe punctul de a căpăta putere și autoritate de dogmă, spre a fi articulată doctrinei, ea a trebuit să primească modificări. Totuși, intuiția originară s'a dovedit nu numai justă, ci de o adâncime ce înfioară. Deși, bine-înțeles, într'un cu totul alt sens de cât a fost bănuțit la început. Erudiția istorică din zilele noastre ne-o dovedește: Omul viu, concret, nu poate realiza progrese reale, *organice*, aci pe pământ, decât cunoscând în spiritul și în sensul lor adevărat, spre a le integra patrimoniului său pozitiv, toate experiențele necesare ale înaintașilor, toate bunurile spirituale definitiv câștigate. Condițiunea aceasta, imanentă procesului de normală dezvoltare a organicității istorice, în sensul că orice nesocotire a sa slujește numai reîntoarcerii ofensive a Morții, e departe de a ne contraria pe noi toți aceia ce personificăm astăzi destinul ascensional al omului și al Creștinului creator de istorie. Fiindcă respectând-o, departe de a diminua, sporim — dimpotrivă — în adâncime, în demnitate și în tărie sufletească. Mai mult decât atât: tocmai acest respect dovedește că din însăși practica realităților vii am ajuns la convingerea caracterului sacru a existenții omenești, că tainele pe care urmează să ni le revele viitorul, nu sunt mai puțin fascinante decât acele pe care ni le-a lăsat moștenire trecutul.

Ar fi de sigur de prisos să mai reamintim aci că și alte intuiții ale primilor Creștini s'au dovedit tot atât de adânc întemeiate, tot atât de rodnice, deoarece n'am face decât să repetăm un adevăr pe deplin cunoscut și acceptat. O evidență ce n'a fost însă îndeajuns subliniată, deși prin ea însăși se dovedește înrudită cu miracolul, este temeinicia *credinței* în adevărurile profesate, temeinicie ce se verifică neconținut. Deoarece împotriva tuturor aparențelor și peste toate obstacolele ce i se ridicau în cale, Creștinismul nu numai că a contribuit la transfigurarea reală a lumii prin înălțarea morală a omului concret, prin configurarea spontană a personalității autonome și creatoare, dar a izbutit să dobândească bazele subiective și obiective necesare mântuirii universale.

E apoi de netăgăduit că, dintre toate popoarele pământului, cel ce se apropie mai mult de idealul creștin cel viu, atât prin conformația sa sufletească, prin toate elementele predestinării sale, din ce în ce mai vădit convergente, cât și prin orientarea neschimbată a spiritualității sale, e poporul Român. Simpli, buni, iertători, modești până la neversosimil, deși am dovedit în repetate rânduri că nu ne lipsește niciuna din calitățile ce stau la temelia edificiilor culturale monumentale ale altor neamuri înrudite, prin tot ce reprezentăm ca *aparențe*, n'am ajuns să-i determinăm încă pe cei ce se orientau în viața lor istorică după criterii obiective, palpabile, neuguțărești, adică relative, trecătoare și superficiale, să ne considere decât ca pe un fel de cantitate quasi-neglijabilă¹⁾. Cu toate acestea, contribuția noastră la crearea a însuși făgașului comun al culturii europene și creștine, îmbracă un caracter atât de hotărîtor, atât de evident, mai ales după o examinare mai atentă, încât ea nu mai poate fi discutată astăzi de nimeni. Adevăr valabil numai pentru trecutul îndepărtat, fără să mai punem în cumpănă aportul probabil al viitorului. Astfel se lasă întrezărit și aci, subtilul procedeu dialectic al Creatorului tuturor celor văzute și nevăzute, de-a atribui tocmai elementelor sale celor mai sărace în veleități și aparențe, menirea esențială de-a infuza vieții istorice prospețimea și vigoarea, sănătatea și echilibrul. Ca și alte principii calitative mai obscure, mai greu de definit, tocmai printr'insele se exprimă harul cel inefabil, isvorul lăuntric de sevă și de putere reală, fără de care nu se poate

¹⁾ Credem inutil de a mai adăuga aci, că toate spiritele europene cu adevărat reprezentative, începând cu Papii Inocent al III-lea și Æneas Silvius Piccolomini (Pius al II-lea) și sfârșind cu împăratul Sigismund de Luxemburg, cu Napoleon al III-lea sau cu Bismarck, ne-au considerat cu totul altfel.

concepe nici armonie, nici continuitate organică în dezvoltarea articulațiilor istorice cantitative.

Toate aceste considerațiuni, ne îndreptățesc să statornicim din capul locului că istoria noastră a Românilor nu va putea fi înțeleasă nici în ansamblul și nici în episoadele sale culminante decât de două categorii de cetitori. Mai întâi de către cei ce cred și speră în reconstituirea chipului divin în Omul istoric, reconstituire ce pare că trebuie să se realizeze printr'o serie de experiențe fragmentare în formă, complementare în fond; apoi de cei binecuvântați cu darul de a intui just valorile calitative, lenta lor exprimare în timp și semnificația lor istorică limpede.

Lucrarea de față are menirea să arate în cadrul unei perspective strict documentare că adevărurile de mai sus se pot verifica în concret. Și anume într'o perioadă de totală istovire a Creștinătății europene, când națiunea Română pe deplin constituită ca personalitate istorică autonomă, a îndeplinit aci rosturi istorice capitale, cu o energie, cu o generozitate și mai ales cu o eficacitate cu adevărat semnificative. Apoi că această svâcnire afirmativă, deși neînțeleasă și nerealizată atunci pe deplin, s'a efectuat totuși pe linia cea mare a dezvoltării și desăvârșirii *lăuntrice* a întregului instrument providențial cu care ne-am născut și ne-am dezvoltat în perfectă corelație organică. În sfârșit, fără a stărui asupra împrejurării că toate mărturiile reproduse de noi aci concordă între ele în ceea ce privește recunoașterea serviciilor capitale aduse Europei de Românii din veacul al XV-lea, ținem să precizăm că episodul de față nu va putea fi pe deplin înțeles, decât pe de o parte în perspectiva întregii noastre dezvoltări istorice, iar pe de alta în corelație organică cu evoluția întregii creștinătăți contemporane.

Rezumând așa dar la maximum realități cunoscute și acceptate ca valabile de toată lumea, vom reaminti că într'un interval de timp ce acoperă trei milenii aproape, în vasta ritmică istorică a fondului etnic încorporat ființei concrete a națiunii noastre de astăzi, deosebim patru momente culminante și anume:

a) Momentul Traco-Geto-Dacic, exprimat în constituirea imperiului patriarhal al lui Buerebista și încheiat odată cu moartea lui Decebal și cu începutul perioadei de gestație din care avea să se nască Neamul Românesc de mai târziu;

b) Momentul latin răsăritean, care începe a se contura după fuziunea organică dintre fondul plastic traco-geto-dacic și forma

spirituală latino-mediteraneeană, adică pe la sfârșitul secolului al III-lea de după Hristos. Latinii răsăriteni, descendenți ai acestei uniuni simbolice dintre Nord și Sud, precum și părinții legitimi ai Națiunii Române de astăzi, au determinat cele trei mari evenimente capitale, cu rădăcină unică însă și anume creștinarea Imperiului Roman, al cărui centru de greutate se mută în spațiul pontic, crearea Monarhiei creștine, adică posibilitatea de a transfigura forța haotică de până aci, subordonând-o unui principiu spiritual concret și întemeierea tradiției culturale și politice ce avea să slujească mai târziu drept bază de organizare și dezvoltare întregii rase albe. E limpede așa dar, că în decursul acestei perioade și în urma unor inițiative latin-răsăritene, adică pre-românești, s'au elaborat supremale norme ale organizării continentului într'un spirit cu adevărat creștin; în statornicirea acestor invizibile temelii morale, menite să susțină cele mai impozante edificii culturale din câte a împodobit planeta, s'a afirmat pentru prima oară, în plinătatea bărbăției sale creatoare, ca o adevărată binecuvântare a cerului, clasică înțelepciune arică. Acum s'au constituit și s'au determinat în toate elementele lor organice, mădulările treimei instituționale ce a configurat Europa de astăzi, în tot ce are ea mai sănătos, mai viabil, mai susceptibil de durată și de perfecțiune: Biserica cu întregul ei sistem dogmatic, Monarhia creștină și Armata creștină. Iar că această elaborare instituțională n'a fost o improvizație fericită, un produs al unui hazard norocos, ci opera trudnică a unor inspirați, ce anticipau încă de pe atunci în personalitatea lor simbolică tot ce presimțim mai pur, mai făgăduitor în Europa de mâine, o constituie faptul — subliniat de noi și cu alt prilej ¹⁾ — ce nu se poate nici uita și nici tăgădui, că cele mai reprezentative figuri europene ce ocupă în întregime primul plan al celui dintâi mileniu creștin, ca și autorii celor mai rodnice inițiative istorice din această perioadă, cei ce prin toate actele și planurile lor ni se arată neconținut obsedați de voința de a asigura unitatea în varietate și continuitatea normală a neamurilor de rasă albă, elevațiunea lor lentă, dar cu atât mai temeinică, mai sănătoasă, către o viață morală, către eliberarea prin spirit, au fost Latinii răsăriteni. Astfel, Constantin cel Mare, primul monarh creștin din istorie, cel ce-a convocat la Niceia primul conciliu ecumenic creștin, punând astfel bazele dogmaticii

¹⁾ Cf. « Funcțiunile istorice, europene și creștine, îndeplinite de Națiunea Română ». București, 1940.

crislogice, a fost un Latin răsăritean dintre cei mai caracterizați. Și aci ținem să ne folosim de prilej, spre a reaminti măcar în treacăt, până când împrejurări mai favorabile ne vor îngădui să demonstrăm pe larg, că acest Impărat, a cărui memorie sacră a fost atât de pe nedrept hulită de către spiritele negative și atât de puțin apărată de cei ce trăesc de pe urma moștenirii sale, n'a fost numai un ctitor favorizat de noroc, ci un înțelept, un inspirat de Dumnezeu, care chiar înainte de-a primi taina sfântului botez, s'a dovedit în măsură să ocrotească cu luminile prevederii sale, ortodoxia născândă. E astfel un adevăr pe deplin statornicit de mult, că pe vremea când s'a întrunit conciliul dela Niceia, eveniment capital în istoria creștinismului, opiniunile eretice ale fascinatorului Arie, câștigase nu numai cugetele lesne influențabile ale anturajului imperial al lui Constantin, dar și pe acelea ale majorității prelaților ce urmau să formuleze simbolul credinței. Ceea ce înseamnă că dacă Impăratul ar fi fost un om de rând, nu o personalitate cu adevărat excepțională, el ar fi îngăduit din capul locului triumful heresiei, împovărând Biserica vizibilă născândă cu o eroare ce i-ar fi fost fatală, tocmai fiindcă putea fi invocată ca precedent de toți cei ce i-ar fi dorit mai târziu ruina. Constantin a avut și de astă dată darul de a vedea just lucrurile și tăria de caracter ce-i dicta să ocrotească minoritatea cu adevărat ortodoxă, împotriva majorității ce, incapabilă să discearnă efectele posibile ale unei erori neînsemnate în aparență, se arăta foarte dispusă să slujească heresiei ¹⁾.

Latin răsăritean caracterizat a fost și Theodosiu, care a desăvârșit pe plan politic opera celui dintâi, după cum Latini răsăriteni au fost și Justin Bătrânul, Justinian, Belizarie, adică cei ce au *încarnat* pentru prima oară idealul monarhului și-al oșteanului creștin în imagini atât de perfect conturate, încât ele nu se vor mai putea șterge niciodată din memoria omenirii istorice.

Disparația prematură a acestui element providențial a fost resimțită secole de-a-rândul de către întreaga creștinătate europeană. Cei mai crunt loviți însă de denaturarea operii ciclopeene a unui Constantin sau Justinian am fost noi Românii. Deoarece în perioada cea mai critică a constituirii noastre ca Neam distinct, și deși Dumnezeu ne predestinase unor funcțiuni istorice de o importanță capitală, tocmai noi am fost lipsiți de binefacerile, de asistența și de ocrotirea trinității de

¹⁾ Cf. Bernouilli: « *Das Konzil von Nicaea* ».

așezăminte creată cu trudă și cu asudare de sânge de părinții neamului nostru.

c) Urmează momentul Valah sau românesc propriu zis, ce începe a se contura încă de prin secolul al IX-lea de după Hristos, atingându-și punctul culminant în secolul al XV-lea, cu o pălpăire supremă la limita despărțitoare a secolelor al XVI-XVII. În acest răstimp, Românimea, determinată în toate caracteristicile sale de personalitate istorică distinctă, însă lipsită de îndrumarea, de ocrotirea și de sprijinul celor trei așezăminte de bază indicate de noi mai sus, a îndeplinit totuși în această parte a lumii funcțiuni istorice de însemnătate primordială, apărând întreaga Europă creștină slăbită, anarhizată, învrăjbită, împotriva unor repetate invazii extra-europene de o virulență fără de precedent, care o amenințau dacă nu cu exterminarea, în orice caz cu desmembrarea și cu denaturarea rosturilor sale profunde, cu alienarea personalității sale istorice, care ar fi constituit o catastrofă ireparabilă pentru omenirea întreagă. Această unanimă ridicare valahă, tocmai pentru că a fost spontană și instinctivă, constituind elementul neprevăzut, a fost de o eficacitate indiscutabilă, crușând Creștinătății europene o perioadă de grozăvii și de încercări ce numai bine nu puteau să-i priască atunci;

d) Pe la începutul veacului al XVIII-lea se declanșează momentul Renașterii Românești, aflat acum abea la începutul curbei sale evolutive și asupra căruia nu ne putem opri, fiindcă el rămâne cu totul în afară de cadrul temei de față.

Toate aceste mari momente istorice se nasc și se desfășoară în ritmul și cu alura caracteristică proceselor de o manifestă organicitate istorică, avându-și fiecare un rost vădit necesar în economia vieții europene considerată în ansamblu. În sensul că toate inițiativele epocale ale strămoșilor și ascendenților noștri, vlăstare legitime ale acestui cer și ale acestui pământ, s'au dovedit totdeauna egal de juste și de necesare organizării temeinice și elevațiunii morale a variantelor de bază ale întregii rase albe, iar indirect, întregii omeniri concrete, istorice. Lucru ce s'a dovedit cu prisosință mai ales în largile intervale de timp când s'a încercat denaturarea, suspendarea sau frângerea acelor inițiative. Fiindcă toate aceste retrogradări istorice, conștiente sau nu, au stârnit rezultate funeste în primul rând aceluia ce le-au provocat, fie din impulsuni necugetate, fie dintr'o flagrantă necunoaștere sau nesocotire a legilor organicității istorice. Ceea ce înseamnă că pe pământul acestui străvechiu peisagiu traco-geto-dacic, unde succesiunea anotimpurilor aspre ale

vieții istorice n'a făcut decât să accentueze continuitatea curentelor vitale și spirituale originare, precum și desăvârșirea lor treptată, s'au realizat experiențe și s'au distilat rezerve de vitalitate și spiritualitate superioară de o valoare incomensurabilă. Tocmai pentru că în chip repetat, în urma unor experiențe concludente ce acopăr un interval de aproape trei milenii, aceste rezerve, întrupate într'un fond etnic reprezentativ pentru întregul fond european viu, s'au dovedit indispensabile echilibrului, coeziunii, continuității și dezvoltării normale a întregului.

În decursul celui de al doilea mileniu creștin, aceste rezerve și-au manifestat pentru prima oară din plin eficacitatea, cu o spontaneitate și cu o energie mai mult decât semnificative, de-a-lungul întregului secol al XV-lea. Am recapitulat aci lucruri pe care le-am mai spus și în altă parte, nu determinat de un reflex nestăpânit al orgoliului sau de vreun sentiment și mai puțin recomandabil, ci spre a sublinia încă odată, că o reînălțare a epocii noastre, nu se poate realiza decât în spiritul autentic al acestei bune tradiții. Tradiție în care, toți cei ce suferim, luptăm și sperăm astăzi, începem a recunoaște sorginea a tot ce e robust, sănătos și făgăduitor în noi toți și singurul temei pe care vom putea continua marele efort de creație istorică pe un plan superior de înțelegere și de manifestare.

SITUAȚIA EUROPEI DIN DECURSUL PRIMEI JUMĂTĂȚI A VEACULUI AL XV-LEA, VĂZUTĂ DE UN CONTEMPORAN

Un document redactat la începutul anului 1443, deci cu mai bine de un an și jumătate înainte de cruciada dela Varna, evenimentul capital al acestei epoci, ne îngăduie nu numai să ne formăm o viziune justă asupra stărilor de lucruri de atunci, din combinarea unor elemente disparate, dar să ascultăm așa zicând însăși spovedania veacului, să-l auzim mărturisindu-și durerile, umilințele, înfrângerile, apoi biruințele neașteptate și finalmente speranțele și bucuria. Speranțe și bucurii stârnite numai și numai de biruințele subite dobândite de Români — lucru ce se cuvine accentuat — într'o vreme când, profund demoralizată, întreaga Creștinătate se aștepta să vadă cum ciclonul islamic acoperă întreaga Europă centrală, zdrobind totul în calea sa. Documentul în chestiune e o scrisoare amănunțită adresată de călugărul Franciscan Bartolomeo da Genova, care se intitulează în semnătură *ministru general al fraților minoriți în părțile Răsăritului*, priorului mănăstirii Sfântului Ioan din Ierusalim. În această scrisoare, reprodusă ca o justificare de către editorii cronicei lui Wavrin din 1859 și retipărită apoi de către răposatul prof. N. Iorga în cunoscutele *Melanges d'histoire* editate de d-l prof. Marinescu la Cluj, călugărul franciscan s'a silit ca să înfățișeze corespondentului său o imagină de ansamblu asupra situației din Sud-Estul european și să stabilească apoi, în chip cât mai lămurit cu putință, poziția respectivă a Musulmanilor și a Creștinilor în noua luptă decisivă ce se angaja aci în Sud-Est. Luptă în care poate mai mult ca la Nicopole în 1396, se juca soarta mădulărilor celor mai viguroase ale Creștinătății, din centrul și sud-estul continentului nostru.

Autorul se slujește de o franceză arhaică incorectă, chiar pentru forma de atunci a limbii respective, iar resursele sale așa zicând tehnice, nu sunt acelea ale unui scriitor proeminent, dacă ar fi să-l comparăm cu dimensiunile și cu precedentele literare create de un Froisart de pildă, care-i era anterior totuși cu o generație. Dar dacă facem abstracție de această disonanță și ținând seama de starea mijloacelor de informație și de exprimare ale epocii, vom constata că Bartolomeo da Genova e un observator perspicace, în stare să judece evenimentele și realitățile vii în desfășurarea lor dinamică, să deosebească esențialul de accesoriu, să așeze lucrurile cu o aproximație mulțumitoare în perspectiva lor adevărată, după cum știe să prețuiască informația justă, diagnosticul potrivit și remediul cel eficace. Esclusivismul confesional, explicabil nu numai la un om în poziția sa dar și pentru timpul acela, îl cam face să cadă în păcatul părtinirii atunci când e vorba să recunoască meritele, de altmintreli evidente, ale Românilor ortodocși, în ceea ce privește smulgerea biruințelor decisive împotriva Musulmanilor. Față însă de celelalte merite ale sale, îi putem trece cu vederea această scădere, cu atât mai mult cu cât adevărul a fost reconstituit mai târziu în întregime, pe baza unor izvoare, fapte și date mai presus de orice dubiu și de orice discuție, după cum se va vedea.

Călugărul Franciscan începea așa dar prin a sublinia că toate datele, realitățile sau împrejurările citate ori invocate în expunerea sa, le-a cules fie din propria și directă sa experiență, ca unul ce a slujit multă vreme — și slujea încă în momentul când scria acele rânduri — în mănăstirea Fraților Minoriti din Constantinopol, fie din relațiunile neguțătorilor Venețieni și Genovezi ce colindau neîncetat regiunea. Și ne aducem aminte cu toții, că acești neguțători își creiase cu mult înainte o reputațiune de observatori foarte desghețați, ce se înșelau arare ori.

Intrând apoi direct în materie, inimosul călugăr arată că în răstimp de numai șase ani, Otomanii au trecut întocmai ca un ciclon peste « Bulgaria, Serbia, Slavonia, Dalmația, Valahia, Transilvania, Bosnia, peste regatul Ungar și peste așezările săsești », devastând și distrugând totul cu foc în calea lor și târind după dânșii, osebit de prăzi, peste patru sute de mii de Creștini luați ca robi. Cifră desigur enormă, dacă ne gândim la raritatea populației de atunci. Apoi după ce zugrăvește în termeni patetici atât cumplita dezolare a ținuturilor bântuite de acest prăpăd, — sate, târguri, cetăți și orașe ruinate, ogoare căzute în paragină — cât și chinurile indescriptibile ale celor ce, după ce cădeau cu

duiumul în captivitate, erau târîți, legați ca animalele, pe drumuri de sute de kilometri, spre a fi expuși în cuști prin târgurile de robi, el ține să ne lămurească în chip explicit că acești robi, după ce sunt descreștinați cu forța, ajung ei înșiși « *cei mai răi și mai cruzi dintre Sarazini* ». Grație acestui sistem, în vreme ce Musulmanii sporesc în număr în putere, în bogăție, în suprafață stăpănită, țările creștine se depopulează, se sălbătesc și ajung în cea mai tragică suferință. Iar spre a scoate și mai mult în evidență această constatare, Bartolomeo da Genova reamintește că nici nu s'au împlinit două sute de ani de când Otomanii, pe atunci la începutul carierii lor, erau cunoscuți ca simpli păstori și nomazi, sălășluind cu turmele lor prin munții de lângă Damasc sau prin regiunile înconjurătoare și stăpânind numai două orașe. Puțin câte puțin însă și datorită « *păcatelor noastre* », ei s'au înmulțit și s'au întins peste toată Asia Mică, până spre Caucaz pe de o parte, iar pe de alta până la hotarele Etiopiei, venind acum [1440] să se reverse peste Balcani către Europa centrală. Apoi, de unde ei la început erau umili și săraci, acuma, supunându-și Regi și Împărați, au dobândit bogății atât de mari în urma despoierii Creștinilor, încât nu se mai îmbracă și nu se mai împodobesc decât cu mătăsuri, cu aur și cu pietre prețioase. Osebit de faptul că până și cei mai neînsemnați dintre dâșșii au la desăvârșita lor discreție câte șase, opt sau zece sclavi, dintre care cei mai mulți fusese odinioară Creștini și nobili. În sfârșit, după ce reamintește că până și Sfântul Mormânt se află stăpănit iară de necredincioși, după ce-a fost smuls din nou din mâinile Creștinilor, Bartolomeo da Genova nu-și poate stăpâni câteva exclamații dureros de elocvente, tocmai prin justețea lor:

« O principi Creștini, ce faceți voi în timpul acesta? Pentru ce dorimiți? Pentru ce vă sfărâmați și vă scrijilați armurile unii împotriva altora, voi care ați putea—dacă ați voi numai, să dobândiți și să supuneți credinții voastre întreaga lume? Cum veți cuteza să vă înfățișați în ziua judecății în fața scaunului lui Dumnezeu, când — în viață fiind — ați tolerat să se piardă astfel Creștinătatea de către dușmanii cei răi ai credinței și să se nimicească atâtea suflete în fața ochilor voștri? [Spre a vă da seama cât de adânc ați decăzut] — subînțelege dânsul — priviți la înaintașii voștri și la toți aceia ce, pentru omeneasca laudă, ori spre a dobândi glorie pământească, au săvârșit atâtea lucruri mari încât pot fi asemănați cu Romanii cei vechi. Priviți de asemeni la pilda lui Carol Magnul și a regelui Ludovic cel Sfânt, ca și la altor Creștini de slăvită

memorie, care au săvârșit atâtea fapte de arme nu spre a dobândi glorie pământească, ci spre a înălța numele lui Isus Hristos, spre a întinde hotarele credinței și spre a se împărtăși din gloria cea veșnică și din răsplata divină ».

După ce confirmă și deplânge astfel starea de anarhie în care se găsea pe atunci Europa, cât și amorțirea totală a energiilor ei luptătoare; după ce-și exprimă părerea că fără lucrarea harului lui Dumnezeu asupra inimilor puternicilor principii creștini cuvintele sale de îndemn n'ar putea avea niciun efect, ajunge la partea cea mai importantă a expunerii sale. Anume, acolo unde arată că harul divin *s'a și manifestat spre mântuirea tuturor Creștinilor*, prin aceea că a îngăduit Românilor o serie de repetate și decisive biruinți :

« Căci, scrie textual Bartolomeo da Genova, în păresimile anului o mie patru sute patruzeci și doi [deci cu puțin înainte de întocmirea documentului în chestiune] Turcul, în voința de a distruge în întregime regatul Ungariei, trimise împotriva-i o puternică și numeroasă adunătură de Turci, iar aceștia potrivit obiceiului lor, au prins un mare număr de Creștini. La reîntoarcerea lor însă, Ungurii ¹⁾, cu ajutorul lui Dumnezeu i-au atacat și au ucis mai mult de treizeci și șase de mii dintr'înșii. Lucrul acesta s'a întâmplat în Dumineca patimilor când, din mila lui Dumnezeu, fie numele său binecuvântat, dușmanii credinței au căzut sub mâna noastră ».

Acțiunile noastre obligă să prevenim pe cititori că autorul documentului invocă de noi aci, determinat nu numai de ignorarea realităților geografice și etnografice elementare, dar și de unele reflexe psihologice imanente pozițiunii și educației sale, se arată înclinat prea adesea să atribuie Ungurilor, adică mai precis: Catolicilor, acele mari și răsunătoare biruinți dobândite împotriva Musulmanilor. Dar tot cu acest prilej se impune și o altă distincție pe care-o documentăm în chip amplu ceva mai jos: În primele cinci secole ale existenței sale, adică până la catastrofa dela Mohacz care-a redus-o la rangul de simplu pașalâc, Ungaria *n'a fost cătuși de puțin un regat național maghiar și nici nu visa c'ar putea deveni vreodată, ci un regat apostolic polinațional a cărui limbă oficială era latina*. Accentul într'o atare stare de lucruri cădea prin urmare nu asupra naționalității ci asupra confesiunii care trebuia să fie

¹⁾ Vom vedea numaidecât, sprijiniți pe numeroase mărturii contemporane, printre care și cronică lui Wavrin, ce fel de « Unguri » erau aceștia.

obligator catolică și asupra stării sociale. Iar « Unguri », erau considerați toți aceia ce luptau sub steagul Regilor *apostolici* al Ungariei, regi care după stingerea dinastiei arpadiene n'au mai fost maghiari ci Normanzi, Austriaci, Români, (Matei Corvinul) Poloni, etc. Distincția aceasta între « Unguri » și Maghiari e foarte importantă, deoarece pe confuzia — adesea voită — dintre cele două noțiuni s'au clădit cele mai bizare construcții pseudo-istorice. Se înțelege astfel lesne de ce Bartolomeo da Genova, ca și alți catolici de atunci și de mai târziu, fără să-și dea seama cât de mult deservesc în fond cauza vrednică de stimă a Bisericii Romano-Catolice, se arăta atât de înclinat să-i confunde pe Români și pe apartenenții altor naționalități sud-est europene, cu « Ungurii ». De fapt, s'a știut de pe atunci și lucrul acesta a fost recunoscut pe față de întreaga Creștinătate, că meritul acelor biruinți revine în întregime Valahilor, adică Românilor, indiferent de nuanța confesională căreia ar fi aparținut ei în momentul acela.

Dar ceea ce se cuvine subliniat cu deosebire, e faptul că până în cele din urmă însuși Bartolomeo da Genova a fost adus pe nesimțite de logica inexorabilă a realităților ca să-i arate pe adevărații autori ai pedepsirii invadatorilor extra-europeni. Căci, scrie dânsul textual... « ajungând această veste [a înfrângerii] la urechile Turcului ¹⁾, acesta rămase la început uluit, apoi se mânie foarte și trimise după Domnul Valahiei, care deși creștin este supusul său și se numește Diracule ²⁾; acesta răspunzând invitației, [Turcul] îl primi foarte onorabil la masă, împreună cu baronii [sau boierii] săi, pe care acela îi adusese cu dânsul. După aceea l-a constituit prizonier și a pus să i se taie capul ³⁾, sub cuvânt că el știa despre înfrângerea pricinuită de Creștini. Lucrul acesta s'a săvârșit la Adrianopole, unde el [Sultanul] a luat toate pământurile boierilor [Domnului Munteniei] și le-a dat Turcilor, unde și cum a voit, apoi a trimis o căpetenie turcească în Valahia spre a lua asupra-și domnia și spre a guverna țara în folosul lui. În acest scop i-a pus acelei căpetenii la dispoziție un corp de douăsprezece mii de Turci. Ungurii [iarăși Ungurii !] li s'au împotrivit și acestora cu ajutorul lui Dumnezeu și al

¹⁾ E vorba de sultanul Amurat al II-lea.

²⁾ Vlad Basarab, fiul lui Mircea, supranumit *Dracul*.

³⁾ E drept că a circulat pe acea vreme zvonul tăierii lui Vlad Basarab. Însă Wavrin care după cum vom vedea, l-a cunoscut personal pe ilustrul Domn Valah, nu numai că restabilește în această privință adevărul, dar arată și adevăratele rațiuni ale eliberării lui.

celor din Țara Valahiei, încât toată acea multitudine de necredincioși a fost trecută prin ascuțișul săbiei, fără să mai poată scăpa niciunul.

«Auzind Turcul și despre această înfrângere, s'a ridicat foarte mândru cu toată marea lui ură și trufie, poruncind să se cheme la sine întreaga sa putere, toată călărima și toții aliații săi, atât din Grecia, cât și din Turcia. În urma acestei chemări și-a adunat o oaste mare și puternică de aproximativ o sută și optzeci de mii de oameni pe care o trimise din nou în Valahia. Poruncind în același timp ca toată această țară să fie distrusă prin foc și prin sabie, precum și să se prindă și să se aducă la dânsul toți aceia pe care-i vor putea lua prizonieri.

«Când s'vonurile acestor pregătiri au ajuns la cunoștința lor [a Valahilor] ei au cerut cu umilință pace, făgăduind că se vor supune. Și iată cum s'a manifestat și de astă dată bunătatea divină, care se va arăta totdeauna față de cei căzuți în nevoie. [Căci nevroidin Musulmanii să le acorde pacea cerută] ei [Valahii] s'au adunat în munții lor — «*et les Hongrois et les Poulenoys avec eulx, contre les Turcs*» — se grăbește să adauge scriitorul cu irezistibila lui candoare, de teamă ca apartenenții confesiunii sale să nu rămână excluși și de astă dată dela onorurile victoriei.

«Și acolo, continuă dânsul, s'a început acea bătălie pe spații largi, însă în cele din urmă victoria s'a pronunțat de partea lui Dumnezeu [adică a Valahilor]. Căci toți [Musulmanii] au fost înfrânți. Dintre aceștia au fost omoriți cincizeci și două de mii, afară de aceia ce au fost prinși sau puși pe fugă; toate corturile și pavilioanele învingșilor au rămas în mâinile învingătorilor, împreună cu aproximativ cinci mii de cămile și nenumărați cai. În fine, o mare parte a fugarilor s'a înecat în Dunăre, astfel că puțini s'au putut reîntoarce spre a duce Turcului trista veste asupra celor întâmplare. Iar când a aflat și el adevărul, abea s'a stăpănit ca să nu-și iasă din simțiri și să nu-și piardă mințile în marea lui durere ¹⁾. Apoi se îmbracă în negru și vreme de trei zile nici n'a băut nici n'a mâncat, nici n'a vorbit cu nimeni, ci-și repeta numai sie-și aceste simple cuvinte: «A venit vremea ca Alah să ne smulgă sabia din mână». Apoi ieșind afară din cort, își isbea turbanul de pământ.

«De pe urma acelei victorii, toți oamenii din Valahia, ba până și păstorii de prin cele mai ascunse funduri de țară s'au îmbogățit: toți

¹⁾ De remarcat că în această privință relatările lui Wavrin concordă cu acele ale lui Bartolomeo da Genova.

aceștia nu mai umblau acum decât îmbrăcați în caftane de mătase și în stofe țesute cu fir de aur, adică tot vestminte și lucruri luate dela Turcii înfrânți și pe care aceștia, în marea lor fudulie, le purtau pretutindeni cu dâșii. Din această împrejurare, Creștinii au căpătat atâta inimă încât s'au adunat [din nou] și au trecut [pe țărmul drept al Dunării, înaintând] până aproape de Adrianopol, cucerind mai multe orașe și locuri întărite, arzând și nimicind totul prin prejur. Lucrul acesta l-au început în ziua a doua a lunii Septemvrie din anul 1442. Turcul, voind să se împotrivească, trimise asupra Creștinilor vreo cincisprezece mii de Turci, cu ordinul ca să-i hărțuiască și să le taie calea la vadul apei [la Dunăre] astfel ca oamenii noștri să nu poată trece îndărăt [în țara lor]. S'au iscat de aci mai multe ciocniri în decursul căroră [Musulmanii] au fost cu toții înfrânți sau puși pe fugă, mulți dintre dâșii fiind trecuți prin sabie și uciși ».

Prin urmare, adevărul s'a revelat în întregime — așa zicând — la împărțea. Căci după ce-a înregistrat înfrângerea totală a năvălitorilor, bunul călugăr ni-i arată numai pe Valahi îmbrăcați în stofele țesute cu fir de aur ale învinșilor, și stăpâni pe corturile, pe cămilele și pe caii lor nenumărați. Astfel că nouă, oricât de dispași ne-am fi arătat totdeauna să subliniem meritele celorlalți Creștini, atunci când ele s'au manifestat în adevăr, ne vine greu să credem că acum și în special Maghiarii, au ținut să se arate dintr'odată atât de generoși încât să ducă ei singuri tot greul bătăliei, iar caftanele, mătăsurile și cămilele să le lase Românilor. Realitatea onest și amănunțit reconstituită mai târziu, ne arată că Valahii au fost aceia ce au sfârșit cu acest prilej elanul irezistibil și reputația de invincibilitate a Musulmanilor, iar conducătorul lor și factorul determinant al tuturor acestor biruinți strălucite a fost Voevodul Ion Corvinul.

*

În concluzia expunerii sale, Bartolomeo da Genova constată că Musulmanii sunt atât de slăbiți în urma năprasnicilor și repetatelor lor înfrângeri, încât dacă s'ar izbuti ca prin judicioasa întrebuițare a unei flote de galere bine echipată să se împiedice aducerea de trupe proaspete din Asia Minoră în Peninsula Balcanică, soarta lor ar fi petcluită. Cu atât mai mult, accentua fratele minorit, cu cât ei căzuse într'o astfel de demoralizare, încât numai vestea sosirii unor astfel de galere i-ar face să-și piardă capul și s'o rupă de fugă.

SITUAȚIA EUROPEI CENTRALE ȘI SUD-ESTICE IN VEACUL AL XV-LEA, RECONSTITUITĂ IN AMĂNUNT, IN ZILELE NOASTRE, DUPĂ CONFRUNTAREA TUTUROR CELORLALTE ISVOARE DESCOPERITE

Cercetările de specialitate, din ultimii cincizeci de ani mai ales, au adunat un material imens în legătură cu invazia islamică în Europa. S'au putut reconstitui astfel în amănunt, toate fazele înspăimântătoarei calamități. După câte știm însă, nu s'a folosit nimeni de acest material spre a ne deschide o perspectivă de ansamblu asupra gravelor perturbări de ordin spiritual, național, politic și economic provocate de acest eveniment, ale căror urmări dureroase se resimt până în ziua de azi apăsând poate încă multă vreme și de aci înainte asupra viitorului întregii Creștinătăți. Pentru că oșebit de faptul că invazia în chestiune a pustii ținuturile cele mai roditoare din spațiul pontic, balcanic și estic-mediterranean; că a mutilat sufletește o mulțime de popoare din aceste părți, retrogradându-le sau întârziindu-le cu mult dezvoltarea, dar ea a împiedecat colaborarea normală a acestor populațiuni cu restul Europei, a paralizat circuite vitale milenare, a împiedicat schimburile economice, propagând umilința, jalea, demoralizarea și neputința. Pe deasupra a creat probleme false, absorbind în această direcție preocupările conducătorilor responsabili ai neamurilor creștine și împiedicându-i să se gândească la marile nevoi de viață ale culturilor respective considerate în întregul lor. Iar culmea grozăviei e că înșiși Musulmanii, departe de a trage vreun folos real și durabil de pe urma încercărilor provocate, și-au irosit aci în chip zădarnic forțe prețioase, pe care și le-ar fi putut fructifica însutit pe linia lor normală de expansiune. Am

fost așa dar cu toții victimele unei vrăji care durează de mai bine de cinci sute de ani și de pe urmele căreia n'am izbutit încă — se pare — să ne desmeticism cu totul.

Lesne se poate deduce de aci, că acele neamuri și acele personalități reprezentative ce s'au ridicat în chip spontan împotriva acestei primejdii și au luptat cu eficacitate împotriva ei, au dovedit în chip limpede că sunt cu adevărat copiii acestui cer și-ai acestui pământ, întrupările geniului celui bun al Creștinătății europene. Mai cu seamă când acele neamuri și exponenții lor reprezentativi s'au dovedit singuri în stare să respingă invazia din capul locului, neputând ajunge la acest rezultat nu din pricina lipsei de elan, ci datorită numai opacității morale și intelectuale a acelor care aveau datoria să-i secondeze cu toată inima în momentele cele mai critice, atunci examenul se poate considera și mai concludent.

Ei bine, aceste încercări s'au realizat în repetate rânduri, în condițiunile cele mai edificatoare cât și în cele mai dificile, iar rezultatele ce se pot controla foarte lesne pot fi puse sub ochii oricărui om în stare să verifice și să judece: Dintre toate neamurile creștine, singuri Românii s'au dovedit în stare nu numai să facă față invaziei, dar s'o și respingă din Europa. Iar acest lucru nu după sleirea primelor lor elanuri, după epuizarea nervoasă a năvălitorilor, ci în perioada celei mai cumplite virulențe, când ei se bucurau în toată lumea de o reputație de invincibilitate.

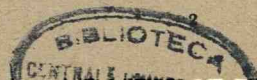
În adevăr, după ce Musulmanii au trecut ca un ciclon devastator peste peninsula balcanică, zdrobind în calea lor pe Bizantini, pe Albanezi, pe Bulgari și pe ceilalți Slavi sudici, începând să-și îndrepte antenele către Europa centrală unde ținteau să aplice lovitura decisivă, toate puterile creștine s'au alarmat. Rezultatul a fost că la chemarea Regelui Sigismund, s'a format o adevărată coaliție europeană, care și-a trimis oștile la Nicopole, în 1396, spre a sfârșima nemăsuratul orgoliu al lui Baiazet Ilderim. Însă departe de a-și ajunge scopul, întreaga coaliție alcătuită din cei mai prestigioși oșteni ai vremii, a fost literalmente spulberată în câteva ceasuri de luptă. Apoi latura tragică a faptului, o constituia împrejurarea că aci și atunci n'a fost zdrobită numai o simplă coaliție ostășească, ci ultimele resurse morale și defensive ale Creștinătății medievale.

Știm că la câțiva ani mai târziu, Baiazet fu înfrânt el însuși în chip cumplit pe câmpiile de lângă Angora, de către faimosul han Mongol

Timur Lenk. Puterea turcească se refăcu repede însă și după câteva tatonări, începu să apese iar, din ce în ce mai greu, către Nord-Vest, spre câmpia panonică și spre Viena. Regele Sigismund, care după cum ne amintim devenise și Împărat al confederației germanice la 1410, fu constrâns așa dar să facă față primejdiei cu propriile sale resurse. Și el făcu tot ce i-a stat în putință, a recurs la toate posibilitățile ce se puteau imagina pe atunci, spre a apăra în chip eficace țările de sub suzeranitatea sa. Astfel, pentrucă mercenarii erau la modă și mai cu osebire picarzii, walonii și italienii, el aduse în Banat pe cunoscutul condottiere Florentin Pipo Spano — dei Scolari pe numele lui adevărat — cu care ținu în frâu câțiva ani pe năvălitori. Procedul se dovedi însă costisitor și nu atât de eficace pe cât ar fi fost de dorit. Spano se mărginea la defensivă și chiar așa n'ar fi putut să-și îndeplinească misiunea dacă n'ar fi fost sprijinit în chip constant de Dan al II-lea Basarab, Domnul Munteniei vecine și de vigouroasa aristocrație militară românească din partea locului.

Cam tot pe atunci erau la ordinea zilei cavalerii cruciați, aparținând ordinelor colonizatoare nordice. Împăratul Sigismund se gândi să-i încerce și pe aceștia. Mai mult, această idee începuse a-l obseda încă de pe vremea dezastrului dela Nicopole, când în urma dureroasei și edificatoare experimente, el și-a dat seama în chip limpede că nu va putea face față năpraznicului pericol ce-i amenința regatul dinspre Asia Minoră, decât folosindu-se de elementele cele mai încercate, mai prestigioase. Diminuând între timp presiunea musulmană, în urma capturării lui Bajazet și-a împărțirii momentane a puterii sale, aplicarea planului a fost amânată. Pericolul reapărând și mai accentuat ceva mai târziu, vedem cum pe la 1430 centrele principale de pe cursul mijlociu al Dunării erau ocupate de cruciați transplantați din Nord, sub comanda lui Klaus de Redwitz. Cunoaștem numele tuturor cetăților în care sunt indicii că noii apărători ar fi fost instalați de către Împăratul personal, împrejurare ce subliniază îndeajuns importanța acordată de el noului mijloc de acoperire al fruntăriei celei mai amenințate a Creștinătății central-europene: Severin, Sân-Petru, Găureni, Orșova, Pecii Vechi, Dubova, Libco, Șvinița, Stănilăuți, Drencova, Librasd, Sf. Ladislau, Pojajin, Soil, Ribes, Mehadia, Almăș, Iladia, Crașova, întăriturile de pe insula Saan ¹⁾. Toate aceste localități alcă-

¹⁾ I. Minea, *Vlad Dracul și vremea lui*, în « Cercetări istorice », Nr. 1, 1928, p. 94.

tuiau un fel de cadrilater fortificat, sprijinit pe poziții naturale deosebit de avantajoase, aproape inexpugnabile, apărate de munți și de ape. Regiunea oferea prin urmare o sumă de condiții optime, în ceea ce privește securitatea și comoditatea. Iar venituri și privilegiile importante au fost destinate, după obiceiul timpului, să chezășuiască bună starea cavalerilor cruciați. Însă întocmai ca și mercenarii lui Pipo Spano, tot așa și cavalerii lui Rednitz nu s'au putut aclimatiza aci, nu s'au putut înfrăți cu pământul în acea legătură mistică de natură a-i transforma într'un organ al peisagiului. Din această pricină, cu toată buna lor voință, n'au putut corespunde nici din punct de vedere militar, marilor speranțe puse de Împărat într'înșii. Dovadă împrejurarea că, cu toate insistențele repetate ale lui Sigismund, care era departe de a bănui din ce aparente umile se va ridica formidabila forță visată, vrednicii cavaleri s'au reîntors în Nordul lor de unde nu se puteau desrădăcina.

După moartea lui Sigismund, cavalerul Ioanit Ioan de Thlovez, cu un frumos trecut ostășesc și de o capacitate profesională unanim recunoscută, nu s'a putut distinge decât în defensivă ¹⁾. Un alt Thlovez, Franco, apropiat colaborator al noului rege Albrecht, s'a dovedit și mai slab, având de suportat o serie întreagă de înfrângeri și anume la 15 Iulie și 3 Noemvrie 1436, la 27 Septemvrie și 11 Noemvrie 1437, la 31 Martie 1438, la 13 April 1439, la 9 și 20 Mai 1440, când a cedat neconținut în fața presiunii otomane, abandonând treptat terenul ce i se încredințase spre apărare. Cunoscute fiind aceste împrejurări, demnitatea de Ban, adică de șef militar al Banatului românesc, cât și acea de comite al Timișoarei, erau evitate de toți nobilii din cuprinsul regatului. Acceptându-le însă pe amândouă, Ion Corvinul le-a dat brusc o nouă strălucire.

Elementul maghiar propriu zis a corespuns și mai puțin așteptărilor ce s'au pus într'însul în acea perioadă cu adevărat critică pentru întreaga Creștinătate central-europeană. Pentru că tocmai Maghiarii erau aceia ce se între-sfășiau atunci între dâșșii, provocând turburări sociale alarmante în momentele când era nevoie de mai mult calm în interior. Și nu va fi, desigur, inutil să adăogăm aci, că aceste între-sfășieri lăuntrice, atât de pilduitor potolite pe un răstimp de trei pătrare de veac de geniul creator și de dreptatea atât de specific românească a Corvineștilor, au dus în cele din urmă la catastrofa dela Mohacz și la

¹⁾ I. Minea, *op. cit.*, p. 167.

transformarea câmpiei panonice într'un pustiu asiatic. E adevărat că prin legile militare dela 1435, s'a încercat a se impune micii nobilimi maghiare serviciul militar obligatoriu, în credința că această resursă va contribui la împlinirea lacunei sistemului defensiv din Sud. Dar deși s'au pus mari speranțe și în această reformă, ea s'a dovedit departe de a putea da roadele așteptate. Oștenii adunați pe baza acestei legi, s'au dovedit incapabili de însuflețire și disciplină. E drept că s'a putut aduna pe această bază o armată de douăzeci de mii de oameni, alcătuită în covârșitoarea ei unanimitate din Maghiari, însă aceasta nu numai că nu i-a putut împiedica pe Musulmani de-a pustii în chip cumplit Ungaria de miazăzi în 1439, dar căzând sub loviturile unei epidemii, oastea începu să se debandeze. Insuși Regele Albrecht căzu victimă acestei molimi, de unde i s'a tras și moartea ¹⁾.

În sfârșit, cele trei stări privilegiate din Ardeal, prin încheierea faimosului pact dela Căpâlna în 14 Septembrie 1437, îndreptat mai mult împotriva țărănimii creștine fără deosebire de naționalitate decât împotriva Musulmanilor, manifestau o absență nu mai puțin alarmantă a simțului realităților și-a iminenței pericolului. Răspunderea acestei situații apăsa și aci pe conștiința înaltei nobilimi maghiare, dela care porneau toate inițiativele asemănătoare și care se simțea și de astă dată culpabilă. Dovadă împrejurarea suficient de elocventă că șeful acestei nobilimi n'a îndrăznit să comunice regelui Albrecht, de curând urcat pe tronul repausatului Sigismund, încheierea aceluia pact. Așa după ce suveranul a aflat pe alte căi de existența lui și-a început să-i mustre pe autorii turburărilor din Ardeal, au mărturisit și ei că au alcătuit în adevăr o *ligă* împotriva țăranilor, dar și împotriva Turcilor ²⁾. Această ultimă afirmație s'a dovedit însă neîntemeiată, deoarece la un an mai târziu, când Musulmanii au irupt și în această provincie, prădând și arzând, foarte puțini dintre semnatarii faimosului pact s'au dovedit

¹⁾ Kurz: « Oesterreich unter Albrecht der vierten ». Lucrul acesta îl confirmă apoi și cunoscutul istoric austriac Ioseph von Hammer, în monumentală sa operă apărută la Buda, capitala Ungariei, în 1827: « Regele Albrecht (al Ungariei) își concentrează forțele spre a trece Dunărea și a recuceri Semendria; însă o disenterie ce se declară printre trupele sale și mai mult decât atât, teroarea-panică pe care le-o inspira Turcii de atunci, l-au forțat să bată în retragere. Căci de oricât de departe zăreau Ungurii vreun turban, ei o rupeau de fugă răcnind: « lupul! lupul! »!

(« Geschichte des Osmanischen Reiches » vol. I p. 449).

²⁾ Hurmuzachi, I, pp. 613—14, Nr. 519; p. 614 și următoarele, la N-rele 520—521.

în măsură să li se împotrivescă în câmp deschis. Această dificilă onoare și-au asumat-o aproape exclusiv Valahii și se știe cu ce rezultate.

Așa dar pe de o parte Creștinii din centrul și sud-estul continentului erau profund demoralizați, învrăjbiți între ei, trăind fiecare cu obsesia inevitabilului dezastru final la care nici nu cutezau să se mai gândească altfel decât cu groază. Deprimarea era atât de adâncă și atât de contagioasă, încât mulți nici nu mai căutau în chip serios să se apere, ci se iroseau în combinații de simplă și pasageră oportunitate, în dorința de a-și creia o posibilitate de trai de azi pe mâine în dauna celor cu care erau sortiți să trăiască și să se ridice în comun, în loc să caute a face față, bărbătește, primejdiei care îi păștea pe toți din afară. Atmosferă sufletească cu atât mai îngrijorătoare, cu cât aci nu mai era vorba de a se împotrivi hegemoniei unei puteri înrudite, ci unei amenințări mult mai grave, ce viza însăși denaturarea culturii comune. Pe de altă parte Musulmanii, tari pe ascendentul dobândit, pe reputația de invincibilitate restabilită sub Amurat, aplicau lovituri din ce în ce mai greu simțite. Ambianța era acum mai neliniștitoare, perspectivele mai sumbre ca înainte de bătălia de la Nicopoli. Fiindcă atunci neamurile creștine, strâns unite încă în credința comună, mai erau însuflețite de orgoliu biruitor al cruciadelor. Pe când acum sentimentul predominant era acela al diviziunii și al inferiorității iremediabile în fața hoardelor asiatice.

Apoi un alt amănunt vrednic de notat e și acela că desarticularea sufletească, deprimarea generală, nu bântuia numai regiunile direct amenințate, ci Europa întregă. Căci până și centrele mai îndepărtate de teatrul pârjolului — fără să mai pomenim de cetățile italiene maritime al căror negoț cu Orientul apropiat era paralizat — cum erau orașele flamande, resimțeau sub o formă sau alta efectele invaziei ¹⁾. Creștinii, ori unde s'ar fi aflat și oricui ar fi aparținut sub raportul politic, nu se puteau împăca cu ideea superiorității militare absolute a necredincioșilor. Dovadă elocventă însuși faptul că atunci când s'au smuls în aceste părți primele biruinți împotriva Musulmanilor, un freamăt unanim de satisfacție a răspuns ca un ecou, din toate părțile Europei, iar factorii determinanți ai acestor mult așteptate victorii, într'o vreme când nu exista nici poștă, nici telegraf, nici presă, au fost ridicăți în chip spontan și unanim la rangul de eroi ai Creștinătății.

¹⁾ Cf. I. Minca, *op. cit.*, p. 200. Diaconescu, « *Politica orientală a Ducilor de Burgundia* », Iași, 1927.

CONTRIBUȚIA HOTARĂTOARE ȘI UNANIMĂ A VALAHILOR IN CEEA CE PRIVEȘTE IN- FRÂNGEREA FULGERĂTOARE ȘI REPETATĂ A MUSULMANILOR

Capacitățile ostășești eminente ale Românilor nu constituiau o nou-tate nici chiar atunci în a patra decadă a secolului al XV-lea. Cu adevărat neașteptată, spontană, providențială, era energia susținută cu care s'a afirmat pretutindeni, greutatea masivă cu care a apăsât în cumpăna evenimentelor în momentele cele mai decisive, reînvigorînd, transfigurînd întreaga Creștinătate. Astfel abstracție făcînd de precedentele glorioase create de Ioniță Asan, atât de Român în reflexele, în psihologia și în conduita lui politică sau războinică, ne aducem aminte că virtuțile ostășești ce apar și se desvoltă în perfectă corelație organică *pe întreg teritoriul Daciei Traiane* începînd încă de prin veacul al XIII-lea, se manifestă concomitent cu apariția primelor așezări de sine stătătoare ale Neamului nostru. Carol de Anjou, care după ce ajunsese rege *latin* al Ungariei, nutrea ambiția de a reface imperiul lui Baldwin de Flandra, în cunoscător fin ce era în materie de însușiri militare înnăscute, a manifestat o deosebită predilecție față de Românii din Hațeg și din Maramureș. Iar aceștia i-au legitimat toate așteptările. La celebra bătălie dela Nicopole, Valahii Domnului Mircea Basarab Bătrînul au luptat cu cinste și cu glorie alături de Impăratul Sigismund, de comitele de Zollern, de ducele Jean al Burgundiei și de cei mai prestigioși cavaleri apuseni, pentru ca după înfrîngerea catastrofică a acestora să înfrunte singuri mânia impulsivului Bajazet. O altă mărturie și mai grăitoare e aceea a cronicarului turc anonim, care în relațiunea bătăliei dela Angora (1402) ne arată că vestitul han mongol Timur Lenk a rămas pro-

fund impresionat în fața irezistibilului elan al cavaleriei valahe ¹⁾. La conciliul dela Florența, convocat în vederea reconstituirii unității creștine, s'a făcut de asemeni elogiul puterii militare a Românilor ²⁾. Anume în decursul unei discuții ce avea drept temă organizarea unei mari cruciade anti-musulmane, unul din înalții dregători ai basileului Ioan al II-lea Paleologul, atrăgea cu o deosebită stăruință atenția asupra necesității de a se dobândi și concursul Domnului Valahiei la operațiunea proiectată, deoarece acesta poate dispune « *de mai mult de cincisprezece mii de călăreți, ce pot fi rânduiți printre cei mai robuști luptători din lume* ». Am mai văzut apoi că Pipo Spano, nu s'ar fi putut bucura atâția ani de încrederea împăratului Sigismund, dacă nu s'ar fi sprijinit pe colaborarea oștenilor Români din Banat și Valahia Mare. În sfârșit, cele mai numeroase documente de ale Românilor din Ardeal și Maramureș rămase dela finele veacului al XIV-lea și din prima jumătate a celui de al XV-lea, sunt diplome și acte ostășești ³⁾. Fără să mai pomenim de Moldovenii lui Alexandru cel Bun, care nu s'au dovedit prin nimic mai prejos, în numeroasele bătălii câștigate până și pe țărmii posomorîți ai Balticei.

Forțele acestea erau risipite însă, difuze și lipsite de o direcție puternică, de încrederea nesdruncinabilă în sine, pe care putea să le-o dea sentimentul superiorității certe, trezit de participarea la o faptă comună. Era nevoie așa dar de ascendentul magic al unei personalități excepționale, spre a le valorifica din plin. Această personalitate s'a dovedit a fi Ion Corvinul sau, precum i se mai spune astăzi în istoriografia noastră, Iancu de Inidoara.

*

Eroul Român s'a afirmat pentru prima oară, în chip hotărîtor, cu prilejul expediției anti-islamice din Iunie 1437. În urma unui ordin expres al lui Sigismund, alarmat de raidurile din ce în ce mai îndrăznețe ale Mahomedanilor, o armată creștină a trecut Dunărea pe la Pojajin spre a nimici bazele de sprijin ale năvălitorilor. Participau la această expe-

¹⁾ Frederich Giese: « *Die altosmanischen anonymen Chroniken* », textul original turcesc, însoțit de traducere germană în « *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* ».

²⁾ Cf. Bertrand de la Broquiere: « *Voyage d'Outre-mer* ».

³⁾ Cf. ediția românească a « *Istoriei Românilor din Transilvania* », de N. Iorga, pp. 82--84.

diție și Români, iar printre căpetenii figura și Iancu din Inidoara. După incendierea flotei turcești la Stalaci și după nimicirea câtorva cuiburi dușmane, s'a luat contactul cu grosul trupelor musulmane pe câmpia de lângă Semendria, unde s'a dat și bătălia hotărîtoare în ziua de 27 Iunie. Turcii erau comandați de begul Vidinului, Ali Pașa¹⁾.

« La 17 Iulie — notează d-l I. Minea — Sigismund primea la Praga prizonieri și vestea că au fost omoriți vreo 40.000 de Turci. În această expediție s'a distins în mod deosebit Iancu de Inidoara, care în momentul decisiv a hotărît prin intervenția sa personală, soarta armelor ».

Pe la începutul lui Decembrie, al aceluiași an, Impăratul Sigismund își dăte obștescul sfârșit, lăsând drept succesor pe Albrecht de Austria. Acesta, mult mai slab înzestrat decât predecesorul său, avea să facă față, după cum am văzut, nu numai amenințării dinspre Sud, dar și unor primejdioase întresfășieri lăuntrice. Folosindu-se de aceste împrejurări, Musulmanii au trecut Dunărea pe la Nicopole și de aci pe la Porțile de Fer au răzbit în Banat, după ce au sfărîmat rezistența organizată în grabă de cnezul român Cândea, cunoscut și din alte fapte de arme. Nemaivăzând cine să li se împotrivescă, năvălitorii s'au întins peste întreaga țară, până spre Mediaș și Sighișoara, prădând și arzând. De aci s'au adunat în câmpia Bârsei și, după ce au incendiat unele cartiere ale Brașovului, s'au retras mânănd înaintea lor turme de vite și mulțime de robi.

Moartea neașteptată a regelui Albrecht, complică și mai mult lucrurile, după cum remarcă și Wavrin în cronica de față. Regatul era decapitat în cele mai critice momente ale sale, când peste anarhia, foametea, desorientarea și răscoalele din interior, se revărsa ca niște torente de lavă, la intervale regulate aproape, năvala otomană. Spre a pune capăt acestei stări de lucruri intolerabile, Ion Corvinul intervenind cu toată greutatea autorității sale, făcu să fie ales tânărul Iagellon Vladislav al III-lea, care a și fost încoronat la Alba-Regală în Iulie 1440. « Se căuta să se asigure astfel minimumul necesar de garanții politice, în vederea acțiunilor hotărîtoare pentru apărarea Creștinătății ». (I. M. op. cit.).

Aci un amănunt vrednic de notat: între 1438—40, deci tocmai când între — sfășierile lăuntrice debilitase mai mult ca niciodată Ungaria — care, o repet pe atunci nu era un regat național maghiar, ci

¹⁾ A se consulta în această privință și Hammer, op. cit. vol. I.

un stat polinațional, cu limba oficială latină — Musulmanii nu numai c'au fost brusc frânați de mâna de fer a lui Ion Corvinul pe cursul bănățean al Dunării, dar, nemai putând face față acestuia în câmp deschis, au început să vadă un adversar redutabil într'însul. Sigur și stăpân pe sine, neconținut fortificat sufletește de fluidul matern al pământului, eroul realizează în chip firesc ceea ce nu s'au gândit să încerce în chip serios predecesorii lui: o puternică acțiune ofensivă împotriva năvălitorilor. Astfel că, după primele biruinți semnificative și mai ales după înfrângerea begului Isac din Semendria, când rămășițele armatei acestuia abea au scăpat cu fuga în cetate, populațiile creștine l-au îmbrățișat ca pe suprema lor speranță, cu infailibilitatea misterioasă a instinctului, în vreme ce Musulmanii erau constrânși să recurgă la blesteme ca la singura armă ce le mai rămăsese împotriva impetuosului « ghiaur ». Evoluția lucrurilor, mai ales de aci înainte, ne arată în chip cu totul lămurit cum situația generală, împotriva tuturor previziunilor, începe a se schimba, grație energiei cu care apăsau în cumpăna evenimentelor României și mai cu osebire eroul lor Ion Corvinul. Deoarece cu un an înaintea înfrângerii lui Isac Beg, întreaga Creștinătate din Europa Centrală trăia împovărată de obsesia ofensivei hotărâtoare pregătită de Otomani. Ofensivă care, cunoscută fiind șubrezenia situației lăuntrice de prin acele părți, putea să aibă urmări cu adevărat incalculabile, în presupunerea că nu s'ar fi produs revirimentul providențial personificat de Iancu din Inidoara și de Valahii săi.

De altmintreli prin întreaga lor conduită ulterioară, Musulmanii înșiși au subliniat acest adevăr. Căci de aci înainte, în toate încercările lor de a-și deschide un drum spre Nord, ei caută să ocolească regiunile încredințate pazei lui Ion Corvinul. Expediția lui Mezid Beg de pildă, a fost îndrumată pe o rută cam neobicinuită până atunci, tocmai spre a se ocoli un obstacol peste care se știa că nu se poate trece ¹⁾. Ne amintim însă ce soartă jalnică a avut și această expediție: oștile asiatice zdrobite într'o serie de ciocniri epice, veritabile episoade de legendă eroică ce s'au transmis cu acest caracter posterității, begul și cei mai proeminenți dintre subalternii săi uciși, iar supraviețuitorii izgoșiți.

« Auzind sultanul Amurat despre această înfrângere — notează un cronicar Turc anonim — a mers de a tăbărit în preajma cetății Sofia. Apoi de acolo l-a trimis pe Abbedin beglerbegul Rumeliei cu toate

¹⁾ Februarie-Martie 1442.

oștile din această provincie, cu Acanzii și cu Ienicerii, ca să jefuiască Valahia și să prade Ungaria. Dar și pe aceia după ce au străbătut până la marginea Ungariei, fără de veste i-a lovit Iancul [Corvinul], i-au tăiat, ucizând și pe beglerbegul, precum [cu puțin mai înainte] și pe Mezyd begul »¹⁾).

Lucrurile acestea se petreceau în decursul captivității lui Vlad Basarab supranumit *Draculea*. Iar la ultima expediție relatată de anonimul turc se referea, după cum am văzut și minoritul Bartolomeo da Genova, ca la una din cele mai numeroase din câte trecuse până atunci Dunărea, însă în urma precedentelor creiate, menite unui eșec sigur. Dar, după cum o remarcă și Wavrin, Sah Abbedin era la început de altă părere, crezând că grație numărului, va smulge o victorie facilă împotriva Valahilor.

În această ultimă campanie mai ales, încununată cu marea biruință de pe Ialomița, Ion Corvinul se impune cercetătorului competent ca veritabilul precursor al marilor generali din ultimele trei secole. Concepțiile lui s'au dovedit limpezi, hotărârile prompte, ripostele energice, rapide, necruțătoare. Detașamentele asiatice trimise împotriva Ardealului și Olteniei au fost literalmente spulberate. Adunându-și apoi forțele, se apropie în grabă de grosul adversarului.

Dându-și seama cam târziu de adevărata stare a lucrurilor și presimțind ce soartă îl așteaptă și pe dânsul, trufașul beglerbeg s'a grăbit a se retrage dinspre Carpați către Dunăre. Însă nu în direcția Giurgiului, unde fusese informat că va da tocmai peste cei de care se temea, ci în spre Silistra. Aci, pe la jumătatea drumului, într'un ținut de bărăgan, neted ca în palmă, deci pe un teren unde s'ar fi putut folosi de zdrobitoarea sa superioritate numerică, armata otomană a fost înfășcată de impetuoasa cavalerie valahă în ziua de 2 Septemvrie 1442 și silită să primească bătălia. Ai noștri au atacat cu un elan neobișnuit, deși în tradiția rasei, iar Ismailitenii se apărau cu îndârjire. Incleștarea a fost crâncenă și a durat cu oarecari alternanțe până către apusul soarelui. Folosindu-se atunci cu o artă deosebită de isbitura de secure a unei rezerve alese, comandantul Român reteză ultimele rezistențe ale Osmanlăilor și-i împrăștie în debandadă. Fugarii au fost urmăriți toată noaptea și decimați de cete răzlețe de călăreți, în timp ce grosul armatei creștine strângea cămilele, caii nenumărați și corturile, având

¹⁾ Din *Analele* traduse de Leunclavius.

astfel prilejul să-și facă o idee mai amplă despre luxul ostentativ al acestor Ismaeliți, împinși de o voință sarcastică până pe sub plaiurile noastre sărace. Și, după cum am văzut, atât de mare fu uimirea lor în fața baldachinelor somptuoase ale pașalelor și-ale stofelor lor țesute cu aur, încât ecoul ei se resfrânse până în ctitoria îndepărtată a lui Constantin cel Mare, unde crucea mai rezista încă semilunii.

Dezastrul acesta, care nu avea să fie cel din urmă, provocă o spărtură enormă nu numai în sistemul ostășesc al Otomanilor — în plină expansiune ofensivă — ci și în fanatica lor îndârjire, în ardoarea lor luptătoare de până aci. Acuma Creștinii erau aceia cari treceau Dunărea și se aventurau până în inima Balcanilor, semănând panică în rândurile adversarilor și împiedicându-i de a se reculege. Trupele musulmane trimise întru întâmpinarea lor, erau repede bătute și risipite. Faima invincibilității ismailitene era spulberată, iar însuflețirea ce cuprinsese întreaga Creștinătate era de nedescris, dovadă acea scrisoare a călugărului franciscan la care ne-am referit mai sus. Toate înfrângerile, toate umilințele imaginabile și inimaginabile îndurate direct sau indirect de toate neamurile creștin-europene în decursul ultimului veac, erau răscumpărate acum de ridicarea năprasnică, revelatorie, simbolică, a unui Neam umil și necunoscut, tocmai pentru că încarna cele mai de căpetenie virtuți creștine. Ultima etapă logică a inversării situației de mai înainte, era așteptată ca un lucru foarte firesc, ca un desnodământ prefigurat în natura însăși a lucrurilor.

« Victoriile lui Iancu de Inidioara — scrie d-l I. Minea, referindu-se la acest capitol decisiv din istoria noastră națională — au făcut populară [în întreaga Europă] convingerea că Turcii pot fi învinși. Creștinătatea își găsisse eroul așteptat. La 2 Decembrie 1442, prin trimis special cu amănunte, se comunica Papei victoria din Septembrie. Pentru răpunerea Turcilor se cerea, se pregătea concursul general creștin. Atenția întregii creștinătăți se îndrepta insistent spre Dunărea de mijloc și de jos »¹⁾.

Deși cu totul zdrobit sufletește, sultanul Amurat mai făcu o ultimă încercare de a-și reface prestigiul, poruncind o a treia expediție, care s'a și produs în primăvara anului 1443. Conducătorul acesteia s'a arătat mai precaut ca predecesorul său, Sah Abedin, însă mare lucru n'a putut realiza nici el, fiindcă și locuitorii au făcut vid înaintea lui. La

¹⁾ I. Minea, *op. cit.*, pp. 190—191.

reîntoarcere însă și anume la trecerea de peste țărmlul stâng al Dunării pe cel drept, trupele musulmane, în neputință de a manevra, au fost lovite cu atâta îndârjire și au suferit pierderi atât de mari, încât rezultatul a trebuit să fie considerat tot ca o gravă, o netăgăduită înfrângere ¹⁾. În disperare de cauză, sultanul a socotit cu cale să-l elibereze din captivitate pe Vlad Basarab supranumit Draculea, cu speranța că măcar indirect, va isbuti să potolească uraganul ce se ridică împotriva-i. De sigur însă că s'a înșelat în speranțele sale, fiindcă în același an, Vlad ia parte activă și simțită la expediția balcanică a Creștinilor, unde cum-păna armelor s'a arătat și mai defavorabilă Otomanilor ca până acum.

Deși hotărîtă și pregătită — relativ — în grabă, deși pentru efectuarea ei s'a ales cel mai lung parcurs, ca și cel ce trebuia să întârzie mai mult concentrarea, întreprinderea aceasta a dat roade și mai semnificative. Inițiatorul și conducătorul ei de fapt, după cum o recunosc toate izvoarele, a fost același Ion Corvinul, iar majoritatea expediționarilor a fost de așijderi alcătuită din Români, adunați iarăși din toate provinciile. Moldovenii au participat și ei sub steag leșesc alături de Muntenii ce venise din porunca și poate chiar sub comanda Domnului lor ²⁾. Participarea Maramureșenilor și-a Bănățenilor e absolut certă și dovedită ca și a vitejilor Români din țara Hațegului, ce constituiau elementul cel mai apropiat al eroului, distingându-se și de astă dată în lupte ³⁾. Un amănunt foarte interesant, constatat mai de demult și reliefat de toți istoricii noștri care-au abordat subiectul de față, e că acele regiuni din Ardeal au dat luptători de nădejde Creștinătății, unde libertățile și obiceiurile românești străvechi au fost cu mai multă scrupulozitate respectate.

Armata creștină a trecut Dunărea pe la 24 Septemvrie 1443, angajându-se pe drumul roman, ce lega odinioară străvechiul Singidunum de Bizanț și pe care astăzi îl urmează calea ferată trans-balcanică ce leagă Dunărea mijlocie de Bosfor. Ea a străbătut nestingherită mai multe etape, culegând pe drum mici întăriri, din ținuturile unde cu toată asprimea musulmană de până aci, însușirile ostășești n'au putut

¹⁾ A se vedea capitolul respectiv din cronica de față.

²⁾ Izvoarele sunt confuze în această privință. Din laconismul lor însă reese limpede că au participat și Muntenii fără să se poată deduce că Vlad ar fi lipsit. D-I I. Minea e de părere că acest contingent ar fi fost comandat de fiul Domnului, viitorul Vlad Țepeș.

³⁾ Hurmuzachi-Densușianu, *Documente*, I, p. 761 și urm.

fi șterse. Otomanii au adoptat din capul locului o atitudine de observație și de defensivă momentană, ceva asemănător cu vestita tactică scitică. Planul lor, pe care s'au silit să-l execute întocmai, a fost acela de a păzi vadurile și trecătorile mai ușor de apărat, de-a îngreua la maximum aprovizionările adversarului, de a-l hărțui, spre a-l izbi în cele din urmă cu efective superioare numericește, printr'o concentrare rapidă de forțe. Fiindcă și aci, ca totdeauna, Turcii se bizuiau pe marele lor număr de soldați cât și pe inconvenientele cu care avea de luptat în chip fatal o trupă îndepărtată mult de bazele sale și în neputință de a mai comunica cu ele. Inconveniente care din nenorocire — și în treacăt fie spus — au apăsât greu în cele din urmă în cumpăna operațiunilor.

În aceste împrejurări dificile, Ion Corvinul nu și-a manifestat numai resursele geniului lui incomparabil, nu numai laturi inedite ale impetuosului său talent ofensiv, dar și însușirile de precursor al tacticei și strategiei ultra-moderne de astăzi. Astfel, în această campanie el și-a rezemat eforturile pe patru elemente coordonate organic între ele și utilizate cu arta înăscută a comandantului excepțional și anume:

a) Pe o trupă de izbire, selecționată cu cea mai mare grijă, îndelung antrenată, însuflețită și educată de șeful ei în persoană; cadrele acestei trupe erau alcătuite din Români, ca acel Ion Ongor din Băești¹⁾, care s'a distins în chip strălucit în prima luptă de pe Morava, spre a cădea cu onoare ceva mai târziu în fruntea detașamentului său;

b) Pe o mare mobilitate, menită să compenseze inferioritatea numerică fatală a primului element. Această ușurință de mișcare îi îngăduia să împiedice concentrările masive ale adversarului, spre a-l înfrânge într'o serie de lupte parțiale, demoralizându-l și răpindu-i posibilitatea de a se sluji de principalul lui element de superioritate: numărul. Natural, procedeul ni se pare astăzi banal, după clasica experiență napoleoniană și mai ales după născocirea diviziilor blindate. Atunci însă, în plin secol al XV-lea, la câțiva ani abea dela inventarea artileriei și într'o lume în care predomina rutina nu principiile deduse din experiență personală, el constituia ceva mai mult decât o inovație revoluționară: era expresia cea mai neîndoioasă a geniului unui precursor de statură morală herculeeană;

¹⁾ « *Non ultimam laudem cum sanguinis sui larga effusione reportavit* », scrie despre acesta Ion Corvinul însuși, într'unul din buletinele sale redactate imediat după bătălie.

c) Cel de al treilea element, era utilizarea promptă și judicioasă a informației;

d) În sfârșit, cel de al patrulea, era studiul și folosirea chibzuită, tot pe baza datelor furnizate de experiență, a tuturor factorilor morali și tehnici, constatați că sunt de natură a surprinde, a demoraliza și eventual a zdrobi pe adversar, începând cu elanul incomparabil pe care știa să-l imprime cavaleriei sale și sfârșind cu loviturile grele, rezervate clipelor de șovăire sau derută ale adversarului. De notat că și în această ultimă ipostază Ion Corvinul ne apare ca un vizionar și ca un precursor, fiindcă el a fost poate cel dintâi conducător de oști din lume care s'a folosit de artilerie fixată pe căruțe legate între ele cu lanțuri, într'un cuvânt, de care de luptă ca element ofensiv și defensiv în același timp ¹⁾.

Aceste procedee, utilizate în cadrul unui sistem practic, maleabil, au fost încercate și verificate pe o scară vastă cu prilejul expediției transbalcanice din toamna anului 1443. Corpul de manevră și de izbire al armatei creștine, avangarda și elementul decisiv în același timp, îl comanda Ion Corvinul în persoană, care ca totdeauna, își rezerva sarcinile cele mai dificile și mai pline de răspundere. După o estimăție bazată pe documente certe și pe care n'avem dreptul s'o socotim exagerată, corpul acesta însuma aproximativ 16.000 de oșteni aleși, inclusiv detașamentul trimis de Nicolae de Ujlac și roatele de cercetași culeși dintre populațiunile creștine din ținuturile de pe dreapta Dunării.

Primul obstacol mai serios întâlnit de oastea expediționară în cale și prima linie unde Mahomedanii păreau hotărâți să organizeze o rezistență, era apa Moravei. Ion Corvinul o trecu întocmai ca un vârtej cu « avangarda » sa, curățâ vadul de dușmani ca să înlesnască trecerea și a celor ce veneau în urmă, apoi începu a înainta cu repeziciune spre Niș, împrejurul căruia se semnalau importante detașamente de cavalerie turcească, gata să se concentreze la prima alarmă. Credincios principiului său, Voevodul ardelean nu le acordă acest răgaz, ci le atacă pe rând, le zdrobi și începu a fugări din urmă rămășițele în debandadă. Astfel primul corp de cavalerie de care s'a izbit, a fost acela al lui Zywan

¹⁾ Amănuntul acesta îl aflăm dintr'o scrisoare datată din Constantinopole în ziua de 7 Decembrie 1448 și în care e relatată bătălia de la Kossovo.

« ...în ziua de 14 Septembrie [1448] preabiruitorul cavaler numit le Blanc [lui Ion Corvinul se mai spunea și Cavalerul alb al Valahiei] care e Voevodul Ungariei... aducea cu sine între șapte și opt sute de care, legate cu lanțuri de fer unele de altele... Iar pe aceste căruțe erau fixate foarte multe pușcoace și culevrine... »

beg, corp ce nu numai că nu s'a putut împotrivi, dar după ce a fost bătut și luat la goană, a propagat panica în toată regiunea parcursă de el. După o scurtă oprire la Niș, Corvinul a început a se îndrepta în fruntea alor săi cu mare rapiditate spre Sofia, întâlnind și dând peste cap rând pe rând toate detașamentele ce, potrivit planului turcesc, trebuiau să se concentreze mai sus de Niș, spre a fixa acolo și a da bătălia decisivă cu grosul armatei creștine. Înaintarea rapidă, cruntele lovituri de se cure aplicate succesiv eșaloanelor adverse au zădărnicit acest plan.

Pe traectul dintre Niș și Sofia, terenul accidentat înfățișa nu unul, ci o serie întregă de obstacole ușor de apărut și greu de forțat când apărarea și-ar fi luat rolul în serios. Dându-și seama și ei de acest lucru Musulmanii s'au decis să încerce a stăvili înaintarea creștină în defileul Cunovița, să imobilizeze aci puternica avantgardă, iar între timp printr'o nouă concentrare de forțe, să caute a zdrobi grosul armatei creștine ce se afla încă între Morava și Niș. Contra-manевра aceasta dovedea că nici comandantii Otomani nu erau oșteni de disprețuit și că învățase și ei ceva dela redutabilul lor adversar. Cu alte cuvinte, ei au ținut ca să despartă în două armata creștină, să lase aceste părți să se îndepărteze mult una de alta, pentru a le zdrobi pe rând, căzând asupra fiecăreia cu forțe copleșitoare. Iar împrejurarea că ei căutau să cadă mai întâi asupra grosului, unde Corvinul lipsea, spre a reface moralul trupelor lor cu o biruință probabilă dobândită aci, constituie pentru noi încă un indiciu că singur eroul Valah era pricina de căpetenie a obsesiunilor lor. Cât de întemeiate erau aceste obsesii, ne-o dovedește însăși succesiunea evenimentelor. Căci prevenit de către iscoadele sale asupra sensului mișcărilor adversarilor ce i se regrupau în spate, Voievodul ardelean le ghici numaidecât intențiunile și o porni ca o vijelie înapoi. Era și timpul: Trupele turcești, atât rămășițele celor înfrânte până aci, cât și altele noi sosite în grabă pe teatrul de operații, izbutise a se concentra deasupra Nișului și se pregăteau să cadă cu toată enorma lor greutate asupra grosului creștin ce abia trecuse Morava dincoace. Iar în presupunerea că Otomanii ar fi izbutit să-și desăvârșească manevra, rezultatul ultim n'ar fi fost deloc greu de ghicit.

În astfel de împrejurări, biruința Creștinilor s'a datorat într'o măsură covârșitoare instinctului de comandant înnăscut al eroului Valah, agerimei intuițiilor sale, rapidității mișcărilor sale, cât și energiei năprasnice cu care a izbit în momentul decisiv. În ziua de 3 Noemvrie 1443 (stil nou) într'o Duminecă, puternicul corp comandat de Ion

Corvinul era înapoi în câmpia Moravei, unde dădu peste masele turcești, și le atacă prin surprindere. Dar deși răspândirea știri că a sosit « *Iancu blăstămatul* » a semănat panică printre Turci, provocând debandarea multora din ei, restul a rezistat cu înverșunare până la căderea nopții. Aproape toți comandanții Musulmanilor europeni se aflau aci, începând cu fostul și cu noul vizir, cu cancelarul imperiului, Capugi beg și sfârșind cu comandanții regionali Ali beg, Balaban și Iznac, Daud-beg și alții, ale căror nume au apărut mutilate în documentele latine ale vremii și în buletinele întocmite la puțin timp după bătălie. Apoi superioritatea lor numerică era net covârșitoare. Cu toate acestea ei au fost repede înfrânți și n'au putut să scape cu fuga decât folosindu-se de întunericul ocrotitor al nopții, lăsând pe locul luptei steaguri, arme, bagaje... În retragerea lor, Musulmanii au putut să-și dea seama, și încă în chip foarte usturător pentru dânsii, că rezultatele morale ale înfrângerii lor depășeau cu mult pe cele tactice, deoarece pretutindeni « *raialele* » se însuflețeau și adoptau o atitudine de ostilitate fățișe.

După biruință și cu toată vremea rea care se pornise între timp, Creștinii și-au reluat înaintarea rapidă spre Sofia. Intenția lor mărturisită era aceea de a forța trecerea peste Balcani, de a pătrunde în Tracia și a-l desgărdina pe adversar din Adrianopol, capitala sa europeană și ultimul său centru de rezistență de pe continent. Iar în presupunerea că s'ar fi ajuns până aci, funesta vraje ar fi fost ruptă, situația Europei ar fi fost — poate — astăzi alta, ca și a Neamului nostru, care s'ar fi putut organiza în sensul predestinărilor lui morale și naționale, n'ar fi agornizat trei veacuri în zadar.

La rândul-i Sultanul Amurat și-a accentuat și mai mult atitudinea defensivă cu tendința de a îngreui cât mai mult înaintarea Creștinilor, pentru ca odată cu căderea asprimilor iernii, să-i poată împiedeca de a trece Balcanii. Totuși el n'a înțeles să abandoneze Sofia fără luptă, astfel că în ziua de Miercuri 6 Decembrie s'a dat o nouă și crâncenă bătălie la Nord-Vest de această localitate. Rezultatul fu și de astă dată acela ce se putea aștepta în conjunctura morală din acel moment; armata musulmană, deși bucurându-se și aci de avantajul condițiilor obiective — între altele de tradiționala superioritate numerică — a fost dată peste cap și risipită. Printre prizonieri s'au aflat și doi pași, dovadă că încăerarea a fost crâncenă și că, comandamentul otoman se înverșuna să păstreze terenul cu orice preț.

La o săptămână mai târziu, după ocuparea Sofiei, armata creștină a ajuns să se izbească de cel mai important obstacol de pe traseul ales: defileul Slatița din munții Balcani. E adevărat că adversarul a putut fi bătut și aici, în ziua de Marți 12 Decembrie 1443, de unde a fost izgonit în munți. Însă dificultățile suscitade de anotimp și care în mare parte n'au putut fi prevăzute, n'au putut fi învinse. Căci osebuit de obstacolele artificiale create de auxiliarii armatei turcești în retragere — bararea trecătorilor cu arbori mari și cu stânci, îngreuierea la maximum a aprovizionărilor, hărțuile de fiecare clipă — s'a pornit o ninsoare și un viscol aspru ce-au durat trei zile și-au înfundat complet toate drumurile, înmormântându-i literalmente pe Creștini sub zăpadă. După afirmațiile lui Wavrin, care se întemeia fără îndoială pe mărturiile oamenilor ce participase la această expediție, în aceste împrejurări tragice armata creștină și-a pierdut jumătate din oameni și trei pătrimi din cai, osebuit de extenuarea celor rămași în viață. Iar cam în același timp un cronicar raguzan observa că « lipsa proviziilor și asprimea năprasnică a iernii în acele ținuturi friguroase, împreună cu o sumă de alte greutăți ivite, l-au determinat pe rege [Vladislav cel Tânăr] ca să se reîntoarcă spre hotarele Ungariei spre a-și reîntări trupele. . . »¹⁾.

Greutățile acestea, au impus așa dar retragerea. E de notat însă că, deși armata creștină a fost aci greu încercată de protivnicia elementelor, ea nu numai că nu și-a considerat mișcarea retrogradă ca o înfrângere, nu numai că n'a fost clintită în convingerea superiorității dobândite și-a utilității ducerii la bun sfârșit a sarcinilor ce-și asumase, dar s'a dovedit în măsură ca să smulgă încă două victorii semnificative.

În adevăr, Amurat văzându-i pe Creștini că se reîntorc, chiar dacă nu se va fi gândit la o revanșe pe toată linia și-a dat seama c'ar putea smulge câteva avantagii parțiale răsunătoare, pe temeiul cărora să poată reface moralul grav sdruncinat al oștilor sale. El a poruncit așa dar ca adversarul să fie urmărit din scurt și izbit cu furie acolo unde se putea apăra mai puțin. Însă un prim atac al Turcilor a fost respins cu mari pierderi pentru aceștia, iar cel de al doilea, dat de marele vizir Turacan beg la extremitatea sud-estică a trecătorii dela Cunovița, a degenerat într'un adevărat dezastru pentru atacatori.

¹⁾ « Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalim » pp. 288-89 vol. XXIV, citat de d-l prof. I. Minea.

Aci, Ion Corvinul, după ce s'a constituit cu întregul său corp în ariergardă și după ce a grăbit marșul grosului, ca să se asigure de capătul nord-vestic al defileului, l-a atras pe următor ca într'un sac, nimicindu-i elita trupelor și capturându-i comandanții, printre care și pe Mahomed de Brussa, rudă apropiată cu Amurat. Libertatea re-tragerii fu de aci înainte asigurată. Iar întoarcerea triumfală în capitala regatului, una din cele mai spectaculoase din câte s'au pomenit vreodată prin aceste părți ale lumii, a contribuit la menținerea fermității morale a Cruciștilor, legitimând toate speranțele concepute până aci într'o biruință definitivă apropiată. Astfel, cu toate inconvenientele întâmpinate — și ele puteau fi considerate dela început ca probabile, mai cu seamă la un prim efort de o atât de mare amploare — primul obiectiv al campaniei era atins. Căci grăbindu-se să ceară pacea, în condiții relativ favorabile Creștinilor, sultanul Amurat se recunoștea învins; sau în cel mai bun caz pentru dânsul, adus într'o situație de inferioritate momentană precis caracterizată. Ceea ce însemna desigur foarte mult: elanul ofensiv al Osmanlâilor era sdrobotit, Europa centrală pusă în afară de primejdie, iar neamurile creștine din sectorul sud-estic având puțința să se reculeagă și să-și coordoneze eforturile cu altă inimă, cu alte perspective și cu alte rezultate decât cele de până aci. Toate capetele lucide ale Creștinătății în sensul acesta vedeau o viitoare configurare a situației și-și orientau strădaniile în consecință. Inșă împotriva celor mai legitime speranțe, împotriva celor mai cumpănite prevederi, îmbucurătorul reviriment n'a putut fi susținut până la limitele sale logice. Pricina nu e greu de identificat: cei ce aveau să îndure mai târziu — veacuri întregi — consecințele istovitoare ale unei situații echivoce, protivnice naturii, nu s'au dovedit în stare să adopte o conduită conformă cu nevoile lor de viață cele mai elementare, cu bunul simț cel mai rudimentar. Impulsiunile egoiste, atât de numeroase și de deosebite nu numai în forma ci și în esența lor, s'au arătat incapabile de a se depăși în această primă experiență, deși pericolul le păștea pe toate într'o egală măsură.

De altmintreli condițiunile obiective și subiective din acel moment, erau deosebit de favorabile particularismului în tabăra creștină. Deosebirile de nivel sufletesc, de tradiții, de vârstă istorică, de ambiții, de orientare sufletească erau atât de accentuate, încât în lipsa unui intermediar cu autoritate, nu trebuie să ne surprindă faptul că neamurile din această parte a lumii n'au putut ajunge să se înțeleagă cu sinceritate

și să acționeze cu inimă, în pragul celei mai inutile experiențe negative din decursul întregii lor existențe. Așa s'a ajuns la enigmatică înfrângere dela Varna, care a dobândit proporțiile unui dezastru nu prin ea însăși, ci numai grație împrejurării că a dat un impuls bruscat tuturor acestor divergențe latente, accentuându-le la maximum și împiedicându-le de a-și mai găsi un numitor comun.

Experiența unică în felul ei din acea primă jumătate a veacului al XV-lea, a dus și la anumite rezultate pozitive, care cu greu ar putea fi trecute sub tăcere de un examinator obiectiv al evenimentelor. În primul rând la verificarea reflexelor celor mai intime ale neamurilor respective, a capacităților lor politice și militare, a simțului lor de orientare istorică. Și ce s'a putut constata? Iată în puține cuvinte, sprijinite însă nu pe simple impresii ci pe mărturii contemporane ce se confirmă reciproc:

Sub presiunea enormă a unui pericol net extra-european și anti-creștin, în fața căruia s'au încovoiat rând pe rând cele mai prestigioase puteri continentale, s'a revelat în chip năprasnic cel mai modest, cel mai ignorat, cel mai lipsit de aparențe rebarbative dintre popoarele din această parte a lumii. Acesta a fost poporul Român.

Printr'o împrejurare ce nu se poate atribui în niciun caz hazardului și nici vreunui artificiu omenesc, neamului acestuia de păstori și de plugari, nu i-au lipsit în clipele cu adevărat decisive, în afară de așezămintele tradiționale menite să-i asigure unitatea formală, coeziunea și continuitatea, aproape niciuna din condițiunile și însușirile necesare ducerii la bun sfârșit a sarcinei ciclopeene cu care s'a pomenit împovărat. Nu i-au lipsit astfel nici iluminarea harului, nici siguranța de orientare printre primejdii, nici curajul, nici inițiativa. Clasicul său bun simț s'a dovedit echivalent cu înțelepciunea politică cea mai încercată. Se înțelege că nu i-au lipsit nici virtuțile ostășești, fiindcă altmintreli fulgerătoarele și repetatele sale biruinți asupra Ismaeliților nu s'ar fi putut măcar concepe, necum dobândi. Tot acum s'au ridicat în chip spontan, ca o superbă eflorescență o bărbăției creatoare a românismului, cele mai proeminente figuri ale neamului din decursul primei jumătăți a mileniului actual, Basarabi, Corvinești și Mușatini adesea înrudiți între dânșii, în accepția comună și literală a cuvântului. Nici una din contribuțiunile acestor conducători nu poate fi subestimată; ba, unele din ele nu pot fi considerate astăzi decât ca niște adevărate binecuvântări cerești, mai ales după ce și-au dovedit rodnicia prin veacuri.

Exista apoi o atât de accentuată consonanță între cauza creștină și cea românească, încât pe această temă impulsul magic al Voevodului transilvan Ion Corvinul a izbutit să schițeze în fapt o primă licărire de unitate națională și încă una din cele mai rodnice: sentimentul comunității de destin unitar românesc, născut din unitatea de speranță și de efort. După un veac și jumătate, aprigul Mihai Vodă va impune în plină lumină a conștiinței neamului necesitatea acestei unități, pe care predecesorul său din prima jumătate a secolului al XV-lea a degajat-o din latențele fecunde ale instinctului.

Itată-ne aduși așa dar, de însuși cursul normal al lucrurilor, în însăși inima problemei: căci ceea ce ne-a lipsit cu adevărat în acele momente cu adevărat decisive, spre marea și mărturisita pagubă și durere a tuturor vecinilor noștri și a întregii creștinătăți, a fost unitatea politică a întregului neam. Adevăr pe care l-a întrevăzut cel dintâi înțeleptul bătrân Gheorghe Șincai, încă de pe la 1784, nu numai în proporțiile sale juste, dar și în toate imensele sale consecinți organice, logice și politice. Intuiție din care a germinat ideea necesității absolute a unității politice românești și care a determinat în chip direct prima unire românească ¹⁾.

Osebit de acestea, e de remarcat că Românii din acea vreme, nu se refuzau niciunei colaborări leale și rodnice cu cei meniți să conviețuiască și să se ridice împreună. Dimpotrivă, Wavrin constată în repetate rânduri — și mărturisește acest lucru în chipul cel mai răspicat cu putință — că strămoșii noștri de pe acea vreme se socoteau obligați moralmente ca să ocrotească pe vecinii lor în nevoie. Iar lucrul acesta îl făceau într'un spirit de dăruire profund creștină, cu generozitate clasic românească și cavalierească. Astfel că ori de câte ori erau în situația de-a mai adăoga câte o faptă bună la activul lor tradițional atât de bogat, adesea cu riscul propriei vieți, bătrânii noștri Voevozi departe de-a ezita, dar adesea nu-și puteau ascunde creștineasca lor bucurie: cazul cu ospitalitatea solicitată de Bulgari lui Vlad Basarab după izgonirea Musulmanilor din Rusciuc, de față cu trimisul ducelui de Burgundia. Acesta consemnează cu îngrijire faptul, el însuși atât de vădit mișcat de această pilduitoare solidaritate în fața unei nenorociri comune, încât nu-și refuză concursul său. Inutil să mai reamintim aci și împrejurarea că, abia cu câțiva ani mai înainte, nobilimea maghiară,

¹⁾ Ion Brezoiianu, *Vechile instituțiuni ale României*, pp. I-II.

în cele mai critice momente ale existenței sale, pe atunci numai de patru ori seculară, a recurs la Ion Corvinul, îndeaproape înrudit cu Băsărebeștii, ca la suprema lor speranță, deoarece faptul acesta e bine cunoscut de toată lumea. Dar ceea ce nu vom ezita să repetăm și aci, e că atât Maghiarii în particular, cât și creștinătatea apuseană în special, în răstimpul de cinci veacuri care i-a urmat, n'au încetat să considere acest recurs și această alegere decât ca o inspirație providențială, ca un efect al grației deosebite a misericordiei divine. Tocmai pentru că purtarea creștinească, eroică și cavalierească a Românilui Ion Corvinul, va rămâne o pildă clasică, de-a-pururea. Și nu numai pentru aceia pe care i-a ocrotit și i-a mântuit în accepția curată a cuvântului, deși aceștia au avut și par să aibă încă neconținut nevoie de astfel de exemple, ci pentru întreaga creștinătate europeană, care l-a glorificat ca pe unul din cei mai reprezentativi eroi ai săi.

*

Din nenorocire, întreaga această constelație providențială de impulsii, de virtuți, de capacități și de exemple românești, n'au putut determina neamurile creștine din această parte a lumii să adopte o conduită dictată de înțelepciune, nu de reflexele nestăpânite ale egoismului senil sau infantil, ale ambiției sau vanității rău sfătuitoare. Conduită utilă, desigur, totdeauna, dar mai necesară atunci decât oricând. Fiindcă efectele desbinării de atunci, neînțelese și neremediate la vreme, apasă ca o fatalitate tragică până și asupra ursitei noastre de astăzi. Rezultatul poate fi judecat acum cu mai multă luciditate ca niciodată, deoarece în latura ei negativă, experiența a fost împinsă până la limitele ei ultime: Toți aceia ce, în strâmtimea chibzuinții lor egoiste, au scototit cu cale că vor putea trage anumite foloase din punctul lor particularist de vedere, lovind direct sau indirect în Români, ori numai lăsându-i singuri în fața nenorocirii și-a primejdiei, au lovit în realitate în ei înșiși. Destinul nostru, al neamurilor din această parte a lumii, era ca să ne ridicăm în comun, nu unii împotriva altora sau unii pe socoteala altora. Tocmai de aceea ne simțim constrânși să afirmăm, întemeiați nu pe simple impresii ci pe realități vii, clar exprimate, că cei ce dintr'un sentiment de oportunism miop, ne-au lovit ori și-au nesocotit obligațiunile naturale față de noi mai cu osebire în acea primă jumătate a secolului al XV-lea, nu numai că n'au câștigat în fond nimic, nu numai că li s'a ivit prilejul de a se căi, foarte curând, dar au pierdut în chip ireme-

diabil adesea, infinit mai mult decât noi Românii. Fiindcă noi am reînviat cu prestigiul celor ce au încarnat o idee providențială unitară, într'o succesiune de momente istorice de o importanță ce ne depășea cu mult; am reînviat cu faima de invincibilitate a celor ce-au îndurat martiriul spre edificarea, spre mântuirea și înălțarea morală a tuturor vecinilor noștri. Și Dumnezeu nu-i lasă pe aceia ce-i încarnează cele mai luminoase adevăruri... Dimpotrivă, prietenii noștri miopi, cărora noi suntem departe de a le dori răul chiar și astăzi, dacă nu mai ales astăzi, nu-și vor putea împlini cu rodnicie propria lor ursită, nu se vor elibera de dureroasele consecinți ale păcatului săvârșit cu desbinarea dela Varna și din perioada imediat următoare, decât recunoscând sensul cu adevărat providențial al adevărului românesc revelat după aceea. Și acest lucru nu numai pentru că din pricina greșelii lor Românii au suferit infinit mai mult decât dâșii, dar și pentru propria lor edificare și mântuire, ci pentru un motiv cu mult mai temeinic. Deoarece se pare că ne e scris să nu ne putem elibera de sub povara acelu antic blestem, decât după ce ne vom fi recapitulat fiecare, în profunzimile inviolabile ale conștiinței, semnificația veritabilă a acestor îndelungi suferinți, spre a ne oiândui conduita viitoare pe potriva învățămintelor clar exprimate de ele.

IN CE ANUME IMPREJURĂRI A AJUNS WALERAND DE WAVRIN IN LEGĂTURĂ CU ROMÂNII

Biruințele hotărîtoare ale Românilor din anul 1442 mai cu seamă, când am văzut că Ion Corvinul, comandând oști în care erau reprezentate toate ținuturile românești, i-a zdrobit literalmente pe dușmanii Creștinătății ori de câte ori i-a întâlnit și în deosebi în bătălia dela Ialomița, cea mai concludentă din toate, au înflăcărat subit întreaga Europă. Cei deprinși să vadă prin ei înșiși și să judece mai temeinic lucrurile, față de energia și de amploarea revirimentului românesc, socoteau că eliberarea întregului teritoriu european din acest sector era iminentă. Bartolomeo da Genova de pildă, unul din exponenții cei mai calificați ai acestui fel de a vedea, în încheierea lungii sale scrisori citate, se gândea chiar la o revenire pe alt plan, a vremurilor lui Godefroy de Bouillon și Baudouin. Iar dela extremitatea apuseană a continentului, regele Aragonului își oferea și el concursul. În sfârșit, la curtea ducelui de Burgundia — Philippe le Bon — ce se afla în acel moment la Châllons sur la Saône, se înfățișe un ambasador al Impăratului bizantin Ioan Paleologul, spre a-i aduce la cunoștință « *les grandes et belles victo[i]res des Vallaques et du roy de Hongrie* »¹⁾ și spre a-l invita și pe dânsul să participe la sfortzarea decisivă.

Insuflețirii din lumea creștină, îi corespundea în lumea musulmană o panică tot atât de contagioasă. Elementele asiatice și africane ale imperiului Otoman începeau a se gândi fiecare la propria lor apărare. Astfel, sultanul Egiptului, după informații înregistrate de episcopul de Châlons, dăduse poruncă șefului forțelor sale navale ca în cazul când Ion Corvinul s'ar apropia de strămtori, marina egipteană

¹⁾ Wavrin, în cronica tipărită aci în anexă.

să părăsească Siria și să se concentreze numai în vederea apărării litoralului propriu ¹⁾. Pe de altă parte, tot sub impresia victoriilor fulgătoare ale prestigiosului erou Valah, lucru pe care-l confirmă în chip răspicat majoritatea autorilor ce au scris după izvoare ²⁾, s'au produs mari spărturi în rândurile Musulmanilor înșiși. De pildă, unul din feciorii principelui albanez Ioan Castriota, încredințați ca ostateci lui Amurat și care, convertit la islamism își dobândise o situație proeminentă sub numele de Skanderbeg sau principele Alexandru, își reluă libertatea de acțiune, luptând apoi cu folos pentru cauza creștină mulți ani de aci înainte. Amplitudinea oscilațiunilor și-a reacțiunilor provocate, subliniază profunzimea zguduirii originare.

Cum era și de așteptat, ducele de Burgundia a răspuns în chip favorabil cererilor formulate de Teodor Caristinos, ambasadorul bizantin, oferindu-se să contribuie la armarea și echiparea unei flote de galere, destinată să împiedice trecerea Otomanilor din Asia în Europa și să înlănească astfel efortul Creștinilor, orientat în sens invers. Expediția urma să fie pusă sub comanda unui legat pontifical și la ea trebuia să contribuie și Veneția, ca parte de așijderi interesată. Comandant al forțelor expediționare burgunde, trimis special al ducelui și expertul tehnic al ei, fiind numit însuși Walerand de Wavrin.

Flota aliată se constituie pe îndelete la Veneția și în vara anului 1444 ea se afla distribuită la post, în strâmtori, atât în Dardanele, cât și în Bosfor. Însă din pricina dificultăților enorme ale comunicațiilor de pe acea vreme, fapt ce a împiedicat o coordonare temeinică a forțelor creștine, precum și-a altor împrejurări locale — în special neputința totală a Impăratului bizantin de a sprijini flota cu o armată terestră — trecerea Musulmanilor din Asia în Europa n'a putut fi împiedicată. Sultanul Amurad se putu înfățișa așa dar la Varna cu o superioritate zdrobitoare de forțe, față de Creștinii care pe deasupra mai erau și desbinați între ei. Astfel că, deși s'au săvârșit minuni de vitejie și de astă dată, până acolo încât Creștinii au izbutit la început să câștige greu lupta, în cele din urmă ei au îndurat o înfrângere ce a luat mai apoi proporțiile unui adevărat dezastru.

După un oarecare răstimp de tristețe și desorientare și cu aprobarea superiorului său de drept, Cardinalul Francesco Gondolmieri, Wavrin

¹⁾ I. Minea, *op. cit.*, p. 225.

²⁾ Marinus Barletius, « *De vita, etc. Georgi Castrioti* »; W. Temple, « *Incercare asupra virtuților eroice* ».

se hotărî să vină cu o parte din flota sa de galere pe Dunăre spre a-i determina pe Creștini să mai încerce un efort. Chibzuind bine lucrurile ne dăm lesne seama că, deși îndrăzneț și poate nu lipsit de eficacitate în alte condițiuni, planul acesta nu avea șanse să izbutească, mai ales imediat după eșecul dela Varna și după ce concursul flotei, în care se pusese dela început atâtea speranțe nu fusese de niciun folos. Totuși încercarea s'a făcut. Wavrin veni pe la începutul verii anului 1445 la Brăila, de unde trimise un fel de ambasadă la Buda ca să se intereseze despre soarta lui Vladislav cel tânăr, asupra căruia circulau șvonurile cele mai contradictorii și să propună organizarea unei noi expediții. Primind răspuns favorabil dela cei ce conduceau atunci Regatul Ungar și fixându-se ca punct de întâlnire Nicopolea, în a doua jumătate a lunii Septemvrie a aceluiași an, trimisul ducelui de Burgundia acceptă la rându-i propunerile Domnului de atunci al Munteniei, de a-i isgoni pe Musulmani din cetățile de pe cursul inferior al Dunării. Colaborarea aceasta a fost în adevăr fecundă în rezultate, deoarece în mai puțin de două luni, garnizoanele lui Amurat au fost fie stârpite, fie fugărite din Turtucaia, din Giurgiu și din Rusciuc, oșebit de faptul că au putut scăpa și vreo douăsprezece mii de Bulgari din robia necredincioșilor. După ducerea la bun sfârșit a operației, flota creștină comandată de Cardinalul Gondolmieri și de Wavrin, sprijinită și călăuzită de oastea comandată de Domnul Vlad Basarab supranumit Draculea, s'a întâlnit în regiunea Turnului Măgurele de astăzi, în fața Nicopolei ruinate, cu oastea comandată de Ion Corvinul. De partea cealaltă a fluviului, numeroase trupe turcești le observau mișcările, părând gata să le facă față.

Creștinii n'au trecut pe țărmul drept al Dunării decât după sărbătoarea Sfântului Mihai, adică aproximativ între 25 și 30 Septembrie 1445. Acolo s'au întocmit într'o frumoasă ordine de bătaie și s'au înfățișat adversarului. Musulmanii au refuzat însă lupta, retrăgându-se în interiorul țării, pe care o devastau și-o incendiau în prealabil, ca să nu lase următorilor nicio posibilitate de a putea subsista. Neputându-se ajunge cu chipul acesta la vreun rezultat, Valahii lui Ion Corvinul în special nedispunând decât de neînsemnate cantități de hrană și de furaje, iar înghețul ce se apropia punând în primejdie galerele, expediția a trebuit să ia sfârșit aci. Wavrin accentuează chiar că flota nu avea niciun adăpost sigur unde să ierneze și unde să nu fie în primejdie de-a fi atacată de forțe turcești superioare în număr și incendiată. În fața unei situații care nu îngăduia altă soluție, cruciații s'au despărțit, Ion

Corvinul și cu ai săi întorcându-se în Ardeal, iar Gondolmieri și Wavrin împreună cu flota lor reîntorcându-se la Constantinopol, unde au ajuns pe la începutul lui Ncemvrie, iar de acolo în patrie. Interesantul fragment al așa numitei cronici a lui Wavrin, privitoare la noi Români, înregistrează prin urmare toate evenimentele ce preced ori succed bătăliei dela Varna, aducând lămuriri de o importanță capitală asupra acestei perioade a istoriei noastre în special și a Creștinătății sud-est europene în general.

Documentul acesta are mai ales pentru noi Români o însemnătate cu totul excepțională din două puncte de vedere dominante: Mai întâi pentru că tocmai asupra veacului al XV-lea istoriografia noastră națională e lipsită de izvoare susceptibile să ne ofere o viziune concretă, articulată, o imagină vie asupra existenței strămoșilor noștri din acel timp și asupra rosturilor împlinite de ei. Cronica lui Wavrin, încă dela descoperirea ei de către regretatul profesor B. Antonescu, a fost socotită de talie să îplinească această lacună. În al doilea rând, ea a fost redactată de către un om cult și foarte instruit pe acea vreme, care pe lângă darul rar al observației juste și al exprimării facile, îl avea și pe acela de a fi cu totul obiectiv, nepărtinitor, după cum vom avea prilejul să observăm în repetate rânduri, atunci când ne vom opri ceva mai mult privirile atât asupra caracterului său, cât și asupra însușirilor de oștean și de comandant dovedite cu acel prilej.

Spre a ne edifica pe deplin cetitorii sub aceste raporturi, vom stăruii ceva mai mult asupra acestor două serii de realități, în vădită corelație semnificativă.

CRONICA LUI WAVRIN, UNUL DIN IZVOARELE CAPITALE ALE ISTORIOGRAFIEI NOASTRE NAȚIONALE ÎN CEEA CE PRIVEȘTE CON- FIGURAREA EXACTĂ A VEACULUI AL XV-LEA

O împrejurare foarte elocventă și lesne de verificat oglindește lipsa unei documentări directe, *sintetice*, a unei viziuni de ansamblu asupra vieții și realizărilor strămoșilor noștri de acum o jumătate de mileniu: Ioan Brezoianu, om cult în accepția autentică a cuvântului, scriitor sănătos orientat în domeniul său preferat de activitate, iar pe deasupra înzestrat cu o fină intuiție și sensibilitate istorică, e autorul unei lucrări cercetate și astăzi, în care e vorba despre « *Vechile instituțiuni ale României* ». La finele cărții sale, tipărită în 1882, deci în plină perioadă de maturitate a științei istorice românești, el a făcut și o serie de rezumate ale principalelor hrisoave rămase de prin secolii XIV, XV și XVI, în scopul de a stabili o cronologie exactă a acestui vast pătrar de mileniu. De unde se poate deduce că el era un cunoscător al izvoarelor, cel puțin în sensul că s'ar fi putut orienta personal în acest domeniu, familiar și astăzi numai unui cerc extrem de restrâns de specialiști. Totuși, când e vorba să formuleze concluziuni substanțiale asupra formelor de viață din acel trecut îndepărtat, el se vede constrâns să se refere la indicii cu mult posterioare sau să se sprijine pe elaborări culese din operele autorilor contemporani, specializați în interpretarea, sistematizarea sau prelucrarea izvoarelor indirecte. Astfel, asupra așezămintelor și obiceiurilor din secolul al XV-lea, el invoacă mărturia lui Cantemir, a vechilor letopiseți moldovene sau muntene — dar redactate precum se știe, începând de pe la jumătatea secolului al XVII-lea — sau pe aceea a unui Neculce, a unui Șincai, Tunusli sau Fotino; în sfârșit, se sprijină pe rezultatele dobândite de un Bălcescu, Laurian

sau Hașdeu și numai foarte rar pe câte o mărturie contemporană. Ceea ce înseamnă că, până și cele mai curate bunevoînți, ajutate de cele mai venerate competențe, nu puteau să reconstitue chipul cel viu al neamului, din simple indicii și fragmente sau din elaborări posterioare, cu atâta măiestrie, încât să nu mai rămâie nicio îndoială în sufletul lectorului. Lucrul era de altminteri foarte firesc. Deoarece s'a dovedit de mult că nicio ipoteză, nicio reconstituire de felul acesta, nu se poate înfățișa ca certitudine, decât dacă are la bază o intuiție, o mărturie directă, un document susceptibil de-a sugera o imagine vitală și istorică articulată, organică, concretă.

Lesne se poate vedea de aci că, spre a ni se putea păstra mărturii valabile asupra existenței plastice, autentice, a strămoșilor noștri din acele momente cu adevărat decisive pentru soarta ulterioară nu numai a întregului neam Românesc, dar și aceleia a întregii Creștinătăți din Europa centrală și sud-estică, era neapărat necesară prezența unor martori în stare nu numai să observe lucrurile, să le descifreze însemnătatea și înțelesul, să le judece și să le articuleze mental într'un ansamblu anumit, dar să le și fixeze pe hârtie într'o formă coerentă, veridică, inteligibilă. Condiție foarte greu de îndeplinit, mai ales atunci în secolul al XV-lea, când oamenii trăiau intens și creiau în chip spontan e adevărat, însă erau departe de a începe a se deprinde să reflecteze și să-și împărtășească prin scris opiniunile; când persoane în stare să înregistreze o imagină istorică anumită se întâlneau cu greu, nu numai prin aceste părți, unde contactul direct cu antichitatea se pierduse de aproape o mie de ani, dar până și în centrele de veritabilă cultură intelectuală din Sudul și Nord-Vestul Europei.

Totuși, printr'un concurs de împrejurări pe care nu ezităm a-l califica drept providențial, condițiunea aceasta s'a îndeplinit. Căci în plin secol al XV-lea, când întregul nostru neam realiza aci în tăcere și suferință un efort herculeean util întregii Creștinătăți europene, efort ale cărei consecinți nici astăzi nu par a fi apreciate la justa lor valoare reală și simbolică totodată, ni s'a trimis și martorul predestinat să-i pătrundă însemnătatea și să-l transmită peste veacuri într'o icoană ce iradiază adevăr, sinceritate și viață. Martorul în chestiune a fost tocmai comandantul picard Walerand de Wavrin. Spre a putea să ne dăm seama în chip limpede asupra greutății mărturiei lui, nu va fi desigur de prisos să ne impunem osteneala de-a cunoaște fondul viu din care s'a desprins, mediul cultural de unde și-a dobândit el însușirile distinctiv,

ce anume circumstanțe l-au adus să-și însemne cele văzute prin părțile noastre și cum au redevenit aceste însemnări de actualitate.

*

Am notat în treacăt la început și stăruim în a sublinia mai cu seamă aici, că ceea ce constituie interesul și valoarea unică a croniciei de față, e împrejurarea că ea a fost transcrisă nu numai după notele unui om cult în accepția curentă a cuvântului, dar și ale unui personaj care știa să observe și în același timp putea să se exprime clar și cursiv, cu dorința manifestă de a fi cât mai sincer, cât mai obiectiv cu putință. Facultate foarte rară pe atunci, chiar și la popoarele occidentale, unde clasiicii latini erau studiați cu sârguință de secole, necum la noi, unde nu va apare decât după vreo două sute de ani, odată cu primii cronicari Moldoveni.

În adevăr, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea și în prima jumătate al celui de al XV-lea, două mari centre de cultură și-au manifestat întâietatea în sânul Creștinătății apusene: pe de o parte Italia centrală și de Nord, inclusiv Veneția, iar pe de alta Flandra cu regiunile germanice și franceze înconjurătoare. Cu adăogirea că în Italia primau în chip din ce în ce mai accentuat preocupările culturale și civilizatorii, pe câtă vreme în Flandra, alături de existența laborioasă și îmbelșugată a marilor cetăți neguțătorești și manufacturiere, palpita încă duhul mistic al începuturilor, iar spiritul războinic și aventuros exprimat atât de plastic în cruciade, era încă deosebit de vivace. Provincia aceasta, care începând de pe la 1384 e considerată ca principala posesiune a ducelui de Burgundia, era socotită ca « ținutul cel mai industrios, cel mai bogat, cel mai înfloritor din Europa »¹⁾, la sfârșitul veacului al XIV-lea și în prima jumătate a celui de al XV-lea. În 1370, numai la Malines și pe teritoriul acestei cetăți, se găseau trei mii două sute de războaie de țesut lână. Apoi cu toate dificultățile neînchipuite ce stăteau în calea comunicațiilor pe atunci, un negustor din acel oraș întreținea un comerț intens și regulat cu Damascul și cu Aleksandria. Orașul Gand, pe la 1390, era în măsură să scoată în linie în caz de pericol aproape 200.000 de oameni. Despre Bruges se spunea în același timp că e unul din cele mai mari orașe ale lumii, sub raportul numărului locuitorilor, al bogăției și-al frumuseții. Orașul acesta era legat cu Marea printr'un

¹⁾ Michiels, *Histoire de la peinture flamande*, t. II, p. 5.

canal lung de șaisprezece kilometri, pe care intrau și ieșeau în medie câte o sută de corăbii pe zi. Toate modalitățile fundamentale ale creației omenești, înfloresc și se dezvoltă aci în forme originale și în corelație organică evidentă. În deosebi gustul artistic era foarte dezvoltat și el era cultivat și extins de unii dintre cei mai proeminenți maeștri ai lumii creștine de atunci. Pietatea încă vie, o sete nepotolită de a cunoaște, de a experimenta, de a vedea, hărnicia și ingeniozitatea în luptă cu greutățile de fiecare zi, au modelat aci câteva din cele mai reprezentative tipuri de precursori ai Europeanului activ de mai târziu. Tot cam de pe raza acestui patrimoniu cultural s'a ridicat și un precursor în domeniul interpretării obiective a istoriei, adică într'o perspectivă specific europeană și creștină: ne gândim la *Froissart*. Acesta era înzestrat în mare și, o repet, în ipostază de înainte mergător, cu toate eminentele virtuți de observator realist și de narator veridic, ce aveau să-l pună mai târziu pe Wavrin într'o lumină atât de simpatică. Amănuntul acesta se cere cu îngrijire notat, fiindcă *Froissart* a fost acela care-a degajat pentru prima oară din virtualitățile încă nedefinite ale rasei un mod anumit de a privi, de a concepe și de-a exprima viața într'o perspectivă istorică, pe care în chip fatal trebuiau să-l adopte cei înrudiți sufletește cu dânsul și ridicați de resorturile lor lăuntrice la același nivel sufleteșc. Ceea ce înseamnă că, chiar în absența altor date mai precise, comparând similitudinea producțiilor și recapitulându-ne reflexele sufletești ale lui *Froissart*, ne vom putea lămuri cu o justă aproximație imaginea lăuntrică a lui Wavrin. Iar cei ce vor avea răbdarea să mediteze mai de aproape la realitățile indicate aci, vor ajunge să se convingă că metoda nu e de loc de disprețuit și că ea poate duce adesea la rezultate foarte concludente. Căci înrudindu-se între ei prin substanța intimă a fapturii lor, prin întreaga lor orientare spirituală globală, era natural ca impulsunile și elaborările prototipului, să determine instinctiv o formă și un conținut asemănător elaborărilor celor aflați în consonanță sufletească cu dânsul. După cum le-au și determinat, în adevăr. Iar asupra înrudirii sufletești, a similitudinii de gusturi, de impulsii, de preferințe și de creații dintre *Froissart* și cei doi Wavrin care ne interesează — Jehan și Walerand, unchiul și nepotul — credem că nu mai e nevoie să insistăm, deoarece ea e cu desăvârșire evidentă.

Cine a fost așa dar *Froissart* și care îi sunt titlurile la atenția posterității? Născut la 1333 și mort pe la 1410, el a scris pe lângă două

poeme neînsemnate, o foarte cuprinzătoare *Chronique de France, d'Angleterre, d'Ecosse et d'Espagne*. În această operă ni se istorisesc evenimentele mai însemnate desfășurate pe această scenă vastă începând de pe la 1325 și sfârșind cu anul 1400. Autorul ei e considerat de toată lumea drept cronicarul cavalerismului medieval, a cărui strălucire interioară a trăit-o cu intensitate el însuși, ajungând să-i experimenteze personal și începuturile decadenței ¹⁾). Între altele, merită să amintim că el a consacrat câteva pagini și cruciadei dela Nicopole din 1396, în care ne-a lăsat o descriere foarte sugestivă a contingentului de cavaleri flamanzi, francezi și burgunzi, ce scoborau pe Dunăre cu veselia și nepăsarea contagioasă a Galilor antici, spre a-l înfrunta pe impulsivul sultan Bajazet.

Oamenii competenți socot că Froissart, fără a putea fi categorisit printre istoricii propriu ziși, ca unul ce nu avea — și nici nu putea să aibă în starea de atunci a lucrurilor — o viziune de ansamblu asupra evoluției existenței omenești, a fost totuși ceva mai mult decât un simplu analist sau decât un cronicar. Căci el nu se mărginește să înregistreze numai faptele, ci caută să le descifreze sensul real, să le identifice articulațiile invizibile, să le dea o interpretare. Pe de altă parte el observă și formulează judecăți de proporții și valoare asupra oamenilor, așezămintelor, evenimentelor, moravurilor. În același timp se silește să-și desăvârșească prin exercițiu, prin introspecțiune, prin necontenite confruntări cu alții și cu sine însuși, darurile eminente cu care a fost înzestrat: imaginația constructivă, memoria, ascuțimea observației, temeinicia judecății. Mărturie lungile și fructuoasele călătorii întreprinse în acest scop mărturisit. Fiindcă e bine să se știe că Froissart a colindat în mai multe rânduri țările pe care ni le înfățișează ca slujind drept teatru acțiunilor descrise de dânsul. Cu aceste prilejuri a putut să cunoască pe cele mai importante personaje ale vremii sale ²⁾, să le analizeze și să le compare caracterul, să întreprindă veritabile anchete. Învățătura lui era așa dar directă, intuitivă. Grație acestei râvne continue, el a putut să afle multe lucruri interesante și să-și îmbogățească enorm cunoștințele și resursele personale, deși îi lipseau multe din acele mijloace tehnice pe care învățații de mai târziu s'au obișnuit

¹⁾ V. introducerea lui K. de Lettenhove, la opera completă a Cronicarului, pe care a tipărit-o în 25 de volume.

²⁾ Între alții pe Jean al IV-lea, duce de Montfort și pe nu mai puțin faimosul Philippe de Mezières.

să le privească drept indispensabile. Se documenta direct dela sursă: nu ezita să întreprindă călătorii lungi și obositoare, mai ales în acele vremuri nestatornice și lipsite de aproape toate înlesnirile de astăzi; lega îndelungi conversații cu martori oculari, sau cu oameni vestiți pentru știința lor, confrunța mărturiile între ele, spre a avea certitudinea că-și edifică opera pe baze cât mai solide. Și în adevăr că din analiza diferitelor versiuni ale cronicii sale, se poate vedea că Froissart e veridic și sincer, după cum nu e lipsită de interes nici constatarea că, în general, el are grije să indice izvoarele de unde și-a cules informațiunile. Lipsindu-i însă precedentele normative, istoria nefiind încă atunci pe deplin diferențiată ca o disciplină de sine stătătoare, lipsindu-i până și mijlocul principal de expresie pe care-l constituie o limbă literară pe deplin fixată, Froissart trebuia să păcătuiască adesea împotriva exactitudinii formale a faptelor. Cu toate acestea opera sa perpetuează prin veacuri imagina cea mai vie și mai elocventă a vieții Creștinilor apuseni din veacul al XIV-lea. Nicăeri în Europa, cu unica excepție a Italiei, nu era cu puțință nașterea și desăvârșirea unei atari opere în acea vreme.

Nu mai puțin instructivă e sub acest raport, viața și opera lui Jehan de Wavrin, unchiul și părintele adoptiv al lui Walerand, cel care ne-a cunoscut la noi acasă și autorul fragmentului de cronică ce ne privește. Numele complet al acestui vrednic unchiu e *Jehan, Bâtard de Wavrin, seigneur de Forestel*. El era mădular al unei vechi familii de războinici, iar familia aparținea la rândul unei categorii ce nu apucase a se contamina de sleirea sufletească a nobilimii subțiri. Printre ascendenții săi se numărau mai mulți cruciați și apărători ai locurilor sfinte. Nepotul său Walerand călca așa dar pe urmele strămoșilor săi celor mai buni. Fire combativă și conformându-se pe deasupra obiceiurilor feudale în declin, Jehan de Wavrin ia parte, sub ducele Burgundiei, suzeranul său legitim, la mai multe expediții organizate de acesta împotriva vecinilor săi. Iar după ce se distinge ca ostaș, căpătând titluri de nobleță pentru bravura dobândită în războaie, caută și găsi prilejul să-și manifeste și talentele de iscusit diplomat.

Pe nepotul său Wallerand l-a luat pe lângă sine de bună vreme, spre a-l deprinde cu meșteșugul armelor, pe când se găsea în serviciul lui Henric al VI-lea al Engliterei. Și cum era plămădit din același aluat sufletesc, nepotul n'a întârziat de a se distinge și el și de a se dovedi vrednic să stea alături de ilustrul său unchiu. Regretatul B. Antonescu,

care s'a ostenit cel dintâi să illustreze cariera ascendentă a lui Jehan de Wavrin cu date culese din ultimul tom al voluminoasei sale cronici, stabilește într'o notă marginală că în 1423 el a luat parte la bătălia dela Cravaut, iar în 1424 la cea dela Sory; în 1425 trece în Olanda și ia parte la expedițiile lui Henric al VI-lea care durează șase ani, dela 1429 până la 1435; în 1436 se căsătorește; în 1442 capătă o dotație din partea ducelui de Burgundia; într'un act din 1443 e calificat drept « *chevalier, seigneur du Forestel et du Fontaine* »; Charles al VII-lea îi dă scrisori de naturalizare în luna Octomvrie 1447; orașul Lille îl dăruiește cu *XII los de vin*, pentru succesele sale diplomatice dobândite la Roma, în cadrul unei ambasade, în anul 1463; în anul 1467 îl vedem trecând din nou în Anglia; moare în 1471, probabil în vârstă de 76 de ani.

Pe la sfârșitul anului 1445, Walerand, după cum vom vedea din finalul cronicei de față, s'a reîntors la Lille din expediția pe care o condusesese până la Dunărea românească; ceva mai târziu se întoarse și unchiul său Jehan dela Roma, unde fusese trimis în misiune diplomatică. Din schimbul reciproc de impresii și amintiri, după cum o mărturișește în treacăt însuși unchiul Wavrin într'un pasagiu al operei sale, fascinat — se crede — de erudiția umaniștilor cu care venise în contact la Roma, acesta din urmă s'a hotărît să scrie o cronică a Angliei, dela origină și până la jumătatea secolului al XV-lea. Hotărîrea și-o îndreptătea cu motivul că până în acel moment neamurile care trăiau pe insulele britanice erau lipsite de o legătură conștientă cu înaintașii, de o perspectivă de ansamblu asupra trecutului lor. Amănunt vrednic de notat: pe cât de neînfricat s'a dovedit bravul senior în mînuirea spadei, pe atît de harnic, de pasionat s'a arătat de aci încolo în folosirea condeiului. Astfel că după o muncă migăloasă și încordată de mai mulți ani, după ce a adunat un material documentar vast și variat, fără să dea înapoi în fața cheltuelilor; după ce a făcut numeroase călătorii în condițiile dificile de atunci, în scopul de a se dumeri la fața locului asupra unor probleme pe care le socotea el obscure, Jehan Bâtard de Wavrin și-a concretizat strădaniile în șase volume massive, operă foarte discutabilă din punctul de vedere strict științific, mai ales în ceea ce privește restabilirea și înțelegerea evenimentelor din trecutul îndepărtat, însă utilă la vremea ei sub anumite aspecte. Episodul care ne interesează pe noi Români, adică relațiunea asupra expediției la care participase nepotul său Walerand în Răsăritul apropiat și pe Dunărea românească, alcătuește prima carte a volumului ultim, unde

MIRCEA BASARAB VOEVOD

Artistul medieval anonim, a redat cu fidelitate sub-structura ascetică a figurii, în armonie adânc simțită cu atitudinea hieratică a corpului. Dintele nevăzut al veacurilor, care a deteriorat pe alocuri fresca, a cruțat obrazul străvechiului ctitor de țară. Și privirea lui, încă atât de vie încât pare a filtra și astăzi voință și gândire, trece vag peste noi, lăsându-se atrasă de licăriri îndepărtate peste creste de milenii. Avem aci în fața ochilor însăși icoana rezumativă a geniului Muntean, pozitiv și stăpânit, imagine simbolică a temeiului rasei.

a fost intercalată ca piesă de efect, în cursul general, puţinţel cam monoton, al expunerii. Lucru lămurit exprimat în această prezentare stângace:

... « *Şi vom vorbi chiar dela început, despre un eveniment mare ce s'a produs în ţara Sarazinilor, care eveniment, ni se pare că ar putea stărni multă plăcere în sufletele tutulor, mai cu seamă fiindcă nu-mi amintesc ca el să fi fost istorisit şi în alte cărţi* ».

Inimosul cronicar, în momentul când scria aceste puţine cuvinte, era desigur departe de a-şi închipui că dacă opera sa va fi readusă în actualitate după patru-cinci sute de ani, dacă numele său şi acela al nepotului său va fi pomenit cu pietate şi cu dragoste de către o naţiune mare şi glorioasă, apoi lucrul acesta îl va datora exclusiv acestui episod disparat al operei sale. Căci deşi ultimele cărţi ale cronicii în chestiune — cea consacrată Engliterei — înfăţişează un oarecare interes documentar, editorii marilor enciclopedii franceze şi engleze, biografii şi istoricii lor literari n'au găsit de cuviinţă să consacre în operele lor de mare circulaţie nici măcar un rând asupra personalităţii şi operei sale ¹⁾. Iar dacă autorii francezi şi englezi n'au acordat atenţiunea cuvenită unui om ce-o merita cu prisosinţă, faţă chiar şi numai de râvna sa curată, pilduitoare, întru reînvierea trecutului, nici cei germani, italieni sau spanioli nu se puteau simţi îndemnaţi să procedeze altfel. Singur d-l Lucian Predescu, i-a consacrat de curând o notiţă lui Walerand de Wavrin în *Enciclopedia Cugetarea*.

Prin urmare — ca să încheiem această paranteză — atât sensul eroic al vieţii, setea de mişcare, de cunoaştere, de dăruire creştină pe de o parte, cât şi facultatea, rarissimă pe atunci, de-a putea exprima cu uşurinţă, cu obiectivitate şi cu sentimentul just al proporţiilor pe de altă parte, constituiau un fel de zestre sufletească specifică a spiritelor proeminente cu adevărat reprezentative, născute şi crescute în acele vremi

¹⁾ Am consultat următoarele enciclopedii şi lucrării de specialitate, fără să-i găsim pomeniţi măcar pe cei doi Wavrin: *Le grand Larousse*; « *Enciclopedia Britannica* »; « *Der Grosse Brockhaus* »; « *Nouvelle Biographie Generale* », în 44 volume publicată de Firmin Didot freres; « *La grande Encyclopedie* »; « *Enciclopedia Italiana* »; « *Manuel de bibliographie generale* », de H. Stein; *Manuel bibliographique de la litterature française* de G. Lanson; « *Dictionnaire des ecrivains du monde latin* » de Gubernatis; de asemenea numele d-rei Dupont, editoare franceză a voluminoasei Cronică, nu e menţionat nici în « *Dictionnaire universel des contemporains* », nici în « *Bibliographie de la Litterature française* » (1800—1930) de H. P. Thienne.

și în acel peisagiu cultural. Iar dacă am insistat atât asupra acestei împrejurări, am făcut-o spre a putea sublinia apoi câteva coincidențe ce nu pot fi în niciun caz întâmplătoare. Prima și nu cea mai puțin importantă e aceea că tocmai din această regiune culturală, de rodnică simbioză latino-germanică și de autentică spiritualitate creștină, a fost ales de Dumnezeu omul care să mărturisească peste veacuri, în fața judecării nepărtinitoare a istoriei, despre decisele funcțiuni istorice, europene și creștine, îndeplinite de Români în decursul veacului al XV-lea în această parte a lumii. Apoi a doua coincidență semnificativă e aceea că textul cronicii a fost imprimat într'o primă ediție îngrijită abea după o trecere de patru sute de ani, în 1859, *când se realiza prima unire românească!* Ediție în care a fost publicată și scrisoarea călugărului Bartolomeo da Genova, ca o justificare a intercalării în text, a acelui capitol disparat cu expediția din Răsăritul apropiat! Natural, toate acestea s'au săvârșit fără ca editorii să-și dea seama, măcar pe departe, de importanța cu adevărat exaordinară a acestor piese disparate, pentru istoriografia românească în special. Dovadă faptul că nici un Român n'a avut cunoștința de ele înainte și multă vreme *după* tipărire. Arheologul B. Antonescu, primul care le-a semnalat, fără să le aprofundeze îndeajuns însemnătatea din capul locului, le-a descoperit din întâmplare, pe când răsfoia — distrat — filele cronicii ¹⁾. După o trecere de câțiva ani abia, a publicat el un rezumat al documentului în *Arhiva societății științifice și literare* din Iași (volumul IV din 1893) însoțindu-l și de câteva aprecieri personale, unele din ele foarte discutabile, chiar pentru nivelul științific de atunci. O lipsă de perspectivă și mai accentuată la Xenopol, care deși pomenește numele lui Wavrin în notele marginale ale ultimei ediții a monumentalei sale *Istorie a Românilor*, nu pare să-i mai fi cercetat opera cu atenția cuvenită. Ori cum s'ar fi întâmplat lucrurile însă, fapt e că meritul descoperirii documentului îi revine profesorului Antonescu, cel care a avut și primele intuiții fericite asupra însemnătății lui.

După războiul cel mare, aproape toți specialiștii noștri s'au folosit de textele prețioasei cronicii într'o măsură mai largă sau mai redusă, însă din puncte de vedere ce nu ofereau decât perspective limitate, corespunzând specialității autorului sau problemei particulare pe care-și

¹⁾ V. nota publicată de prof. Iorga în vol. VI din *Buletinul Comisiunii Istorice*, 1927.

propunea s'o rezolve. Astfel, d-l Emil Diaconescu se referă în repetate rânduri la ea în lucrarea d-sale: «*Politica orientală a ducilor de Burgundia*»¹⁾; răposatul profesor N. Iorga publică cronică în întregime în *Buletinul Comisiei Istorice a României*²⁾, punând la contribuție și textul editat de W. Hardy în colecțiunile «*Masters of Rolls*», care nu se înfățișează însă decât cu foarte rare și neînsemnate deosebiri față de cel al d-rei Dupont, ceea ce înseamnă că ele s'au datorat mai mult neglijenței copistului. (Ne referim aci, firește, numai la textul ce ne privește pe noi Români). Regretatul istoric n'a însoțit această reproducere cu niciun comentariu, afară de o simplă notiță de prezentare ce ocupă numai spațiul unei singure pagini. I'a acordat însă atenția cuvenită în multe din lucrările sale și în special în recenta *Istorie a Românilor*, unde-l pune adesea la contribuție. D-l prof. I. Minea, se folosește de indicațiile textelor în chestiune în lucrarea, tipărită într'un număr restrâns de exemplare și consacrată lui *Vlad Dracul și vremii sale*. D-l Const. C. Giurescu îl citează de asemeni cu elogii pe Wavrin, în cunoscuta d-sale *Istorie a Românilor*. Exemplele s'ar putea, desigur, extinde foarte mult, deoarece nu există astăzi niciun cunoscător autentic al izvoarelor istoriografiei noastre naționale și a ierarhiei lor mai cu seamă, care să nu se fi pătruns de importanța deosebită a *Cronicei lui Wavrin*. Termen, prin care ținem să precizăm aci odată pentru totdeauna, că noi înțelegem numai acea carte din cronică lui Jehan de Wavrin care ne privește pe noi Români și al cărui autor de fapt este Walerand de Wavrin. Apoi și mai vrednică de atenție e circumstanța că această cronică interesează la superlativ nu numai pe istorici, ci și pe toți cei ce profesază o disciplină științifică având manifestările esențiale ale omului istoric drept fundament. Il interesează cu alte cuvinte și pe filolog ca și pe omul politic, pe etnograf ca și pe cel ce s'a consacrat pedagogiei, pe îndrumătorul spiritual ca și pe economist. Adevărurile acestea și-au făcut loc cu greu în conștiința elitelor noastre veritabile, însă și l-au făcut. Cu toate acestea, deși au trecut aproape trei pătrare de veac dela descoperirea acestei piese capitale, în ceea ce privește reconstituirea chipului autentic al Neamului de acum o jumătate de mileniu, deși — după cum am văzut — între timp toți oamenii noștri competenți au avut prilejul să-i intuiască însemnătatea sub toate aspectele, deci și sub acela

¹⁾ Iași, 1927.

²⁾ Vol. VI din 1927.

al actualității, nu numai că ea n'a fost încă tradusă, în afară bine înțeles de rezumatul cu totul incomplet și nu tocmai just interpretat al profesorului B. Antonescu, dar nu s'a publicat măcar o dare de seamă mai substanțială asupra ei, în lumina doctrinelor istorice recente. Cel puțin noi n'am găsit o astfel de dare se seamă, deși am cercetat cu multă atenție publicațiunile de specialitate în acest scop ¹⁾. Necesitatea traducerii și înfățișerii cronicii într'o formă îngrijită, apare astfel mai mult decât evidentă. Argumentul că textele ei sunt redactate în franceză și că toți oamenii noștri culți posedă acest idiom, nu poate fi invocat aci în chip valabil, deoarece franceza arhaică în carea fost scrisă cronică nu poate fi înțeleasă decât de un cerc restrâns de persoane, chiar și în Franța de azi. Fără a ține seama de faptul că nu toți intelectualii Români de astăzi cunosc limba franceză. Iar când ne gândim că această cronică se cuvine cunoscută de toți Românii mai răsăriți sufletește și obligați de însuși numele pe care-l poartă și de locul pe care-l ocupă în ierarhia națională să cunoască trecutul neamului pre cât mai mult cu putință după izvoare, atunci desigur că oportunitatea unei versiuni românești a ei nu va mai putea fi discutată de nimeni.

¹⁾ Intr'un număr din anul 1927 al ziarului « Viitorul » (. . Iunie ? Iulie ?) a apărut un lung foileton consacrat versiunii din « Buletinul Comisiei Istorice ». Nu ne-am folosit însă de indicațiile strict circumstanțiale, cuprinse în acest foileton,

CALITĂȚILE MORALE ALE AUTORULUI ȘI DIS- POZIȚIILE SALE ÎNNĂSCUTE SPORESC VALOAREA ISTORICĂ A DOCUMENTULUI

După cum am mai avut prilejul să observăm în trecut până aci, ne lipsesc — din nenorocire — date biografice mai amănunțite asupra lui Walerand de Wavrin. Editorii cronicei considerată în întregimea ei — d-ra Dupont și W. Hardy — în prezentările din fruntea edițiilor respective s'au ocupat, cum era și firesc din punctul lor de vedere, aproape exclusiv de autorul ei principal, adică de unchiul Jehan. Din punctul nostru românesc de vedere însă, cel ce ne atrage atenția mai cu ose-bire, este nepotul. Dar faptul că suntem atât de sărac informați asupra vicisitudinilor existenței pământești a tânărului Walerand, s'ar putea ca până la urmă să nu constituie pentru noi o pagubă, mai ales dacă ne va determina să-l reconfigurăm și pe dânsul sufletește, numai din felul cum îl vedem oglindit în opera sa. Astfel, ne vor lipsi cu adevărat date complete asupra *individualității* sale, asupra a ceea ce era pământesc și pieritor într'însul, dar vom fi izbutit să-i reconstituim structura armo-nioasă a *personalității*, forma lăuntrică autentică, chipul creator pe care-l vom simți continuu viu și prezent alături de ce e mai bun și mai curat în noi înși-ne.

Aci ni se impune din capul locului o remarcă esențială: Walerand de Wavrin e întruparea geniului bun al Flandrei latino-germanice și creștine, o sinteză organică, perfect articulată a acelor elemente de bază ce constituie specificul profund al Europei apusene. Domi-nantele sale sufletești sunt spiritualitatea creștină permanent trează, o energie aprigă, constantă, însă subordonată în chip viguros imperati-velor morale și unui sever sentiment al datoriei, o inimă simțitoare

și dreaptă, o minte limpede în stare să înțeleagă lesne și să judece just. Ne aflăm în chip evident în fața unei personalități autonome, profund responsabile, în fața unui caracter pe deplin format, pe devotamentul, pe loialitatea și pe cuvântul căruia cineva se poate în adevăr bizui. Iar epitetul de *personificare a geniului bun al Flandrei* nu i l-am aplicat la întâmplare, fiindcă prin ceea ce îl simțim pe Walerand de Wavrin că a fost și a rămas, nu putem să ni-l închipuim decât în opoziție tranșantă cu corespondentul său inferior, geniul vulgar al aceluiș peisagiu cultural, în care predominau atributele sterile ale individualității, asupra cărora lipsa de spațiu nu ne îngăduie să insistăm.

Un alt amănunt: Walerand de Wavrin se deosebește nu numai de aceia ce-i erau inferiori pe scara ierarhică a valorilor — așa zicând — naturale, ci și de cei ce l-au precedat în timp, de cruciații care au trecut ca un fel de trombă marină peste Răsăritul apropiat, spre a dispăre tot așa. Toți acești predecesori, frământați de uraganele interioare ale dyonismului deslănțuit și avându-l drept exponent simbolic pe Richard inimă de Leu, nu s'au putut dovedi fecunzi tocmai din pricina exagerărilor dintr'înșii. Cu alți termeni, ei nu erau încă îndeajuns de coți, spre a reprezenta tot atâtea semințe de viață nouă și să fie considerați ca atare. Intr'înșii individualitatea precumpănea în chip net asupra personalității. Componentele primare ale făpturii lor, nu fusesse încă asimilate unei sinteze superioare viabile.

Walerand de Wavrin e însă o personalitate echilibrată. Ori sub ce aspect l-am privi, ca om, Creștin, sau oștean, nu-i mai putem descoperi nicio exagerare, nicio disonanță, nicio infirmitate ascunsă ori vădită, ci numai armonie între facultăți, numai posibilități de progres real, organic. Ca om e sobru, cumpătat, deschis sufletește tuturor nostalgiilor ce atrag spre depărtări, spre infinitul mișcător al Mării, spre evadarea din comun, din inert, unde lava creatoare prinde scoarță burgheză și se pietrifică. Se simțea chemat să contribuie prin efort propriu la afirmarea puterilor solare ale lumii și se dovedi în adevăr demn de a o face. El însuși, fără să-și dea seama, ne destăinuie calitățile cu totul deosebite ale capacității sale de rezonanță interioară: Ajungând în insula Tenedos, prima etapă după plecarea dela Veneția spre Constantinopole, primul lui gând e să se intereseze încotro se află locul unde se ridica odinioară Troia. Ceea ce înseamnă că antica liră a bătrânului aed orb, făcea să vibreze dela o distanță de două mii și ceva de ani, coardele invizibile ale sufletului acestui ales fiu al Nordului.

Creștin era în fond, nu numai în formă. Comandamentele etice tradiționale erau vii în inima sa și lucrul acesta îl vom verifica aproape la fiecare pagină a cronicii. Apoi împrejurarea că în orice situațiune s'ar găsi, îl vedem judecând simplu, dar cumpănit și just, constituie o dovadă suficientă că pe lângă o minte limpede el era înzestrat și cu o inimă curată, condiție indispensabilă unei vieții morale sănătoase și în adevăr creatoare.

Ca ostaș Wavrin nu ne apare mai puțin interesant, deoarece aci, pe planul activ al vieții, el are prilejul să-și manifeste capacitățile umane înnăscute și virtuțile creștine dobândite. În această ipostază, un triplu sentiment îl domină: acel al datoriei, al demnității și al responsabilității. Devotat în chip absolut cauzei pe care o reprezintă și o apără, loial nu numai cu prietenii dar și cu adversarii, plin de o părintească sollicitudine față de răniți și de inferiori, el întrupează și sub acest raport cel mai simpatice ideal lăsat moștenire de evul mediu, acela al cavalerismului, adică al actualizării pe plan ostășesc a interiorității creștine. În sfârșit, capacitățile sale de comandant merită de asemeni o mențiune onorabilă, deși i-au lipsit atât șansa cât și circumstanțele favorabile spre a și le putea valorifica la vreme. Fiindcă astăzi, după ce s'a putut restabili configurația aproximativ exactă a realităților balcanice de atunci, se constată lesne că, numai cu mijloacele de care dispunea și mai ales lipsit de comunicații directe cu armata terestră creștină cu care trebuia totuși să-și coordoneze eforturile, nu putea face mai mult decât a făcut.

Nu mai puțin semnificativă e și împrejurarea că toate expunerile sale, formulate cu acea tipică sobrietate ostășească asupra căreia vom mai avea prilejul de a reveni, sunt de o substanțialitate cu adevărat clasică. Cetitorul Român care ar cerceta pentru prima oară textele acestea, s'ar găsi în fața unor procedee cu care a fost familiarizat de Ureche și de ceilalți cronicari Moldoveni din veacul al XVII-lea: cu mijloace foarte simple și — desigur — nestudiate, ci izvorâte numai dintr'un fond sufletesc ingenuu, el obține totdeauna rezultate optime. Căci din scrisul său nu lipsește nici pitorescul, nici sensul profund al dinamismului creator al vieții, nici aroma specifică locului și situațiilor și adesea nici chiar humorul. Și cu toate că am putea evoca aci mai multe exemple în sprijinul afirmației noastre, ne vom mărgini a sublinia numai unul, spre a rezerva și cetitorilor plăcerea de a descoperi altele. Astfel, atunci când istorisește conduita Musulmanilor ce se întorceau de prin țară încărcăți cu prizonieri și cu prăzi, spre a se desmetici abia

la Târgoviște, unde aveau să rămână aproape toți, povestitorul observă că ei veneau într'acolo « *en moult grant joye et triumphe, tamburant et huant, comme se ilz eussent tout le pays conquis. . .* ».

Se poate afirma așa dar că în acest cuprinzător fragment de cronică se oglindește ca într'o apă limpede, într'o zi luminoasă de vară, alături de profilul bine conturat al realităților înconjurătoare, întreaga lume de sentimente, de preocupări și de reflexe morale ce-l însuflețește pe acest cavaler brav, venit să-și îndeplinească alături de strămoșii noștri o înaltă datorie de onoare. Tot ce e virtute ostășească și bărbătească într'însul se oglindește aci în convingerea înnăscută, care-i galvaniza și mai mult pe exponenții autentici ai Românismului din acel veac, pe un Vlad Basarab, un Ion Corvinul sau un Ștefan cel Mare ceva mai târziu, că oșteanul Creștin îndeplinește cu adevărat o misiune sacră în lume, convingere ce-l face cu adevărat invincibil. Fiindcă e un adevăr profund, din ce în ce mai adânc simțit astăzi, la rădăcina afirmației cruciaților de odinioară că « *cine luptă în numele și pentru biruința Spiritului în lume, nu va putea fi răpus niciodată* ».

Amănunt ultim și nu mai puțin important: Toate aceste însușiri, căroro numai întâmplător li se poate aplica și calificativul de calități, tocmai pentru că nu sunt expresia unui orgoliu deplasat ci vestmântul firesc al abnegației cavaleresti, nu sunt anihilate în vreun grad oarecare prin nici un defect, prin nici o deformare sufletească antipatică. Personalitate subordonată în chip conștient și voluntar unei autorități morale, înclinată să se achite de toate îndatoririle într'un spirit de perfectă obiectivitate și dreptate; scriind în condiții în care niciun interes pământesc nu putea să-i pângărească opiniunile, Wavrin e în adevăr martorul ce poate fi invocat în ultimă instanță de către un Neam nedreptățit și obligat să se apere, tocmai pentru a-și putea defini și realiza predestinările sale providențiale incontestabile. Pe scurt, în memoria acestui om s'a imprimat chipul real al Românismului de acum cinci sute de ani aproape; iar scrisul lui exprimă această imagine în chip clar și obiectiv.

CE NE MĂRTURISEȘTE O ANALIZĂ SUMARĂ A CRONICEI

O examinare sumară a caracteristicilor cronicei propriu zise, ne duce la următoarele constatări:

Documentul în ansamblul lui se compune din două părți distincte. Și anume, o schițare a situației, a cadrului general în care urmează a se desfășura acțiunea povestită, apoi istorisirea faptelor și realităților trăite. De altminteri, felul acesta de a proceda, fiind dictat de realități invariabile, corespunde cu maniera obișnuită în toate vremurile de-a alcătui un raport, un memoriu sau o dare de seamă după o expediție îndepărtată. În fine, un alt amănunt pe care trebuie să-l avem în vedere, e și acela că textul așa cum îl avem astăzi, este rezultatul unei ultime redacțiuni, operată pe baza unor însemnări de ale lui Walerand de Wavrin, dintre care unele ni s'au păstrat. Această ultimă punere la punct, a fost opera unchiului Jehan. Însă o confruntare a textului definitiv cu însemnările de prima mână care ne-au rămas, ne arată că redactorul propriu zis n'a adăugat nimic dela dânsul în ceea ce privește fondul, mărginindu-se să-i imprime numai o formă cursivă, agreabilă.

Primele capitole și anume cele unde ni se relatează ademenirea și capturarea Domnitorului Vlad Băsarab supranumit Draculea, precum și luptele Românilor cu Musulmanii dela închiderea acestuia și până în primăvara anului 1444, sunt menite să schițeze cadrul general al povestirii și să-l pună pe cetitor în situație să înțeleagă cursul ulterior al evenimentelor. Faptele și datele expuse aci sunt, în general, exacte, după cum se poate judeca foarte lesne din confruntarea lor cu alte izvoare contemporane, cum ar fi de pildă edificatoarea scrisoare a lui

Bartolomeo da Genova. Cercetătorii contimporani ¹⁾ se plâng însă că în această perioadă cronologia lui Wavrin lasă de dorit, după cum pe de altă parte relațiunile sale asupra expedițiilor de peste Dunăre din 1442 și 1443 sunt cam confuze sub anumite aspecte. La aceste observații s'ar putea răspunde că Wavrin el însuși a reconstituit evenimentele în chestiune din auzite și dela niște oameni prea absorbiți de faptă, ca s'o poată situa într'o justă perspectivă cronologică. Mai mult: efortul acesta de reconstituire așa zicând cauzal-istorică, prin dozarea exactă a intervalelor dintre realități și prin nuanțarea justă a fiecăreia din ele, când cel ce urmează a o face n'a fost nici martor ocular și nici nu era vital interesat ca s'o facă, nu era încă posibil pe atunci. El va fi întreprins mai târziu, în perioadele de reflexiune critică și de imaginație reconstructivă și nu de o singură persoană ci de legiuni întregi de specialiști. În cazul de față, am văzut că faptele și evenimentele desfășurate aci între 1435 și 1443, au fost restabilite în chip mulțumitor, adesea până în cele mai mici amănunte. Comparând prin urmare această reconstituire tardivă dar detaliată, cu cea contemporană abea schițată a lui Wavrin, ne dăm seama că el s'a orientat în chip just în ansamblul faptelor relatate din auzite, călăuzit de instinctul lui de oștean; apoi că, oșebit de nota justă, din descrierea lui nu lipsește savoarea indefinisabilă a timpului și a locului, sentimentul discret dar puternic al particularităților unice din această caracteristică regiune europeană pe care izbutește să-l sugereze cetitorului cu darul unui povestitor înăscut. Imprejurarea aceasta îl face pe d-l profesor I. Minea să creadă că amănuntele în chestiune i-au fost împărțșite de însuși Vlad Vodă Basarab, Domnul Munteniei din acea vreme.

În ceea ce privește partea a doua a cronicei, cea mai importantă sub raportul volumului, al exactității și-al valorii documentare intrinsece, unde autorul însemnărilor relatează acțiuni la care a luat parte efectiv, e necesară o a doua distincție. În adevăr, deși misiunea lui se desfășura pe un teatru secundar, el era obligat după încheierea campaniei ca să descrie în chip fidel și cele petrecute pe teatrul principal al operațiunilor. Deosebim așa dar și în corpul cronicei propriu zise două serii paralele de relațiuni: pe de o parte unele asupra evenimentelor la care autorul a participat în chip direct, le-a trăit, le-a văzut cu ochii, le-a putut influența într'un sens sau în altul; pe de alta, asupra

¹⁾ Între alții, d-l prof. I. Minea în lucrarea citată.

unor evenimente la care n'a putut participa, dar pe care era ținut să le reconstitue cu exactitate riguroasă, spre a-și putea explica și chiar justifica propria sa acțiune. Astfel, evenimentul dominant, cheea de boltă a întregii expediții — bătălia dela Varna — a trebuit să fie reconstituit de el după mărturii, — însă, evident, mărturii de prima mână, — deoarece după cum am văzut, Wavrin n'a luat și nici nu putea lua parte la dânsa. Aci ni se vedește un alt aspect al resurselor comandantului Picard: experiența personală în ceea ce privește intuirea mecanismului tehnic al bătăliilor, darul de a se informa exact și de a reconstitui cu justețe o operație.

În adevăr, e de observat în această privință că deși martorii oculari ce l-au documentat n'au participat decât la fazele desfășurate la flancul stâng al bătăliei, fiind astfel în situația de a-i sugera o imagine fragmentară; deși Wavrin n'a dispus de elementele informative diverse, nici de răgazul și nici de perspectiva limpezitoare a timpului, de o importanță hotărâtoare în astfel de probleme, totuși, atât în esență, cât și în linii ample, relațiunea întocmită de dânsul nu numai că se potrivește punct cu punct cu imaginea pe care și-au făurit-o istoricii și criticii militari posteriori, dar o luminează și o completează. Amănuntul acesta merită să fie ținut în seamă, deoarece acești istorici și critici au dispus de toate *mărturiile* în legătură cu această bătălie, adică și de cele musulmane, puțin numeroase și explicite, dar importante.

Comparația textului lui Wavrin referitor la bătălia dela Varna nu atât cu izvoarele, cât cu istoricii posteriori cari au studiat de o manieră critică și sistematică evenimentul, e deosebit de elocventă din punctul nostru de vedere. Mai întâi pentru că prin caracteristicile sale, substanțialitate, competență, obiectivitate, e superior tuturor izvoarelor considerate în parte, chiar și lui Callimach, iar în al doilea rând pentru că Wavrin degajând cu justețe configurația reală a bătăliei, separând esențialul de accesoriu, intuind cu instinctul infailibil al oșteanului de rasă forțele ce puteau duce la biruință, cât și pricinile adevărate și momentane ale înfrângerii, apoi exprimându-și constatările cu o rară energie, s'a dovedit mai aproape de realitatea autentică decât toți ceilalți, anticipând chiar de atunci asupra judecății istorice înseși, ce abia peste patru-cinci veacuri urma să fie pe deplin edificată. Lucru ce, acum mai mult decât oricând, se poate cu înlesnire verifica.

În adevăr, există izvoare variate și cunoscute de mult asupra evenimentului în chestiune. Cele mai numeroase sunt cele musulmane

și bizantine: Nesri, Idris, Seadeddin, Ali; apoi Chalkondilas, Phranzes, Dukas, Zotikos; urmează Callimachus, Dlugosz, Mihail Beheim, Thurocz, Spondanus și Palatio. (L-am văzut undeva însemnat și pe Brattutti, dar nu l-am putut găsi ca să-l confrunt). Fiecare izvor în parte, cu excepția — poate — a lui Callimachus, fie că e incomplet, fie că e părțitor într'un sens sau altul, nu ne oferă o imagine fidelă a realității oglindite. Ele nu pot fi așa dar utile decât completate și corectate unele prin altele, adică după o severă selecție și reconstituire critică. Ei bine, toți istoricii proeminenți cari au scris în secolul al XVI-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea pe temeiul acestor izvoare, fără să bănuiască măcar că ar fi existând și o cronică a lui Wavrin, ajung la concluzii întru totul asemănătoare acestuia. Vom cita din rândurile acestor istorici numai patru nume: Bonfinius, Edw. Gibbon, Ioseph von Hammer-Purgstall și Ch. L. Chassin. Toți aceștia sunt aduși să constate în chip explicit, după ce o îndelungată trecere de vreme a stratificat valorile după greutatea lor reală și-a rânduit faptele în adevărata lor perspectivă, ceea ce comandantul Picard a văzut imediat după bătălie. Imprejurare ce subliniază mai apăsător decât orice altă demonstrație, finețea intuiției lui Wavrin, temeinicia documentației sale, cât și capacitatea sa de a întocmi sinteza justă, armonioasă, viabilă, a unei situații. Iar dacă această apreciere se poate aplica construcțiilor sale indirecte, realizate pe baza culegerii de mărturii, cu atât mai întemeiate ne vor apare propriile sale constatări, consemnarea realităților văzute și trăite.

Iată-ne acum, după cele două defalcări necesare de mai sus, în fața acelor texte ale cronicei, unde s'au înregistrat numai realitățile observate de către autorul ei de fapt. După o examinare cât de sumară, vom constata că și acest domeniu se poate subdiviza la rândul său în patru câmpuri de observație distincte, potrivit cu importanța intrinsecă a constatărilor, a evenimentelor descrise, cu articulația lor ierhică în ansamblul organic al operei și mai cu seamă cu facultatea lor de-a interesa istoriografia noastră națională.

În prima categorie, dispunem astfel de relațiunile foarte succinte asupra constituirii flotei la Veneția și asupra itinerariului parcurs de ea din Nordul Adriaticei până în strâmtori. Partea aceasta e cea mai neînsemnată și redactorul însuși al textului a considerat-o ca atare, consacrandu-i un spațiu foarte restrâns.

Urmează episodul răspândirii flotei de-a-lungul strâmtorilor, în vederea împlinirii misiunii sale speciale, care era aceea de-a opri tre-

cerea Otomanilor din Asia în Europa. Aci tablourile sunt mai energice și mai precis conturate, faptele se desfășoară și se înlănțuie într'o ordine logică vădită, explicațiunile sunt limpezi și valabile. Aci ies în evidență și însușirile eminente — așa zicând — profesionale, ale comandantului Wavrin. Deoarece chiar și dela distanța la care ne aflăm — și mai ales dacă vom ține seama de stările de lucruri și de mijloacele de atunci — nu numai că nu se poate formula nicio critică *de fond* asupra ansamblului constatărilor făcute de dânsul personal, dar se recunoaște că a văzut clar în toate împrejurările și că a făcut tot ce-i stetea în putință spre a-și împlini misiunea. Iar dacă nu și-a putut-o îndeplini potrivit cu planul inițial, asta înseamnă că greutățile cu care avea de luptat erau atât de mari, lipsurile atât de evidente, încât oricare altul în locul lui ar fi ajuns la același rezultat. Vestitele lupte dela Galipoli din decursul războiului mondial, când aliații au pus în cumpănă forțe navale — proporțional — mult mai importante decât cele comandate aci de Cardinalul Gondolmieri în 1444, au arătat de altfel câtă dreptate avea atunci căpitanul Picard când afirma că, fără sprijinul unei armate terestre nu se poate ajunge la niciun rezultat pozitiv. Iar ceea ce mai rămăsese din Bizanțul de altădată era într'o astfel de situație, încât, după cum o constata Impăratul Ioan Paleologul textual, a-și fi riscat ultimele forțe sănătoase de care dispunea în afara zidurilor cetății, însemna să se expună unei pierzării totale ¹⁾).

Al treilea moment ar coincide cu pornirea în căutarea lui Vladislav Iagello, despre care se presupunea că ar fi scăpat cu viață precum și cu explorarea țărmurilor Nord-Vestice ale Mării Negre, până la luarea contactului cu Românii lui Vlad Basarab. În decursul acestei perioade narative interesul lectorului scade din nou. Aci ne găsim în fața unor simple impresii de călătorie ca oricare altele.

În al patrulea moment — pentru noi cel mai important — perspectiva se schimbă iară: pe ecranul evocărilor istorice apar strămoșii noștri, așa cum arătau, cum trăiau și cum sperau ei acum o jumătate de mileniu. Indiferentă pentru oricine alții, pentru noi viziunea capătă adâncime, culoare, freamăt. Se pare totuși că nici cronicarului nu-i sunt cu totul indiferente realitățile vii de pe aci, ca oricărui alt străin: ele vorbesc inimei sale curate, cavalerismului său manifest; răspunzându-le, glasul său capătă inflexiuni mai calde, nuanțe deose-

¹⁾ A se vedea textul cronicei de față la pag. 125.

bite, rezonanțe adânci. Aci el se află cu adevărat în țara « *bien peuplée des hommes grans et puissans* », condusă de voievozi: « *moult famés de vaillance et de sagesse* ».

Oamenii de prin aceste părți încarnează cu adevărat o idee vastă, căreia îi sunt necesare secole, adesea milenii, spre a se putea realiza în momentele sale esențiale, spre a se putea exprima în termeni pe deplin expliciti. De aceea, suferințele, strădaniile, năzuințele lor instinctive, stârnesc un ecou simpativ în orice spirit profund, cu adevărat cavaleresc și creștin. Și în adevăr că narațiunea faptelor direct observate, care până aci a fost adesea monotonă, acum se însufletește în chip subit, devine mai substanțială, mai coerentă. Subiectul îl absoarbe atât de vădit pe autor, încât el nu mai întrerupe cu subtitluri cursul din ce în ce mai dinamic, mai indivizibil, al expunerii sale. Emoția de atunci a scriitorului, trezește în sufletele noastre românești rezonanțe adânci: căci din negurile informe ale veacurilor, din adâncimile indistincte ale trecutului, reapar marile figuri reprezentative ale vremii, încarnările vii ale epocii, singurele care au un nume, în acele împrejurări decisive, aci în Sud-Estul european. Fiindcă e un adevăr foarte semnificativ acela, subliniat de noi și cu alt prilej, că singurele nume pe care le reține și le semnaleză Wavrin după o ședere de mai bine de un an prin aceste părți — din momentul sosirii lui în strămtori și până la reîntoarcerea acasă — sunt acela al Cardinalului Iulian, al Regelui Vladislav, al lui Ion Corvinul și al lui Vlad Basarab. Pe de altă parte i se întipărește adânc în memorie și chipul feciorului acestuia din urmă, deși nu i-a putut reține numele. Și aceasta din pricină că tânărul voevod, deși minor sub raportul vârstei, se arătase capabil să se orienteze în labirintul dificultăților cu energia curagioasă și cu siguranța de mișcare a unui om matur. Iar figurile acestea reînvie în cadrul evocator al celor mai hotărâtoare perioade din existența de atunci a străbunilor noștri. Astfel că printre rândurile stângace dar sincere ale documentului, ca printr'o ferăstruică magică, putem să-i vedem aevea, așa cum trăiau, cum se mișcau, ba chiar cum simțeau și gândeau ei acum cinci sute de ani. Atât de adânc se simțeau ei copiii cerului și-ai pământului acestuia, energia lor modestă în aparență, tenace și nezdruincabilă în fond, exprima cu atâta sinceritate un destin, încât și elanurile lor năprasnice, cât și suferințele lor mute se consumau cu aceeași lipsă de ostentație cu care se ștergea parfumul florilor câmpenești. Spre a se păstra vie amintirea acestor fapte ce interesau în chip

vital întreaga creștinătate, a fost nevoie de prezența întâmplătoare a unor martori din Apusul îndepărtat, unde tocmai reînvia antica deprindere a înregistrării evenimentelor culminante ale vremii.

Creatori instinctivi de istorie, înaintașii noștri ignorau încă facultatea de-a o înregistra și comenta. Ceea ce nu înseamnă de loc că ei nu erau în stare s'o facă, ori nu cugetau destul de adânc asupra însemnătății contribuției lor istorice pozitive. Dimpotrivă, din relațiunea comandantului Picard, reese nu numai că ei erau de o înțelegere foarte ageră, nu numai că erau chibzuiți în tot ce întreprindeau, dar se puteau exprima cu o ușurință și cu o cursivitate cu adevărat clasică. Pasagiile reproduse de el între ghilimete, constituind cea mai plastică mărturie.

Privită sub acest unghi de vedere ne apare deosebit de caracteristică scena, unică în felul ei ca frumusețe simbolică și totuși adânc omenească, în cadrul căreia un bătrân moșneag Român, trecut de optzeci de ani în ceea ce privește vârsta și aparențele, însă în realitate mult mai tânăr, îl ridică pe comandantul Picard de pe strămtul pătuț de suferință din cabina sa, spre a-i arăta pe ferestruica galerei câmpia tristă din jurul Nicopolei pustii, unde cu jumătate de veac mai înainte, urdiile lui Bajazet zdrobise cunoscuta coaliție europeană. Iar în vreme ce lucidul moșneag explica expertului apusean din ce în ce mai încântat peripețiile memorabilei lupte, afară pe țărmul Dunării românești începea a se auzi freamătul sosirii oștilor Voevodului Român Ion Corvinul, personificare vie a tuturor idealurilor bărbățești ale Creștinătății din acea vreme și cel ce o reabilitase în fața istoriei.

Din întregul conținut al textelor de față care ne privesc în chip direct, reese așa dar că în trăsăturile dominante ale caracterului conducătorilor și luptătorilor Români, cronicarul intuia instinctiv o asemănare cu propriul său caracter. Iar dacă exista și vreo deosebire, aceasta de sigur că nu pleda în defavoarea înaintașilor noștri. Fiindcă aci comunitatea națională își păstra un și mai accentuat aer de familie, era deci mai în acord cu idealurile patriarhalismului creștin decât acelea din Occident.

Trei indicii limpezi, incontestabile, se desprind din cronică lui Wavrin, în ceea ce ne privește și anume:

a) În secolul al XV-lea, Românii considerați în totalitatea lor, ca personalitate istorică distinctă, pe deplin determinată în toate caracteristicile sale fundamentale, erau un neam viguros, în plină ascensiune, puternic și unitar în reflexele și atitudinile sale, deși această

unitate nu apucase încă să se închege într'o formă spirituală și politică proprie. Cu alte cuvinte, potrivit normelor unei evoluții istorice firești, neamul în stărea lui de atunci întrunea toate condițiunile subiective și obiective necesare unificării sale politice. Presiunea islamică era una din aceste condițiuni, ce începea să dea rezultate concludente și în Spania, unde totuși diversitatea fondului etnic era incomparabil mult mai accentuată ca la noi.

b) Dar chiar și în situația care se găsea în acel moment, neamul nostru era o putere redutabilă și necesară în această parte a lumii. Redutabilă poate nu atât prin număr, cât prin însușirile sale înnăscute și dovedite în cel mai greu dar și în cel mai elocvent examen al vremii. Și necesară, în sensul că s'a dovedit predestinată să îndeplinească aci rosturi istorice organice, profunde, permanente, într'o vreme de totală desarticulare europeană, când Creștinătatea nu-și mai putea coordona mișcările cu însuflețirea și energia din veacurile precedente.

c) Sub ochii aceluia străin, care a înregistrat în chip foarte explicit faptele, însă instinctiv, fără să le înțeleagă semnificația adâncă, Românii au fost solicitați în repetate rânduri să acorde ocrotirea lor noroadelor vecine mai slabe și aflate prin jocul împrejurărilor în situații critice. Acești vecini au apelat cu încredere frățească la sufletul cavaleresc al Românilor și li s'a răspuns nu numai cu dragoste și cavalermism, dar și cu eficacitate.

Orientându-ne așa dar după aceste simple indicii și punând la contribuție și alte izvoare, vom încerca să reconstituim aci în concluzie și în linii mari, fizionomia Românismului din secolul al cincisprezecelea. Se înțelege însă că toate afirmațiunile noastre vor avea ca bază sau ca punct de plecare, constatările atât de limpezi ale lui Wavrin.

NEAMUL ROMÂNESC DE ACUM CINCI SUTE DE ANI: O MARE FAMILIE CREȘTINĂ ÎN PLINĂ ASCENSIUNE ORGANICĂ ȘI ISTORICĂ

O evidență ce le condiționează pe toate celelalte: caracteristicile dominante ale neamului, ce izbesc din capul locului atențiunea comandantului Picard, mai cu seamă după cele văzute de dânsul în cele câteva popasuri ale călătoriei sale, au fost patriarhalismul tuturor așezărilor noastre de atunci, organicitatea profundă a comunității noastre naționale din secolul al XV-lea. Toate mădulările neamului se simțeau legate între ele prin sentimentul imediat al ursitei comune, al unei solidarități totale. Credințele, simțămintele, acțiunile reflexe sau îndelung cugetate, tot luxuriantul belșug de forță lăuntrică exprimat în mobilitatea și în energia populației, în dârzenia sa defensivă ori în înverșunarea ofensivă, mărturisesc pe de o parte o viață cu adânci rădăcini în pământ și în trecut, iar pe de alta o incontestabilă tinerete și prospețime sufletească. Fondul acesta spiritual concret, însăși substanța inalterabilă a predestinărilor noastre, constituie și astăzi zestrea supremă a neamului. Fiindcă numai regăsind în noi acel izvor de viață autentică, reluând instinctiv firul tradiției vii de atunci, ne vom putea împlini cu eficacitate destinul, vivificând în același timp și ansamblul organic cu care ne simțim în comuniune directă. Iar această regăsire nu e numai necesară ci e și posibilă, din moment ce e vădit că latențele de atunci nu s'au epuizat, nu s'au sleit în ciclul normal al experienței istorice, ci au amorțit numai. Climatul istoric actual le vor desmorți din nou, poate nu atât printr'o smucitură bruscă, cât printr'o lentă progresie organică.

Un alt amănunt vrednic de notat: când ne-a cunoscut Wavrin, în totalitatea puterilor românești se opera tocmai acea diversificare

complimentară de facultăți și organe, menită să asigure unității viitoare forma, substanța și rodnicia inițiativei. Astfel, în Muntenia, în Valahia Mare precum i se mai spunea, se polarizase principiul formal, sentimentul necesității Statului și voința de a-l apăra, de a-l impune. În regiunile Nord-Estice ale peisagiului natal românesc, în Moldova, unde tocmai în această întâie jumătate a veacului al XV-lea apar primele monumente ale limbii literare române și primele mijiri ale conștiinței autonomiei spirituale a rasei, s'au grupat principiile culturale corespunzătoare. Iar între aceste extreme, antitetice numai în teorie, căci în cadrul unui ansamblu organic ele sunt totdeauna complementare, cu alte cuvinte între civilizație și cultură, între lege și libertate, între Sud și Nord, se situează sămburele de vitalitate substanțială al Ardealului, rădăcinile masive ale neamului, predestinat sintezei vii, infuzării de energie, de sentiment istoric, de sevă neconținut proaspătă întregului arbore etnic. Toate aceste aspecte complementare ale unicității românești, sunt accentuate pe rând în decursul acestui veac decisiv, spre a nu se mai șterge niciodată; toate s'au obiectivat, s'au întrupat în personalități profund reprezentative, înlănțuindu-se într'un ciclu armonios. Aurora veacului iluminează chipul de legendă al bătrânului Basarab Mircea, al cărui geniu esențialmente politic încununa îndepărtatele impulsii imprimare vieții românești embrionare, de către Seneslau și Tihomir. Neamul și-a elaborat așa dar aci, cât și ceva mai târziu în Moldova, primele sale puncte de reazăm, necesare dezvoltării și desăvârșirii sale ulterioare.

Stăvilind potopul islamic ce amenința să înnece întreaga această regiune europeană, Ion Corvinul salvează pe de o parte aceste începuturi dela asfixie, — și indirect pe cele din Moldova, — iar pe de alta schițează calea pe care neamul întreg putea să se ridice la deplina conștiință de sine și la aceea a profundelor sale rosturi istorice. În sfârșit, în cea de a doua jumătate a secolului, Ștefan cel Mare demonstrează că substanța etnică românească e în stare să elaboreze din propriile sale latențe vitale și spirituale o cultură superioară, armonioasă, de-o originalitate categorică, indiscutabilă, tocmai pentru că era centrată pe suflet, pe sămburele lăuntric, eficient, calitativ, al omului. Cultură ce se oglindește de departe și foarte șters în opera cronicarilor Moldoveni din secolul al XVII-lea, în particular în opera lui Grigore Ureche, încă atât de hermetică pentru mulți dintre contemporanii noștri.

Se înțelege lesne însă că toate aceste trei moduri fundamentale de a fi și de a se exprima ale etnicității noastre, tocmai pentru că fiind vădit complementare, erau sortite să nu se poată realiza pe deplin, să nu se poată răspândi ca o binecuvântare asupra celor din jur, să nu se poată manifesta ca element pozitiv, fortifiant, generator de sănătate și de armonie, decât ca expresie vie a unei personalități istorice unitare. Când această unitate românească s'a realizat în fapt, chiar și numai instinctiv, reflex, pentru perioade scurte și ca reacțiune împotriva unor invadatori extra-europeni, nu numai că toate mădulările uriașului organism s'au resimțit în sens stenic, energifiant, dar întreaga Creștinătate europeană a început să-și simtă reînșănătoșirea apropiată. Dimpotrivă, fragmentarea acestei unități organice, a avut consecințe funeste nu numai pentru geniul politic muntean, nu numai pentru masiva capacitate de sinteză istorică a Ardealului, sau pentru originalul spiritualism moldav, dar a fost resimțită în chip sfâșietor de dureros, de către întreg mediul cultural european, fără deosebire de vârstă sau de nuanță. Izolate unele de altele, toate aceste variante ale geniului național unitar, deși s'au mai încarnat în personalități reprezentative proeminente, și-au pierdut încetul cu încetul caracteristicile unice, originalitatea creatoare, elanul vital și spiritual originar, *înainte de-a putea da întreaga măsură a capacității lor și de-a se stabili într'o formă culturală distinctă și evident utilă economiei generale a vieții europene în generalitatea ei.*

De unde se poate vedea că unitatea românească n'a fost impusă niciodată de dorința de-a actualiza un principiu abstract, chiar și atunci când aceste principii erau la ordinea zilei, ci de nevoi concrete de viață și de sănătoasă dezvoltare istorică de o permanență pe drept cuvânt impresionantă. Sub acest raport, experiența realizată de Români în veacul al XV-lea, tocmai pentru că poate fi studiată și în amănunt și în perspectiva edificatoare a timpului, reprezintă pentru noi toți un permanent criteriu de judecată și un izvor inepuizabil de învățăminte. Cu alte cuvinte, datorită tocmai acestei sinteze articulatorii pe care suntem urșiți s'o realizăm în noi și prin noi, adică datorită tocmai particularității de bază a istoriei noastre, noi trebuie să ne pretindem unitatea. Iar cei ce ne-au tăgăduit-o, s'a văzut că au fost departe de-a folosi câtuși de puțin de pe urma acestei atitudini anti-istorice.

EXPONENȚII NECONTESTAȚI AI ROMÂNILOR DE ACUM CINCI SUTE DE ANI: CREATORI ȘI OCROTITORI DE CULTURĂ

« Cei mai mari bărbați ce produse acest secol [al XV-lea] în omenire — scria Nicolae Bălcescu acum un veac — fură Românii *Dracul-Voevod*, *Vlad Țepeș*, *Ioan Huniad* cu fiul său *Matiaș* și, în sfârșit, *Ștefan cel Mare...* ». Scriind aceste rânduri, ilustrul luptător se situa pe linia trasată de tradiția cea bună a istoriografiei noastre naționale, de Șincai, Maior și Kogălniceanu. Deoarece nimeni nu mai cutează a tăgădui astăzi Basarabilor, Corvineștilor și Mușatinilor deopotrivă, calitatea de exponenți ai destinului românesc în decursul acestei epoci.

S'au găsit între timp și unii istorici, care fără să-și dea osteneala să arate că regatul ungar medieval era cu totul altceva decât un regat *național* maghiar și sub cuvânt că Ion Corvinul ar fi fost un simplu « *general ungar de origine română* » s'au grăbit să facă Maghiarilor cadou pe acești străluciți exponenți ai geniului românesc, cavaleresc și militant. Fără a căuta aci să scrutăm mai de aproape motivele ce-au determinat această atitudine, vom constata numai că Maghiarii s'au grăbit să se folosească de prilejul ce li se oferea cu o insistență greu stăpânită, spre a maghiariza *post mortem*, pe strălucitul erou Valah și pe feciorul său, incontestabil cel mai mare rege al Ungariei, însă nu numai al Maghiarilor.

Se înțelege lesne că dacă aceștia din urmă ar fi izbutit în tentativa lor, lucru greu de presupus însă, patrimoniul nostru istoric s'ar fi găsit grav mutilat și păgubit. Cu atât mai mult, cu cât Ion Corvinul mai ales, nu e numai un simplu nume răsunător, un general norocos în războaie, ci el personifică o concepție superioară de viață și o tradiție cavalească la care noi Românii nu vom putea renunța niciodată.

Osebit de faptul că el reprezintă una din cele mai viguroase trăsături de unire între istoria noastră națională și cea universală.

După 1918, începând a se face din nou lumină pe această temă, vecinii noștri dela Nord-Vest n'au mai putut ascunde nici ei adevărul. Un exemplu din multe altele, pe care îl vom reproduce aci: în cunoscuta sa lucrare asupra « *Originii și dezvoltării poporului maghiar* », savantul istoric maghiar Vamberg scrie printre altele:

« Cariera eroică a lui Ioan Corvinul și domnia strălucită a fiului său au avut numai în aparență o înfățișare maghiară. Deoarece Ioan Huniade a fost Român de neam și erou încununat de glorie în luptele contra semilunii, nu al Maghiarimii ci al Creștinătății, pe care Slavii de Sud îl preamăresc încă sub numele de Iancu Sibianul și a cărui amintire e vie și astăzi în poezia populară. Ungurismul său e tot atât de problematic, ca și acela al eminentului său fiu, a cărui domnie măreață a revărsat un potop de strălucire asupra Ungariei politice, dar poporului Maghiar propriu zis i-a dat foarte puțină sau aproape nicio importanță. Nici nu se știe cu siguranță dacă cel mai mare Rege al nostru, crescut la curtea Boemiei, s'a străduit sau nu să cultive limba ungurească, pentrucă în timp ce avem dela dânsul multe documente cehe și mai multe germane, nu ne-a rămas dela el nici măcar un singur act scris în limba ungurească... Ideile sale au fost reflexul epocii, iar nu al dezvoltării și glorificării vieții naționale. Dacă un principe atât de luminat ca Mateiu ar fi avut mai multă dragoste pentru poporul Maghiar, atunci în activitatea sa literară, direcția literară maghiară s'ar fi manifestat mai puternic decât ne-o dovedesc rămășițele literare ale acelei epoci. Să ne mărturisim așa dar cu sinceritate adevărul: cel mai mare rege al nostru a fost mare în înțelesul politic al cuvântului, dar nu în cel național ».

Ei bine, vom adăuga noi, dacă e vorba de adevăr, atunci va trebui să recunoaștem că măreția Corvineștilor e trăsătură caracteristică a însușirii lor de Români. Calitățile lor militare, siguranța simțului lor de orientare politică, nedesmințitul lor spirit de dreptate, darul de-a suscita în jurul lor simpatie, încredere, seninătate, dragoste curată de viață și de creație, sunt atribute clasice ale geniului solar al Românilor și pre-Românilor, încă de pe vremea lui Justinian și Belizarie. Ei au fost ca o binecuvântare dumnezeiască întinsă asupra Ungariei medievale, după cum o recunosc și-o mărturisesc neîncetat toți cronicarii și istoricii europeni din ultimii patru sute și cincizeci de ani. Iar pe

noi lucrul acesta departe de a ne supăra, ne umple, dimpotrivă, de mulțumire și de mândrie. E în devăr un prilej de adâncă și de justificată bucurie creștinească pentru noi Români, de a ne putea aduce aminte din când în când că în schimbul loviturilor, umilințelor, împi-lărilor, strămoșii noștri Corvinești și alții asemenea lor din acea vreme, și-au riscat viața în repetate rânduri, și-au pus la contribuție geniul, aproape un veac, spre a le înălța sufletele, spre a le lumina mintea, spre a le împărți dreptate, spre a-i hrăni, a le înfrumuseța și înnobila existența. Apoi că, după ce exponenții mărturisiți ai geniului românesc au încetat de a-i mai ocroti, absența lor s'a resimțit adânc.

Lucrul acesta l-au scos în relief nu răuvoitorii Maghiarilor, ci prietenii lor cei mai încercați din zile grele. Un singur exemplu și în această ordine de idei care ne dispensează de orice comentariu:

În anul 1921, deci numai decât după războiu și după ce demența sanguinară a lui Bela Khun și-a oferit la Buda-Pesta cele mai sardapalice banchete, un scriitor apusean care și-a trăit cei mai frumoși ani ai tinereții sale în această metropolă, s'a ostenit să ia apărarea Maghiarilor într'o carte devenită clasică. Primele pagini ale lucrării sunt consacrate unui rezumat al istoriei Ungariei, în scopul de a-l pune pe cititor în poziția de-a putea înțelege desfășurarea evenimentelor contemporane. Reproducem și noi aci principala piesă a acestui tablou de ansamblu:

« Colina Budei — după stabilirea Maghiarilor în câmpia panonică și după convertirea lor la creștinism — a rămas încă pustie, deoarece acei păstori războinici nu se simțeau la largul lor decât în vastele spații ierboase, unde calul și oaea puteau să pască în toată libertatea și care le reaminteau stepele de unde plecase. Inițiați însă de noua lor religie în moravurile vieții citadine, s'au urcat și ei pe colină, construind în vârful ei, pentru prima oară, biserica, locuința și zidul ocrotitor.

« De-a-lungul secolelor, această stâncă fortificată deveni ținta luptei dintre Răsărit și Apus. Din adâncimile stepei se iveau neîncetat oameni cu ochii oblici, cu pielea feței gălbuie, spre a porni cu asalt asupra-i, în vreme ce întreaga Europă feudală alerga întru apărarea ei. Principii din casa de Anjou, nepoți de-ai lui Ludovic cel Sfânt, și-au purtat cruciada și pe aici, aducând cu dânșii în același timp strălucita civilizație a celui de al XIV-lea secol francez. Dela Dunăre până la Marea Adriatică țara se acoperi cu orașe, cu castele, cu mănăstiri. Aici chiar, pe acest platou, zidari din Bray-sur-Somme au edificat o locuință re-

gală întru totul asemenea cu marile gospodării feudale ce se puteau admira pe atunci în Ile-de-France. Iar sfântul regat aspostolic împrumuta din zi în zi mai mult un obraz occidental, când se văzu apărând o hoardă nouă, mai redutabilă decât Hunii lui Attila și decât Tătarii lui Batu-Khan.

« Timp de o jumătate de veac, doi eroi transilvăneni, Ion Huniade și Matei Corvinul, au respins asalturile Turcilor. Angelusul care se sună la amiază, comemorează încă și astăzi serviciul pe care [acești doi eroi Români] l-au adus catolicității întregi, acum patru sute de ani. Niciodată de altmintreli colina Budei n'a apărut mai strălucită decât în acele zile când existența sa era amenințată în fiecare clipă. Civilizația latină, care odinioară cucerise colina aducând cu sine creștinismul apoi spiritul Angevinilor, înflori acum din nou, însă de astă dată sub forma pe jumătate păgână a Renașterii. Corvinul chemă în juru-i artiști Italieni, zidi palate, biserici, le umplu cu obiecte prețioase, cu manuscrise unice pe lume, făcând din aspra sa fortăreață un oraș după chipul cetăților din Toscana și din Ombria. Căruțe mari, întovărășite de escorte armate, aduc la Buda postavurile Flandrei, vinurile Rhinului, toate produsele Europei, apoi continuându-și drumul prin orașele saxone ale Transilvaniei, spre Adrianopol și Orient, se reîntorceau încărcate cu mărfuri coloniale, cu parfumuri, cu covoare, cu arme damaschinate. Galere nenumărate, conduse de prizonieri Turci, urcau și scoborau pe Dunăre, spre a-și schimba mărfurile cu corăbiile venețiene, unde se îngrămădeau bogățiile ce se găsesc în Italia sau în târgurile Levantului... ».

După dispariția geniului ferm și prevăzător al Corvineștilor dela cârma Ungariei, perspectiva se schimbă în chip năprasnic:

« Apoi, deodată, un dezastru, o prăbușire iremediabilă. Ienicerii nimicesc armata ungară la Mohaci, iar burghezii din Buda merg să-și ducă învingătorului cheile cetății lor în antica Alba Regală, mormânt al celor mai vechi regi ai Ungariei. Asia se instalează pe colină. Tot ceea ce reamintea aci Franța și Italia este mutat sau distrus; catedrala Regelui Matei deveni o moschee; galerele lui Soliman au cărat tezaurile cetății într'o mie și două sute de lăzi îmbrăcate cu piele de bivol. Și multă vreme după aceea se putură vedea statuile Huniazilor, cea a lui Matei Corvinul și-a soției sale, ca și marile lampadare de bronz care-i împodobeau palatul, expuse în trofeu pe hipodromul din Bizanț. Orașe, castele, mănăstiri, întreaga țară fu de-

vastată. Ungaria redeveni astfel ceea ce fusese în vremea primelor invaziuni: o întindere imensă de pășuni și de mlaștini. Iar când, după o trecere de două veacuri și jumătate, Carol de Lorena reluă cu asalt citadela în fruntea unei armate în care toate națiunile din Europa își trimisese soldații, nu s'a mai găsit nimic din monumentele și din comorile adunate acolo de Angevini și de Corvinești »¹⁾.

Ne mai aducem aminte apoi că toate aceste trei variante complementare ale geniului unitar românesc, și-au manifestat facultățile și însușirile lor creatoare specifice chiar așa despărțite cum au fost. Inșă nu spre fortificarea și înălțarea lor, ci spre istovirea, spre decolorarea lor progresivă.

În Muntenia, energia implacabilă a unui Vlad Țepeș, unic pe atunci în felul său într'o Europă ce nu era de loc lipsită de suflete aprige, exclusive până peste limitele logice ale principiilor pe care le personificau, n'a mai putut să restabilească echilibrul politic lăuntric, ce începuse a manifesta semne de destrămăre. De altmintreli răul era atât de subtil, încât prin forța lucrurilor, remediile violente nu puteau face altceva decât să-l accentueze. Și totuși, cât de utilă ar fi fost această splendidă energie configuratoare, nu numai întregului neam, dar întregului acest sector european, cu individualitatea lui caracteristică atât de răspicat afirmată! Geniului muntean particularist, spre a-și manifesta toate incomparabilele sale virtualități practice, constructive, nu i-au lipsit așa dar nici resursele, nici ocaziunile de a se manifesta, ci numai substanța vitală corespunzătoare, cât și facultățile complementare strict indispensabile. Vräjmășiile demente dintre Dănești și Drăculești, au înveninat înșiși izvoarele patriarhalismului politic muntean, risipind în același timp și agoniselile concrete ale Basarabilor, în primul rând acel energetic sentiment al demnității de neam.

De partea cealaltă a munților, Matei Corvinul s'a dovedit a fi de așijderi o sugestivă unitate de măsură a capacităților culturale înnăscute, am zice imanente geniului valah. El a ridicat la o înflorire supremă vechea tradiție apuseană a Regelui sau principelui ocrotitor de cultură, printr'un impuls personal de esență misterioasă, imposibil de analizat, dar care avea drept efect desvoltarea și fortificarea armonioasă a facultăților dominante ale colectivității diriguite de dânsul. El s'a prenumărat apoi printre puținii Europeni proeminenți din acele vremuri

¹⁾ J. et J. Tharaud: « *Quand Israel est roi* ».

care a intuit în chip just și profund posibilitățile minunate ale tehnicii născându-se și mai cu osebire ale unei invențiuni epocale din acel veac: *tiparul*. Invențiune ce avea să slujească mai apoi drept vehicul și stimulent tuturor celorlalte cuceriri decisive ale Creștinătății europene. În adevăr, cu patru lucruri se glorifica regimul instaurat de Mateiu Corvinul și anume cu justiția sa devenită curând legendară — ce constituia aportul său așa zicând specific valah — cu tiparnițele sale instalate la Buda și aduse în în chip special din Germania, unde în primele momente ele nu prea erau prețuite după cuviință, cu cea mai impozantă bibliotecă din cuprinsul întregii Creștinătăți, precum și cu o artilerie ce nu-și avea perechea pe Continent. Cu atâta inimă a ocrotit acest exemplar reprezentativ al neamului nostru, atât pe tipografia nordici, cât și pe umaniștii și caligrafii Renașterii italiene, încât la moartea lui, Pietro da Medicis, n'a ezitat să afirme și să repete în public, că dela acea tristă dată înainte, scriitorii din toată Europa vor fi obligați să scadă prețurile, fiindcă altmintreli nu vor mai putea fi angajați de nimeni ¹⁾. Scriitori care, în paranteză fie zis, erau utilizați mai cu seamă la transcrierea de opere clasice, eline și romane, îndeletnicire ce presupunea pe lângă cunoștințe filologice aprofundate și o deosebită îndemânare artistică în execuție. Fiindcă un amănunt pe care îl ignorează generalitatea intelectualilor europeni de astăzi e și acela că așa numitele copii medievale după operele clasice sunt tot atâtea opere de artă de un gust desăvârșit, ce nu se mai pot reproduce în climatul mercantil al vremii noastre.

O altă împrejurare pe care de asemeni nu putem s'o trecem aci cu vederea, tocmai pentru că ea scoate și mai mult în relief sensul afirmației noastre, e aceea că, procedând astfel, adică ocrotind primele începuturi ale tiparului, Mateiu Corvinul nu se conforma cătuși de puțin unei mode, ci se afirma în precursor de respectabile dimensiuni morale. Pentru că întocmai ca multe alte invențiuni menite să exercite influențe decisive în existența omenirii istorice de mai târziu, tot așa și tiparul și-a avut la început perioadele lui negre, când a fost desconsiderat, nesocotit sau de-a-dreptul desprețuit. Astfel, bine cunoscutul umanist italian *Vespasiano Fiorentino* ²⁾ ne arată că apariția pri-

¹⁾ Fabroni: « *Laurent Magnificul adnot.* » p. 156. În ceea ce privește biblioteca, a se consulta Fischer: « *König Mathias und seine Bibliothek* » Viena 1878.

²⁾ Numele lui adevărat era Vespasiano Bisticci: « *Spicileg. Romanum* », ediția Bartoli, Firenze.

melor cărți tipărite, care din punctul de vedere al execuției strict tehnice erau cu mult mai prejos de generalitatea copiilor manuscrise, împodobite cu miniaturi și legate elegant în marochin sau catifea, departe de a provoca entuziasm, au stârnit mai degrabă o puternică repulsie în cercurile rafinate ale societății de atunci. De pildă, despre marele Frederic d'Urbino, una din cele mai luminoase figuri din perioada ascensională a Renașterii, ilustru deopotrivă prin cultura, prin recunoscutele sale capacități de om de stat și de oștean, cât și prin faptul că posedă și el una din cele mai prețioase biblioteci din acea vreme, autorul în chestiune ne afirmă că *ar fi roșit* drept răspuns la întrebarea dacă posedă vreo carte imprimată printre colecțiunile sale de clasiți și de manuscrise artistice. Iar trimișii cardinalului Bessarion¹⁾, bizantin convertit la catolicism, oameni însărcinați de dânsul cu colecționarea de copii după autorii vechi, văzând la Constantin Lascaris prima carte tipărită, au început să râdă de această invenție extravagantă ce — spuneau ei — « *nu se putea naște decât printre barbari* ».

Se poate vedea așa dar limpede de aci că, luând sub a sa ocrotire tiparul și pe tipografi, Matei Corvinul a anticipat cu un deosebit curaj asupra viitorului, a dat personal un exemplu care trebuia să înalțe cu mult în ochii contemporanilor, prestigiul acestei născociri excepționale. El a influențat cu rezultate asemănătoare și alte ramuri esențiale de activitate omenească și a lăsat în urmă-i amintirea unei epoci unice, îmbinare echilibrată de putere dominată de un spirit ferm și luminat, de dreptate, de prosperitate și de glorie. Dar procedând astfel, el încheia în chip strălucit o epocă, un ev, nu mai împlinea și personifica un destin ca părintele său. Matei Corvinul a rămas așa dar o personalitate de prim rang, dăruită de neamul nostru culturii *europene* nimbă de spiritul Renașterii, ca un indiciu al virtualităților noastre sufletești ignorate până și de noi înși-ne nu numai de restul lumii, nu însă și un chip reprezentativ al propriului nostru destin. Stăpânit cu desăvârșire de idealurile *statice* reactualizate de Renaștere, fascinat de aparențele în bună parte unilaterale — în felul cum erau interpretate pe atunci — ale antichității, el trebuia să rămână fatalmente străin de orice tendință *națională*, tendință lipsită încă de o clară conștiință de sine în împre-

¹⁾ Vestitul Cardinal Bessarion, e cunoscut prin marile sacrificii făcute întru colecționarea de opere eline clasice, păgâne și creștine. O parte din aceste prețioase opere se găsesc astăzi în biblioteca San Marc din Veneția. (Cf. Malipiero: *Ann-venet.*, în *Arch. stor.* VII, II pp. 653—655).

jurările de atunci. Sub acest raport, atât plângerile Românilor, cât și acelea ale Maghiarilor, sunt perfect justificate, deoarece e foarte adevărat că Matei Corvinul, ca toate spiritele proeminente ale vremii sale, a ignorat aspectul național al vieții din jurul lui, care nu începuse încă a se degaja, accentuând mai mult asupra politicului și culturalului. E de reținut însă că acum, sub domnia lui, s'au schițat primele legături cu realizările, impulsunile sau cuceririle realmente fecunde ale culturii și civilizației europene, care mai târziu prin Șincai, prin Gheorghe Lazăr, prin generația eroică a primei uniri, avea să ducă la Renașterea noastră națională. Iar dacă acele contacte sufletești nu și-au putut dovedi încă din acea perioadă fecunditatea, dacă și sub acest raport ciclopeeanul efort simbolic realizat de Ion Corvinul a putut fi zădărnicit, apoi cauza a fost tot lipsa de unitate politică a Neamului, fie ea cât de rudimentară.

Ne amintim că această unitate a fost pe punctul de a se realiza în momentele de ascensiune meteorică a lui Ion Corvinul, când s'a bucurat de câteva prilejuri favorabile cu adevărat unice. Neamul întreg a trecut atunci, cu nepăsarea voioasă și candidă a adolescenței, pe lângă cea mai rodnică șansă istorică ce i s'a oferit în decursul acelei prime jumătăți de mileniu, când ar fi putut nu numai să apere Europa centrală, sămburele de vitalitate al întregului continent, cum știm de altmintreli că a și făcut-o de fapt, dar să contribuie de pe atunci la reînșănătoșirea întregii Creștinătăți, de o manieră pozitivă directă și evidentă. Trecând însă nefolosită această șansă, tendințele divergente au precumpănit atât de categoric asupra celor convergente, încât aproape că ne vine greu să credem astăzi că s'ar fi putut încadra pe atunci într'un paralelogram armonios de forțe ortodoxismul încă amorf al maselor, cu catolicismul militant al aristocrației militare și cu impulsunile, destul de răspicat afirmate și simțite ale protestantismului de nuanță luterană, calvină și husită, care și-au avut și ele partea lor de contribuție în redeşeptarea culturală a Neamului nostru ¹⁾. Cu toate acestea, viitorul va dovedi că această sinteză organică (nu simplă racordare mecanică), nu numai că era posibilă, nu numai că era dictată de necesități istorice mult mai vaste și mai profunde decât ni le-am putea noi

¹⁾ A se vedea între altele, N. Iorga: « *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria* » vol. I.

închipui chiar și astăzi, dar ea constituia o predestinare specific românească în această parte a lumii și în această vastă perioadă istorică.

*

Experiențele realizate în decursul acestui veac de către lamura moldovenească a Neamului, nu sunt mai puțin concludente și edificatoare. Aci moștenirea lui Alexandru cel Bun, fecundată de geniul atât de viril și de cumpănit în același timp al marelui Ștefan Vodă și-a dovedit — brusc — posibilități culturale profund originale, de o rară armonie lăuntrică și de o distincție aristocratică în același timp, altoită direct pe trunchiul viu al energiei populare. Cultura aceasta, lipsită de orice caracter livresc și de orice influență străină deliberată, ci răsărită ca o înflorire firească a moravurilor patriarhale și eroice, ca o conjuncție fericită între pământ, rasă și spirit autentic creștin, nu pare a fi fost în deajuns de serios studiată până aci. Suntem încredințați mai cu osebire că nu i s'a intuit încă dominanta lăuntrică fundamentală ¹⁾, spre a i se degaja apoi deopotrivă și fizionomia reală și posibilitățile îndepărtate. Inșă după vreo trei pătrimi de veac de strălucire vivace și mai ales după repetatele încercări ale lui Petru Rareș de-a începe unificarea Neamului, se manifestă și aci, din aceleași pricini semnalate mai sus, aceeași istovire prematură și nefirească. Moldova se eclipsează la rândul-i, cade într'o stare vegetativă ce va progresa cu timpul, spre a nu se redeștepta decât odată cu întregul organic și istoric a cărei parte, al cărui organ era. Natural, ea și-a păstrat în tot acest răstimp privilegiul de vatră culturală a Românismului, de centru al sensibilității sale intelectuale, după cum o dovedește apariția principelui Dimitrie Cantemir, primul istoric european al Imperiului Otoman și una din cele mai proeminente figuri culturale din Europa din cursul primei jumătăți a veacului al XVIII-lea. Neavând însă abundența de sevă necesară unei înfloriri depline, nici capacitatea de rezonanță strict indispensabilă pe care nu o putea reprezenta decât sufletul întregii națiuni articulată politicește, chiar și personalitățile de frunte care au putut să răzbească deasupra condițiunilor vitrege și să se manifeste, nu s'au putut bucura de rodnicia cuvenită.

¹⁾ Intr'o lucrare a noastră care-și așteaptă rândul la tipar — « *Grigore Ureche precursorul* » încercăm să împlinim această lacună.

Fără să mai încercăm a pune în cumpănă suma imensă de posibilități care nici n'au putut măcar să atingă pragul însuși al existenței.

Din durerile statornice, din ce în ce mai aprige, stârnite de acea primă eșuare a încercării de-a înfăptui unitatea de Neam, s'a născut conștiința nevoii de-a se realiza această unitate. Iar conștiința uniunii, a reîntregirii organice și istorice necesare, născută din durere, a determinat la rândul-i realizarea treptată a acestei unități, pe cale de a se constitui abia acum în toate elementele sale, ce numai articulate și transfigurate de viziunea unică a rosturilor lor profunde, se vor dovedi capabile de eficiență istorică.

În această ultimă ordine de idei, e foarte interesant de observat că primele rudimente ale conștiinței omogeneității românești și-a comunității de destin a tuturor Valahilor, s'au cristalizat în cugetul unui descendent apropiat al Corvineștilor, acel Nicolaus Olahus, ajuns conducătorul spiritual al regatului ungar. El face să se afirme astfel că « *Românii coboară din Roma, dominatoarea lumii. Ei au fost așezați pe Dunăre spre a apăra Imperiul împotriva barbarilor* ». Apoi după ce stăruie asupra faptului că acești Valahi « *între dânsii, în limba lor, își mai spun încă Români* », ține să reamintească de asemeni că « *din rândurile lor s'a ridicat și Ion Corvinul, tatăl vestitului rege Mateiu* ».

Din aceste elemente, în aparență atât de simple, își va constitui și Gheorghe Șincai, după aproape trei veacuri, temelia monumentalului său edificiu, prin care va anticipa de o manieră pozitivă, creatoare și diriguitoare, realizarea unirii românești de mai târziu. Avram Iancu, Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, vor fi descendenții săi spirituali direcți, iar strădaniile acestora din urmă nu se vor dovedi cu adevărat rodnice, decât în spiritul unității de neam, ce-i va stimula și-i va susține cu ideile sale directe, cu speranțele, cu credințele și cu comandamentele inerente afirmării sale profetice.

*

Secolul al XV-lea al erei creștine rămâne așa dar răspântia hotăritoare a destinului românesc din decursul actualului mileniu, perioada în care se desvăluie deopotrivă și caracterul veritabil al neamului și posibilitățile sale nenumărate, precum și marile linii ale predestinării sale istorice în această parte a lumii. Înțeleptul Rege Carol I, întemeietorul Dinastiei noastre actuale, în sufletul căruia retrăiau par'că toate aspirațiile pozitive

ale aceluia veac memorabil, era prin urmare pe linia de credință a orientărilor noastre naționale permanente atunci când se străduia ca să-și altoiască domnia sa unică de prim Rege al Românilor, pe rădăcinile Basarabilor, Corvineștilor și Mușatinilor. Iar rezultatele incontestabile ale lungii sale domnii, constituie un indiciu suficient că se afla pe drumul cel bun și că nici strădaniile sale nu se vor irosi, ci sunt menite rodniciei și duratei.

Indiciu profund semnificativ: pe timpul domniei Regelui Carol I, s'au desprins din rândurile țărânimii române două personalități ciclopeene în domeniul tehnicii superioare: Traian Vuia și Aurel Vlaicu. Primul, precursor pe plan mondial în ceea ce privește crearea avionului, alături de Lilienthal, Clement Ader și Wilbur Wright; iar Vlaicu, după cum se știe, n'a fost numai un inventator și un pilot de prim rang, învingătorul marilor ași mondiali la primele competițiuni aviatice de pe Continent, ci și primul zburător de pe glob care s'a slujit de avion pe un câmp vast de operațiuni militare.

ROMÂNII CA OCROTITORI FIREȘTI AI POPOARE- LOR CREȘTINE INCONJURĂTOARE

Ceea ce l-a izbit în deosebi pe Wavrin, în scurtul răstimp cât a trăit printre noi, a fost că Românii cei mai proeminenți de pe vremea sa, pe care a avut cinstea și norocul să-i cunoască personal, erau determinați de natura lor creștină autentică, profundă, să se devoteze ocrotirii neamurilor creștine înconjurătoare. Astfel, după ce înregistrează în amănunt toate fazele episodului salvării Bulgarilor din regiunea Rusciucului, unde Vlad Basarab a trecut personal Dunărea înnot spre a da ajutor celor amenințați, cronicarul Picard reproduce chiar propriile cuvinte de satisfacție ale Domnului Român, după ce operația mântuitoare reușește: ... « *chiar dacă oștenii Sfântului Părinte și ai ducelui de Burgundia (oșteni care au contribuit cu mijloacele lor concrete la înlesnirea salvării acelor oameni) n'ar fi făcut alt bine în cursul îndelungii lor călătorii decât acela de a fi mântuit unsprezece sau douăsprezece mii de suflete de Creștini, ale căror trupuri le-au pus la adăpost de silniciile Sarazinilor și încă i s'ar părea că [ei] au săvârșit o faptă mare...* ».

Când ne gândim că aceste cuvinte au fost rostite în vremuri de răsturnări totale, când potrivit credințelor superficiale de azi, egoismele deslănțuite n'ar mai trebui să îngăduie nici reflecții inimoase, nici gânduri și sentimente gene-

roase, ne dăm seama că ele izvorau dintr'un fond sufletesc eroic și curat. Iar că Wavrin s'a dovedit și de astădată un observator perspicace, ne-o mărturisește și împrejurarea că aceiași oameni au mai făcut apel la generozitatea românească și sub Mihai Viteazul ¹⁾ și pe vremea Domnitorului Carol I, cu aceeași încredere și obținând rezultate din ce în ce mai pozitive.

La fel și mica nobilime ungară, împreună cu celelalte stări ale regatului, când s'au văzut în grea cumpănă, apăsați de greutatea enormă a invaziei islamice, « *l-au ales de comun acord pe Ion de Huniade ca Voevod al țării Ungariei, care în limba noastră înseamnă ca un fel de căpitan suveran sau general* ». Incredere pe care i-au reconfirmat-o apoi în repetate rânduri, chiar și în împrejurări și mai grele. Și ne reamintim și cu acest prilej că, departe de a se căii, vecinii noștri dela Nord-Vest nu încetează de a se felicita nici astăzi pentru rezultatele dobândite atunci, grație binecuvântării divine pe care-o aducea cu sine fiul castelanului Voicu din Inidoara. Ceea ce înseamnă că Dumnezeu a investit neamul acestor oameni cu anumite rosturi istorice în aceste părți ale lumii și că toți acei ce vor pune temei, în vreo cauză justă și legitimă, pe înțelepciunea, pe loialitatea și pe cavaleriasca bărbăție a Românilor, nu se vor căii niciodată.

¹⁾ P. P. Panaitescu: « *Mihai Viteazul* », Buc. 1936.

EXTRAS DIN „CRONICA LUI WAVRIN“

— PĂRȚILE CE INTERESEAZĂ ISTORIOGRAFIA NOASTRĂ NAȚIONALĂ —

Cum l-a chemat Marele Turc pe Domnul Valahiei ca să vină să-i vorbească și cum a pus mâna pe dânsul prin trădare.

Comment le Grant Turcq manda le seigneur de la Vallachie qu'il venist parler à luy et comment par trahison il le decheut.

Cam pe vremea despre care am vorbit noi până aci, domn al Turcilor era un anume Moradbay [Amurat al II-lea]; iar acestuia, venindu-i la cunoștință că în Valahia Mare se găsea un Domn anume Vlad Voievodul, foarte vestit prin vitejia și înțelepciunea sa și că țara acestuia e foarte bogată și populată cu oameni mari și puternici, începu să simtă încolțindu-i în inimă invidia. Iar de aci i se născu Turcului dorința de a îmbrățișa și de a-și supune lui și suzeranității lui pe acel Domn al Valahilor și întreaga sa țară. Iar spre a ajunge mai lesne la acest scop, trimise la acel Domn al Valahiei pe unul din subașii săi, în chip de ambasador; subașă care trecea drept om subtil și foarte elocvent. Trimisul Turcului merse atâta până când ajunse în țara Valahilor; iar aci se orientă cu atâta dibăcie, încât ajunse în locul unde se găsea Domnul în zilele acelea. Deci i se înfățișe din partea Marelui Turc ¹⁾,

Environ ce temps dont nous parlons presentement, estoit seigneur des Turcz ung nommé Moradbay ¹⁾, le quel, pour ce qu'il vint à sa congnoissance que en la Grant Vallachie avoit ung seigneur nommé Velacqde ²⁾ Vaivode, moult famé de vailance et de sagesse, le quel avoit son pays fort riche et bien peuplé d'hommes grans et puissans, de quoy ycelluy Turcq commença de prendre envye, desirant de embrachier et soubmettre à luy et soubz sa seignourie ycelluy seigneur des Valaques et tout son pays, sicque, pour à ce plus aisement parvenir, il envoya ung sien soubachin ³⁾, très subtil et eloquent, en manière d'ambaxade devers ledit seigneur de la Valachie. Lequel soubachin erra tant, qu'il vint ou pays des Vallaques, et tellement exploita que il arriva au lieu où ycelluy seigneur estoit en ces jours. Si lui presenta de par le Grant Turcq, son dit maistre, grans dons, sallus et amistiés à merveilles, disant que ledit Turcq,

¹⁾ Se vede că pe la 1445, când s'au redactat aceste note, termenul de *Sultan* nu se acimatizase încă în Franța.

¹⁾ Le Sultan Mourad II.

²⁾ Vlad Dracul.

³⁾ Soubachi, chef de province.

stăpânul său, cu mari daruri și cu o minunăție de saluturi și mărturisiri de amiciție, zicând că numitul Turc, stăpânul său era foarte dornic de-a avea cu dânsul legături de dragoste și de alianță. Și că, spre a ajunge acolo, numitul Mare Turc îl ruga pe cât putea ca să binevoiască să vină la dânsul în orașul Adrianopol. În sfârșit, pentru ca Domnul să îndrăznească a merge în acel loc fără frică, în nădejdea unei securități desăvârșite, acel subașă îi înfățișe și o scrisoare de liberă trecere din partea stăpânului său, Marele Turc.

Domnul Valahiei, auzind propunerea ce i se făcea de către Marele Turc prin acel subașă, îl primi pe acesta foarte onorabil, făcându-i multe și mari daruri. Iar în ceea ce privește propunerile subașului, el se sfătui cu prinții și boierii din țara sa, spre a vedea ce se putea face mai bine. Aceștia din urmă însă, l-au sfătuit în chip stăruitor ca să nu meargă în persoană ci numai să trimită o ambasadă, spre a simți și a-și da seama pe îndelete în ce chip vroia acel Turc să dobândească prietenia și alianța sa. Dându-se apoi acel răspuns subașului ambador, acesta nu s'a arătat mulțumit de loc. Astfel că el i-a vorbit Domnului Valahiei în mai multe rânduri aparte, căutând să-l împlânzească cu fel de fel de vorbe frumoase, jurându-se că Marele Turc, stăpânul său, dorea să-l vadă în persoană spre a-i face mari onoruri și mult bine. Spunându-i ca nici să nu se îndoiască, nici să nu amâne cumva plecarea lui, deoarece el îl va conduce în toată siguranța. În cele din urmă numitul subașă o întoarse atât de bine cu blândețe și frumoasele sale cuvinte, încât numitul Dom al Valahiei, lăsând la o parte sfatul ce-l primise și încheierea la care ajunsese cu înalții principii și boierii ai țării sale, se hotărî să meargă împreună cu suba-

son seigneur, estoit fort desirant d'avoir à luy acointance d'amour et alyance, et que, pour à ce parvenir, ledit Grant Turcq lui prioit autant qu'il pouvoit, que il voulsist venir vers luy en la ville de Andernopoly; et, adfin de y aller plus hardiement, soubz esperance de sceureté, ycelluy soubachin lui presenta ung saulfconduit de par son maistre, le Grant Turcq.

Ycelluy seigneur de la Valaquie aiant oy la legation à lui faite par ledit soubachin de par le Grant Turcq, il le recoeilly moult honnourablement: si luy fist de grans dont et presens. Et, sur ce que le soubachin avoit proposé, se conseilla auz princes et barons de son pays, touchant ce qu'il avoit à faire pour le mieulx; lesquelz luy desloerent grandement de y aller en sa personne, mais seulement conseilloyent de y envoyer une ambaxade, adfin de scentir et scavoir en quele maniere ycellui Turcq vouloit avoir son amistié et alyance. Puis, ycelle responce faite audit soubachin ambaxadeur, il ne s'en tint mye bien content; ains par plusieurs fois parla à part audit seigneur de la Valaquie, et, en le blandissant par languages, juroit que son maistre, ledit Grant Turcq, desiroit à veoir sa personne pour luy faire grans honneurs et grans biens: disant qu'il ne doubtast ou differast en riens à y venir, car il le conduiroit sceurement. Et, finalement, fist tant ledit soubachin, par atraiance de ses belles parolles et blandices, que ledit seigneur de la Valaquie, en delaisant le conseil et conclusion que par avant avoit prins avecq les haulz princes et barons de son pays, il se avoullenta d'aller avec le dit soubachin devers le Grant Turcq, en Andernopoly. Lequel, de prime face, le

șiul la Marele Turc, la Adrianopole. Care, de prima oară, îl primi foarte onorabil. Și numitul Turc era tăbărit în afara orașului, — el împreună cu întreaga sa oaste — într'un mare număr de corturi și de pavilioane.

A doua zi după sosirea Domnului Valahiei, Marele Turc îi orânduî un mare ospăț, la care i-a adunat pe toți subașii și căpitaniî săi spre a-și sărbători oaspetele. Și stetea acel Mare Turc într'un pavilion, cătușit în întregime cu velur roș-închis, ca pe un fel de tarabă, ornată și împodobită cu perne bogate, îmbrăcate în stofe țesute cu aur și cu mătase, osebit de faptul că acel pavilion era înălțat dela pământ cu vreo zece picioare, pentru ca cel dinlăuntru să-și poată vedea toți oamenii și căpitaniî. În afara acestui pavilion, stetea pe pământ, pe niște perne și pe niște covoare țesute cu aur, numitul Domn al Valahiei; el stetea la dreapta Turcului, în vreme ce la stânga era așezat beglerbegul său, ceea ce înseamnă ca un *domn al domnilor*; și toți ceilalți nobili au fost așezați ca într'un rotocol mare, ce se întindea dela mâna dreaptă spre stânga, într'un astfel de chip, că Marele Turc putea să-i vadă pe toți cum mâncau. Sfârșindu-se apoi ospățul, numitul Turc se retrase în marile sale corturi; și numaidecât după aceea, îl trimise pe subașii care-l adusesse pe Domnul Valahiei, spre a-l constitui prizonierul său; lucru pe care acela îl și făcu, aducând și închizând pe Domn în castelul din Gallipoly, care e zidit pe țărmul strămtorii Romeniei, căreia noi îi zicem brațul Sfântului Gheorghe. El fu închis așa dar acolo și pus în fiare. Inșă Turcul lăsă în libertate pe toți aceia care venise cu Domnul Valahiei ca soți de călătorie; ba le-a mai dat și călăuze, spre a-i duce până la hotarul țării lor. Iar acești însoțitori, dacă s'au întors acasă, au istorisit marea

recheupt moult honnourablement. Et estoit logiés ledit Turcq dehors la ville, en grant nombre de tentes et pavillons, luy et tout son ost.

Et, lendemain que le seigneur des Valaques fut arrivé, ledit Grant Turcq luy fist ung grant disner et convive, auquel il manda tous ses soubachins et capitaines pour festoyer ycellui seigneur de la Valaquie. Et estoit ycellui Grant Turcq dedens ung pavillon, tout doublé d'un veloux cramoisy, assis comme sur l'establie d'un parmentier, aourné et paré de riches coussins et oreilliez de drapz d'or et de soye, lequel pavillon estoit roulé et troussé contremont environ de dix piedz de haulteur, adfin qu'il veist ses gens et capitaines. Et au dehors, dudit pavillon estoit assis à terre, sur coussins et tapis de drap d'or, ledit seigneur de la Valaquie, à la dextre dudit Turcq, et à sa senestre estoit assis son bellarbay¹⁾, qui vault autant à dire comme *seigneur des seigneurs*; et tous les autres nobles furent assis comme en une grant carolle, partant de la main dextre et senestre, de tele maniere que le Grant Turcq les pouvoit tous veoir mengier. Et lors, le disner adcomply, ledit Turcq se retyra en ses grans tentes; puis, tost aprez, envoya ledit soubachi quy avoit amené le seigneur de la Valaquie, adfin qu'il le constituast son prizonnier, comme il fist, et l'ammena dedens le chastel de Gallipoly, quy est assis sur le destroit de Rommenie, que nous disons le bras Saint George²⁾, auquel lieu il l'emferma et enferra. Mais tous

¹⁾ Beglerbeg, « beg des beys ». Il s'agit du beglerbeg de Roumelie.

²⁾ *Brachium S. Georgii*. De fait: 'Ιερόδ) confondu avec Γεώργιος. Tout ce récit est sans doute la reproduction d'une lettre. (Note du prof. N. Jorga).

trădare săvârșită de către Marele Turc împotriva Domnului lor; la auzul cărei vești supușii acestuia s'au turburat foarte. Căci ei și-au închipuit numaidecât că numitul Turc a săvârșit acea trădare în speranța că, rămași fără conducător sau ocrotitor, îi va cuceri cu ușurință. Cu atât mai mult, cu cât pe atunci Domnul Valahiei n'avea decât un singur fecior, în vârstă de 13 sau 14 ani, care nu era încă destoinic să conducă un atare regat, mai cu seamă în timp de războiu. Din această pricină o mare durere se întinse peste toată țara Valahiei.

De altminteri presupunerea lor că Turcul le va face războiu era întemeiată, după cum a dovedit-o experiența. Căci acel Mare Turc, numaidecât după aceea, își adună o oaste mare, în număr de aproximativ o sută de mii de oameni, orânduind peste dânsa drept conducător sau căpitan pe beglerbeg; iar acesta, împreună cu marea sa oaste, trecu Dunărea intrând în țara Valahiei. Valahii aflând de această năvală, s'au adunat în cel mai mare număr care le-a fost cu putință și au făcut dintre ei un căpitan care se numea Ioan de Huniade; acesta era un Domn mare din numita țară, domnia sa întinzându-se între Ungaria și Valahia și anume în Transilvania. Iar pentru că Valahii nu se simțeau destul de puternici ca să ofere bătălia unei atari multitudini de Turci, au ajuns la concluzia de a se retrage în munți; în același timp i-au vestit și pe cei din câmpie, povățuindu-i ca toți, bărbați, femei și copii să-și caute scăparea în munți, deoarece ei aveau informații sigure că Turcii intenționau să treacă Dunărea, spre a le călca țara, precum aceia au și făcut-o. Căci în adevăr, ei au trecut fluviul și au și prins câțiva

ceux qui venus estoient avec ledit seigneur de la Vallaquie pour l'accompagner, le Turcq les fist conduire et guider jusques en leur pays, où ilz raconterent la grant trahison faite par le Grant Turcq en la personne de leur seigneur; dont tous ses subjectz furent generalement troublez. Car ils concheurent et ymaginerent bien en eulx-mesmes que ledit Turcq avoit fait celle trahison esperant que, sans pasteur ou gardien, ils les conquerroit legierement. Car ledit seigneur de la Vallaquie n'avoit pour lors que ung seul filz, eagié de XIII à XIV ans, lequel n'estoit mye habille pour conduire ung tel royaulme, especialement en tempz de guerre; dont tres grand dolleur estoit par tout le pays de Vallaquie.

Et l'ymagination qu'ilz avoient que le Turcq leur feroit guerre estoit veritable, comme il aparut par experience. Car ycelluy Grant Turcq, assez tost aprez, assambla ung grant ost, jusques au nombre de cent mille Turcqz, desquelz estoit conducteur et capitaine beirlabay, quy, atout cest grant ost, passa la riviere de la Dunoue, si entra ou pays de la Vallaquie. Laquele venue sachant les Vallaques, ils s'assamblèrent au plus grand nombre qu'ilz peurent et firent entr'eulz ung capitaine quy s'apeloit Johannes de Hongnac ¹⁾, lequel estoit grant seigneur ou dit pays et s'estendoit sa seigneurie entre Hongrie et la Vallaquie, à scavoir en Transilvane. Et, pour ce que les Vallaques ne se scentoient pas assez puissans pour donner bataille à tel multitude comme les Turcqz estoient, ilz conclurent de eulx tyrer es montaignes, et nucherent à ceulz du plat pays, que hommes, femmes, enfans et biens se saulvassent es dites montaignes, car ilz avoient certaines nouvelles que les Turcqz devoient passer la Dunoue, pour

¹⁾ Jean Hunyade, gouverneur de Hongrie, Roumain de naissance (N. I.).

Valahi; iar dela aceștia au aflat că întreaga oștire a Valahilor și a Transilvanilor se retrăsese în munți. Care Valahi, în adevăr că nu s'au arătat pe nicăiri, afară de străjile sau de iscoadele lor, care se vedeau pe crestele munților. Din această pricină acel beglerbeg, a doua zi după ce plecase dela poalele acelor munți, și-a împărțit oștirea în trei [corpuri], dintre care pe unul îl trimise ca să prade în Valahia Mare, care se întinde de-a lungul Dunării, pe celălalt în țara Transilvaniei, iar pe al treilea îl reținu lângă sine spre a-și păzi tabăra.

Numitul Ioan de Huniade, care, după cum ați auzit din cele istorisite mai sus, se găsea cu Valahii și cu Transilvanii, știindu-i astfel pe Turci împărțiți în trei corpuri și făcând foarte puțin caz de puterea lor, s'a hotărât împreună cu oamenii săi ca să atace tabăra Turcilor a doua zi în zori, adică atunci când aceștia nu aveau organizată niciun fel de pază sau gardă. Și ei au procedat așa după cum a hotărât, împărțindu-se ei înșiși în trei corpuri de bătălie: două cu misiunea de-a ataca fiecare tabăra turcească pe la câte un capăt, iar cealaltă pe la centru. Cu chipul acesta, Turcii au fost izbiți pe neașteptate și în scurtă vreme dați peste cap și uciși. Câți au putut scăpa dintre ei au fugit spre Dunăre, unde unii au putut în adevăr să scape, iar alții s'au înecat.

Cum i-a combătut pe Turci messirele Ioan de Huniade și cum i-a înfrânt.

Comment messire Jehan de Hongnac combaty les Turcqz et les descomfy.

După ce Valahii au cucerit taberele Sarazinilor, s'au sfătuit între dâșii ca să se îmbrace cu hainele Turcilor uciși.

courre leur pays, comme ilz firent. Car ilz passerent ladite riviere et prindrent aulcuns Vallaques; par quoy ils sceurent que tout l'exercite des Vallaques et Transilvanes s'estoit retrait esdites montaignes. Lesquelz Vallaques ne s'aparurent oncques, sinon leurs guettes qui estoient sur lesdites montaignes. Pourquoi ycellui beirlabay, lendemain qu'il s'estoit party de devant lesdites montaignes, il party son exercite en trois, dont l'une des portions il envoya courre en la Grant Valaquis, quoy est aval le courant de la Donoe, l'autre ou pays de Transilvane, contremont ladite Dunoe, et la tierce partye retint avecq lui pour garder ses logis.

Ledit Johannes de Hongnaq, quoy, comme oy avez cy-dessus, estoit avec les Valaques et les Transilvanes, sachant ainsi les Turcqz estre partis en trois compagnies, faisant tres petite extime de leur puissance, prinst conclusion avec ses gens, de lendemain, à l'aube du jour, assaillir les logis des Turcqz, quoy ne faisoient ne guet ne garde. Si le firent ainsi qu'ilz conclurent, et se departirent en trois batailles: les deux pour assaillir à chascun bout des herberges, et l'autre par le milieu. Et, par ceste maniere, furent envahis les Turcqz à despourveu et prestelement desroyez et occis; mais les fuyans prindrent leur chemin vers la Dunoe, dont aulcuns se saulverent et les autres furent noyez.

Quant les Vallaques eurent conquis lesdis herbergues des Sarrazins, ilz conclurent d'eulz vestir des habillemens des

Apoi au trimis iscoade atât spre Valahia cât și spre Transilvania, spre a putea afla la vreme când se întorc prădătorii sarazini. Iscoadele au raportat că aceia [dintre Turci] care fuseseră în spre Transilvania, se reîntorceau. Drept urmare, Valahii au ascuns pe o mare parte dintre oamenii lor în calea Turcilor, pe care i-au lăsat să treacă dincoace de acea capcană; păgânii erau încărcăți foarte cu prăzi și pe deasupra mai aduceau și un mare număr de bărbați și de femei luați ca robi, împreună cu un mare număr de vite. Care Turci, neștiind nimic de înfrângerea celor din tabere, veneau într'acolo într'o foarte mare bucurie și cu cântece de triumf, bătând din tobe și hăuind, de credeai că ar fi cucerit toată țara. Însă Valahii, care se găseau ascunși în acele tabere, îmbrăcați turcește — după cum am mai spus — le-au strămutat în curând bucuria în durere. Căci aceștia au tăbărit asupra păgânilor cu înversunare, iar cei din capcană le-au tăiat retragerea. Izbiți astfel, ei au fost dați repede peste cap și omorâți. Și tot așa le-au făcut Valahii și Turcilor care o porniseră după pradă prin Valahia. Iar această înfrângere a păgânilor a fost atât de mare, încât dintr'o sută de mii de Turci au murit mai mult de optzeci de mii. Osebit de faptul că acei Valahi au cucerit mari bogății și comori.

Turcii care au scăpat înnot peste Dunăre, s'au dus cu aceste vești la Marele Turc; iar acesta arboră un doliu pe drept cuvânt minunat, căci spre a-și arăta marea sa durere, se îmbrăcă în negru împreună cu toți cei din partida sa. După aceea, spre a răzbuna ultragiul pe care zicea el că i l-au adus Valahii, făcu dintr'unul din subașii săi un nou begleibeg, trimițându-l apoi prin toate ținuturile sale ca să adune cât mai multă oaste îi va fi cu putință. După aceea i-a poruncit ca să treacă din nou Dunărea,

Turcqz occis: si envoierent devers la Valaquie et la Transylvane aulcunes espies, pour scavoir la revenue des courreurs sarrazins. Ausquelz fut raporté que ceulz quy envoiez avoient esté vers la Transylvane, revenoient. Pourquoi lesdis Valaques firent embuschier une grant partye de leurs gens sur le chemin desdis Turcqz, qu'ilz laisserent passer outre ycelle embusche, lesquelz estoient fort chargiés de proyes, et aussi amenoient grant foison d'hommes et femmes qu'ilz avoient prins comme esclaves, avec grant nombre de bestail. Lesquelz Turcqz, non sachans riens de la descomfiture des herberges, venoient celle part en moult grant joye et triumphe, tamburant et huant, comme se ilz eussent tout le pays concquis. Mais les Vallaques, quy esdis logis estoient, en habillemens de Turcqz, leur firent tantost muer leur joye; car ilz leur coururent sus asprement, et ceulz de l'embusche les encloyrent. Par quoy ilz furent prestement desroyez et tous mors; et samblablement en firent yceulz Vallaques ausdiz Turcqz quy estoient allez courre la Vallaquie. Et fut ceste descomfiture si grande, que des cent mille Turcqz en moururent plus de IIII xx [m.]. Si concquirent yceulz Vallaques grans richesses et tresors.

Les Turcqz qui se sauverent à nagier la riviere de Dunoe porterent ces nouvelles au Grant Turcq, qui en fist ung deuil merueilleux, et, en signe de sa grant douleur, se vesty de noir lui et tous ceulz de sa partye, dont, depuis, pour vengier l'oultrage qu'il disoit que les Vallaques lui avoient fais, il fist de l'un de ses soubachins ung nouvel bailarbay, et envoya par tous ses pays asssembler le plus grant ost qu'il polt finer. Sy commanda de passer la Dunoue, aller en la Vallaquie et Transylvane et illec tout destruire et mettre à l'espee.

de-a merge în Valahia și în Transilvania și aci să distrugă și să treacă totul prin sabie.

Noul beglerbeg își dădu numai decât osteneala ca să traducă în faptă porunca Marelui Turc; deci, întru executarea turbării lui furioase, trecu Dunărea împreună cu marea sa armată. Inșă Valahii, înștiințați la vreme despre sosirea lor și-au operat [din nou] retragerile în munți abandonând toată țara din câmpie. Astfel că acei Turci, ajungând ca și de prima dată la picioarele munților, și-au trimis bandele de prădători în mare putere, în țările Transilvaniei și în Ungaria. Dar Turcii care păzeau taberile au fost de astădată mai prudenți decât cei de dinaintea lor; deoarece ei și-au luat astfel de măsuri de pază, încât Valahii nu mai puteau intra printre ei, fără să riște mari pagube. Din această pricină, atât Valahii, cât și aceia care îi ajutau, s'au oprit la concluzia ca să nu-i atace pe acei Turci decât atunci când aceștia vor trece înapoi Dunărea. Căci numiții Valahi se îngrijise și ei atât de bine, încât Turcii nu puteau găsi nimic de ale hranei în țara lor, știind bine pe de altă parte că dușmanii nu-i vor asalta în munți.

În starea aceasta au rămas lucrurile pe un interval de 7 sau 8 zile, adică atâta vreme până când prădătorii Turci — care după cum am arătat ceva mai sus o pornise către Transilvania și Ungaria — s'au reîntors aducând cu dânșii o mare mulțime de prizonieri, bărbați, femei și copii, împreună cu o mare pradă de vite și de alte mobile pe care oamenii armelor le pot duce cu dânșii în asemenea cazuri. Care prădători, au fost primiți cu mari semne de bucurie de către aceia dintre ai lor, ce fusese lăsați ca să păzească taberile. Inșă din pricină că zișii Turci nu aveau de ale hranei decât atâta cât puteau ca să ducă cu dânșii, au ajuns la concluzia ca să treacă înapoi

Ainsi que le commanda le Grant Turcq audit nouvel berlabay, il se mit en paine d'en uzer: et, pour ceste furieuse rage executer, passa la Dunoe atout sont grant exercite. Mais les [Vallaques], preadvertis de leur venue, avoient fait les leurs retraire es montaignes, habandonnant tout le plat pays, et yceulz Turcqz, comme dessus, au pié desdites montaignes, si envoierent leurs coueurs en grant puissance, ou pays de la Transilvane et en Hongrie. Mais les Turcqz quy gardoient les herbergues furent, ceste fois, plus sages que l'autre; car ilz se misrent en tel conroy que les Vallaques ne povoient entrer dedens eulz sans grant adventure de dommage. Pourquoi yceulz Vallaques conclurent, et leurs aydans, conclurent, qu'ilz ne combateroient pas ces Turcqz sinon quand ilz repasseroient la Dunoe. Cas lesdis Vallaques avoient si bien pourveu à leur fait que les Turcqz ne povoient recouvrer vivres en leur pays, et si scavoient bien que jamais ilz ne les assauldroient es montaignes.

Et en cest estat furent par l'espace de VII ou VIII jours, tant que les coueurs turcqz, quy, comme j'ay dit un peu cy-devant, estoient allez en la Transilvane et en Hongrie, revindrent, qui ramenoient foison prisonniers, hommes, femmes et enfans, avec grant butin de bestail et autres meubles que gens d'armes, en tel cas, peuvent emporter; lesquelz furent tres grandement recheus et conjois des leurs qui gardoient les logis. Mais, pour ce que lesdis Turcqz n'avoient de vitaille fors autant qu'ilz en povoient porter avec eulz, ilz conclurent de repasser la Dunoue atout ce que ilz avoient guaignié, et ainsy eulz retraire en leur pays de Bolgarie. Aprez laquele conclu-

Dunărea împreună cu tot ce câştigase ei și de a se retrage în țara lor din Bulgaria. Iar această hotărîre luată, au pornit-o la drum. Dar când Valahii i-au văzut [pe dușmani] că și-au părăsit taberile și că încep să se îndrepte către Dunăre, i-au întezit pe călăreții și pe alergătorii lor asupra cozii coloanei numiților Turci, pricinuindu-le multe și mari pierderi. Iar când Turcii aceia au ajuns pe țărmul Dunării, au început s'o treacă în îmbarcații mici, ținându-și caii ca să înnoate pe de lături. Și atunci Valahii au fost sfătuiți ca să nu încerce cumva să-i împiedece, nici să-și arate puterea, până când cea mai mare parte dintre dânșii vor fi trecut dincolo. Lucru pe care aceștia l-au și făcut întocmai. Astfel că, numaidecât ce au văzut că un mare număr de Turci au trecut fluviul și că aceia ce rămăseseră dincoace nu erau atât de tari [incât să le poată face față] ei au pornit-o înainte într'o prea frumoasă orânduială apre a-i combate. Și în adevăr că foarte curând i-au înfrânt și i-au risipit, văzându-se în cele din urmă că au fost mai mulți [Turci] înnecați decît morți de sabie.

Insă căpitanul Turcilor, numit beglerbeg, se salvă; iar acesta s'a înapoiat la Marele Turc, cu ceea ce putu aduce din marea pradă cucerită în țara Transilvaniei și pe la marginile Ungariei, crezând [beglerbegul] în sinea lui că numitul [Mare] Turc ar trebui să-l primească cu urări de bună venire pentru marea pradă pe care i-o aducea. Insă Marele Turc, ce fusese înștiințat din vreme cum fusese înfrânți oamenii săi la trecerea Dunării, porunci ca acel beglerbeg să fie prins și băgat numai decît la închisoare. Apoi ceva mai târziu, ceru ca vinovatul să fie adus înaintea lui, sub cuvânt ca să-i ceară socoteală de marea armată de oameni pe care o încredințase comandai sale și din care el n'a mai readus înapoi mai mult de

sion, ilz se misrent à chemin. Mais, quant les Vallaques veyrent qu'ilz estoient deslogiés et prenoient leur train vers la Dunoue, ilz bouterent leurs coureurs et chevalcheurs sur la queue desdis Turcqz, en leur faisant moult grant dommage. Et lors yceulz Turcqz, venus sur la rive de la Dunoue, commencerent de passer en petis batels, faisant nagier leurs chevauz. Et lors les Vallaques furent conseillies qu'ilz ne leur bailleroient quelque empeschement, ne ne moustreroient leur puissance jusques ad ce que la pluspart d'eulz feust passée. Comme ilz firent, car, sitost qu'ilz veyrent grant nombre des Turcqz oultre la dite riviere, et que le demourant de decha ne leur estoient pas trop fors, ilz vindrent avant en moult belle ordonnance pour les combattre. Sy les eurent tantost mis en desroy et desconfiture; et en y eult plus de noyés que de mors par glave.

Mais le capitaine des Turcqz, nommé beylarbay, se sauva; lequel s'en retourna vers le Grand Turcq, avec ce qu'il polt emmener de la grant proye conquise au pays de Transilvane et es limites de Hongrie, cuidant que ledit Turcq le deust bienviengner pour le grant proye qu'il lui amenoit. Mais ycelluy Grant Turcq, desja adverty comment ses gens avoient esté desconfis au passage de la Dunoue, il fist prendre ycelluy baylarbey et mettre en prison chauldement. Non-obstant laquele chose, il le manda depuis devers luy, disant qu'il luy rendist compte de la grant armée de gens qu'il lui avoit baillié à conduire, dont il n'en avoit gueres ramené plus de la moitié. Et ycelluy baylarbey luy raconta tout au long la maniere de ladite desconfiture, en soy excusant

jumătate. Iar acel beglerbeg îi istorisi cu de-a-mănuntul chipul cum fusese înfrânt, scuzându-se cât putu mai bine. Însă apărarea aceasta nu-i fu de niciun folos, căci Marele Turc îi spuse: «Vreau ca să-mi restitui pe toți aceia care-au rămas morți din vina ta; fiindcă dacă te-ai fi bătut vitejește alături de ei, dovedindu-ți loialitatea, ei n'ar fi fost astfel învinși și uciși; însă deoarece tu ai fugit și i-ai părăsit, prilejuindu-le moartea și lăsându-i în mâinile dușmanilor, trebuie să suferi și tu durerile pe care le-au îndurat ei». Și numaidecât, după ce-și sfârși cuvântarea, porunci să se taie capul vinovatului, lucru ce se execută îndată. Și atunci, numitul Mare Turc, se jură în chip solemn, potrivit cu prevederile legii sale, că niciodată, din acea zi înainte, nu va mai ține un căpitan general care să poarte numele de beglerbeg. Apoi orându-i în grabă un alt căpitan, pe care-l numi Karagabe [Caragea-beg], iar acesta avea aceeași putere ca și cei care în virtutea obiceiului și a uzanțelor erau numiți beglerbegi.

le plus qu'il pavoit; mais riens ne vallut, car le Grant Turcq luy dist: « Je voeil que tu me restitues ceulx quy sont demourez mors par ta deffaulte, lesquelz, se tu eusses vaillamment combatu avec eulz, gardant ta loyaulté, n'eussent pas esté ainsi vaincus et occis; mais, par ce que tu te en es fuy et les as faulusement habandonnez, tu leur as procuré la mort et les livré es mains des annemis, tu dois souffrir teles douleurs qu'ilz ont enduré ». Et lors, incontinent ceste parole finee, il commanda qu'il eust la teste trenchié, et ainsi fut fait. Et, adont, ledit Grant Turcq fit sollempnel serment, à maniere turquoise, que jamais, de ce jour en avant, n'auroit capitaine general quy portast nom de beylarbay. Puis prestelement ordonna ung autre capitaine, qu'il fist nommer Karagabé ¹⁾; le quel avoit autele puissance comme ceulz que, par avant ceste heure, on avoit en coustume et uzance de nommer beylarbay.

Cum s'a purtat Ion Huniade, căpitanul Valahilor după înfrângerea Turcilor și despre sfatul ce s'a ținut în Ungaria spre a se face față nevoilor țării.

Comment Johannes Hongnac, capitaine des Vallaques, se gouverna aprez la desconfiture des Turcqz faite, et du conseil qui fut tenu en Hongrye pour subvenir à la nécessité du pays.

Să ne reîntorcem acum și să vorbim despre Ioan Huniade, căpitanul Valahilor; care [Valahi] au mulțumit împreună Domnului Nostru [Isus Hristos] pentru frumoasa și evidentă victorie pe care o dobândise împotriva dușmanilor lor. Însă în țara Transilvaniei și în aceia a Ungariei, în loc de bucurie, nu se auzeau

Or retournerons à parler de Johannes Hongnacq, capitaine des Vallaques, lesquelz ensamble regracierent Nostre Seigneur de la belle et évidente victore qu'ilz avoient eue de leurs annemis. Mais es pays de Transilvane et de Hongrie avoit,

¹⁾ Karadscha-beg. (N. I.).

decât mari plângeri și țipete sfâșietoare pentru prădăciunile și pagubele pricnuite de Turci în raita lor, când au răpit oameni, femei, copii și tot felul de provizii și de mobile portative. Și spre a vedea ce este de făcut, cei din numitele țări au convocat la Buda, în capitala Ungariei, un consiliu general al celor trei stări din acele [două] țări. La care parlament a fost chemat să vină Ioan de Huniade, ca și de asemeni mai mulți boieri mari din Valahia, spre a se sfătui și a se vedea în ce chip s'ar putea împiedeca măcar pe viitor acele raiduri prădalnice ale Turcilor și spre a se hotărî de asemeni cam ce ar trebui să facă fiecare din locul unde se afla, în presupunerea că astfel de năvale năprasnice s'ar continua. La acel consiliu general, nobilii din Ungaria s'au plâns că împăratul Frederic al Germaniei, al treilea cu acest nume, îl ținea în mâinile sale ca prizonier pe regele lor Lancelot [Vladislav Postumul] care era fiul împăratului ce-l precedase pe Frederic. Ei au mai arătat că cele trei stări din țara Ungariei au trimis în mai multe rânduri ambasade la numitul împărat Frederic spre a trata eliberarea regelui și Domnului lor natural, dar că totuși, cererea lor a fost mereu refuzată. Din care pricină, văzând ei că armata nu se putea împotrivi Turcilor în bună regulă fără un rege sau duce, au ajuns la încheierea, în acel consiliu general, ca în de comun acord să-l alegă și să-l facă pe Ioan Huniade Voevodul țării Ungariei [ceea ce înseamnă] ca un fel de căpitan suveran sau general.

au lieu de ceste joye, grans pleurs et grans cris, pour les griefz et dommages que lesdis Turcqz y avoient fais en la dite course, ravissant hommes, femmes, enfans et toutes manieres de vivres et meubles portatifz. Et, pour tant, ceulz desdis pays establirent à Bude, en la marche de Hongrie, ung conseil general de trois estas d'yceulz pays: auquel parlement fut requis de venir Johannes de Hongnacq, et aussi furent plusieurs grans maistres de la Vallaquie, adfin d'avoir advis et deliberation comment on pourroit, d'ores en avant, par provision remedier aux grans courses des Turcqz, et pour adviser aussi quele chose chascun auroit à faire en droit soy, se teles soubdaines envahies se continuoient. Auquel conseil general se complainingnirent durement les seigneurs de Hongrie de ce que l'empereur Frederic d'Allemagne, tiers de ce nom, tenoit en sa main comme prissonnier leur roy, appelé Lancelot ¹⁾, lequel avoit esté filz de l'empereur ancesseur du dit Fredrik. Et, comme ainsy feust que les trois estas du pays de Hongrie eussent assez de fois envoié ambaxade par devers ledit empereur Fredrik adfin de traitier pour ravoir leur roy et seigneur naturel, toutesvoies, ce nonobstant, leur avoit-il toujours refusé. Pourquoi eulz, voians que leur exercite ne se pavoit bonnement, sans roy ou duc, conduire contre la tyrannie des Turcqz, ilz conclurent, en ycellui conseil general, que communement ilz eslisoient et faisoient Johannes de Hongnac le vayevođe du pays de Hongrie, quy estoit autant dire, en nostre language à exposer, comme capitaine souverain ou general.

¹⁾ Il s'agit de Ladislav le Posthume, qui devait succeder a Vladislav Iagello après la mort de celui-ci a la bataille de Varna. — (N.B.)

Cum cei din Ungaria în lipsa Domnului lor natural, au trimis o ambasadă la Regele Poloniei spre a face dintr'însul Regele și Domnul lor.

Comment ceulz de Hongrie, par defaulte de naturel seigneur, envoierent leur ambaxade devers le roy de Poullane, pour en faire leur roy et seigneur.

După acest consiliu, ținut și dus la bun sfârșit, Ungurii, văzând că nu pot ajunge cu niciun chip să-și redobândească principele lor natural din mâinile împăratului Germaniei, cum pe de altă parte în această cauză aveau nevoie de toate puterile lor, ei au alcătuit o ambasadă, pe care au trimis-o în regatul Poloniei, la regele Lancelot [Vladislav cel tânăr] care deși în vârstă de numai douăzeci de ani, îi mergea vestea că era înțelept ca unul de patruzeci. Și i-au comunicat acei Unguri numitului rege al Poloniei, că dacă ar vroi să vină în Ungaria, ei l-ar primi ca pe Domnul lor și l-ar încorona ca Rege al țării, făcându-i jurământ și făgăduind să-l slujească cu loialitate ca niște adevărați și ascultători supuși. Tot odată îl rugau cu umilință ca să binevoiască a consimți și să se grăbească a veni în Ungaria spre a-i conduce și a-i ajuta împotriva Turcilor răi și feloni, care prin raidurile lor prădătoare le pricinuiseră atâtea pagube până atunci.

Sosind așa dar în Polonia, ambasada ungară a fost primită în chip foarte onorabil de către Regele Lancelot și de ai săi. Pe de altă parte, spre a putea răspunde propunerii Ungurilor, Regele convocă pentru o zi anumită cele trei stări ale Regatului, cărora le-a arătat ofertele făcute de nobilii și de comunitățile din Ungaria. Infățișetorii celor trei State l-au sfătuit să accepte o astfel de nobilă propunere; ba încă au fost de părere ca să-i

Aprez cedit conseil tenu et mené à fin, les Hongres, voians qu'ilz ne scavoient trouver facion de ravoire hors des mains de l'empereur d'Allemagne leur prince naturel, combien que, à ceste cause, leur feissent guerre de tout leur vouloir, ilz misrent sus une ambaxade, laquele fut envoyee ou royaume de Poullane, devers le roy Lancelot ¹⁾, qui estoit jeune, en l'eage de XX ans, ²⁾ mais la renommee couroit que son sens estoit bien de XL. Si manderent yceulz Hongres audit roy de Poullane que, s'il vouloit venir en Hongrie, ilz le recevroient à seigneur et couronneroient roy du pays, en luy faisant sermens et hommages, promettans de le servir loyaulment, comme vrayz et obeissans subgetz, en luy priant humblement que ad ce se voulsist liberalement consentir et hastivement venir en Hongrie pour les conduire et secourir contre les Turcqz mauvais et felons, quy desja, par leurs courses, avoient fait à eulz de grans dommages.

Icelle ambaxade de Hongrie, doncques, venue en Poullane, fut grandement reverende et honnourablement receue dudit roy Lancelot et des siens. Lequel, pour respondre à leur proposition, manda

¹⁾ Vladislav le jeune, recemment elu roi de Pologne.

²⁾ Au moment ou il fut elu roi de Hongrie, Vladislav Jagello avait seize ans à peine. (N. B.)

adune și o mare armată ¹⁾ din țară spre a-o duce cu dânsul și-a mărturisi astfel Ungurilor perfecta sa voință de a-i ajuta împotriva Beduinilor din Turcia. L-au mai sfătuit apoi ca să aibă bunul public al acelora în deosebită considerațiune și să se transporte în Regatul Ungariei cât mai repede va putea. Regele Lancelot al Poloniei acceptă aceste sfaturi și adunând o mare armată cât putu mai curând, se transportă în Regatul Ungariei, unde fu primit cu mari reverențe și onoruri de către Contele Palatin și de către Voevodul [Transilvaniei și al Ungariei, Ion Corvinul]. De acolo ei l-au dus în cetatea Budei, în care l-au încoronat cu mare solemnitate și l-au investit [cu titlul de Rege] al Regatului Ungariei.

La această încoronare se găseau de față [înfățișatorii] celor trei stări ale țării Ungariei și mai mulți conți și baroni din Regatul Poloniei. Iar după ce fură săvârșite solemnitățile încoronării, noul Rege ținu un mare parlament cu cele trei stări ale țării Ungariei, la care au asistat baroni din Polonia ca și mai mulți mari seniori din Valahia, spre a se sfătui asupra măsurilor celor mai potrivite de luat pentru a rezista falselor și perverșelor întreprinderi ale Marelui Turc. Căci Regele era încredințat că Turcul felon, numit Moradbay, își aduna mare putere de oști în ținuturile sale din Turcia, Anatolia și Grecia și că vroia să vină în persoană spre a invada Valahia

¹⁾ Pe atunci un corp de patru-cinci mii de oameni bine armați trecea drept o mare armată.

à ung certain jour comparoir devant luy les trois estas de son pays, auzquelz il fist moustrer les offres que les nobles et communaultez de Hongrye luy faisoient. Lesquelz estas luy loerent bien accepter tel et si noble office, et ancores luy conseillierent coeillier grant exercite de gens d'armes en son pays, pour yceulz mener avec luy, moustrant ausdis Hongrois parfaite voullenté de les ayder contre les Beduins de Turquie, et aussi d'avoir le bien publicque d'yceulz en tres grant recommandation et que, le plus brief que faire pourroit, il se tyrast oudit royaume de Hongrie. Lequel conseil accepta ledit roy Lancelot de Poullane, et, le plustost qu'il polt, atout grant armee, se transporta oudit royaume de Hongrie, et là le Conte Palatin de Hongrie avec le Vayeводе et les grans seigneurs du pays recheurent ledit roy en grant reverence et honneur. Si le menerent en la cité de Bude, en laquele, à grant sollempnité, ilz le couronnerent et advestirent du royaume de Hongrie.

A ce couronnement estoient les trois estas dudit pays de Hongrye et plusieurs contes et barons du royaume de Poullane. Et, lorsque les sollempnités du couronnement furent adcomplies, ledit roy nouvel tint grant parlement avec les trois estas du pays de Hongrye, auquel estoient les barons de Poullane et aussi plusieurs grans seigneurs de la Vallaquie, adfin d'avoir advis et deliberation comment pour le mieulz on se porroit, doresnavant, conduire pour resister aux faulses et parverses entreprises du Grant Turcq. Car ledit roy estoit adcertené que le felon Turcq, appelé Moradbay, assabloit grant puissance es pays de Turquie, Natollie et Grece et qu'en sa personne il vouloit venir, mesmes, envahir les pays de Vallaquie et de Hongrye, adfin d'iceulz mettre en son obeissance et totale subjection. Et en ce parlement conclud le

și Ungaria, spre a le pune sub ascultarea sa și a le supune cu totul. Și noul Rege ajunse în acel parlament la concluzia — natural de comun acord cu principii și baronii pomeniți mai sus — ca să adune din Polonia, din Ungaria și din Valahia și în general din toate țările de sub ascultarea lui, cea mai mare parte armată ce-i va sta în putință. Iar spre a întei curajul oamenilor și a găsi și un mijloc de a strânge și ceva finanțe, s'a hotărât să trimeată o ambasadă și Sfântului Nostru Părinte Papa, spre a-i notifica buna, marea și demna voință pe care o avea acest nou Rege al Ungariei de a rezista întreprinderilor dușmănoase ale Marelui Turc, vrăjmașul creștinei, al cărei campion el dorea să devină spre a o apăra și mântui. Il ruga numai și-l solicita cu umilință ca să-l reconforteze și să-l ajute de-a duce la bun sfârșit această desbatere; și că în acest scop, să-i trimită un legat, de o știință și de o prudență încercată, împreună cu anumite indulgențe. Totodată ambasada trebuia să-l mai informeze pe Papă că acel Rege nu-și propunea numai să reziste isbiturilor numitului Turc și legiunilor sale de necredincioși, ocrotindu-și astfel numai regatele și senioriile sale, dar că era hotărât să treacă fluviul Dunărea și să i-o ia înainte cu bătălia, spre a-și păzi cu mai mult folos propriile sale pământuri, împotriva opresiunilor viitoare.

Așa dar spre a scurta expunerea, au fost aleși ambasadori notabili spre a merge la Roma în fața Sfântului Nostru Părinte Papa Eugeniu, carele domnea pe atunci. Iar acesta îi primi cu multe onoruri, ascultă în chip agreabil propozițiunile ambasadei lor și făgădui să le ia în foarte serioasă considerațiune cererile. După aceea Sfântul Nostru Părinte convocă un mare consistoriu, în care, în urma avizului comun al cardinalilor prezenți și

nouvel roy avec ses princes et barons dessusdis qu'il assambleroit de Poullane, Hongrie et la Vallaquie, et generalement de tous les pays à luy obeissans, la plus grant puissance qu'il pourroit. Et, pour inviter les corages des hommes et aussi trouver maniere de finances accumuler, fut illec conclud d'envoier devers Nostre Saint Pere le Pape une ambaxade, pour luy signifier la bonne, grande et digne voullenté que ce nouvel roy de Hongrie avoit de resister auz entreprinses dudit Grant Turcq, annemy de la foy crestienne, pour laquele deffendre et exaulchier il voulloit devenir champion, luy priant et requerant humblement qu'en ceste quelle le voulsist conforter et ayder de ycelle mener à fin heureuse et, pour ce faire, envoiast ung legat, de science et prudence garny, avec certaines indulgences, le informant que ycelluy roy n'avoit mie seulement voulloir de resister à l'encontre dudit Turcq et ses legions infideles, en gardant ses royaumes et seignouries, mais estoit deliberé de passer le riviere de Dunoue et luy aller au-devant en bataille, adfin de plus prouffitablement ses terres garder d'oppressions.

Pour, doncques, deduire et habregier la matiere, ambaxadeurs notables furent esleus pour aller à Romme devers Nostre Saint Pere le Pape Eugene ¹⁾, quy lors regnoit. Lequel les receut en grant reverence, et oy agreablement les propositions de leur ambaxade, et ottroya ausdis legatz leur requeste benignement. Et tint lors Nostre Saint Pere un grant concistore,

¹⁾ Eugène IV.

cu asentimentul general al întregii prelaturi ce se găsea acolo de față, fu ales un prelat foarte notabil, om înțelept și prudent, numit Cardinalul de Sant Angelo, spre a face acea călătorie și spre a duce cu sine depline indulgențe, ca să încurajeze poporul împotriva dușmanilor credinței. Iar acesta fu sfătuit să-și ia repede toate cele de trebuință deoarece lucrul ce trebuia îndeplinit era grabnic. Apoi când fu gata, Sfântul nostru Părinte îl trimise cu acei ambasadori din Ungaria la regele Lancelot, având asupra sa toate împuternicirile necesare.

La rândul-i Cardinalul, împreună cu ambasadorii de care era întovărășit, s'a grăbit să ajungă cât mai repede la noul Rege pe lângă care era acreditat. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în fiecare zi ei auzeau spunându-se se că el și apucase să-și strângă o mare armată în vederea înfăptuirii planurilor sale. Astfel au ajuns ei cu toții în orașul și în cetatea Budei, unde se găseau Regele, conții, baronii și toate căpeteniile armatei sale, care au ieșit cu toții înaintea Cardinalului spre a-l saluta și a-l primi în triumf. Și în adevăr că a fost primit cu mari onoruri. Apoi numaidecât după aceea au fost aleși predicatori experimentați și clerici îndemânateci, care s'au grăbit să plece prin toate ținuturile regatului să predice și să vestească noua cruciadă, arătând pretutindeni că fiecare putea să dobândească grații, indulgențe și iertări, fie luând parte în persoană [la această nouă cruciadă] fie susținând pe cineva pe a sa cheltuială, potrivit cu facultatea și cu puterea sa. Iar acești predicatori, publicând frumoasele grații ale Sfântului Părinte, au mișcat atât de mult inimile oamenilor, au stârnit atâta devoțiune în popor, încât mulți au fost aceia care s'au ridicat cu armele pentru a merge personal și pe a lor proprie cheltuială, să se lupte

ouquel, par l'avis commun des cardinaux et par l'assentement general de toute la prelatiure ecclesiasticque illec assistente, fut esleu ung moult notable prelat, prudent et preud' homme, nommé le cardinal de Saint Angele ¹⁾, pour faire ce voyage et porter les indulgences plenières, adfin du peuple inciter et encouragier à l'encontre des annemis de la foy. Lequel on expedia dilligament de sa besongne, pour ce que le chose estoit hastive. Puis, quant il fut prest, Nostre Saint Pere l'envoya avec lesdis ambaxadeurs de Hongrye devers le roy Lancelot, garny de tout ce que requis avoit.

Lors, ledit cardinal ainsi expédié avec lesdis ambaxadeurs de Hongrye, dilligenterent telement de retourner devers le nouvel roy, pour ce que journelement ilz ouoient dire qu'il avoit desja assamblé grant exercite pour son entreprise accomplir, qu'ilz arriverent en la ville et cité de Bude, où estoient ledit roy, contes et barons et tous les chiefz de son armee; lesquelz tous, en grant triumphe, allerent au-devant dudit cardinal pour le reverender. Si fut recheu en grant honneur, puis incontinent furent esleuz prescheurs ydonnes et clerics habiles, lesquelz allerent prestement parmy les royaumes preschier et adnunchier la croisie avec les graces, yndulgences et pardons que chaque pouvoit audit voyage guaignier et acquerre, tant de y aller en personne, comme de y envoyer de ses biens, selon la faculté et pouvoir des contribuans. Lesquelz prescheurs, publians les belles graces du Pere Saint, esmeurent telement les coeurs du peuple à devotion que plusieurs prindrent les armes pour aller, personnellement et à leurs propres despens, combattre les Turcqz infideles et deffendre la sainte foy crestienne, et les autres y don-

¹⁾ Julien Cesarini.

cu Turcii necredincioși și să apere sfânta credință creștină. Iar alții, care n'au putut merge ei înșiși, și-au dăruit aurul și argintul lor, pentru susținerea oame-nilor deprinși cu ale războiului.

Când întreaga armată fu gata și în bună rânduială, iar aprovizionările puse și ele la punct, Regele împreună cu toți numeroșii săi însoțitori se trase către fluviul Dunărea, iar aci, după ce primi binecuvântarea și absoluțiunea Cardinalului, trecu apa și se îndreptă în grabă către orașul Sofia, unde Creștinii fuseser informați că se află Marele Turc. Și au colindat atâta Creștinii din cele două regate, până când au întâlnit iscoadele sarazinilor. De unde amândouă oștile au putut să-și dea seama că erau apropiate una de alta și că nu le mai rămânea decât să dea bătălia. Iar pentrucă Turcul dispunea de un popor mare și de o inestimabilă multitudine de oameni, față mai ales de Regele Ungariei, el se menținea în câmpul cel mare și deschis. Pe câtă vreme Regele fu sfătuit ca să prefere locurile mai strâmte, care erau mai convenabile numărului mic al ostașilor săi. Lucru pe care el îl și făcu. Iară Turcul, încrezându-se în multitudine sa, veni să-i dea năvală acolo. Se produse astfel între ei o mare ciocnire, însă nenumărata mulțime pe care o avea Turcul, simți numai decât dificultatea locului strâmt pe care îl alesese Creștinii; mai cu seamă că Sarazinii s'au grăbit și s'au înghesuit până într'atât unii peste alții, încât nici să se miște nu mai puteau. Atunci Ungurii și Polonii au tăbărit asupra lor cu atâta îndărjire, încât îi spârgeau ca pe vite. Din această pricină primii [dintre Musulmani] care răzbișe până acolo, vroiau să dea îndărăt; iar cei din urmă, vroiau să meargă înainte. Astfel că, cu puține pierderi și cu o mică rezistență [din partea Creștinilor] Sarazinii au fost înfrânți, iar Marele Turc a trebuit să

nerent or et argent, pour gens de guerre sauldoyer.

Quant toute l'exercite fut preste et ordonnee, et vitailles furent pourveues à l'ost soustenir, le roy Lancelot se tyra sur la riviere de Dunoue, et, là, le roy et toute sa compaignie, en la benediction et absolution du cardinal, passerent l'eau et se trairent prestement vers la ville de Souffies ¹⁾, en laquele le roy estoit adverty le Grant Turcq soy tenir. Et tant errerent les crestiens des deux royaulmes qu'ilz rencontrerent les coueurs sarrazins; par quoy les deux ostz peurent bien aparchevoir qu'ilz estoient prochains l'un de l'autre et qu'il ne restoit mais que de combatre. Et, pour ce que le Turcq avoit grant peuple et inestimable multitude de gens, au regard dudit roy de Hongrie, il tenoit le grant plaine. Et le roy fut conseillié de tenir pays plus estroit, convenable à son petit nombre, comme il fist. Et là le Turcq, soy confiant en sa multitude, le vint envahir. Si eut entr'eulz merveilleusement grant bataille, et, pour le innumerable peuple que le Turcq avoit, qui se bouterent au dessusdit lieu estroit du logis des crestiens, ilz estoient (c'est à scavoir les Sarrazins) tant empressez que remuer ne se povoient. Et lors les Hongres et Poullans se misrent au devant d'eulz par tele resistance qu'ilz les acraventoient comme bestes mues. Pourquoi les premiers entrez vouloient reculer et ceulz de derriere vouloient eulz avancier et aller avant. Sicques, à pou de perte et petite resistance, furent Sarrazins descomfis, et le Grant Turcq s'enfuy villainement, foursenant et maugreant ses dieux de ceste mesadventure. Car on tient de certain que, ceste journee,

¹⁾ Sofia.

fugă în chip rușinos, blestemând și cărtind împotriva zeilor săi, cărora le atribuia această nenorocire. Căci, se dă ca sigur că în acea zi de bătălie, au murit acolo mai mult de patruzeci de mii de Turci, dintre care au căzut și foarte mulți prizonieri; iar cei ce au apucat să-și mântue viața, n'au putut face acest lucru decât prin fugă. Pe câtă vreme Creștinii au pierdut puțini oameni, dobândind în schimb un mare număr de cai; osebitt de faptul că au pus mâna pe toate corturile, pavilioanele, bagajele și bijuteriile în aur și în argint ale Turcilor, lucruri pe care aceștia le purtau după dâșii cu pompa lor obișnuită. În locul acela s'au sălășluit Regele Lancelot și întreaga sa armată, lăudând și glorificând pe Domnul nostru Isus Christos de frumoasa lor victorie. Tot acolo a fost câștigat și un cort [impărătesc] minunat de mare, ca și cel mai bogat ce s'a văzut vreodată; căci el era căptușit — tot pe dinlăuntru cu velur roș închis. Legatul papal și regele Ungariei și al Poloniei au stat așa dar pe locul acela trei zile, cum li se cuvenea unor adevărați campioni victorioși; tot acolo au ținut ei niște mari sfaturi, spre a ști dacă trebuie să-i urmărească pe Turci sau să se reîntorcă în țară. Iar consiliul a hotărît ca, după victoria dobândită și împreună cu câștigul realizat, ei să se retragă în Ungaria. Hotărîrea aceasta a consiliului, a pricinuit după aceea mari prejudicii și pagube întregii Creștinătăți, după cum veți putea să vă dați seama din cele ce vor urma. Căci dacă ei ar fi trecut munții la Filipopoli și și-ar fi urmărit victoria până la capăt, ar fi putut recuceri fără greș întreaga Grecie. Cu atât mai mult, cu cât Turcia tremura de frică auzind despre nouile victorii creștine.

Reîntorcându-se așa dar în cetatea Budei acel legat papal, împreună cu

y morurent plus de quarante mille Turcqz, et de prisonniers largement, et ceux quy saulverent leurs vyves ce fut par fuite. En laquele bataille crestiens firent petite perte de gens et grant guaing de chevance, car ilz eurent les tentes, pavilions, bagues et joyaulz, or et argent que les Turcqz, illec moult pompeusement venus, y avoient amené. Auquel lieu se logerent le roy Lancelot et toute son armee, loant et glorifiant Nostre Seigneur Jhesuscris de leur belle victore. Et là fut guaigنی une tente merveilleusement grande, et la plus riche que jamais on avoit veue; car elle estoit par dedens toute doublee de veloux cramoisy. Si sejournerent illec, sur le champ, le legat papal et le roy de Hongrie et Poullane, trois jours, comme il appartient de faire aux vrais champions victorieux. Auquel ilz tindrent de grans consaulz, à scavoir se ilz poursievroient le Turcq, ou se on s'en retourneroit au pays. Et lors conseil leur aporta que, atout leur victore et leur guaing, ils s'en retiroient en Hongrye. Lequel conseil, ainsi conclu, a depuis porté moult grant prejudice et dommage à la crestienneté, comme ci-apres porrez oyr. Car, se ilz eussent passé la montaigne de Philipoly et poursievry leur victore aigrement, ilz eussent, sans faulte, reconquesté, à peu de fait, toute la Grece. Car Turquie trambloit de paour, memorant les nouvelles victores crestiennes.

Quant, doncques, yceulz legat et roy de Hongrie furent rentrez en la cité de

regele Ungariei, numitul legat a slujit o leturghie în biserica cea mare, unde regele, principii, baronii și poporul cel de jos au mulțumit lui Dumnezeu, Domnul nostru, pentru frumoasa victorie pe care le-a dăruit-o. Și se spunea că, din pricina timpului prea călduros, ei s'au temut să treacă munții. Apoi tot acolo la Buda s'a ținut un consiliu general, unde s'a încheiat și s'a hotărât că în anul imediat următor, Regele să-și readune puterea sa armată și numaidecât ce va trece luna August, să-și transporte oștirea dincolo de Dunăre și să meargă să cucerească Grecia. Apoi odată această hotărâre luată, fiecare se despărți de Rege. Acesta obținu însă în prealabil, din partea tuturor baronilor săi, făgăduiala că se vor reîntoarce, imediat ce vor fi chemați. Iar legământul acesta odată înțărît cu jurământ, cu toții s'au reîntors pe la casele și moșiile lor, Regele, împreună cu Cardinalul de Sant Angelo rămânând la Buda. Aceștia au anunțat cât au putut mai curând, frumoasa victorie dobândită atât Sfântului Nostru Părinte Papa, cât și împăratului din Constantinopol care domnea pe atunci, prin ambasadori trimiși anume; și aceia s'au bucurat mult auzind acele vești.

Cum atât Impăratul din Constantinopol, cât și Regele Ungariei au trimis ambasadori la Sfântul nostru Părinte Papa, spre a-i aduce la cunoștință frumoasele victorii trimise de Domnul nostru (Isus Hristos).

Comment l'empereur de Constantinoble et le roy de Hongrie envoierent devers Notre Saint Pere le Pape lui signifier les belles victores de Nostre Seigneur envoiees.

Când împăratul din Constantinopol află adevărul asupra tuturor celor expuse de noi mai sus, veni și el să se unească cu tânărul rege al Ungariei și al Polo-

Bude, ledit legat chanta messe en la grant église, où le roy, princes, barons et menu peuple regracierent Dieu, nostre seigneur, de la belle victoire qu'il leur avoit donnée. Et l'en dist que, pour le chault tanz qu'il faisoit, ilz avoient cremu à passer les montaignes. Puis audit lieu de Bude fut tenu un conseil general, où il fut conclu et arrêté que l'annee ensievant prouchaine le roy rasssembleroit sa puissance, et, incontinent le mois d'aoust passé, transporterait son ost outre la Dunoue: sy yroit conquerer la Grece. Et, sur l'arrest de ceste conclusion, chascun se departy du roy. Lequel print les promesses de tous ses barons que de retourner sitost qu'il le manderoit. Laquelle chose ainsi juree, s'en retournerent tous en leurs hostelz, et le roy, avec luy le legat cardinal de Saint Angele, demourerent à Bude. Si nuncherent, au plus tost qu'ilz peurent, ceste belle victore à Nostre Saint Pere le Pape et à l'empereur de Constantinoble, quy lors regnoit, par ambaxadeurs qu'ilz y envoierent, lesquelz de ces nouvelles oyr furent moult joyeulz.

Quant l'empereur de Constantinoble sceut la verité de ces besongnes, il s'en vint joindre au jeune roy de Hongrye et de Poullane. Si envoierent conjointe-

niei. Apoi au trimis împreună o ambasadă la Sfântul Nostru Părinte, Papa Eugeniu ¹⁾, prin care i-au adus la cunoștință în amănunțime toate cele întâmplate, lucru care a stârnit o mare bucurie în sânul întregii Creștinătăți. Prin acea ambasadă ei îl invitau din toate puterile pe Sfântul Nostru Părinte Papa ca să binevoiască a ajutama și ocroti această operă, invitând pe principii creștini cât și marile comunități, ca Veneția, Genova, Florența și altele, pentru ca fiecare să trimită forțe navale, atât galere cât și alte vase mari, spre a păzi strămtorile din vecinătatea Constantinopolului împotriva invaziei Turcilor. Cu alte cuvinte, să-i împiedece pe aceștia din urmă de a trece din Turcia și din Anatolia în Grecia, deoarece cu chipul acesta Grecia va fi lesne de cucerit.

Sfântului Nostru Părinte i-au fost foarte agreabile acele vești și el și-a făcut o plăcută îndatorire din a le aduce la cunoștința regilor și principilor creștini, în special ducelui Philippe de Bourgogne și de Brabant, ca unuia pe care-l cunoștea foarte creștin și amabil principe, sperând că acesta se va oferi cu înlesnire să fie de ajutor Creștinătății cu puterea sa. Aceste vești ajungând la cunoștința bunului duce, el fu cuprins de marea dorință și voință de a întocmi o armată care să fie spre lauda Domnului nostru Isus Hristos și spre folosul Creștinătății. Și pentrucă el nu înțelegea tocmai bine în ce chip ar putea sau ar trebui să conducă ajutorul pe care dorea să-l trimeată, expedie la Roma pe un cavaler dela curtea sa, cavaler numit seniorul de Conté, fratele cardinalului de Therewane [Therouane] căruia îi dădu instrucțiuni de cele ce avea să facă la Sfântul Nostru Părinte Papa.

În vreme ce numitul senior de Conté se afla în drum spre Roma, ducele de Bourgogne se găsea în orașul Chalon[s]

ment digne ambaxade devers Nostre Saint Pere le Pape Eugene, par laquelle ilz le firent du tout certain des choses dites advenues, dont toute la crestienneté fut grandement resjouye. Par laquele ambaxade, ilz incitoient grandement Nostredit Pere Saint qu'il voulsist à ceste euvre emprinse tenir la main et envoiast inviter les princes chrestiens et aussi les communaultez, comme Venisse, Jennes, Florence et aultres, adfin que chacun fesist armee par mer, tant de gallees comme d'autres gros vaisseaulz, pour garder les estrois de Constantinoble contre l'envahie des Turcqz, qu'ilz ne peussent pas entrer de la Turquie et de la Natolye en Grece, et que, par ce moyen, la Grece seroit aisible à conquerer.

Nostre Saint Pere eut tres agreables ycelles nouvelles, et fist grandement son devoir de les signifier auz roys et princes crestiens, en especial au duc Phelippe de Bourgoigne et de Brabant, pour ce qu'il le congnoissoit tres crestien et aimable prince, esperant que legierement feroit secours à la crestienneté de son povoir. Lesqueles nouvelles venues à la congnoissance du bon duc, il luy prinst grant desir et voullenté de faire armee qui feust à la loenge de Nostre Seigneur Jhesucrist et au prouffit de la crestienneté. Et, pour ce qu'il n'entendoit pas bien en quele maniere il povoit ou devoit conduire le secours qu'il y desiroit envoyer, transmist ung chevallier de sa Cour à Romme, nommé le seigneur de Conté¹⁾, frere au cardinal de Therewane²⁾, auquel il bailla instruction de ce qu'il avoit à faire devers Nostre Saint Pere le Pape.

¹⁾ De Contay.

²⁾ De Théroanne.

sur S[aj]onne, întovărășit de ducele de Bourbon și de ducele de Savoia, de contele de Nevers și de mai mulți alți conți și baroni. Aci veni la dânsul un ambasador din partea împăratului din Constantinopole, ambasador numit Theodor Carystino, care fu primit foarte onorabil. Și acel Theodor îi înfățișe ducelui scrisorile sale de acreditare din partea împăratului, suveranul său. In aceste scrisori împăratul, după recomandățiunile pe care le făcea ducelui, i se adresa lui ca unui principe foarte creștin, renumit atât prin buna lui voință cât și prin faptele lui în ceea ce privește ajutorarea Creștinilor împotriva necredincioșilor; apoi, osebit de aceasta, îi aducea la cunoștință marile și frumoasele victorii dobândite de Valahi și de regele Ungariei împotriva Turcilor, ca și de asemeni, voința manifestată de acei Unguri și Valahi de a veni să cucerească Grecia [din mâinile Turcilor]. In sfârșit, cum regele Ungariei îi ceruse lui, Împăratului Constantinopolei, ca să-și întocmească puterea în galere și corăbii spre a păzi strâmtoarea din fața Constantinopolei, pentru ca Turcii să nu mai poată trece peste dânsa în Grecia. Inșă numitul împărat nu era destul de puternic spre a organiza acea rezistență, astfel că el avea nevoie de ajutorul Sfântului Nostru Părinte Papa, de acela al Venețienilor și al altor principii și popoare creștine. După aceea Theodor a căutat să-i arate ducelui și verbal în ce slăbiciune trăia Împăratul sub povara Turcilor, zicându-i: « O prea nobile principe, cugetă în sufletul tău curajos, cum ai cere și te-ai ruga și tu ca să fii ajutat în presupunerea că atât tu, cât și supușii tăi, ați fi căzut într'o asemenea nenorocire, adică de a fi supuși dușmanilor perversi ai credinței [creștine]. Tot așa și împăratul nostru, împreună cu întreg poporul său creștin strigă de departe către tine, ca spre un principe pu-

En cellui tempz que ledit seigneur de Conté estoit allé à Romme, icellui duc de Bourgoigne estant en la ville de Challon sur la Sonne, adcompaignié du duc de Bourbon et du duc de Savoie, du conte de Nevers et de pluseurs autres contes et barons, vint illec ung ambaxateur de par l'empereur de Constantinoble devers ycellui duc, nommé Theodore Crystino¹⁾, lequel ledit duc recheupt moult honnourablement. Et ledit Theodore luy presenta lettres de par son sire l'empereur, contenans credence tele que vous orez: c'est à scavoir que l'empereur, aprez les recommandations qu'il faisoit audit duc, il s'adreschoit à luy comme à prince très-crestien, renommé de voullenté et de fait pour secourir les crestiens contre les Infideles, et, en oultre, lui signifioit les grandes et belles victores des Vallaques et du roy de Hongrye, que ilz avoient eu sur les Turcqz, et mesmement la voullenté que yeulz Hongres et Vallaques avoient de venir conquerer la Grece et comment le roy de Hongrye avoit signifié à luy, empereur de Constantinoble, qu'il feist sa puissance en provision de gallees et navires pour garder le destroit de Constantinoble, par quoy les Turcqz ne peussent passer en la Grece. Pour laquele resistance faire, ledit empereur n'estoit pas puissant assez, sans l'ayde de Nostre Saint Pere le Pape, des Venitiens et autres princes et peuples crestiens. Et remoustra ledit Theodore au duc en quele chetiveté l'empereur vivoit dessoubz le Turcq, en luy disant: « O tres-noble

¹⁾ De Karystos ou Eubée, Karystinos. En 1453, lors du grand siège de Constantinople, nous voyons un Theodore de Caristos, qui sert contre les Turcs en qualité d'archer. Il s'agit peut-être de la même personne. Cf. Phranzes, III, c. 4 p. 56 (N. B.)

ternic și renumit prin mărinimia lui, ca să binevoești a-i ajuta ». Astfel de cuvinte și multe altele asemănătoare, frumoase și dulci, le spuse ambasadorul ducelui. Astfel că acesta se simți pătruns de o mare milă și de o adâncă compasiune; și trăgându-se ducele aparte, împreună cu consiliul său, chemă la sine și pe seniorul de Wavrîn, căruia i se împărțâși conduita numitului ambasador. Acestuia din urmă, ducele îi spuse:

« Cată și-l întreabă pe acest legat, în ce chip aș putea să-l ajut cu mai mult folos pe împăratul [Constantinoplei] și poporul său ».

Seniorul de Wavrîn repetă întrebarea aceasta ambasadorului, în numele ducelui. Iar acela îi răspunse că după părerea lui, ar trebui ca ducele să trimită împăratului ajutor [concret] cât mai mult va putea, în galere și vase de războiu bine înarmate spre a se folosi de ele în ceea ce privește păzirea și apărarea strâmtorilor. Și după ce seniorul de Wavrîn a comunicat acel răspuns ducelui de Burgundia, acesta îl chemă pe ambasador și-i spuse că în țările sale nu avea nicio galeră; e adevărat însă că dăduse ordin să se construiască trei la Nissa, în Provența, în care loc se găsea o foarte frumoasă navă și o caravelă, care ar fi putut constitui un început. Și-i mai spuse ducele ambasadorului: « Aveți amabilitatea și ne arătați de unde am putea să luăm galere ». Iar ambasadorul răspunse ducelui: « Trimeteți oameni, artilerie și bani la Constantinople; Împăratul va putea să vă pună și el vreo patru la dispoziție ». Dar atunci, simțind seniorul de Wavrîn că n'ar fi lucru prea înțelept să se trimeată atât de departe oameni și

prince, pense en ton corage se toy et tes subjectz estiés en pareille mendicité et subgection des parvers annemis de la foy, tu requerroies et prierioies d'estre secouru: ainsy nostre empereur et tout son peuple crestien de par dela cryent aprez toi, comme prince puissant et de pitié renommé, que tu les voeilles secourir ». Teles ou samblables et plusieurs autres parolles, belles et douces, dont l'ambaxadeur estoit aourné, dist-il au duc, de quoy il eut grant pitié et compassion, — si se traist le duc à part avec son conseil, et appelerent le seigneur de Wavrîn, auquel on bailla la conduite dudit ambaxadeur. Et lui dist le duc: « Enquerez et demandez à ce legat en quele maniere je porroye secourir le plus prouffitablement à l'empereur et à son peuple ».

Lequel seigneur de Wavrîn en fist demande à l'ambaxadeur, au nom du duc. A quoy il respondy que ce serroit que le duc envoiast à l'empereur ayde, ou plus qu'il porroit, de gallees et navires bien armees pour aidier à garder ledit destroit. Et, aprez que le seigneur de Wavrîn eut reporté ceste responce au duc de Bourguoigne, il fist appeler l'ambaxadeur, auquel il dist qu'en ses pays il n'avoit nulles gallees; mais estoit vray qu'il en faisoit faire trois à Nisse, en Prouvence, auquel lieu il avoit une tres belle nave et une cravelle, qui seroient de commencement. Et dist encore celluy duc à l'ambaxadeur: « Voeilliés nous aviser où nous porrions recouvrer des galees ». Et l'ambaxadeur respondy au duc: « Envoyiez gens, artilerie et argent à Constantinoble; l'empereur vous en delivrera quatre ». Et lors, scentant ledit seigneur de Wavrîn que c'estoit chose à l'adventure d'envoier si loingz gens et argent, dist au duc à part (car il avoit aultresfois esté a Venisse et veu le grant nombre des gallees auz Venitiens): « Mon-

bani, spuse ducelui aparte (căci el fusese altădată la Veneția și văzuse un mare număr de galere la Venețieni): « Monse-niore, îi puteți avea în acest scop pe Venețieni, care sunt prietenii d-voastră și care au zilnic legături de afaceri cu noi prin Flandra. Dacă veți binevoi să trimiteți să ceară vreo patru galere cu împrumut dela dogele și dela senioria Veneției pentru armata d-voastră, ei nu vă vor putea refuza; căci armata aceasta se va strădui și pentru binele lor, ca și pentru acela al Împăratului din Constantinopol. Vedeți de altmintreli că acest ambasador, după ce i-ați prezentat cele trei galere dela Nissa, nava cea mare și caravela, nu mai cere decât patru galere, armate în Constantinopol; iar asupra acestui punct, Monseniore, puteți obține un aviz potrivit în cursul deliberării consiliului, astfel ca să puteți vedea ce aveți mai bun de făcut ».

Atunci ducele îi spuse ambasadorului că el a auzit și a înțeles bine întreaga lui expunere cu toate propunerile corespunzătoare, cât și cererea care i s'a formulat din partea Împăratului, mărturisindu-i că cea mai mare dorință pe care o avea el pe lumea aceasta era aceea de a acorda ajutor, potrivit cu puterea sa, creștinătății în suferință și că, pentru această dată, să se retragă în locuința sa.

Din ceasul acela, ducele a ținut mai multe consilii asupra acestei materii, spre a se întocmi răspunsul ce urma a se face ambasadorului în chestiune. Ducele, împreună cu consiliul său, au expediat numai decât un curier cu scrisori adresate dogelui și senioriei din Veneția, spre a ști dacă se puteau bizui pe dânsii în privința a patru galere; și la puține zile după aceea, adică după ce ducele și consiliul său au stabilit răspunsul ce urma să se facă numitului ambasador, acesta fu chemat spre a i se comunica următoarele, prin propriul organ al ducelui Philippe:

seigneur, vous avez les Venitiens, qui sont vos amis et quy, journelement, ont mestier de vous en vostre pays de Flandres. Se vous vouldes envoyer devers le duc et seigneurie de Venisse requerir qu'on vous preste, pour vostre armee, quatre gallees, ilz ne le vous refuseront pas; car l'armee est autant pour leur bien comme pour l'empereur de Constantinoble. Vous veez que cest ambaxateur, aprez ce que lui avez presenté les trois gallees de Nisse, vostre grant navire et vostre cravelle, qu'il ne demande que quatre gallees armees en Constanti-noble; et sur ce, Monseigneur, vous porrez avoir advis et deliberation de conseil quel chose il vous en plaira à faire ».

Adont dist le duc à l'ambaxateur qu'il avoit bien oy et entendu tout ce qu'il avoit mis avant et proposé, et la requeste que fait luy avoit de par son maistre l'empereur, disant que le plus grant desir qu'il eust en ce monde estoit de donner secours, selon sa puissance, à la crestien-neté, et que, pour ceste fois, se retyrast en son legis.

Depuis ceste heure, tint le duc plusieurs consaulz sur ceste matiere, afin de conclurre la response que on feroit à cest ambaxateur. Si despecherent incontinent le duc et son Conseil ung cheval-queur qui porta lettres devers les duc et seigneurie de Venisse pour scentir se on pourroit à eulz finer de quatre gallees; et, en briefz jours aprez, quant le duc et son Conseil eurent conclu la response que l'en feroit audit ambaxateur, ilz le manderent devers eulz venir, où il luv fut dit, par la propre bouche du duc Phelippe:

« Vă amintiți că am oferit împăratului și în ajutorul Creștinătății, trei galere și o galiotă pe care le construiesc și le armez acum în Provence, o navă mare și o caravelă care nu de mult au fost trimise întru ajutorul cavalerilor din insula Rhodos; la care mi-ați mai cerut ca să armez încă alte patru galere la Constantinopol, galere despre care spuneți că Împăratul ar putea să ni le împrumute. Inșă de oarece aud că Venețienii au multe galere disponibile, și că ei țin să-mi facă plăcere cu ele, fie vânzându-mi-le, fie dându-mi-le cu împrumut, voi arma cele patru galere la Veneția. Astfel voi putea constitui o flotă de șapte galere, o galiacee, o navă mare și o caravelă despre care puteți spune Împăratului din Constantinopol că i le voi trimite bine armate și puse la punct, întru ajutorința lui și a Creștinătății. Iar în ceea ce privește conducerea acestei armate, l-am rânduit pe seniorul de Wavrin, aci prezent, locotenentul meu și căpitan general al trupelor trimise în misiune pe fruntașii Greciei și ale Levantului. In sfârșit, am hotărât să vă remit și anumite scrisori pe care le-am scris împăratului, căruia i le veți înmâna din partea noastră ».

Atunci, ambasadorul, foarte mulțumit de răspunsul ducelui de Burgundia, își luă rămas bun dela dânsul; iar la plecare, ducele îl dăruie cu daruri frumoase și bogate, datorită cărui fapt el o porni la drum foarte bucuros, după ce-și luă de asemeni rămas bun și dela seniorul de Wavrin. Apoi călătorind cu răvnă ajunse în Constantinopol, unde istorisii împăratului tot ce isbutise să facă și să dobândească, lucru de care el și principii săi au fost foarte îmbucurați și întăriți sufletește.

« Vous savez comment j'ay offert à l'empereur, et au secours de la crestieneté, trois gallees et une galliotte que je fay faire et armer en Prouvence, un grant navire et une cravelle quy autresfois ont esté au secours de Rodes; et sur ce m'avez ancores requis que de armer quatre autres gallees en Constantinoble, que dites que l'empereur me prestera. Mais, pour ce que j'entens que les Venetiens ont foison gallees, et qu'ilz sont plus prochains de moy faire plaisir, soit en prest ou en achat, je armeray les quatre gallees à Venisse. Et, ainsi, ce sont VII gallees, une gallyace, un grant nave et une cravelle que vous direz à l'empereur de Constantinoble que j'enverroy, bien armees et bien en point, au secours de lui et de la crestieneté. Et pour ycelle armee conduire j'ay ordonné le seigneur de Wavrin, icy present, mon lieutenant et capitaine general sur ledit [navire] es metes ¹⁾ de Grece et de Levant et ay deliberé vous delivrer certaines lettres que j'ay escript à l'empereur, lesqueles vous luy porterez de par nous ».

Alors ycellui ambaxadeur, tres content de la responce audit duc de Bourgoigne, prinst congîé de lui; mais à son partement le duc luy donna de moult beaulz et riches dons; par quoy il s'en alla merveilleusement lyés, aprez qu'il eut prins congîé aussi au seigneur de Wavrin. Puis s'exploita telement qu'il parvint en Constantinoble, où il reconta à l'empereur ce qu'il avoit fait et besongnié, dont il et ses princes furent moult joyeulz et res-comfortez.

1) Frontières.

Cum s'a reîntors Marele Turc, fugind până în cetatea sa dela Adrianopole, după ce a fost înfrânt.

Comment le Grant Turcq, aprez ce qu'il eut esté descomfy, s'en retorna fuiant jusques en la cité de Andernopoly.

Aşa dar Turcul, văzând că norocul bătăliei i s'a întors împotriva şi că nu-i mai era câtuşi de puţin cu putinţă în ziua aceea să-şi redobândească ceea ce pierduse, o luă la fugă; la fel au făcut toţi aceia care au putut să scape, salvându-se în cetatea Adrianopole din Grecia. Acolo Turcul arboră mare doliu şi isbucni în mari plângeri, căci în adevăr că-şi pierduse pe cei mai mari şi mai buni luptători ai armatei sale. Apoi, cât putu mai în grabă, el trecu înapoi braţul Sfântul Gheorghe [Dardanelele] ducându-se în Turcia sau în ţara Anatoliei, unde ţinu mai multe sfaturi cu înşeleptii de prin partea locului, spre a vedea în ce chip ar putea să-şi repare marile pierderi îndurate. Căci el mărturisea că Ungurii şi Valahii uniţi împreună erau o mare putere şi că, în ceea ce priveşte bătăliile, inspirau serioase temeri. Şi [Marele Turc] fu sfătuit de către consiliul tuturor acelora pe care-i adunase ca să le afle părerea, ca să trimeată să i-l aducă pe [Vlad] Voevodul Valahiei dela castelul lui din Nicopoly [Galipoli] unde el zăcea închis în temniţă şi pus în fiare; lucru pe care îl şi făcu îndată. Cărui [Voevod] după ce a venit, i-a spus că vrea să trăiască în pace şi în bun acord cu dânsul şi că dacă el [adică Vlad Dracul] ar voi să-i jure şi să-i făgăduiască precum că niciodată nici el şi nici vreunii dintre supuşii săi nu-i vor mai declara războiu, îi va jura şi el [adică sultan Amurat] şi-i făgăduieşte la rândul-i de a-l lăsa să se reîntorcă liber şi nevătămat în ţara sa, asigurându-l prin scrisori că niciodată în viaţa sa nu-i va mai face războiu. Ba chiar

Le Turcq, doncques, voiant que la fortune de la bataille luy estoit ainsy tournee au contraire, et que nulement ne lui estoit possible povoir, ce jour, recouvrer sa perte, prinst la fuite; aussi firent tous ceulz quy eschaper peurent, et se saulverent en la cité de Andrenopoly en Grece. Lequel Turcq fist grant duel ¹⁾ et grant plainte, car, à la verité, il avoit perdu tous les plus grans et meilleurs de son armee. Puis, le plus hastivement qu'il oncques polt, repassa le bracz Saint George; s'y s'en alla en Turquie et ou pays de Natolie, où il tint plusieurs consaulz avec les sages de la marche, pour adviser par quel maniere il pourroit recouvrer les tres grans pertes qu'il avoit faites. Car il confessoit que les Hongres et les Vallaques, joingz ensamble, estoient une grant puissance et que, pour bataille, faisoient durement à cremir. Et là luy apporta le conseil de tous ceulz qu'il avoit assamblé qu'il envoiast ou chastel de Nicopoly querir le seigneur de la Vallaquie, lequel il tenoit emferré en ses prisons, comme il fist. Auquel, quant il fut venu, dist qu'il vouloit avoir bonne paix et acord avec luy, et, se lors luy vouloit jurer et promettre que jamais luy, ne nulz de ses subjectz ne luy feroient guerre, il luy jureroit et prometteroit de le renvoyer quitte et delivré salvement en son pays, en le assureant par ses lettres que jamais de sa vye guerre ne luy feroit, et mesmement que, se jamais avoit à faire contre qui que feust en fait de guerre, il l'aideroit et secourroit à ses despens.

¹⁾ Grand deuil.

că, dacă vreodată [Voievodul Valahiei] va fi silit să pornească războiul împotriva ori cui ar voi, el [Sultanul] să-l sprijine și să-l ajute pe socoteala sa. Și e bine să se știe că numitul Domn al Valahiei, fusese ținut întemnițat în condiții groasnice vreme de patru ani încheiați, în care timp îndurase multe dureri și sfâșieri launtrice și de unde el nu mai trăgea nădejde să scape decât prin moarte. Astfel se face că, foarte bucuros în sinea sa de această propunere, el acordă Marelui Turc tot ce-i solicita acesta. De așijderi, Marele Turc spre a-i complăce, jură și porunci să i se scrie scrisori în care preciza tot ceea ce-i făgăduise. Cu acest fel de mijloace, Marele Turc îl trimise pe Domnul Valahiei nevătămat în țara sa, unde el fu primit cu toată cinstea, cu toate onorurile și bucuria cuvenite, ca unul ce era foarte iubit de poporul său. Însă când oamenii săi au aflat cuprinsul tratatului său, în virtutea căruia nici dânsul și nici ei nu vor mai putea face războiul Marelui Turc atâta cât vor trăi, unii s'au bucurat iar alții s'au întristat foarte. Cei îndurerăți aparțineau tineretului care, potrivit obiceiului de pretutindeni, se exercită de buna lor voie în mânuirea armelor, în vreme ce bătrânii, mai potoliți, nu caută decât repaosul și pacea.

Acuma nu-mi rămâne de cât să vă făgăduesc, că vă voi mai vorbi despre Domnul Valahiei când va veni ceasul să ne reîntoarcem la dânsul; deocamdată vă voi întreține despre cei pe care Cardinalul legat și regele Ungariei îi trimisese la Roma, să se înfățișeze Sfântului Nostru Părinte Papa, cât și la Veneția. După împlinirea misiunii lor aceștia se reîntorseseră în Ungaria aducând vestea că Papa se străduia să întocmească o mare armată a Mării și că tot așa păreau să facă și Impăratul Constantinopolului, ducele de Burgundia și Venețienii, spre a

C'est à scavoir ledit seigneur de la Vallaquie qu'il avoit desjà bien tenu prisonnier moult chetivement l'espace de quatre ans, où il avoit souffert mainte douleur et angoisse, ne il n'en contendoit jamais à escaper, sinon par mort. Et ainsi, moult joyeux en c[ho]eur de ceste ouverture, il accorda au Grant Turcq tout ce dont il le requeroit, et aussi le Grant Turcq, pour luy complaire, jura et fist escrire lettres de lui entretenir tout ce qu'il luy avoit promis. Et, par ces moyens, le Grant Turcq renvoia le seigneur de la Vallaquie saulvement en son pays, où il fut grandement recheu, honnourablement et joieusement, comme celui qui de son peuple estoit moult amé. Mais, quant ses hommes sceurent la fachon de son traité, par lequel lui ne eulz ne povoient jamais de sa vye faire guerre au Grant Turcq, les aulcuns en furent moult joieulz et les autres tres doullentz; c'est à scavoir les jennes gens, quy, de coutume, voullentiers se exercitent en armes, et anciens et paisibles ne quierent que repos.

Or vous lairay à parler du seigneur de la Vallaquie tant que il sera heure d'y retourner, et vous diray de ceulz que le cardinal legat et le roy de Hongrie avoient envoyez à Romme, devers Nostre Saint Pere, et à Venisse, quy estoient retournez en Hongrye, lesquelz raporterent nouvelles comment le Pape se deliberoit de faire grant armee par mer, aussi faisoient samblablement l'empereur de Constantinoble, le duc de Bourguoigne et les Vénitiens, pour envoyer garder le destroit de Rommenie, qu'on appelle le bras Saint George. Ce rapport fut fait, selon la

trimite să păzească strâmtoarea Romneniei, căreia i se mai zice și brațul Sfântul Gheorghe. Raportul acesta fu făcut, potrivit cu cuvântul Sfântului Nostru Părinte atât legatului pontifical [cardinalului Iulian Cesarini] cât și Regelui Ungariei în anul una mie, patru sute, patruzeci și trei. Și aceștia s'au simțit foarte mângâiați sufletește la azul acestor vești.

parole de Nostre Saint Pere, ausdis legat et roy de Hongrie, ou mois d'apvril, l'an mil IIII-c et XLIII, desqueles nouvelles oyr furent moult consollez.

Cum s'au sfătuit Sfântul Nostru Părinte Papa, Regele Ungariei și Venețienii să sprijine și să ajute Creștinătatea.

Comment Nostre Saint Pere le Pape, le roy de Hongrie et les Venitiens estoient deliberez de secourir et faire ayde à la chrestienneté.

Așa dar legatul [pontifical] și Regele Ungariei care au făcut mari silinți după bătălie ca să afle în ce chip se menținea Marele Turc Moratbay și ce făcea el, au primit în curând vestea că-l slobozise pe Domnul Valahiei și că adresa repetate chemări celor de prin țările sale, cerând ajutor și sprijin tuturor căpeteniilor necredincioșilor, vecinii lui, cărora le aducea la cunoștință că avea bună pace și unire cu Domnul Valahiei și cu toți supușii săi Valahi. Și că avea intenția ca pe la sfârșitul lui August, să intre în țara Ungariei, spre a-și răzbuna injuriile ce i se aduseseră și spre a-și redobândi dela singuri Ungurii despăgubiri pentru pierderile îndurate de el de curând.

Veștile acestea ajungând la urechile Cardinalului de Sant Angelo, legatul papal și la acelea ale noului rege al Ungariei, aceștia au adunat numaidecât cele trei stări ale regatului, cu care au ținut un mare consiliu, spre a cunoaște cu toții

Le legat, doncques, et le roy des Hongres, quy fait avoient grans dilligences, depuis la bataille, d'encquerir en quele maniere le Grant Turcq Moratbay se maintenoit et qu'il faisoit, si eurent tantost nouvelles comment il avoit delivré le seigneur de la Vallaquye et faisoit grans mandemens parmy ses pays, et requeroit ayde et confort à tous seigneurs infideles, ses voisins, et leur faisoit scavoit qu'il avoit bonne paix et union avec le seigneur de la Vallaquie et tous ses subgectz Vallaques; par quoy il avoit intention que, en dedens la fin d'aoust, il entrerroit ou pays de Hongrye, adfin de soy vengier des injures que faites luy avoient, et sur yceulz Hongres recouvrer les interrestz et dommages que par eulz il avoit nouvellement reheuz.

Lesdites nouvelles venues au cardinal de Saint Angele, legat papal, et au nouvel roy de Hongrye, ilz assamblèrent les trois estas du pays, avec lesquelz ilz tindrent ung grant conseil sur ce qu'ilz avoient à faire touchant lesdites nouvelles

situația și a se vedea ce e de făcut. Iar Consiliul a hotărât că regele să adune cât mai mulți ostași, mai mulți chiar ca niciodată, atât din Polonia, cât și din Ungaria și din Valahia și de aiurea din alte locuri creștine, din senioriile și alianțele sale. Iar când va simți că turcul a trecut munții [Balcani] să meargă împotriva lui cu toată puterea sa și să nu-l suferă să pătrundă în țările sale.

Regele s'a arătat de acord cu sfatul acesta; și potrivit încheierii sale, trimise prin întreaga Ungarie, Polonia și Valahie, ba chiar și în Bohemia, spre a dobândi ajutoare din partea unora dintre amicii săi, de unde i-au și venit câteva. Însă când s'au adresat Domnului Valahilor spre a-i cere sprijinul, acesta se scuză răspunzând regelui și legatului că nu mai putea face nimic în această privință, cunoscându-se marile jurăminte pe care le făcuse Marelui Turc în sensul de a nu se mai ridica cu armele împotriva lui. Și mai cu seamă că nu putuse scăpa din strânsoarea temniței și de primejdia morții decât făcând acele jurăminte. După obținerea acestui răspuns, cardinalul de Sant Angelo, legatul Sfântului Nostru Părinte, Papa, a trimis din nou la dânsul spre a-l dispensa și a-l deslega de acele jurăminte și făgădueli făcute Turcului. Însă cu nimic n'au mai putut să-l întoarcă [pe Domnul Valahiei] dela hotărârea sa, din care pricină atât legatul cât și regele Ungariei au fost foarte nemulțumiți.

Cu toate acestea Regele își ținu ostirea gata, astfel ca atunci când ar auzi de sosirea Turcului, să poată ieși înaintea lui. Au trecut astfel lunile August și Septembrie. Iar către sfârșitul lui Octomvrie îi ajunse vestea că Turcul se găsea la Filipopoli, gata să treacă munții [cu direcția spre Dunăre]. Drept răspuns legatul și Regele au pornit și ei întru întâmpinarea lui, împreună cu întreaga lor oaste și gata de a se izbi cu Sara-

cy-dessus recitees, et porta lors conseil que le roy devoit faire plus grant amas de gens d'armes que oncques mais, tant en Poullane, comme en Hongrie, en la Vallaquie et ailleurs, en aultres lieux crestiens de ses seignouries et allyances, et, quant il scentiroit que le Turcq auroit passé les montaignes, qu'il allast à l'encontre de luy atout sa puissance, et ne le souffrist pas entrer en ses pays.

A ce conseil s'accorda le roy, et, selon ycelluy, envoia par tout Hongrye, Poullane et la Vallaquye, et mesmement en Behaigne, ¹⁾ pour y recouvrer de secours d'aulcuns ses amis, dont il en luy vint plusieurs. Mais, quant on adrescha au seigneur des Vallaques pour requerir son ayde, il s'excusa en mandant auz roy et legat que bonnement il ne pouvoit ce faire, veu les grans sermens qu'il avoit fais au Grant Turcq de non jamais se armer à l'encontre de luy, et que au contracte de ce ²⁾ il estoit eschapé du dangier de mort et de prison. Aprez ceste responce eue, le cardinal de Saint-Angele, legat de Nostre Saint Pere le Pape, y renvoia pour le dispenser et absouldre desdis sermens et promesses par luy faites audit Turcq; mais riens n'y vailly, dont lesdis legat et roy de Hongrye furent tres mal contents.

Le roy, doncques, non obstant ce, tint son armee preste pour, quant il orroit la venue du Turcq, aller au devant de luy. Sy se passerent ainsi les mois d'aoust et septembre; et, en la fin d'octobre, il oyt nouvelles que le Turcq estoit à Philopoly ³⁾,

¹⁾ En Boheme.

²⁾ En faisant ce contrat, en acceptant ces conditions. (N. I.)

³⁾ Philopopoly; ed. Dupont.

zinii. Și-au mers atâta cele două puteri una împotriva celeilalte, încât Turcii au apucat să treacă munții [Balcani] dincoace și să-și așeze taberile în câmpiile dela poalele lui dinspre miazănoapte. La distanță de o leghe de acolo se așezase regele Ungariei, în corturi și pavilioane împreună cu toți ai săi; ba încă [suveranul] stătea personal în cortul cel mare pe care-l dobândise dela Marele Turc în anul precedent. După aceea regele îl chemă pe crainicul său de arme și-i spuse, ca pregătit în starea pe care o presupunea funcțiunea sa, să meargă în persoană în fața Marelui Turc și să-i anunțe bătălia pentru a doua zi. Acela încercă să se scuze, zicând că Turcii nu se foloseau de crainici în astfel de împrejurări, osebit de faptul că el însuși nu le cunoștea limba, ceea ce însemna că aceia l-ar putea ucide de o sută de ori, înainte de a putea ajunge până la Marele Turc, dacă acest lucru era cu puțință. Totuși regele îi spuse: « Trebuie să te duci: Am speranță că Dumnezeu te va conduce ». Drept urmare, copleșit de teamă și de îndoieli, însă obișnuit cu funcțiunea sa, acel crainic se urcă pe cal spre a da ascultare poruncilor suveranului său, îndeplinind și punând în lucrare cele ce i se comandase și ordonase. Inșă el nu făcu — călare — nici drumul jumătate că, întâlni mai mulți Turci, Albanezi și Slavoni renegați, care l-au luat prinsi; și pentrucă limba vorbită în Slavonia cu cea din Ungaria se aseamănă într'o oarecare măsură, Slavonii l-au întrebat unde merge și ce caută. La care el a răspuns că e crainic de arme în slujba regelui Ungariei, care îl trimisese în fața Marelui Turc spre a-i duce un mesagiu; de aceia îi ruga și pe dânsii să binevoiască a-l îndruma într'acolo. Aceia l-au dus într'adevăr numaidecât în fața Marelui Turc, care după salutarile și reverențele primite, îngădui ca numitul

pour passer les montaignes. Pourquoi lesdis legat et roy marcherent avant, atout leur grant ost, devers les Sarrazins. Et tant allerent les deux puissances l'une contre l'autre que les Turcqz eurent passé les montaignes et s'estoient logiés en la plaine au dessoubz. A une lieue pres desquelz estoit logié le roi de Hongrye, en tentes et pavillons, et mesmement de son corpz, en la grant tente qu'il avoit gaignié sur le Grant Turcq, en l'annee precedente. Puis fist le roy venir de Hongrye ¹⁾ son herault d'armes; sy luy dist que, préparé en tel estat comme il apartenoit à son office, allast de par luy devers le Grant Turcq luy nunchier la bataille à lendemain. Lequel s'en cuida excuser, disant que les Turcqz ne uzoient point d'officyers d'armes, et mesmes qu'il ne scavoit point le languaige, par quoy on le tueroit cent fois avant qu'il peust parvenir jusques au Grant Turcq, se tant faire on le povoit. Adont le roy luy dist: « Il convient que tu y voises: j'ay esperance en Dieu qu'il te conduira ». Sicque, en grant paour et redoubt, ycelluy roy d'armes, habitué comme herault, monta à cheval adfin de obeyr à son seigneur, en accomplissant et metant à [o]euvre ce qu'il lui avoit commande et ordonné. Mais il n'eut point chevalchié la moitié du chemin, quant il rencontra plusieurs Turcqz, Albanois et Esclavons renoiez, esquelz le prindrent, et, pour ce que le langage d'Esclavonye et de Hongrye s'entresamblent aulcunement, les Esclavons lui demanderent où il alloit et qu'il queroit. A quoy il respondy que il estoit officyer d'armes au roy de Hongrye, lequel l'envoioit devers le Grant Turcq luy faire ung message; si leur requeroit que devant luy ilz le vouldissent adreschier. Et yceulz prestement le menerent devers

¹⁾ Sans de, éd. Dupont; ç'aurait été le nom du héraut. (N. I.)

crainic să-i expună însărcinarea primită din partea Domnului și Suveranului său. Iar după ce Turcul l-a ascultat dela început până la sfârșit, i-a răspuns că tocmai din voința de a-l combate pe Domnul său, a plecat și el din țara sa, trecând peste munți și văi și că prin urmare Regele poate fi încredințat că a doua zi va avea bătălia pe care o dorește.

Auzind acest răspuns, crainicul de arme se putu reîntoarce apoi nevătămat la legatul pontifical și la regele Ungariei, unde-și făcu raportul, certificându-le după însăși afirmația Turcului, că a doua zi acesta va veni spre dânșii gata de bătălie. Numaidecât, atât legatul, cât și Regele Ungariei au împărțășit acest lucru principilor, seniorilor și căpitanilor oștii lor, îndemându-i ca în noaptea aceea fiecare să se spovedească și să se pună în bună rânduială cu conștiința sa și că în revărsatul zorilor cardinalul va sluji leturghia, acordând apoi tuturor o absoluție generală. Și astfel fiecare se spovedi și se mărturisi potrivit cu starea sa, Cardinalul sluji Sfânta leturghie și când fură în ordine de bătălie le acordă absoluție deplină asupra tuturor păcatelor, lucru care le-a înflăcărat curajul și tăria de a se lupta. Cu toții erau mai voioși decât mai înainte și foarte doritori de a se întâlni cât mai îngrabă cu adversarii lor, spre a se așternea pe treabă.

Marele Turc își orânduie forțele în trei eșaloane de luptă, iar regele și le constitui și el de așijderi în trei eșaloane. Legatul porunci ca să se înalțe crucea și să fie purtată înaintea lui, iar regele își desfășură steagurile și-și puse în mișcare batalioanele împotriva Turcului, în numele sfânt al lui Isus Hristos. Adversarii s'au abordat unul pe altul și s'au combătut îndelung, fără să se poată ști de partea cui înclină victoria. Inșă Creștinii s'au arătat însuflețiți de atâta elan

le Grant Turcq, auquel, aprez les salus et reverence, il exposa la charge qu'il avoit de son maistre. Et, quant le Turcq l'eut bien entendu, il luy respondy que, pour voulloir sondit maistre combattre, s'estoit-il de son pays party et passé les montaignes, et que à lendemain le roy son maistre feust tout asseuré d'avoir ladite bataille.

Alors le roy d'armes, aiant eu celle response, s'en retourna devers les legat et roy de Hongrye saulvement, faire son raport, en leur certiffiant, de par le Turcq, que lendemain il venroit vers eulz en arroy de combattre. Laquelle chose, incontent, les legat et roy de Hongrye firent scavoire auz princes, seigneurs et capitaines de leur ost, eulz enhortant qu'en la nuitié sequente chascun se volsist confesser et ordonner de sa conscience et que, à l'aube du jour, le legat chanteroit messe en la grant tente et puis, quant tous seroient mis ou rengiés en bataille, il leur donroit absolution generale. Et ainsi chascun se confessa et ordonna selon son estat, le cardinal chanta la messe, et, quant ilz furent en bataille, leur donna plaine absolution de tous leurs pechiés, de quoy force et hortement leur creurent à moitié. Si estoient plus joyeulz que par avant et tres desirans d'eulz trouver en besongne à l'encontre de leurs adversaires.

Le Grant Turcq avoit fait trois eschelles de batailles, et aussi en fist le roy, pareillement, trois. Le legat fist dreschier la croix et porter devant lui, et le roy fist desployer ses banieres et marchier ses batailles, ou nom de Jhesucrist, contre le Turcq. Si aborderent l'un à l'autre et combatirent longuement, que on n'en scavoit à quy donner la victore. Mais les crestiens s'i porterent tant vaillamment, par l'ayde de Nostre Seigneur Jhesucrist, que, ja feussent-ilz petit nombre au re-

vitejesc, încât deși numericește erau mult mai puțini decât Turcii, totuși cu ajutorul Domnului Nostru Isus Hristos, i-au încovoiat și i-au înfrânt. În cele din urmă, Marele Turc fugi în munții săi, urmat de toți aceia care au putut scăpa cu viață din amestecătura bătăliei. Și din rapoartele mai multor cavaleri notabili, a reieșit că au murit cu acel prilej mai mult de treizeci de mii de Sarazini, în afară de cei luați prizonieri. Bătălia aceasta s'a desfășurat în luna Noemvrie, anul una mie patru sute patruzeci și trei. Frumoasa biruință pe care Dumnezeu a prilejuit-o Creștinilor, a stârnit o mare bucurie în sufletele acestora, deoarece ei au câștigat mult.

A doua zi Cardinalul, sluji din nou o sfântă leturghie, poruncindu-se apoi ca toată lumea să mulțumească lui Dumnezeu pentru norocul cel bun dăruit. În ziua următoare, Regele ținu un consiliu cu toți baronii săi, unde s'a luat hotărârea ca oștirea s'o pornească la drum spre a trece munții și spre a-și desăvârși victoria. În această privință, nu mai era nicio îndoială pentru nimeni că dacă ei vor răsbi prin trecători dincolo, Grecia s'ar fi putut recuceri în întregime înainte ca Turcul să-și fi putut aduna o mare oștire. Dar numitul Turc, în vreme ce trecea prin munți — fugind — porunci țăranilor care rămăneau în urmă ca să răstoarne cât puteau mai mulți arbori peste drumuri și trecători, făcând și baricade din lemne și din pietroaic, încât Ungurii să treacă numai cu mare greutate. Și în adevăr că acești țărani s'au grăbit să execute întocmai ordinele Marelui Turc.

Așa dar legatul și cu Regele, se îndreptară în fruntea întregii oștiri creștine spre a trece munții; însă arborii, pietrele și toate celelalte piedeci cu care Turcii le-au astupat drumurile le-au îngreuiat într'o mare măsură trecerea. S'ar fi zis că

gard des [Turcqz], toutesfois les tournerent-ils à desconfiture. Et s'enfuy le Grant Turcq en ses montaignes; lequel ensievrent tous ceulz quy porrent eschaper vizz de la bataille. Si fut fait raport, par chevalliers notables, qu'en ycelle bescousse morurent plus de XXX-m Sarrazins, sans les prisonniers. Laquele bataille fut ou mois de novembre, an mil IIII-e XLIII, dont les crestiens eurent grant joye de la belle victore que Dieu leur avoit donnee, car ilz guagnerent beaucoup.

Lendemain, le cardinal chanta derechief la messe, et fut commandé que chascuns regraciast Nostre Seigneur de la bonne fortune, et, aprez, le roy eut conseil avec sa baronnie que le jour sequent il se metteroit au chemin pour passer les montaignes, en poursievant sa victore, et ne faisoient nulle doubtte que, se ilz passoient les destrois, que la Grece ne feust toute reconquise avant que le Turcq peust avoir rassamblé grant armée. Mais ledit Turcq, en fuyant et passant les montaignes, ordonna auz paysans quy demouroient sur les chemins, d'abatre le plus d'arbres qu'ilz porroient sur les passages en yeulz, telement empeschant de boys et pierres, que les Hongres y passassent à grant paine. Lesquelz [paysans] se misrent en dilligence d'accomplir le commandement du Turcq à leur povoir.

Le legat, doncques, et le roy, avec toute l'armée crestienne, s'acheminèrent pour passer lesdites montaignes; mais les arbres, pierres et empeschemens que les Turcqz avoient mis sur les chemins leur empeschoient grandement le passage, si que,

doamna Noroc, care până atunci fusese amabilă cu Creștinii, acuma le întorcea spatele. În adevăr, s'a lăsat în chip năprasnic un ger aspru, însoțit de vânt și de polei ce dădu o cu totul altă înfățișare munților. Apoi timp de trei zile a căzut atâta zăpadă, încât și legatul și Regele și nobilii săi, nu știau ce sfat să mai dea nici ce remediu să mai născocască acelei situații spre a se ajunge la una mai bună: fie de a înainta mai departe, fie de a se reîntoarce, oameni și cai, deoarece aceia care nu erau îndeajuns de îmbrăcați sau acoperiți mureau de frig pe capete. Drumurile erau toate înzăpezite. În cele din urmă și ținându-se seamă de toate aceste greutăți, legatul, Regele și sfătuitoarii săi au ajuns la concluzia ca să se reîntoarcă. Drept urmare au rânduit detașamentele de oameni pedestrî, care să meargă înaintea oștirii și să-i curețe drumurile. Se vede însă că nu s'a prea procedat înțelepțește, deoarece înainte de a putea ieși din acea primejdie, Creștinii au văzut murindu-le mai bine de jumătate din oameni și mai mult de trei sferturi din numărul cailor. Iar cei care au putut să scape, au considerat această mântuire ca pe o adevărată minune a lui Dumnezeu. Natural, Creștinii care au pierit într'o astfel de împrejurare grozavă, au stărnit o mare milă și durere, iar pierderea lor a fost considerată ca o mare pagubă; taina acestei întâmplări trebuie să o lăsăm în seama Domnului Nostru [Isus Hristos] care a pus astfel la încercare bunele lor afecțiuni și voinți, pentru răsplătirea căroră El vroia să-i rănduiască în paradisul Său printr'un astfel de martiriu. Legatul Regele și toți ceilalți cari au putut scăpa s'au reîntors la Buda în Ungaria, cu sufletul împărțit în două stări contradictorii. Căci pe de o parte ei erau veseli și bucuroși din pricina frumoasei victorii dobândite împotriva Turcilor, pe de alta

alors, dame fortune, quy avoit esté amyable auz crestiens, leur tourna le dos. Car une grande froidure de vent et de gellee s'aplicqua auzdites montaignes, esqueles chut tant de nesges, par l'espace de trois jours, que le legat, le roy et les seigneurs ne scavoient donner conseil ne remede de ce qu'ilz avoient à faire pour le mieulz: feust d'aller avant ou de retourner, gens et chevaulz; car ceulz quy n'estoient à couvert moroient de meschief et froidures. Les chemins estoient tous couverts de nesges. Pourquoy, tout consideré, conclusion fut prinse enfin par le legat, le roy et les seigneurs de retourner pour cause desdis empeschemens, et establirent gens de pié allans devant eulz pour les chemins tanter. Mais si sagement n'en sceusrent ouvrer que, avant eulz issus dudit dangier, n'en morussent plus de la moitié de leurs gens, et bien les trois pars de leurs chevaulz, et fut ainsi comme ung miracle de Dieu, de ceulz quy se sauverent. Si fut grand pitié, douleur et dommage des crestiens qui là perirent en si grant destresse; mais il en fault laisser le secré en Nostre Seigneur, qui avoit esprouvé leurs bonnes affections et voullentez, pour remuneration desquels choses il les vouloit herbergier en son paradis par tel martire. Le legat, le roy et ceulz quy se peurent sauver revindrent à Bude, en Hongrye, en estat de deux manieres: l'une en joye et exultation de la belle victore eue contre les Turcqz, et l'autre en pleurs de leurs amis quy estoient ainsi finez, par martyre, des nesges et froidures. Et, aprez ce retour, tindrent le legat, le roy et les estas de ses pays entr'eulz de grans consaulz sur leurs affaires. Si conclurent, enfin, que le legat, cardinal de Saint Angele, se partyroit de la court du roy de Hongrye et s'en yroit prestement devers Nostre Saint Pere le Pape, et, par tous les lieux où il passeroit, adnoncheroit

erau cu inima sfâșiată de durere la amin-tirea prietenilor și soților lor de arme care o sfârșise într'un chip atât de tragic, îndurând martiriul în zăpezi și ghețu-șuri. După această reîntoarcere, legatul, Regele și stările din țările sale au ținut între ei mai multe sfaturi în legătură cu limpezirea treburilor curente. Și au ajuns în cele din urmă la încheierea că legatul pontifical, Cardinalul de Sant Angelo să plece dela curtea regelui Un-gariei și să se ducă la Roma, la Sfântul Nostru Părinte, Papa, vestind pretu-tindenii în drumul său marile biruinți pe care el și Regele [Ungariei] le dobân-dise asupra Turcilor.

[Urmează un capitol consacrat cam-paniei din insula Rhodos și care nefiind în legătură cu tema ce interesează aci, a fost suprimat].

«Acum — scrie cronicarul la finele aceluia capitol — lăsând la o parte ar-mata Creștinilor care se găseau în Rhodes, ne vom întoarce să ne ocupăm din nou de armata Sfântului nostru Părinte pe care o conducea nepotul său, Cardinalul de Veneția, de armata ducelui de Bur-gundia pe care o comanda seniorul de Wavrin, locotenentul său, cât și de aceea a Venețienilor pe care o governa mes-sirele Pierre Leuridan [Pietro Loredano]. Care cardinal, împreună cu messirele Pierre Leuridan, din pricină că galerele lor au fost gata mai întâi ca acelea ale numitului senior de Wavrin, au plecat din portul Veneția în a douăzeci și dou-a zi a lunii Iulie din anul una mie patru sute patruzeci și trei, iar seniorul de Wavrin cam pe la sfârșitul aceleiași luni. Acesta din urmă a navigat atâta până ce a venit la Thenedon, un port la mare, construit cam în același loc unde au pus piciorul pe pământ odinioară principii din Grecia cari mergeau să ase-dieze Troia. Iar când seniorul de Wa-vrin află că ajunsese în același port unde

les grans victores que lui et ledit roy avoient eu sur les Turcqz. (La partie con-cernant la campagne de Rhodes dans ce chapitre IX a été supprimé comme n'interessant directement l'historiographie roumaine.)

.....

Or vous lairons de l'armee des cretiens qui estoient en Rodes, et parlerons de l'armee de Nostre Saint Pere, que le cardinal de Venise, son neveu, condui-soit, et aussi de l'armee du duc de Bour-guogne, que avoit à conduire le seigneur de Wavrin, son lieutenant, et de celle des Venitiens, que gouvernoit messire Pierre Leuridan ¹⁾. Lequel cardinal et messire Pierre Leuridan, pour ce que leurs gallees estoient premieres prestes que celles dudit seigneur de Wavrin, ilz partirent du port de Venise le XXII-e jour de juillet, l'an mil quatre cens XLIII, et le seigneur de Wavrin environ la fin dudit mois. Et tant naga qu'il vint à Thenedon ²⁾, un port de mer là où jadis les princes de Grece, lesquelz alloient asseguier Troyes, prindrent terre. Et, quant ledit seigneur de Wavrin sceut que c'estoit le mesme port où les Grecz avoient arrivé, il de-manda à aulcuns qu'y scavoient ces mar-

¹⁾ Loredano, parent du vainqueur de Gallipoli (N. I.).

²⁾ L'île de Ténédos.

se adăpostise și Grecii [antici] odinioară, el cercetă să vadă dacă nu cumva se putea găsi cineva ca să-l lămurească în ce părți fusese clădită marea cetate a Troiei și dacă acele locuri se găseau departe de acolo. Cei întrebați astfel i-au răspuns că nu putea să treacă prin strămtori fără să traverseze și prin fața portului Dardanele, care odinioară fusese havra principală a mării cetăți troiene, acolo unde descinsese Grecii [cântați de Homer]. Tot atunci seniorul de Wavrin și-a manifestat dorința ca, în cazul când în acel port s'ar găsi Turci, să debarce și să se măsoare cu dâșii. Iar messirele Pietre Vas, messirele Gauvain Quieret, care erau de față la această discuție, au fost de părerea lui ca să se facă prima descindere în portul Dardanele, în cazul când se va vedea că debarcarea se poate face în chip convenabil.

O întâmplare fericită a făcut, ca a doua zi după ce au ajuns în portul Tenedon, să se ridice un vânt bun. Navigatorii noștrii s'au folosit de prilej și și-au pus vântrelele în funcțiune spre a putea trece strămoarea pe unde puteau ajunge la Constantinopol; și plecând de acolo, au navigat atâta, până ce au ajuns în portul Dardanele, unde au ancorat. Și acolo au văzut venind spre dâșii mai mulți Turci, atât pe jos, cât și călare. Drept răspuns, seniorul de Wavrin comandă ca galerele să fie trase spre țarm, pentru ca oamenii săi să poată debarca. Inșă din pricină că tocmai atunci s'a întunecat cerul și s'a ridicat un vânt aspru, patronii galereilor și marinarii l-au sfătuit să nu se apropie de țarm. Fiindcă dacă s'ar stărni vreo furtună mare, după cum se arătau semne, galerele s'ar isbi de stânci și s'ar sfărâma. De aceea a trebuit să se scoboare bărcile galereilor pe mare, iar oamenii să debarce pe rând și să se înșiruie pe țarm. In ziua aceea messirele Gauvain Quieret purtă steagul duclui

ches se le lieu où la grant cité de Troyes avoit esté scituee estoit gueres loingz de là. Lesquelz luy dirent qu'il ne povoit passer oultre le destroit sans transverser devant le port de Dardanelle, quy jadis avoit esté le havre principal de la grande cité troyenne, là où les Grecz estoient descendus. Adont messire Pietre Vas[t] et messire Gauvain Quieret, quy estoient à ceste interrogation, pour ce que le seigneur de Wavrin avoit tres grant desir que, se à celluy port on trouvoit les Turcqz, de descendre à terre et d'avoir à faire à eulz, ilz luy loerent que la premiere descendue qu'il feroit feust audit port de Dardanelle, ou cas qu'on veist estre la descente employee et convenable.

Or, doncques, le second jour aprez qu'ilz furent entrez au port de Thenedon, ilz eurent bon vent. Si se misrent à point pour passer le destroit quy va à Constantinoble, et tant nagerent qu'ilz arriverent audit port de Dardanele, auquel ilz ancrerent. Et là veyrent venir plusieurs Turcqz, tant à pié comme à cheval. Si commanda le seigneur de Wavrin qu'on tyrast les gallees prez du rivage, pour prendre terre. Mais, à cause d'un tempz noir et obscur quy s'eslevoit, avec un grant vent quy monta, les patrons et maronniers conseillerent de non approchier le rivage; car, se fortune de tempz s'eslevoit, comme il estoit aparant, les gallees se fraperoient en terre et seroient perdues. Si failly boutter les barges des gallees en mer et ainsi descendre à terre à plusieurs fois. Ce jour messire Gauvain Quieret porta le penon du duc de Bourgoigne; si fut commendé à chascun soy tenir prez dudit penon, en bonne ordonnance. En la gallee du seigneur de Wavrin avoit ung gentilhomme venitien nommé,

de Burgundia; apoi s'a dat comanda ca fiecare să stea lângă acel steag în bună rânduială. Trebuie să adăugăm aci că în galera seniorului de Wavrin se găsea un gentilom venețian numit messirele Cristofle, rudă cu dogele de Veneția; care doge, îl rugase pe Wavrin ca să binevoiască să-l ducă pe acel gentilom în galera sa până în Constantinopol. Acum, messirele Cristofle ceru seniorului de Wavrin ca să-i îngăduie să scoboare și el la țărni, rugându-l ca să-l facă și pe el cavaler, lucru pe care acesta îl îndeplini. Așa dar după ce toți Creștinii au debarcat, Turcii care erau pedestri au înaintat spre a începe hărțuiala trăgând cu arcurile împotriva Creștinilor noștri. Aceștia au rânduit în prima linie zece arcași, șase culevrinieri ¹⁾ care-și duceau armele în mână și zece sau doisprezece compa-nioni de galere, cărora li s'a ordonat să nu treacă unii înaintea altora. Însă un arcaș englez, gentilom, care aparținea messirelui Pietre Vas și voia să se arate înaintea tuturor celorlalți, fără să-i pese de locul său în rânduri, merse înaintea celorlalți arcași. La rândul-le, aceștia vroind și ei să se arate tot atâta de viteji ca și dânsul, începură a se grăbi spre a ține hangul celui dintâi și încălcând rânduiala ce li se poruncise. Iară Turcii, văzându-i că vin învâlmășiți, s'au prefăcut a fugi, ceea ce i-a determinat pe toți arcașii, împreună cu însoțitorii lor ca să înceapă a-i urmări. Atunci un subașă al Turcilor care stetea călare în flancul pedestrilor, întovărășit de vreo șaisprezece sau douăzeci de călăreți și urmărea din ochi desfășurarea lucrurilor, s'a apucat și-a tăiat drumul dintre arcașii Creștini care-i goneau pe Turcii pedestri și aceia care păzeau penonul, unde se afla însuși seniorul de Wavrin, ce tocmai îl numise

messire Cristofle, parent au duc de Venise; lequel duc avoit pryé audit seigneur de Wavrin qu'il le vouldist mener en sa gallee jusques en Constantinoble. Sy requis ledit messire Cristofle au seigneur de Wavrin qu'il peust descendre à terre avec les autres, en luy priant qu'il le vouldist faire chevallier, comme il fist. Et, quant tous les deputez eurent prins terre, les Turcqz, quy estoient à pié, s'advancerent à donner l'escarmouche et tyrer de leur arcz contre nos chrestiens. S'y ordonna-on X archiers et VI culvri-niers à main, et X ou XII compaignons de gallees, ausquelz estoit ordonnée de non passer l'un devant l'autre. Mais ung archier anglois, gentilhomme, quy estoit à messire Pietre Vas[t] et se vouloit moust-
trer devant tous les autres, sans tenir son ordonnance, marcha devant les autres archiers; lesquelz, soy voullans moust-
vaillans comme lui, se commencerent à haster, adfin d'y estre aussitost comme cestuy, en delaisant l'ordonnance qu'il leur estoit ordonné tenir. Et lors les Turcqz, quy les veyrent venir sans arroy, firent samblant de fuyr, et tous les archiers et autres compaignons à les pur-sievir, tant que, lors, ung soubachin des Turcqz, qui estoit de cheval, sur la costiere des pietons, adcompaignié de XVI ou XX chevaulz, copperent le chemin entre les archiers crestiens qui chas-soient les Turcqz de pié et ceulz quy gar-doient le penon, où estoit mesmes ledit seigneur de Wavrin, qui avoit fait le dessus nommé messire Cristofle Cocq ¹⁾ chevallier. Lesquelz marcherent legiere-ment pour secourir leurs gens; et se por-terent si bien lesdis archiers et compaignons de gallees, au grant et hastif secours qu'ilz eurent, que force fut auz Turcqz, tant de cheval comme de pié, prendre la fuite. Mais sur la place demourent

¹⁾ Culevrinele erau un fel de pușcoace primitive cu țeava lungă.

¹⁾ Cocco.

pe messirele Cristofle Cocq cavalier. Aceștia din jurul steagului au înaintat ușurel spre a-și ajuta oamenii; însă atât arcașii, cât și însoțitorii lor s'au purtat atât de bine, pe lângă marele și grabnicul ajutor pe care l-au obținut, încât i-au silit pe toți Turcii, atât cei călări cât și pe cei pedestrii, ca s'o ia la fugă. Pe locul luptei au rămas morți doi Turci și doi însoțitori de galere Venețieni, care nu erau înarmați decât cu niște paveze, și cum s'a aflat mai târziu, au fost și mai mulți Turci loviți. De asemenea au fost răniți și vreo treizeci dintre arcașii noștri; însă și ei au cucerit cinci lănci dela Turcii călăreți, lănci care nu erau nici prea lungi, nici prea groase și nici fiarele nu le aveau în prea bună stare.

După retragerea Turcilor, Creștinii s'au reîntors și ei în galerele lor. Iar a doua zi având un vânt bun, au plecat din portul Dardanele și au mers atât de bine încât în a patra zi au ajuns la Galipoli unde se aflau oștenii Sfântului Nostru Părinte Papa și cea a Venețienilor, într'un port numit Lampsac, în fața orașului Galipoli, pe țărmul turcesc. Care când i-au văzut sosind pe Wavrin și pe cei din galerele sale, le-au ieșit întru întâmpinare, veselindu-se și ospătându-se împreună. Iar Cardinalul [Veneției] ¹⁾ care în momentul acela era foarte rău bolnav de friguri, s'a înțeles cu seniorul de Wavrin ca a doua zi să plece amândoi spre a merge la Constantinopol, la Împăratul, însă ca să nu ducă cu dânsii decât numai câte două galere fiecare, celelalte urmând să rămână de gardă în fața Galipolei. Seniorul de Wavrin îl rândui mai mare peste cele două galere rămase în urmă pe messirele Pietre Vas. Apoi seniorii noștri odată ajunși la Constantinople, Împăratul îi primi cu mare bucurie.

¹⁾ E vorba de Cardinalul Francisco Alberto Gondolmieri.

mors deux Turcqz et deux compagnons de gallees venitiens, lesquelz n'estoient point armez, sinon de pavaix ¹⁾; et, comme il fut sceu depuis, y eut plusieurs Turcqz navrez. Aussi y eut bien XXX de nos archiers blechiés, et leurs jacques faulsez dudit trait turquois; mais ilz conquererent V lances des Turcqz qui y estoient à cheval, qui n'estoient gueres longues ne grosses, et avoient les fers bien meschans.

Atant se retrahirent les Turcqz, et les chrestiens rentrent en leurs gallees. Si eurent, lendemain, bon vent et partirent du port de Dardanele, singlant telement que au IV-e jour arriverent à Gallipoly, où estoient l'armee de Nostre Saint Pere et des Venitiens, en ung port nommé Lapsos ²⁾, devant ladite ville de Gallipoly, sur le rivage et terre de la Turquie. Lesquelz, quant ilz veyrent venir le seigneur de Wavrin atout ses gallees à rymes, vindrent au-devant de luy et s'entrefirent moult grant chiere. Et là le cardinal, qui estoit fort mallade de fiebvres, conclud avec ledit seigneur de Wavrin que, lendemain, tous deux partyroient pour aller en Constantinoble, devers l'empereur, mais ilz ne menroient que deux gallees chascun, et les autres demourroient en la garde devant Gallipoly. Si ordonna ledit seigneur de Wavrin gardien des deux gallees qu'il laissoit derriere, messire Pietre Vas[t]. Puis, quant nosdis seigneurs furent arrivez en Constantinoble, l'empereur les rescheut en grant joye.

¹⁾ Pavois.

²⁾ Lampsaque.

Cum se mira Regele Ungariei văzând că nu-i mai vine nici o veste din partea Cardinalului de Sant Angelo.

Comment le roy de Hongrie s'esmerveilleoit qu'il n'avoit nulles nouvelles du cardinal Saint Angele.

A venit acum ceasal ca să vă vorbesc din nou despre Regele Ungariei și despre cardinalul de Sant Angelo, care după cum am arătat mai sus, se dusese din nou la Roma, la Sfântul Nostru Părinte Papa, spre a cere sprijin și ajutor. Dela care Cardinal însă și dela armata care se întocmea la Veneția, Regele Ungariei nu mai primise nicio veste. Din această pricină el era înclinat să creadă că întreaga armată creștină din această parte s'ar fi risipit și că niciun ajutor nu se mai putea aștepta de aci. Însă Turcul, prin mijlocirea Genovezilor, cunoștea în amănunt tot ce se pregătea la Veneția în fapt de armată, de care el se temea foarte mult. In același timp se stărnise svonul în Ungaria că armata aceasta era risipită și că Sfântul Nostru Părinte nu se putea pune de acord cu Venețienii; svonuri care au stărnit o mare neliniște în sufletul Regelui Ungariei. Apoi numai decât ce Turcul a pus în circulație acel svon, el trimise o ambasadă la Regele Ungariei spre a încheia bună pace cu dânsul. Atunci Regele Ungariei, care nu mai primise nicio veste din partea Cardinalului de Sant Angelo, iar cum pe de altă parte se auzea că nu mai putea pune niciun fel de temei pe ajutorul Creștinilor de dincolo de Mare, socoti cu cale să-și convoace din nou consiliul unde s'a ajuns la încheierea ca să facă pace cu Turcul. Aceasta cu condiția ca numitul Mare Turc să restituie Regelui mai multe cetăți și vaduri situate pe fluviul Dunărea, condiție pe care acela a și

Or est-il heure que je parle du roy de Hongrie et du cardinal de Saint Angele, quy, comme dit a esté cy-dessus, estoit allé à Romme, devers Nostre Saint Pere, pour impetrer ayde et secours. Duquel cardinal et de l'armee qui se faisoit à Venise, le roy de Hongrye ne ouoit nulles nouvelles; pourquoy il faisoit grant doute que toute l'armee ne deuist estre rompue, et que, de ce costé, n'eust nul secours. Mais le Turcq, par le moyen des Genevois, scavoit toute la conduite de l'armee qui se preparoit à Venise, laquele armee il cremoit et doubtoit fort. Si faisoit courir la voix en Hongrye que l'armee estoit rompue et que Nostre Saint Pere et les Venitiens ne se povoient acorder ensamble; dont ledit roy de Hongrye estoit à grant malaise. Puis, tantost aprez que le Turcq eut fait celle voix courir, il envioa son ambaxade devers le roy de Hongrye pour faire bonne paix avec luy. Et lors ledit roy de Hongrye, quy ne oioit nulles nouvelles dudit cardinal de Saint Angele, et si couroit la renommee parmy son pays qu'il n'auoit nul secours des crestiens de decha la mer, il assambla son conseil, où il fut conclu que il feroit paix avec le Grant Turcq, moyennant que ledit Grant Turcq renderoit au roy de Hongrye plusieurs chasteaulz et passages scietuez sur la riviere de la Dunoue, comme il fist. Et par ainsi fut entr'eulz la paix concoree, juree et scellee.

primit-o. Astfel s'a încheiat între dânșii pace jurată și pecetluită ¹⁾.

Numaidecât după aceste împăcaciuni realizate și făgăduite între Regele Ungariei și Marele Turc, se reîntoarse de la Roma și sosi în țara Ungariei și Cardinalul de Sant Angelo, care auzind cele întâmplare se mânie foarte. Drept urmare, el îl blamă în chip aspru pe Rege și pe toți cei ce luase parte la consiliul său, zicând că o astfel de pace nu se putea încheia cu niciun chip fără îngăduința Sfântului Nostru Părinte. Inșă atât Regele cât și seniorii din Ungaria s'au scuzat, aruncând răspunderea faptului asupra Cardinalului însuși și zicând că ce se întâmplase, se făcuse din vina sa, din pricină că ei nu avusesse nici o veste dela dânșul și pentrucă circula svonul în Ungaria că și Sfântul Nostru Părinte nu se putea pune de acord cu Venețienii. Dată fiind această lipsă de vești pe de o parte, iar pe de alta, ținându-se seama de marea pierdere în oameni și în cai îndurată în iarna trecută — după cum s'a văzut mai sus — în cazul când Turcul ar fi venit să-i atace din nou, ei n'ar mai fi găsit numai într'inșii singuri puterea de a-l combate și de a-l respinge. Din aceste motive, simple dar puternice, ei au fost constrânși să facă pace când ea li se oferea; mai cu seamă că li se părea a fi realizat o mare capo-d'operă sub acest raport, redobândind cetățile și vadurile de pe fluviul Dunărea.

Neținând însă seama de toate aceste motive, nici de altele asemănătoare pe care le-ar fi putut invoca Ungurii, Cardinalul de Sant Angelo nu vedea decât în rău pacea încheiată, cu o patimă ce umplea de mirare și le spunea mereu că ea nu e de nicio valoare, dat fiindcă Sfântul Nostru Părinte nu-și dăduse

Tantost aprez ces concordances ainsi faites et promises entre le roy de Hongrye et le Grant Turcq, retourna de Romme et arriva oudit pays de Hongrye le cardinal de Saint Angele, qui de ces nouvelles de la paix fut merueilleusement courouchié. Si en blasma durement le roy et tous ceulz de son conseil, disant que telle paix ne se pouvoit ou devoit nullement faire sans la licence de Nostre Saint Pere. Mais le roy et les seigneurs de Hongrye s'excuserent sur lui-mesmes en disant que ce venoit par sa faulte, pour ce qu'ilz n'avoient pas eu nouvelles de luy, et si couroit commune renommee en Hongrye que Nostre Saint Pere et les Venitiens ne se pouvoient accorder et que trop longuement il avoit mis à leur faire scavoir la voullenté de Nostre Saint Pere et que, veu la grant perte de gens et de chevaulz qu'ilz avoient faite l'annee passee, comme dit a esté cy-dessus, se le Turcq les feust venu assaillir, ilz n'eussent trouvez puissance pour le combatre et rebouter: sicque, par ces moyens, avoient-ilz esté constrains de faire paix, quant on les en requeroit, et leur sambloit ung beau chief d'euvre de ravoir les chasteaulz et passages sur la riviere de Dunoue.

Mais, notwithstanding ce, ne quelconque autre chose que les Hongrois sceussent dire au cardinal de Saint Angele, il prendoit tant mal en celle paix faite que merveilles, et leur disoit tousjours que la paix estoit de nulle valeur, veu que Nostre Saint Pere ne s'y estoit point accordé et sans sa licence et congié il ne se pouvoit bien faire, et qu'il tenoit la paix nulle et de nulle valeur, et que des sermens qu'ilz avoient fais, en jurant le nom de

¹⁾ Aceasta e faimoasa « pace de la Seghedin ».

consimțământul, ceea ce înseamnă că el o putea considera drept nulă și neavenită. În ceea ce privește jurămintele făcute cu acest prilej, când s'a jurat pe numele lui Dumnezeu că se va respecta pacea, el îi va absolvi în virtutea a înșiși puterii ce-i era transmisă de Sfântul Părinte. El le făcea chiar un fel de comandament, în numele Sfântului Nostru Părinte Papa, din faptul de a considera acea pace drept nulă și de nulă valoare. Și le spunea:

« Credeți voi că Turcul, dacă ar fi fost în adevăr în putere spre a susține o bătălie împotriva voastră, v'ar fi oferit pacea și v'ar fi restituit fortărețele? Cu siguranță că nu. Sfântul Nostru Părinte a fost informat, dimpotrivă, de către negustorii Genovezi și Venețieni că Turcul a ajuns atât de jos, și a pierdut atât de multe forțe în bătăliile susținute până acuma împotriva voastră și a altora, încât nu mai știe de unde să-și adune oameni și acum ori niciodată a venit vremea de a recuceri Grecia ». Osebit de acestea, el mai spunea că armata Sfântului Nostru Părinte, aceea a ducelui de Burgundia și a Venețienilor se găseau în acel moment la Constantinopol unde păzeau strămtorile.

Cardinalul de Sant Angelo își predică cu atâta inimă propria lui temă în Ungaria, încât Regele și nobilii săi s'au arătat mulțumiți să rupă pacea pe care o făcuse cu Turcul. Iar în ceea ce privește jurămintele și făgăduelile lor solemne, Cardinalul le dădu absoluțiunea.

Dieu, de tenir ladictes paix, il les absout droit, de la puissance de Nostre Saint Pere quy luy estoit donnee. Et leur faisoit commandement, de par ycelluy Nostre Saint Pere le Pape, qu'ilz tenissent ladites paix faite estre nulle et de nulle valeur. Et leur disoit: « Pensez-vous, se le Turcq feust puissant pour convenir à bataille contre vous, qu'il vous eust convoqué à paix et rendu les forteresses? Certes nenni. Nostre Saint Pere a eu nouvelles, par les Genevois et Venitiens marchans, que le Turcq est si au bas et a tant perdu es preterites batailles contre vous et autres, qu'il ne scet où recouvrer gens et que ores est-il heure de reconquerir la Grece ou jamais ». Disant, outre, que l'armee de Nostre Saint Pere, celle du duc de Bourguoigne et celle des Venitiens estoient desja en Constanti-noble, au passage garder.

Tant prescha le cardinal de Saint Angele ou pays de Hongrie que le roy et les seigneurs furent contentz de rompre la paix qu'ilz avoient faite avec le Turcq; et ledit cardinal leur donna absolution de leur sermens et promesses. Sy escripvi le roy lettres parmy son royaume de

Iar Regele adresa scrisori diferiților oameni proeminenți din Regatul Ungariei, din Polonia și din Boemia, ca numai decât să încalce și să se înarmeze cu toată puterea de care dispuneau, semnificându-le voința Sfântului Nostru Părinte, cât și propria sa dorință de-a recuceri întreaga Grece cu ajutorul lui Dumnezeu. Cu atât mai mult, cu cât Turcul nu mai avea putere spre a face față unei noi bătălii. Cu alte cuvinte, Regele își dădu toate silințele ca să adune cât mai mulți oameni cu putință. Trimise de asemeni și la Domnul Valahiei, care se arătă mulțumit de a trimite un anumit număr de Valahi în tovărășia Regelui; îi declară însă în chip răspicat că în ceea ce-l privește pe dânsul personal nu se va înarma și nu poate veni.

Armata aceasta se alcătui pe la sfârșitul verii, adică prin a doua jumătate a lunii August. Intre timp, Cardinalul de Sant Angelo era frământat de îndoiala și de teama că svonuri despre pacea încheiată în lipsa lui să nu se răspândească până la Constantinopol și să nu ajungă până la cunoștința celor ce constituiau sau conduceau flota creștină ce se afla acolo la ancoră. Fiindcă în cazul acesta, era foarte cu putință ca după ce Creștinii de acolo se vor încredința că în adevăr s'a încheiat pacea, să nu plece cu toții, spre a se reîntoarce fiecare în țara sa. De aceea el căută să ia măsuri în consecință. Găsind astfel trei oameni care știau să vorbească turcește, îi îmbrăcă după moda musulmană și-i trimise pe căi deosebite la Constantinopole, cu scopul vizibil că dacă unul sau doi din ei ar fi prinși, celălalt să poată ajunge cu mesagiul și să anuleze efectul svonurilor precedente. După aceea încredință fiecăruia dintre dânșii câte o scrisoare, adresată Creștinilor apuseni care constituiau flota și prin care le arăta că Regele Ungariei își aduna puteri mari cu cari

Hongrye, en Poullane et Behaigne, que incontinent se montassent et armassent à toute puissance, en leur signifiant la voullenté de Nostre Saint Pere, et aussi qu'il avoit intencion, au Dieu plaisir, de reconquerer toute la Grece; car le Turcq n'avoit point de puissance pour venir à bataille. Si fist le roy grant dilligence et amasser le plus de gens qu'il polt; sy envoia devers le seigneur de la Vallaquie, lequel fut content d'envoyer certain nombre de Vallaques en la compagnie du roy; mais il luy manda que, de sa personne, il ne s'armeroit point.

Ceste armee se faisoit en l'arriere-saison, c'est à scavoir aprez aoust. Si se douba le cardinal de Saint Angele, et eut paour que les nouvelles de celle dite paix ne s'espandissent en Constantinoble, jusques à la congnoissance de l'armee de nos crestiens, quy là sejournoient à l'ancre et que, s'ilz en estoient adcertenez, que chascun ne s'en retournast en son pays. Pourquoy il fist grant dilligence: si trouva trois hommes qui scavoient parler le turcq, lesquelz il habilla à mode turquoise et les envoia par divers chemins en Constantinoble, ad fin tele que, se l'un estoit prins, l'autre eschapist et que son message peust sortir son effect. Et puis bailla à chascun d'eulz lettres adreschans ausdis crestiens quy tenoient la mer, contenans comment le roy de Hongrye, en grant puissance, passeroit briefment en la Grece et que, se ilz ouoient, par aulcune adventure, de nouvelles vollans parler de paix d'entre ledit roy de Hongrye et le Turcq, qu'ils n'en vouldissent riens croire; car ce ne seroit que toute abusion.

va trece în scurtă vreme în Grecia. Astfel că dacă din întâmplare vor auzi vorbindu-se de o pace încheiată între numitul Rege și Turc, să nu creadă nimic din toate acestea, căci ele nu vor avea de scop decât să-i înșele.

Acum îl vom lăsa iară puțin la o parte pe Regele Ungariei și pe Cardinalul de Sant Angelo, spre a vă arăta ce s'a petrecut cu armata Mării pe care o conducea cardinalul Veneției și seniorul de Wavrin care se găseau în Constantinopole pe lângă Impărat, unde s'au luat toate măsurile pentru paza strâmtorilor din fața acestui vestit oraș.

Or vous lairons un peu à parler du roy de Hongrye et du cardinal de Saint Angele: sy dirons de l'armee de mer que conduisoient le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin, lesquelz estoient en Constantinoble devers l'empereur, où furent faites les ordonnances pour garder le destroit de Constantinoble.

Despre măsurile luate de Impărat, de Cardinal și de seniorul Wavrin spre a păzi strâmtoarea care duce la Constantinopol și aceea dinspre Marea Neagră.

Des ordonnances que firent l'empereur, le cardinal et le seigneur de Wavrin pour garder le destroit de Constantinoble et de la Mer Majour.

În această privință, rânduelile au fost prevăzute în așa fel, încât galerele Sfântului Nostru Părinte și acelea ale Veneției, împreună cu două dintre acelea aparținând ducelui de Burgundia, să păzească strâmtoarea din fața cetății Gallipoli [Dardanelele] care constituia principala trecătoare a Turcilor, iar seniorul de Wavrin, împreună cu două galere armate și trimise de către Regele Ungariei ¹⁾ vor păzi strâmtoarea dintre Constantinopol și Marea Neagră [adică Bosforul]. Dar numaidecât după ce fiecare fu așezat în sectorul său de gardă, veniră și o seamă de Turci și începură

Les ordonnances, doncques, furent telles, que les gallees de Nostre Saint Pere et celles de Venise, avec deux du duc de Bourguoigne, garderoient le destroit devant Gallipoly, qui estoit le principal passage des Turcqz, et le seigneur de Wavrin, atout deux gallees armees et envoiees par le roy de Hongrye, garderoit entre Constantinoble et la Mer Majour. Tantost aprez que chascun fut en sa garde, vindrent les Turcqz, et firent signes, en requerant de volloir parler à ceulz des gallees; à quoy faire le seigneur de Wavrin ne s'accordoit point, disant que ce n'estoient que trompeurs quy vouloient veoir les gallees, l'armee et les manieres qu'ilz tenoient. Mais le capitaine des gallees du roy de Hongrye, qui estoit de Raguise, dit au seigneur

¹⁾ De fapt, aceste corăbii erau raguzane, deși se prea poate ca să fi arborat pavilionul Regelui Ungariei.

a face semne, cerând ca să le fie îngăduit ca să vorbească acelora din galere. Lucru pe care la început seniorul de Wavrin nu voia să-l tolereze, zicând că aceștia nu erau decât înșelători, care nu urmăreau decât să vadă galerele, armata și felurite alte amănunte de asemenea natură, [ca să le poată folosi împotriva Creștinilor].

Însă căpitanul galerelor Regelui Ungariei care era din Raguza, spuse seniorului de Wavrin că nu s'ar putea întâmpla nimica rău dacă i-ar lăsa pe aceia să vorbească; cu atât mai mult, cu cât galerele erau în bună și frumoasă rânduială, astfel că ei nu puteau face decât un bun raport asupra celor văzute și auzite. Drept urmare, li s'a acordat la doi turci siguranța de a putea veni să vorbească cu seniorul de Wavrin, iar aceștia, imediat ce s'au urcat pe bord, au întrebat ale cui erau galerele acelea împreună cu oamenii dintr'însele și pentru ce veniseră acolo. Li s'a explicat numaidecât pe scurt că ele erau ale ducelui de Burgundia. Atunci Turcii au răspuns că nu se găseau în războiu cu ducele de Burgundia, cerând să li se lămurească pricina pentru ce oamenii săi se ridicau acum cu armele împotriva lor. Și li s'a spus: « După comandamentul Sfântului Nostru Părinte Papa, care trimite toată această armată pe care o vedeți în strâmtori, în ajutorul Regelui Ungariei ». Dar solii s'au grăbit și ei să spună că Turcul, suveranul lor, se găsea în legături de bună pace cu Regele Ungariei, lucru pe care ei se mărturiseau în stare să-l dovedească în chip suficient cu propriul lui sigiliu, oferindu-se în mai multe rânduri de a merge să ceară și să aducă textele tratatului respectiv spre o mai deplină convingere. Căpitanul acela din Ungaria îl sfătui pe seniorul de Wavrin ca să-i lase pe Turci să meargă și să ceară acele tratate, spunând că în ceea ce-l privește el le-ar ceti cu plăcere. Lucru care li se acordă ace-

de Wavrin qu'il n'y auroit point de mal à les oyr parler et que les gallees estoient en belle et bonne ordonnance, et qu'ilz n'en povoient faire que tout bon raport. Et, ainsi, deux Turs eurent sceureté pour venir parler audit seigneur de Wavrin; lesquelz, sitost que ilz furent venus, demanderent à qui estoient les gallees et les gens estant dedens, et de par qui ilz estoient là venus. On leur dist que au duc de Bourguoigne: à quoy ilz respondirent que pas n'avoient guerre au duc de Bourguoigne, en demandant la cause pourquoy il les venoit guerroyer. Et on leur dist: « Au commandement de Nostre Saint Pere le Pape, qui envoie toute ceste presente armee en ce destroit, au secours et a de du roi de Hongrye ». Mais prestement ilz dirent que le Turcq, leur seigneur, avoit bonne paix au roy de Hongrye, et qu'ilz le moustreroient souffisamment par la probation de son seel, offrant, plusieurs fois, de aller querir les lettres du traité, priant que on les vouldist voir. Si s'enselloit le capitaine de Hongrie au seigneur de Wavrin qu'on les leur laissast aller querir, et qu'il les verroit vouldentiers: ce que enfin leur fut accordé. Si s'en retyrent en un chastel seant sur la riviere la Legro, puis tantost revindrent, et leur rapporterent le traité fait entre le Grant Turcq et le roy de Hongrye, lequel fut bien veu au long, et sambloit audit capitaine des gallees que la paix estoit bien faite, et que on n'avoit cause de guerroyer; mais n'en donna rien à congnoistre auz Turcqz, ne ne fist-on quelque samblant de vouldoir pour tant cesser la guerre.

lora în cele din urmă. Turcii s'au îndreptat spre o cetate aşezată pe râul Legro, de unde s'au întors numaidecât, aducând cu dânsii tratatul încheiat între Marele Turc şi Regele Ungariei. Actul fu examinat îndelung şi căpitanului galerelor i se păru că pacea era lămurit încheiată şi că nu se mai putea invoca nicio pricină de războire. Turcilor nu li s'a dat însă nimic a înţelege din toate acestea, nici nu li s'a arătat în vreun fel că pentru atâta lucru ar putea înceta războiul.

Intre timp Turcii arătasă acelaşi tratat de pace Creştinilor ce se găseau în armata din faţa Galipolei. Atunci seniorul de Wavrin fu sfătuit ca să se retragă în portul Constantinopolei spre a-l pune şi pe Împărat în curent cu aceste veşti, cât şi pe cardinalul Veneţiei, legatul armatei papale. Iar când acesta ajunse la Constantinopol, văzu că sosise acolo înaintea lui una din galerele din faţa Galipolei, aducând Cardinalului veşti asemănătoare.

Ajungând seniorul de Wavrin la Cardinalul Veneţiei, îl găsi pe acesta cu totul desorientat faţă de veştile încheierii păcii. Dar încă pe când se găseau ei împreună, sosi unul din cei trei mesageri expediţi, din Ungaria, care înfăţişe scrisorile ce-i fusesse încredinţate de către cardinalul de Sant Angelo, care conţineau pe scurt, după toate celelalte recomandaţiuni, avertismentul că dacă vor auzi vreo veste în privinţa păcii încheiate între Regele Ungariei şi Marele Turc, să nu creadă nimic. Deoarece adevărul era cu totul altul şi anume acela că Regele Ungariei, în fruntea unei mari puteri militare, va trece Dunărea prin luna Octomvrie şi va intra în Grecia spre a o recucerii. În concluzie Creştinii de aci erau sfătuiţi ca să-şi dea toate silinţele ca să păzească bine strâmtorile ca să nu poată trece Turcii. Se înţelege că atât Cardinalul, cât şi seniorul de Wavrin au fost foarte bucuroşi la auzul acestor noi veşti, deoarece cu

Les Turcqz avoient aussi desja esté moustrer ledit traitié de paix à nos chrestiens de l'armée estant devant Gallipoly. Si fut lors le seigneur de Wavrin conseillé de soy traire en Constantinoble, adfin de advertir l'empereur de ces nouvelles, et aussi au cardinal de Venise, legat de l'armée du Pape. Et, quant il vint au port de Constantinoble, y estoit desja arrivee une des gallees de devant Gallipoly, qui apportoit audit cardinal samblables nouvelles.

Quant le seigneur de Wavrin vint devers le cardinal de Venise, il le trouva bien esbahy des nouvelles d'ycelle paix. Mais, ainsi qu'ilz estoient ancores illec ensamble, arriva l'un des trois messagers de Hongrye, lequel presenta ses lettres de par le cardinal de Saint Angele, qui contenoient en brief, aprez toutes recommandations, que, se ilz ouoient aulcunes nouvelles que paix feust entre le roy de Hongrie et le Grant Turcq, qu'ilz n'en vouldissent riens croire, et que le roy de Hongrye, à grant puissance, partant ou mois d'octobre, passeroit la Dunoue et enterroit en Grece pour la reconquerre, et que, à toute dilligence, on gardast bien le passage contre les Turcqz. D'oyr lesqueles nouvelles chascun fut moult joyeux, combien que, par avant, ilz ne scavoient que conseil prendre entr'eulz, cest à scavoir là demourer, ou s'en retourner. Mais ilz furent, par la

câteva ceasuri mai înainte niciunul din ei nu știa ce sfat să dea celuiilalt, adică fie să rămână acolo, fie să se reîntorcă [în patrie]. Datorită însă conținutului acelor scrisori, ei au fost pe deplin lămuriți asupra căii de urmat. Ei au dat așa dar ordin ca fiecare să se reîntorcă la postul său de veghe, în strâmtori. Iar în ceea ce-l privește, Cardinalul își expedie galera cu veștile ce i se adusesse [din partea legatului Cesarini] spre a aduce și la cunoștința armatei din fața Galipolei conținutul scrisorilor primite din Ungaria și rugându-se — invocând chiar sfântul nume al Domnului — ca cei răspunzători să păzească bine trecerea. Pe de altă parte seniorul de Wavrin se reîntorse la oamenii săi care-l așteptau la gura Mării Negre, cărora le-a istorisit veștile primite din Ungaria. Vești care au stârnit și aci bucurie.

Numai decât după aceea, neguțătorii Genevezi i-au încunoștiințat pe Creștini că Marele Turc, avertizat asupra faptului că Regele Ungariei rupse pacea, adună mare mulțime de oameni pretutindeni pe unde putea, pregătindu-se în același timp să treacă peste strâmtorile din vecinătatea Constantinopolei, din Turcia în Grecia.¹⁾ În deosebi seniorul de Wavrin și căpitanul galerelor Regelui Ungariei au fost informați că numitul Turc va veni să treacă prin sectorul încredințat pazelor, deoarece Creștinii care făceau de gardă în fața Galipolei erau prea puternici; în adevăr, aceia dispuneau de mai bine de douăzeci de galere. Au mai fost avertizați în același timp că Genevezii erau hotărâți ca să-l favorizeze pe Turc din toate și cu toate puterile lor, lucru care s'a dovedit adevărat, așa după cum veți vedea. Căci numiții Genevezi, noaptea, prefăcându-se că merg la pescuit, duceau mai multe bărci mari Turcilor de pe țărmul celălalt; Turci, adăpostiți într'o

teneur de ces lettres, confirmez. Si fut prestement ordonné que chascun retourneroit à sa garde sur les destrois. Et renvoya le cardinal sa gallee, qui lesdites nouvelles luy avoit aporté, devers son armee devant Gallipoly, leur nunchier le contenu des lettres venans de Hongrye, priant que, pour Dieu, ilz gardassent bien leur passage. Et le seigneur de Wavrin s'en retourna vers ses gens quy l'atendoient sur la bouche de la Mer Majour, ausquelz il raconta lesdites nouvelles de Hongrye, desqueles tous furent resjois.

Tantost aprez fut nunchié, par marchanz genevois, à nos crestiens que le Grant Turcq, qui estoit adverty comment le roy de Hongrye avoit rompu la paix, amassoit grans gens, là où finer les povoit, et s'apprestoit pour passer le destroit de Constantinoble, de la Turquye en Grece. Et furent infourmez le seigneur de Wavrin et le capitaine des galles du roy de Hongrye que ledit Turcq venroit passer à l'endroit de leur garde, pour ce que ceulz de devant Gallipoly estoient trop puissans; car ilz avoient plus de XX galles. Et si furent ancores advertis que les Genevois vouloient du tout favoriser le Turcq à leur povoir, comme il estoit verité, ainsi que vous orez. Car lesdis Genevois, par nuit, faisans semblant d'aller peschier, menoiient plusieurs grans barcques ausdis Turcqz en ung chasteau nouvel fait, environ ledit destroit, sur une riviere courant qui là descendoit. Dont ledit seigneur de Wavrin et les Hongres ne se don-

¹⁾ Mai precis, în Tracia.

cetate nou construită chiar lângă țăr̃m, pe marginea unui râu ce se vărsa în acel loc. Lucru pe care seniorul de Wavrin și Ungurii nu puteau să-l bănuiască, deoarece numiții Genevezi se prefăceau a fi prietenii lor. Osebit de faptul că ei, [Genevezii], când se reîntorceau din Turcia în Constantinopol, trecând printre vasele armate ale Creștinilor, nu raportau decât nerozii și minciuni. Însă câțiva Venețieni, care s'au prefăcut a fi Genevezi, au trecut și ei în Turcia; și la reîntoarcere au adus vestea că au văzut în Castelul cel nou vreo treizeci de bărci mari bine construite și înzestrate cu rame și cu toate cele necesare marinărescului meșteșug; care bărci, fuseseră livrate Turcilor de către Genevezi. Pe de altă parte, Marele Turc, numit Moratbay, trimisese vorbă în Grécia, prin aceeași Genevezi, lui Șalil pașa, guvernatorul Gréciei [musulmane] și păzitorul fiului său numit Mahomet bay,¹⁾ ca să-și adune toate puterile de care dispunea și să vină în partea aceea, pe țăr̃mul strâmătorii de lângă Constantinopol, cu oricâte bombarde și tunuri va putea aduce cu sine. Fiindcă la o zi anumită, el se va găsi acolo cu toată sau cu o parte din puterea sa.

noient garde, car lesdis Genevois faignoient estre leurs amis. Lesquelz, quant ilz revenoient de Turquie en Constantinoble, passant parmy la dite armee, ne raportoient que bourdes et menchonges. Et aulcuns Venitiens, qui faignirent estre Genevois, passerent en Turquie; lesquelz, à leur retour, raporterent certaines nouvelles qu'ilz avoient veu au Chastel Neuf bien XXX grosses barques bien sievees et en point de rimes et autres choses quy avoient à ycelles mestier; lesqueles barques avoient esté livrees auz Turcqz par les Genevois, et que le Grant Turcq, nommé Moratbay, avoit mandé en la Grece, par lesdis Genevois, à Chailly le basac, gouverneur de la Grece ¹⁾ et gardien de son fils, nommé Machometbay ²⁾ que, à toute la puissance que finer porroit en Grece, venist, au plustost que possible lui seroit, par ce costé, sur le rivage du destroit de Constantinoble, atout autant de bombardes et de canons qu'il porroit finer, à l'endroit du Chasteau Neuf; et que, au jour qu'il y mettoit, y seroit atout une partye de sa puissance.

Cum a traversat Turcul strâmtoarea dinspre Marea Neagră (Bosforul) cu toată armata sa, fără ca galerele noastre să-i poată împiedeca.

Comment le Turcq, atout son armee, passa l'estroit de la Mer Majour, sans ce que nos gallees l'en peussent oncques destourber.

Seniorul de Wavrin și căpitanul galelor Ungariei auzind acele vești, au plecat în fruntea vaselor lor spre a inspecta strâmtoarea [Bosforului] dela Con-

Les nouvelles dessus dites oyes par le seigneur de Wavrin et le capitaine des gallees de Hongrye, atout leur navire visiterent le destroit, depuis Constan-

¹⁾ Chalil-Pacha, beglerbeg de Roum. (N. I.).

²⁾ Le futur conquerant Constantinople.

¹⁾ Viitorul cuceritor al Constantinopolei.

stantinopol și până la gura Mării Negre spre a experimenta în ce chip s'ar putea conduce sau menține, împiedecând în același timp trecerea puterilor Turcului. Și au văzut cu acest prilej că aci brațul de Mare era atât de îngust pe unele locuri, încât o culeuvrină putea să tragă dela un țărm la altul, adică din Grecia în Turcia și din Turcia în Grecia. De altmintreli Turcii din castelul cel nou trăgeau zilnic cu tunurile, iar ghiulele lor treceau pe deasupra galerelor. Luând în considerație toate aceste lucruri și după ce s'au sfătuit îndelung împreună [Creștinii] au ajuns la concluzia că dacă Turcul va veni cu puteri mari pe țărmul turcesc al strâmtoării, iar căpitanul său Șalil pașa pe celălalt, având amândouă părțile la dispoziție tunuri și artilerie, le va fi imposibil să împiedece trecerea peste acea strâmtoare. Lucrurile mai erau îngreuiate și de împrejurarea că Marea Neagră e o mare care nu dispune decât de o gură de intrare; dovedă că toți aceia ce intră sau ies din apele ei, trebuie să treacă pe aici. Astfel că [unele din] cele mai mari fluvii din lume care se varsă în acea mare, provoacă un curent atât de puternic ¹⁾ în strâmtoare încât o galeră nu se poate urca împotriva lui, decât folosindu-se din toate puterile de rame. De aceea ei au trimis la Împăratul Constantinoplei pe messirele Gauvain Quieret, senior de Dreves și pe Jehan Bayart, trezorier al armatei, spre a-l încunoștiința că le va fi imposibil lor singuri să împiedece trecerea Turcilor [de pe malul asiatic pe cel european] atâta vreme cât aceștia vor fi stăpâni pe amândouă țămurile, adică și pe acela al Turciei și pe al Greciei. De

¹⁾ Cetitorii și-au dat seama numai decât, de sigur, că acei curenți sunt provocați de cu totul alte cauze de cât cele bănuite de Wavrin.

tinoble jusques à la bouche de la Mer Majour, pour experimenter en quele maniere ilz se pourroient conduire ou maintenir en destourbant audit Turcq son passage. Si veyrent que la mer y estoit si estroite que une cullevrine porroit tyrer d'un bort à l'autre, cest à scavoir de la Turquie en Grece et de Grece en Turquie, et que, journelement, les Turcz du Neuf Chastel tyroient canons quy passoient par deseure les gallees. Lesqueles choses considerees, ilz eurent advis et deliberation ensamble que, se le Turcq venoit à puissance du costé de la Turquie et son capitaine Chailly le basacq de l'autre lez, atout canons et artillerye, il leur serroit impossible tenir audit destroit, ne tenir le passage. Et aussi que la Mer Majour est une mer où il n'a que une bouche d'entree; car il fault que tous ceulz quy y entrent vuident par là. Toutes les plus grosses rivieres du monde, qui descendent en la dite mer, rendent si grant courant audit destroit, que à grant paine, à rymes, peult monter un gallee contremont. Et ainsy ils envoierent devers l'empereur de Constantinoble messire Gauvain Quieret, seigneur de Dreves, et Jehan Bayart, tresorier de l'armee, en luy signifiant que impossible estoit à eulz deffendre le passage au Turcq tant qu'il eust les deux rivages pour luy, c'est à scavoir de Turquie et de Grece, et que, pour Dieu, il vouldisist amasser toute sa puissance pour combatre les Turcqz qui vendroient par le costé de la Grece et que ledit seigneur de Wavrin se offroit de vuidier, avec tout ce qu'il avoit de gens, hors des gallees et estre des premiers à la bataille. Et, avec ce, fut signifié au cardinal de Venise, estant en Constantinoble, qu'il vouldisist inciter l'empereur de tout son pouvoir, adfin de pourveyr auz choses dessus dites et que hastivement on donnast la bataille à ceulz de la Grece, c'est à scavoir à Chailly

aceea îl ruga, invocând numele sfânt al Domnului, ca să facă un efort bărbătesc, să-și concentreze întreaga sa putere spre a-i combate pe Turcii care veneau din partea Greciei. Iar în presupunerea că ar fi voit să realizeze această sforțare, el, Wavrin se oferea să-l sprijine cu toți oamenii pe care-i avea disponibili, pe care-i va debarca din galere și-i va pune în primele rânduri ale bătăliei. Cardinalul Veneției, aflător în clipa aceea în Constantinople, fu încunoștințat și el asupra situației și rugat ca să stăruiască pe lângă împăratul din toate puterile sale spre a se putea face față eventualităților schițate mai sus. I se atrăgea atenția în deosebi ca să provoace la bătălie pe aceia dintre dușmani care se aflau în Grecia și anume pe Șalil pașa, ce venea din această parte cu toate puterile lui spre a se uni cu Marea Turc.

Auzind aceste vești, împăratul răspunse în acest chip: «Nu mai dispun decât de această cetate a Constantinoplei unde nu se mai găsește popor aproape de loc. Pe oamenii mei îi cunosc eu bine și îi știu că nu sunt puternici, astfel că nu-i pot trimite la bătălie. Ceea ce înseamnă că nu pot să mă pun nici pe mine, nici cetatea mea, în situația de a merge la o pieire totală. Căci odată Constantinopolul pierdut, întregul imperiu al Greciei va fi cucerit cu ușurință de Turci. Așa că faceți singuri cum veți putea mai bine; căci atunci când vor ajunge lucrurile acolo, vă voi trimite și eu două galere».

La care seniorii de Dreves și Jehan Bayard i-au răspuns: «E imposibil ca galerele să poată apăra strămoștoarea atâta vreme cât cele două țărmuri vor fi ocupate de Turci». Însă cu toate stăruințele lor, altă făgăduială n'au putut obține din partea împăratului. Astfel că s'au întors și au raportat rezultatul seniorilor care îi trimisese, ajungând cu

le bassacq, quy venoit à grant puissance de ce costé pour se joindre avec le Turcq.

Quant l'empereur oy ces nouvelles, il respondy et dist en tele maniere: «Je n'ai que ceste cité de Constantinoble, où il n'y a gueres de peuple; se je les fay aller à la bataille, je les congnois qu'ilz ne sont gueres puissans: je ne voeil pas mettre moy et ma cité en adventure de perdition totale. Car, Constantinoble perdue, tout l'empire de Grece seroit conquesté legierement par le Turcq. Faites le mieulz que vous porrez; quant là vendra, je vous enverroy à secours deux gallees». A quoy lesdis seigneurs de Dreves et Jehan Bayard respondirent: «Il est impossible que gallees se puissent tenir au destroit, tant que les deux rivages soient occupez par les Turcqz». Mais, ce nonobstant, autre responce ne peurent yceluz commis avoir de l'empereur; laquele ils reporterent auzdis seigneurs quy les avoient envoieez, et, pour tant, conclurent de faire chascun le mieulz qu'il plairoit à Nostre Seigneur Jhesucrist eulz envoyer.

toții la concluzia ca să procedeze fiecare după cum îi va ajuta Domnul Nostru Isus Christos.

După cum am arătat mai sus, Turcii erau favorizați de Genevezi. Astfel că într'o noapte, ei s'au folosit de prilej ca să-și treacă pe sub Galipoli o parte din oamenii lor dincoace, fără ca ai noștri din galere să le poată lua seama la vreme. În ceea ce-l privește pe dânsul, Marele Turc a fost sfătuit ca personal să treacă peste strâmtoare în vecinătatea Constantinopolei, pe lângă Castelul cel nou.

Cam pe la a cincisprezecea zi a lunii Octomvrie din anul o mie patru sute patruzeci și patru, Șalîl pașa, despre care a fost vorba mai sus, împreună cu întreaga putere turcească din Grecia și anume cu vreo șapte sau opt mii de Turci, veni să ocupe țărmul european al strâmătorii [Bosforului], trăgând asupra galelelor [creștine] cu tunuri și culevrine pe care i le-au pus la dispoziție Genevezii din orașul Pera. Ai noștri din galere îi vedeau pe aceștia cum vin și pleacă dela Turci și au încercat chiar să tragă asupra lor. Lucrul acesta îl făceau însă cu puțin folos, deoarece Turcii și cei care se aflau pe uscat se puteau ascunde sau apăra, în vreme ce ai noștri nu.

A doua zi dimineața veni și Marele Turc dinspre Anatolia, înconjurat de vreo trei sau patru mii de combatanți și tăbări pe țărmul strâmătorii, dedesubtul Castelului celui nou, spre Marea Neagră; el însuși s'a așezat într'un cort în întregime roșu. După aceea au scoborit din munți vreo cinci sau șase sute de cămile — îmbrăcate de asemeni în roșu — care, după cum s'a știut după aceea, aduceau cu ele metale din care noaptea se turnau tunuri și bombarde, spre a fi folosite în dimineața următoare împotriva galelelor noastre. În curând apoi ai noștri au observat că Turcii treceau [de pe

Les Turcqz quy, comme dit est, estoient favorisés des Genevois, trouvent maniere, par nuit, au dessoubz de Gallipoly, de, au desceu des nostres estans en gallees, passer une partye de leurs gens et conseillèrent au Grant Turcq de sa personne venir passer au destroit de Constantinoble, à l'endroit du Chasteau Neuf.

Environ aussi le XV-e jour d'octobre, an mil quatre cens XLIV, le dessusdit Chailly le basacq, atout la puissance de Grece, à scavoir VII ou VIII mille Turcqz, vint prendre et occuper le droit rivage du destroit de la mer, vers la Grece, en tyrant auz gallees de canons et de cullevrines que leur avoient baillié et delivré les Genevois de la ville de Perre. Et veoient ceulz de nos gallees aller et venir yceulz devers les Turcqz: sy tyroient aussi ceulz des galles aprez eulz. Mais ilz avoient pyeur party, car les Turcz qui estoient du costé de la terre se povoient tauder ¹⁾ ou pavisier, et eulz non.

Lendemain, au matin, vint le Grant Turcq du costé de la Turquie, atout environ trois ou IV-m combatans, quy se loga sur le rivage du destroit, au dessoubz du Chastel Neuf vers la Mer Majour, en une tente toute vermeille. Sy descendirent des montaignes, aprez, bien V ou VI-c camelz, tous couvers de rouge quy, comme on sceut depuis, portoient metal, dont, la nuytié prochaine, furent jectez canons et bombardes, dont au matin berserent fors nos gallees.

¹⁾ Pouvaient s'abriter, se defendre contre les coups.

țărmlu asiatic pe cel european] în bărcile pe care le aveau dela Genovezi. Drept urmare, și-au ridicat și ei ancorele și au pornit asupră-le, tăindu-le drumul. Dar numaidecât ce galerele se apropiu de bărci, acestea se retrăgeau repede, fie spre țărmlu turcesc, fie spre cel grecesc, unde Turcii le primeau și le apărau trăgând cu bombardele, fie cu alte instrumente de tragere. Iar galerele, care nu erau destul de puternice spre a-i combate pe Turci pe uscat, se reîntorceau la ancoră. Aceasta din pricină că repeziciunea curentului din acel punct făcea imposibilă manevra numai cu ramele. Pe de altă parte, Turcii numaidecât ce vedeau că ai noștri aruncă ancorele, își reîncepeu în grabă trecerea. Ai noștri își ridicau mereu ancorele și căutau iară să-i împiedece. Însă, [după cum am spus], nu puteau să facă niciun rău acelora care păzeau țărmlurile.

S'a mai întâmplat apoi c'a isbucnit spre lăsatul serii și un uragan, o tempeastă furioasă ce bătea dinspre Marea Neagră. Astfel că de astădată galerele nu mai aveau chiar nicio putere de a se mișca — slujindu-se de rame — spre a se putea apropia de dușmani. Datorită acestei împrejurări, în noaptea aceea au trecut mulți Turci [de pe țărmlu asiatic pe cel european] cu bărcile lor care mergeau și împotriva curentului. Cu atât mai mult aci, unde curentul le împingea drept spre coasta grecească. Furtuna și tempesta aceasta de vânt, ca și cum ar fi fost lucru diavolesc la mijloc, era atât de puternică, încât galerele noastre abea dacă se mai puteau menține la ancoră. Ceea ce văzând Turcii, își atribuiau norocul intervenției zeilor lor. Și nemulțumindu-se numai cu atât, și-au potrivit bombardele și tunurile de fiecare parte a țărmlului, de unde trăgând în același timp, au cășunat multe pagube galerele noastre: unele din ele au fost

Et si s'apercheurent tantost nos gens que les Turcqz passoiest es barques qu'ilz avoiest eues des Genevois; pourquoy ilz leverent leurs ancrs et allerent au devant d'yceulx, en coppant chemin. Mais, incontinent que les gallees les aprochoient, ilz se retraioient aux rivages du costé de la Turquye ou de la Grece, là où les Turcqz les recoilloient et defendoient de leurs engiens à pouldre et autre trait, où ilz pvoient advenir. Et les gallees, qui estoient peu puissantes pour les combatre en terre, s'en retournoient à l'ancre, pour ce que tenir ne pvoient sur rymes, pour la radeur de l'eaue. Et lors, incontinent que les Turcqz veoiest leurs ancrs gectez, ilz recommenchoient leurs passages, et tousjours ceulz des gallees levoient leurs ancrs et alloient à l'encontre; mais, pour ceulz qui gardoient les rivages, ne leur pvoient faire nul mal.

Or advint que, droit à jour faillant, ung grant orage et tempeste, venant de la Mer Majour, s'esleva avec le courant de l'eau, qui descendoit de ladite mer, telement que les gallees n'avoient pas puissance, à rymes, de monter amont l'eaue pour les annemis aprochier. Telement qu'en celle nuit passerent beaucoup de Turcqz qui alloient monter, au dessus du courant, esdites barques; lequell courant les portoit au rivage de la Grece. Ceste fortune et tempeste de vent, comme se ce feust chose dyabolicque, estoit si forte que à grant paine se pvoient les gallees contenir à l'ancre. Pour quoy, quant les Turcqz veyrent ainsi fortune estre pour eulz, ilz le reputoient à fast de leurs dieux. Si s'en vindrent afuster leurs bombardes et canons à chascun costé du rivage, dont ilz dommagerent grandement lesdites gallees: si furent aulcunes perchiés et travees, et aulcuns hommes mors et affollez.

chiar atinse și sparte, iar câțiva oameni uciși iar alții răniți.

Împăratul din Constantinopol trimisese și el două galere, care se țineau în spatele galerelor Burgundiei și ale Ungariei. Și ca și cum ar fi vroit să se arate o minune, pietrele trase din bombardele turcești treceau pe deasupra galerelor burgunde și băteau în acelea ale Impăratului mai mult decât în oricare altele. Turcul îndreptă apoi o bombardă groasă împotriva galerelor, în stare să arunce pietroaie foarte grele. Aceasta trase trei lovituri în spre îmbarcațiunile noastre, înspăimântând mult pe cei din lăuntru; însă cu ajutorul lui Dumnezeu, la a treia lovitură ea plesni, fără să fi atins sau păgubit pe niciun Creștin. Lucru vrednic de subliniat, fiindcă dacă ar fi atins o galeră din plin, ar fi trimis-o direct în fundul apei, mai ales pe timpul acela înverșunat, în repeziciunea curentului și cu ajutorul Diavolului.

Așa dar Turcii au putut trece în două zile și în două nopți, lucru pe care nu l-ar fi putut face altă dată nici în cincisprezece, în presupunerea că galerele s'ar fi putut mișca și împotriva curentului cu mai multă ușurință. Și în vreme ce îmbarcațiunile noastre abea se puteau menține la ancoră, veni un turc pe fărmlul Mării, ridicând un mic steguleț alb în vârful lăncii sale, lucru ce în limbajul și după obiceiul lor înseamnă un apel la securitate ca să poată vorbi cuiva. Seniorul de Wavrin fu sfătuit ca să ridice unul asemănător în galera sa, lucru pe care-l și făcu. Atunci numitul Turc veni să-i vorbească în toată siguranța, pe o îmbarcație mică, spunându-i aceste cuvinte: « Regele Ungariei și Ungurii sunt niște sperjuri; ei și-au călcat legea. Moratbay merge la bătălie împotriva lor ». Apoi isbind cu mâna dreaptă asupra mânerului săbiei, zise: « Însă cu această sabie îi vom învinge noi în

L'empereur de Constantinoble avoit envoieé deux gallees, qui se tenoient derriere les gallees de Bourgoigne et de Hongrye. Comme se ce feust miracle, les pierres d'engiens [passoient] par de-seure celles de Bourgoigne, si battoient celles de l'empereur et dommageoient plus que nulles de autres. Le Turcq fist affuster une grosse bombarde contre les gallees, portant pierre de bien quarante polz de tour; laquelle gecta trois copz joignant les gallees, dont ceulx de dedens eurent grant freeur; mais, par l'ayde de Dieu, au III-e cop elle rompy, sans oncques porter dommage à nul crestien. Et, se eust ataint une gallee à plain cop, elle l'eust envoieé au fons de l'eaue, par la fortune du tempz, la radeur du courant et l'ayde du deable.

Les Turcqz, donc, passerent en deux jours et deux nuitz, ce qu'ilz n'eussent fait jamais, se les gallees eussent pu monter contremont le courant de l'eaue, en quinze. Et, entandis que nosdites gallees se contenoient à force d'ancre, vingt ung Turcq sur la dicque de la mer, quy leva ung petit penon blancq au bout de sa lance, qui, à leur uzage, signifie sceureté, et vouloit parler à aulcun. Sy fut le seigneur de Wavrin conseillié d'en lever ung pareil dedens sa gallee, et lors ledit Turcq vint sceurement parler à luy, par une vaissele, et luy dist en ceste maniere: « Le roy de Hongrye et les Hongres ont parjuré et faulsé leur loy. Moratbay va à bataille contre eulz ». Et, en frapant de sa droite main sur la manche de son espee, dist: « Mais, par ceste espee, nous vainquiron la bataille ». Et atant se party.

ION CORVINUL VOEVOD

Figură atât de clasic românească, încât o întâlnim și astăzi, exact cu aceleși trăsături, în satele ce înconjoară de jur-impjur cetățuia Carpaților și în cele din lăuntrul ei. Fruntea largă de unchiș sfătos, brăzdată de griji, e iluminată de privirea melancolică a ochilor mari. Gropița din bărbie subliniază puternic omenia profundă a acestui obraz de războinic, căruia — totuși — nici pletele leonine nu reușesc să-i imprime un accent rebarbatiu. Atitudinea nesilit marțială, e nuanțată și mai mult de armura grea de fier. Expresie vie a bărbăției dacice îmbinată cu agerimea latină, ocrotitor natural atât al întregului neam, cât și a Creștinătății de pe vremea sa, atrăgând asupra-i toate privirile, fără să stârnească însă invidia — după cum afirma un Rege contimporan — Ion Corvinul va rămâne deapururi mărturia cavalerismului românesc și creștin, cât și indicele simbolic al inepuizabilelor sale capacități creatoare.

bătălie ». Și sfârșind de rostit aceste cuvinte, plecă.

Astfel, după cum ați auzit, au trecut păgânii din Turcia în Grecia. Și la drept vorbind, nu era cu puțință ca galerele să păzească strâmtoarea, dacă n'aveau și unul din țărături în stăpânirea lor.

Ainsi doncques, comme vous oez, passerent les payens de Turquye en Grece, et, au vray dire, il n'est point possible que gallees gardent le destroit, se elles n'ont l'un des deux rivages de leur partye.

Cum s'a oprit Turcul la Adrianopol, după ce a trecut prin strâmtori, în așteptarea Regelui Ungariei și a puterii sale.

Comment, aprez ce que le Turcq eut passé les destrois, il s'en alla sejourner à Andernopoly, en attendant le roy de Hongrye et sa puissance.

Așa dar Turcul, trecând împreună cu toată puterea sa, după cum am arătat pe larg, atât pe sub Galipoli, cât și pe la Castelul cel Nou, plecă întru întâmpinarea Regelui Ungariei. El ducea cu dânsul întreg poporul Greciei, atât Creștini cât și Sarazini, care erau cu toții oameni nearmați și de mică valoare, cel puțin așa spuneau aceia care-i văzuse. Însă nici Regele Ungariei nu-și putu întocmi atât de repede armata precum o dorea și nici puterea lui nu fu atât de mare pe cât o spera la început, din pricină că Împăratul Germaniei se războia și el cu Ungurii, pe motivul că ei își alesese ca să-i guverneze, pe viteazul rege Lancelot al Poloniei. Care împărat avea în paza sa pe adevăratul Rege al Ungariei, pe care nu vroise să-l elibereze Domnilor acelei țări, atunci când l-au cerut aceștia. Astfel că numitul Rege al Ungariei nu trecu Dunărea decât pe la sfârșitul lunii Octomvrie și nici chiar atunci puterea lui nu era prea mare, din pricină că a trebuit să lase garnizoane împotriva Germanilor. Prin urmare el nu era însoțit de alți oșteni, atât Unguri și Poloni cât și Valahi, decât aproximativ opt mii

Le Turcq, doncques, et sa puissance, ainsi passez comme dit est, tant au des-soubz de Gallipoly comme parmy le destroit contre Chasteau Neuf, alla à l'encontre du roy de Hongrye, emmenant avec lui tout le peuple de Grece, tant crestiens comme Sarrazins, quy estoient tous genz non armez, et de petit fait, — ce diosient ceulz qui les avoient veus. Mais le roy de Hongrye n'eut pas son armee sitost preste comme il cuidoit, et si ne fut mye sa puissance aussi grande qu'il esperoit, à cause que l'empereur Fredrik d'Allemagne guerroyoit fort les Hongres, pour ce que, comme dit a esté cy-dessus, ilz avoient esleu, pour eulz gouverner, le vaillant roy Lancelot de Poullane. Lequel empereur avoit en sa garde et gouvernement le vray roi de Hongrye, lequel il n'avoit point voulu delivrer auz seigneurs de son pays, quant resquis l'en avoient. Si ne passa point ledit roy de Hongrye la Dunoue qu'il ne fut la fin du mois d'octobre, et, ancores, ne fut pas sa puissance fort grande, pour ce qu'il lui convint laisser garnisons à l'encontre des Alemans. Pourquoi il n'avoit en sa compagnie, tant Hongres

de oameni. De aceea Marele Turc a putut să stea mai multă vreme în Adrianopol, spre a-și aduna poporul. Iar regele Ungariei care pătrunsesse în Grecia ¹⁾, se îndrepta spre Marea Neagră, cucerind orașe și cetăți, până ce ajunsese la un loc numit Varna, unde pe vremuri fusese și oraș și cetate. Varna e un port foarte frumos la Marea Neagră. Însă în acel timp nu se mai vedea acolo nicio locuință omenească, afară de niște ziduri vechi. Acolo veni și Turcul întru întâmpinarea [regelui Ungariei] în fruntea întregii sale puteri.

În această primă noapte, când Regele Ungariei și cu ai săi s'au stabilit în vecinătatea Varnei ei au văzut focuri mari pe munți în mai multe locuri. Regele a întrebă, cam ce puteau să însemne acele focuri; și mai mulți Creștini greci cari se aflau în preajma lui, i-au răspuns că ar putea fi niște țărani care dădeau foc — toamna — ierburilor uscate, spre a putea avea primăvara fânături proaspete. Însă Ion Huniade, Voievodul Ungariei, spuse regelui: « Sire, să nu mă mai credeți niciodată, dacă aceștia nu vor fi Turcii, cari vin la bătălie împotriva voastră ».

Apoi încălecă numai decăt pe cal și plecă în partea unde se vedeau focurile, spre a afla adevărul. Și a mers atâta, până ce-a auzit în chip distinct bătându-se în tobe; atâta fiindu-i de ajuns, el s'a reîntors să-i încunoștiințe pe Cardinal și pe Rege că focurile în chestiune erau aprinse de Turci și că a doua zi dimineața vor avea bătălia. Drept urmare, atât Regele cât și Cardinalul au comunicat la rândul-le oștirii că toți bunii Creștini să binevoiască a se spovedi și că a doua zi dimineața se vor pregăti altare spre a se

comme Poullans et Vallacques, que environ VIII-e hommes. Et pour tant le Grant Turcq séjourna longue espace en Andernopoly pour assambler son peuple. Et le roy de Hongrye, quy estoit entrez en Grece, venoit selon la Mer Majour, concquerant villes et chasteaulz, jusques à ung port appelé Varne, là où, le tempz passé, avoit eu ville et chateau. Lequel est ung tres beau port de la Mer Majour; mais il n'y avoit pour ce temps autre habitacion que anciennes murailles. Et là vint le Turcq à l'encontre de luy, à toute sa puissance.

En celle premiere nuit que le roy de Hongrye et les siens se logerent audit lieu de Varne, ils veyrent grans feux sur les montaignes en plusieurs lieux. Si demanda le roy que ce povoit estre; et il luy fut dit par aulcuns crestiens grecz que ce povoient estre les paysans qui boutoient les feux es secques herbes, pour avoir les nouvelles au printemps. Mais Johannes Hoignacq, vaivode de Hongrye, dist au roy: « Sire, ne me creez jamais se ce ne sont les Turcqz qui viennent à bataille contre vous ». Puis monta à cheval, et erra celle part pour en scavoir la verité. Si alla tant qu'il oy plainement les tambours, et, ce fait, s'en retourna dire au cardinal et au roy qu'ilz feussent asseurez que c'estoient Turcqz et que lendemain au matin ilz auroient la bataille. Pour quoy lesdiz roy et cardinal signifient parmy l'ost que tous bons crestiens se volsissent confesser et adreschier de leurs consciences et que lendemain au matin les autelz seroient couvers et preparez pour chanter messes et administrer à chascun son Createur, quy recevoir le voudroit.

¹⁾ Pentru Wayrin, ca și pentru toți contemporanii lui nu prea excesiv de competenți în ale geografiei, Grecia îngloba și întreaga Bulgarie.

*Philoxenus este considerat
de Wayrin ca o parte a timpului*

sluji sfânta leturghie și spre a se administra sfintele taine fiecăruia ce o va cere.

Lucrurile s'au petrecut întocmai așa precum s'a spus. Apoi după ce s'a slujit sfânta slujbă, fiecare oștean se înarmă și se găti de luptă. Iar avant-gărzile regelui, care se urcase pe coastele munților spre a-și da seama de dispozițiile Turcilor și spre a da de știre când îi vor vedea că se apropie, s'au reîntors spre a spune suveranului lor că ei nu vedeau niciun semn în sensul că Turcul ar vrea să plece dela locul său. Pe temeiul acestor știri, Regele Ungariei vroia să hotărăscă să se ridice tabăra de acolo, s'o ia peste munți și să năvălească asupra Sarazinilor (musulmanilor) în propria lor tabără. Cei-lalți erau însă de părere că Regele să-i aștepte acolo. Pe această temă s'a ținut chiar un sfat de războiu, spre a se hotărî asupra celei mai bune căi de urmat. Însă sfatul a hotărît ca regele să-i aștepte acolo [pe dușmani]. Căci Varna se găsea într'o vale și Turcul nu se putea scobori din munți spre a veni să ofere lupta Creștinilor decât prin niște trecători strâmte și în special pe un mare drum bătut, pe unde în alte vremuri, căruțele aduceau sau duceau mărfurile în port. Iar pentrucă Regele fusese încunoștințat de către cercetașii săi că nu se vedea încă niciun semn de bătălie din partea Turcilor, dădu comanda ca să bea și să mănânce fiecare ce avea. Căci vremea era înaintată și lucrurile acestea se petreceau la Sfântul Martin, la începutul iernii. Cam la două ceasuri după aceea, s'au reîntors alte iscoade de ale Regelui care i-au raportat că în adevăr Turcul venea să-i combată cu forțele împărțite în trei corpuri: unul călare și celelalte două pedestre. De aceea Regele fu sfătuit să-și întocmească și el oastea în trei corpuri; dintre care corpuri, avantgarda fu pusă sub comanda Voievodului [Român al] Ungariei, care după aceea dobândi

Ainsi doncques comme il fut dit il en fut fait. Puis, quant les messes furent dites, chascun s'arma et mist en point pour combatre. Et les avant-coureurs du roy, quy estoient montez contremont les montaignes pour aprendre du convenant des Turcqz et veoir quant ilz vendroient, si en revierendent aulcuns devers le roy, quy lui dirent qu'ilz ne veoient nulle apparence que le Turcq vovlsist partir de son lieu. Pourquoy le roy de Hongrye vouloit conclurre de transmonter lesdites montaignes et aller yceulz Sarrasins envahir. Mais aulcuns estoient d'opinion que le roy les atendist là. Sur quoy ilz eurent grant deliberation de conseil, à scavoit lequel seroit meilleur. Mais conseil porta que le roy les atenderoit là. Car Varne est en une vallee, si ne povoit ledit Turcq descendre les montaignes, pour yceulz venir combattre, que par d'estrois passages et, espesialement, par ung grant chemin ferré, par où les chariotz, en tempz passé, amenoient ou emmenoient les marchandises du port. Et, pour ce que le roy avoit nouvelles de ses coureurs que ancores n'estoit nulle parte aparition de bataille devers les Turcqz, il commanda que on beust chascun ung cop, et mengast de ce qu'on avoit. Car jà estoit l'heure de midy la nuit, et Saint Martin d'yver. Et, environ deux heures aprez, revindrent autres chevaulcheurs du roy, lesquels luy rapporterent pour verité que le Turcq le venoit combatre atout trois escades: l'une à cheval et les autres à pyé. Pourquoy le roy fut conseillié d'en faire aussi paraillement trois, dont le vaivode de Hongrye, qui, depuis, eut à nom le Blancq Chevallier, eut l'avant-garde¹⁾ et fut commis

¹⁾ Jean Huniade exerçait ici les fonctions du general en chef, et se portait

și supranumele de Cavalerul Alb; misiunea lui era să păzească drumul cel mare care scobora dinspre munți în spre port. El se achită în primul rând de misiunea sa, poruncind numaidecât să se baricadeze drumul cu pietroaie și cu arbori. Regele și Cardinalul comandau cel de al doilea corp; iar doi mari seniori din Polonia îl conduceau pe cel de al treilea, care îndeplinea misiunea de ariergardă.

Marele Turc, după cum s'a știut după aceea, își încredințase avangarda unui Sarazin denumit Caragea-beg, ceea ce înseamnă povățuitorul oștilor sau al armatei, sub comanda căruia își pusese întreaga cavalerie. Turcul își comanda grosul oștilor în persoană, gros ce era constituit din ieniceri pedestri. Ienicerii aceștia sunt Creștini renegați și sclavi, arcași cu toții, care [spre a se deosebi de alții] poartă fesuri albe. Al treilea corp, ce îndeplinea și misiunea de ariergardă, era condus de un turc numit Baltaogli, corp unde se găsea întreaga comunitate din Grecia, atât Turci cât și Creștini, care arătau a fi mare mulțime de oameni.

à garder ce grant chemin qui venoit desdites montaignes au port; lequell fist incontinent trebuschier pierres et buissons en son chemin. Le roy et le cardinal faisoient la seconde escade, et deux grans seigneurs de Poullanne conduissoient la tierce, comme arriere-garde.

Le Grant Turcq, comme il fut sceu depuis, bailla son avant-garde à ung Sarrazin, appelé Caraiabay¹, qui vault autant à dire comme le *seigneur de Post* ou de *l'armee*, auquel il bailla tous ceulz quy estoient à cheval. Le Turcq faisoit la bataille en personne, quy estoit de Jainuseres à pié: ce sont crestiens renoués et esclaves, tous archiers, quy tous portent chapeaulz blancqz. Et la tierche escade, qui vault autant comme arriere-garde, conduisoit ung Turcq nommé Baltaugly², où estoit toute la communauté de Grece, tant Turcqz comme crestiens, qui se monstroient estre grant compaignie de gens.

Cum s'au adunat Ungurii și Turcii în fața Varnei.

Comment les Hongres et le Turcqz assamblèrent devant Varne.

Bătălia s'a desfășurat așa dar în chipul următor: Caragea-beg, conducea la vreo treizeci de mii de călăreți; acest Caragea-beg, când ajunsese pe culmea muntelui și văzu cât era de mică armata Regelui Ungariei el o prețui foarte puțin și izbind din pinteni, strigă Turcilor ca să-l urmeze cu toții. Dar ei scoborînd, au venit de s'au îngărămădit pe acel drum ce venea la vale, apropiindu-se ca o apă de baricadă; toți Sarazinii veneau după comandantul lor,

La bataille, doncques, se fist en la manière qui s'ensieut. Caraiabay sy conduisoit bien XXX-m hommes de cheval; lequell, quant il vint sur la montaigne et

partout où sa presence était nécessaire (Cf. Hammer: « *Geschichte des Osmanischen Reichs* ») N. B.

¹) Karadscha-beg.

²) Baltaoghli. — Sur les exploits ultérieurs de ce personnage, voir aussi Phranzes, II, 4 p. 56. (N. B.)

într'o mare îngrămădeală, fiecare dorind să fie întâiul.

Însă Ion Huniade — voievodul — se aținea la gura drumului din jos și înarmat cu o lance mare, îl răsturnă de pe cal pe Caragea-beg, ca și pe toți cei din primele rânduri. Iar Turcii au găsit că e atât de dură această izbire, încât au încercat să întoarcă dosul și să fugă. Dar aceia dintre ei care veneau din urmă, îi împingeau cu o mare înverșunare împotriva Ungurilor, care-i ucideau cu lungile lor spade și cu niște cuțite mari. Și atunci voievodul Ungariei [Ion Corvinul] care observă numai decât poziția nenorocită a Turcilor, trimise pe unii dintre oamenii săi de cealaltă parte a trecătoarei, dincolo de munte, unde au început să-i ucidă pe turci în marea învălmășeală. Căci între aceștia nu mai era niciun fel de rânduială, din pricină că cei ce apucase a se îngrămădi pe drumul cel mare în jos vroiau să se reîntoarcă, iar cei din urmă voiau să meargă înainte; și astfel au ajuns să se bată între dânșii. Grație acestei împrejurări, Ungurii puteau să-i omoare în toată voia și cu mare înlesnire.

— După părerea mea, a fost o mare mărturie a milostivirii lui Dumnezeu faptul că o astfel de biruință a fost acordată unui atât de mic număr de Creștini împotriva unei atari multitudini de Turci. Căci Bartoglius, care conducea comunitatea din Grecia, văzându-i pe Unguri, care nu erau mai mult de trei mii, bătându-se cu atâta vitejie, o luă la fugă pentru mântuirea sufletului său. Însă Marele Turc împreună cu grosul armatei sale, stetea mereu nemișcat pe un munte.

Bătălia aceasta dură mai mult de două ceasuri, în care timp mulți turci au fost prinși sau uciși. Iar Regele Ungariei întreabă pe prizonieri dacă și dușmanul său, Marele Turc, nu era cumva și el

vey l'armee du roy de Hongrye si petite, il le pris a moult peu et brocha des espérons, en cryant auz Turcqz que chascun le sievist; et se vint boutter ouid grant chemin, courant contre val, et les Sarrazins aprez luy, en grant presse, chascun desirant estre le premier sievant. Et ledit Johannes Hongnacq, vaivode, estoit à l'entree du chemin, en bas, quy leur courut sus, et, d'une grosse lance qu'il portoit, rua jus Cariabay avec to[u]s les premieres venans. Et trouverent les Turcqz si dur rencontre au commencement de celle bataille, qu'ilz tournerent le dos pour fuyr. Mais ceulz quy venoient derriere, par grant radeur les reboutoient contre les Hongres, quy les occioient de leurs longues espees et grans couteaux. Et, adont, le vaivode de Hongrye, quy percheut la malheureté des Turcqz fis monter aulcuns de ses gens sus l'orriere du chemin, contremont la montaigne, où ilz occirent les Turcqz à grant confusion. Car entr'eulz n'avoit sens ne conduite, telement que ceulz quy premiers estoient entrez ouid grant chemin vouloient retourner, et ceulz de derriere vouloient venir avant; et ainsi s'entrebatoient. Par quoy les Hongres avoient grant marchié de les tuer. Si fut, à mon samblant, ung beau benefice de Dieu, donner telle victore à si petit nombre de crestiens contre tel multitude de Turcqz. Car Bartoglius, quy conduissoit la communaulté de Grece, voyant les Hongres, qui n'estoient pas plus de trois mille, si vaillamment combatre, prinst la fuite pour salut souverain. Mais le Grant Turcq, avec sa maisnie, se tint tousjours tout coy sur une montaigne.

Ceste bataille dura plus de deux heures, où plusieurs Turcqz furent prins et mors. Et auz prisonniers demanda le roy de Hongrye se son annemy le Grant Turcq estoit ne mors ne prins; et ilz lui dirent

ucis sau prins; aceștia i-au răspuns că nu și i l-au arătat cum stetea pe munte între Ienicerii săi.

Atunci, atât Regele cât și Cardinalul au ajuns la concluzia ca să meargă să-l combată [pe Sultan], acolo pe munte. Însă după ce veni Voievodul [Ion Corvinul] și după ce el expuse Regelui chipul cum îi înfrânse pe Turci din mila lui Dumnezeu, Voievodul îl sfătui să nu meargă să-l atace pe Turc pe munte, zicând:

« Sire, bătălia e câștigată astăzi de voi; nu vă lăsați ispitit de a pune acest rezultat în cumpăna întâmplării de a merge să combateți acei arcași în munte, de oarece ei vă vor ucide caii și vă vor face să vă pierdeți oamenii ».

Însă un mare număr de cavaleri, de scutieri și de alți oameni de bine atât din Polonia, cât și din Ungaria, i-au spus: « Sire Voievodul, și-a sfârșit cu bine bătălia sa, a cărui onoare o are, această a doua bătălie, trebuie să fie a noastră ». Și atunci, Voievodul spuse [din nou] Regelui și Cardinalului:

« Domnilor, nu pierdeți ceea ce ați câștigat; căci Turcul, care e în munte, nu poate să vă mai facă rău; iar dacă va veni să se lupte aci, va face acest lucru numai în avantajul vostru. Rămâneți aci în bună rânduială: mâine trebuie ca el ori să fugă, ori să vină să vi se închine. Cea mai mare parte din oamenii voștri cari au luptat sunt obosiți pe lângă că și-au pierdut din lănci și săgeți. Apoi noaptea se apropie, soarele a apus: din această pricină veți avea un foarte mare desavantaj în faptul de a lupta sau de a năvăli în toiul nopții peste aceia ce vă așteaptă odihniți și în bună rânduială. Căci aceștia, văzând că voi vă urcați pe munte, numai spre folosul lor, cum sunt și odihniți se vor apăra cu mare curaj. Pentru numele lui Dumnezeu, nu vă puneți în necesitatea de a pierde ce s'a

que non, ains se tenoit sur une montagne que ilz luy monstrerent, avec lesdis Jainuseres.

Adont, le roy et le cardinal vouloient conclure de l'aller combattre sur la montagne. Mais, quant la vaivode vint, il dist au roy la maniere comment il avoit descomfy les Turcqz, par la grace de Dieu, et desloa au roy d'aller envahir le Turcq sur la montagne, disant: « Sire, la journee est huy pour vous; ne vous voeilliés pas mettre à l'aventure d'aller combattre ces archiers en la montagne, car ilz tueroient vos chevaulz et vos gens metteroient à perdition ». Mais grant nombre de chevaliers et escuyers et gens de bien, tant de Poullanne comme de Hongrye, lui dirent: « Sire, le vaivode a fait sa bataille, dont il a honneur; ceste bataille seconde doit estre à nous ». Et le vaivode dist au roy et au cardinal: « Seigneurs, ne perdez pas ce que vous avez guaignié; car le Turcq, qui est en la montagne, ne vous puelt mal faire; s'il vous vient icy combattre, c'est à vostre advantage. Tenez-vous en bonne ordonnance: il fault que demain il s'enfuye, ou qu'il se viengne rendre à vous. La pluspart de vos gens qui ont combatu sont lassez, ilz ont perdu lances et trait; si aproche desja la nuit, le solleil est couchié: par quoy vous auriés tres grant desavantage à combattre ou envahir de nuit ceulz quy vous atendent de pié coy; lesquelz, voians que vous monterez la montagne, à leur prouffit eulz, tous fres et reposez, se deffenderont de grant corage. Pour l'honneur de Dieu, ne vous mettez pas en necessité de perdre ce quy est guaignié, car le plus fort de toute l'armée des annemis est desconfy ». A quoy aulcuns chevaliers de Hongrye dirent: « Et, puis que la plus grant part de la puissance du Turcq est desconfite, assaillons doncques le remanant et poursuivons nostre victore; car, à ceste fois,

câştigat căci partea cea mai puternică a întregii armate a duşmanilor este înfrântă».

La aceste cuvinte unii cavaleri din Ungaria au zis:

« Ei bine, tocmai pentru că cea mai mare parte a puterii Turcilor e înfrântă, să atacăm ce a mai rămas dintr'însă și să ne continuăm victoria; căci de astă dată ne-a venit ceasul. Pentru că dacă acest Turc ne scapă iar, el se va reîntoarce împotriva noastră; dar dacă va fi ucis sau înfrânt, Grecia va fi recucerită cu ușurință. Să batem așa dar fierul cât e cald ».

La acest sfat [nu la acel al Voievodului Valah, ci la acela al cavalerilor din Ungaria] s'au raliat în cele din urmă și Regele și Cardinalul, care au dat comanda ca toți oamenii să-i urmeze [la asaltul împotriva Ienicerilor de pe munte]. Și atunci numitul Cardinal, care auzise ce spusese voievodul și care se gândea că el nu vroia să-i urmeze pe ceilalți, strigă cu voce tare că-i va excomunica pe toți cei ce vor refuza să-l întovărășească pe Rege la bătălie, dând în același timp ordin ca să se pornească cu crucea înaintea lui. Apoi Regele împreună cu întreaga sa oaste au început să urce pantele muntelui, cu mare curaj și îndrăzneală, năvălind asupra Turcului care stătea înconjurat de ieniceri ca într'un mare careu. Atunci Ungurii și Polonii au început să se târască întocmai ca tigrii, isbind cu putere pe acei ce alcătuiau frontul zisului careu; aceștia din urmă [adică Ienicerii] s'au apărut și ei cu vitejie, ucizând și răsturnând pe mai mulți Creștini împreună cu caii lor.

Dar Regele și Ungurii săi au pătruns atât de departe în rândurile vrămașilor încât începuse să circule șvonul că [Vladislav] a ajuns chiar să se lupte corp la corp cu Marele Turc, astfel că un ienicer putu să-i taie calului său un picior. Din această pricină [Vladislav] căzu și el jos și se alese cu capul tăiat. Neținând seama însă de acest in-

il est heure. Se ce Turcq nous eschape ancores, il revenra à bataille; et, s'il est mort ou descomfy, la Grece sera legieurement reconquestee. Forgons le fer entandis qu'il est chault ».

A ce conseil s'acorderent enfin le roy et le cardinal, lesquelz commanderent que tout homme les sievist. Et lors ledit cardinal, qui avoit oy le vaivode, pensant qu'il ne voldroit pas sievyr les autres, cryant à haute voix qu'il excommunioit tous les refusans le roy compaignier à la bataille, il fist marchier la croix devant luy. Puis le roy et tout son ost monterent contremont la montaigne, quy, par grant corage et hardement, envahirent le Turcq avec ses Jainuseres, lesquelz, comme en une grant karolle, estoient entour luy. Lors les Hongres et Poullans se misrent au ramper comme tygres, et malmenerent grandement ceulz qui estoient au front de ladite karolle, combien qu'ilz se deffendissent vaillamment, tant qu'ilz occirent et mehaignerent plusieurs crestiens et leurs chevaulz.

Mais le roy et ses Hongres se transporterent si avant, que renommee couroit que le roy eut mesmes à faire au Grant Turcq corpz contre corpz, telement que ung Jainusere coppa une jambe au cheval du roy ¹⁾. Par quoy il chey, et eut la teste

¹⁾ Seadeddin, le chroniqueur turc bien connu, a retenu le nom de l'auteur de

convenient, Ungurii și Polonii au combătut atât de viguros până s'a făcut înțineric de tot, încât nu mai știai căreia din cele două părți să-i atribui victoria. Căci și unii și alții fugeau, fiecare crezând că el este învins și se adunau aci o sută, dincolo două sute, aci treizeci, dincolo patruzeci. Însă unii Unguri au susținut mereu că Regele și Cardinalul au scăpat din bătălie; mai mulți din oamenii lor s'au strâns la un loc și au ajuns la concluzia că toți cei adunați astfel să se reîntorcă la Dunăre iar de acolo în țara lor. Iar această concluzie luată, fiecare, atât Unguri, cât și Poloni, au început să înainteze în direcțiunea propusă. Și zic Ungurii că în această fugă, trecând prin păduri și prin munți, Regele s'a pierdut; dela care nu s'a mai primit în adevăr nicio știre după aceea.

În ceea ce-l privește pe cardinalul de Sant Angelo, acesta trecând Dunărea, fu tras la o parte și înecat de către Valahi.¹⁾

Însă voievodul Ungariei [Ion Corvinul] își adună oamenii săi aparte, cu care în bună ținută și orânduială trecu Dunărea pe țărmul stâng, raliind în juru-i pe mai mulți Unguri și Poloni. El s'a reîntors apoi în Ungaria aducând cu dânsul dureroasele vești despre înfrângere. Vești care au stârnit multă amărăciune în Regatul Ungariei și în acela al Poloniei. Cei ce locuiau ținuturile de prin prejurul punctului unde s'a dat bătălia, spun că vreme de trei zile nici Turcii și nici Creștinii nu s'au arătat prin acel loc; de asemeni ei mai spuneau că s'au găsit cadavre de turci mâncate de porci, dar că cele ale Creștinilor au rămas neatînse. Pe de altă parte, cum unii dintre

¹⁾ Acesta era un simplu svon, care se poate să fi fost pus anume în circulație de către dușmanii Românilor. Căci nu toate izvoarele contemporane sunt de acord în această privință.

tranchié. Non obstant lequel inconvenient, les Hongres et Poullans combattirent si vigoureusement jusques à la nuit obscure, que l'on ne savoit à quy des deux parties en donner la victore. Car les ungs et les autres fuyoient, cuidant chascun estre desconfy, et se rassamblotent cy ung cent, là deux, cy XXX, là XL. Mais aulcuns Hongres ont tousjours maintenu que le roy et le cardinal eschaperent de la bataille; si ralyerent plulseurs de leurs gens et conclurrent que, atout ce qu'ilz en avoient rassamblé, ilz s'en retourneroient de là la Dunoue, en leur pays. Et, ceste conclusion prinse, chascun, tant Hongres comme Poullans, s'advancherent pour aller devant. Et dient les Hongres qu'en ceste fuite, passant parmy bois et montaignes, le roy fut perdu; duquel onques depuis on n'oy nouvelles. Et le cardinal de Saint Angele, en passant la Dunoue, fut desrobé et noyé par les Vallaques.¹⁾

Mais le vaivode de Hongrye assambla ses gens à part, atout lesquelz, ordonneement et en bon arroy, il repassa la Dunoue saulvement, ralyant avec luy plusieurs Hongres et Poullans. Sy s'en retourna en Hongrye, portant les douloureuses nouvelles, qui furent bien ameres auz royaumes de Hongrye et de Poulanne. Et disoient ceulz du pays d'environ où ceste bataille avoit esté, qu'il fut trois jours que Turcqz ne crestiens ne se moustrerent sur la place, et qu'on

cet horrible exploit: c'était un vieux Janissaire qu'on apelait Hodgea on Hadgi Khizir. — (N.B.).

¹⁾ Wavrin se fait ici l'écho d'une version peut-être tendancieuse. Callimaque, en se basant sur une affirmation de l'évêque Gregoire de Sanok, nous montre Cesarini grièvement blessé, tout près du lieu de la bataille, ou, probablement, il expira. (N.B.).

Creștini fugeau [după luptă] au fost mulți care au fost prinși de Turci și luați ca robi. Parte din aceștia însă, au fost răscumpărați de Genevezi, după ce au fost aduși în cetatea Adrianopolei. Genevezii în chestiune i-au dus apoi la Constantinopole, unde Creștinii astfel mântuiți din robie, au istorisit jalnicele întâmplări din acea zi nenorocită. Și se înțelege că veștile acestea au mâhnit foarte pe toți cei din armata Mării și toate inimile creștine loiale. Toți cei scăpați au fost interogați, însă ei au răspuns în diverse chipuri, nepotrivindu-se în afirmațiunile lor unii cu alții și mai ales neștiind să spună nimic nici despre Rege, nici despre Cardinal. Căci unii spuneau că Regele s'ar fi întors victorios în țara sa, iar alții că s'a ales cu capul tăiat.

Cam tot în același timp, au venit niște vești prin messirele Pietro Loredano, căpitanul Venețienilor care făceau de gardă în fața Nicopolei¹⁾ că Turcii l-au solicitat ca să trimeată pe cineva la ei în cetatea Galipoli ca să-i arate capul regelui Ungariei. Loredano a trimis în adevăr pe unii dintre ai săi și Turcii le-au arătat într'o ladă de lemn plină cu scamă de bumbac, capul unui om care avusese părul mare și blond. La reîntoarcere, aceștia au istorisit căpitanului lor tot ce-au văzut. Dar pe de altă parte, mai mulți dintre cei scăpați din robie, au spus că și ei l-au văzut în mai multe rânduri pe Rege și că el avea părul negru. Lucrurile au rămas astfel nelămurite, nimeni neputând să-și mai închipuie ce putuse deveni Regele.

¹⁾ E vorba în realitate de Galipoli nu de Nicopole. Drept este că au existat mai multe „*Nicopolis*” în Sudul peninsulei Balcanice, însă în cazul de față se pare că Wavrin face o confuzie.

trouvoit les corpz des Turcqz mengiés des pourceaulz, mais ilz n'atouchoient auz cretiens. Et, ainsi comme lesdis cretiens s'enfuyoient, en y eut aulcuns prins esclaves par les Turcqz, dont les Genevoix en acheterent d'eulz aulcuns gentilzhommes, en la cité d'Andernopoly; lesquelz ilz menerent en Constantinoble, où ilz devulguerent la pyteuse aventure de ladite doloireuse journee, — qui fut chose moult deplaisant à ceulz de l'armée par mer et à tous loyaulz coers cretiens. Et furent illec yceulz interrogués, mais ilz en respondirent en diverses manieres, et ne sievoient pas l'un l'autre, ne ilz ne scavoient pas riens parler du roy ne du cardinal. De quoy chascun estoit en moult grant douleur; car les ungz disoient que le roy de Hongrye estoit retourné à victoire en son pays, et les autres qu'il avoit eu la teste tranchié.

Ancores, en ce meismes tempore, vindrent nouvelles, par messire Pierre Leuridan, capitaine des Venitiens qui estoient à la garde devant Nichopoly, que les Turcqz luy avoient fait requerre qu'il envoiast devers eulz au chastel de Gallipoly, et là ilz luy moustreroient la teste du roy de Hongrye. Lequel y envoia, et les Turcqz moustrerent, en une laye de bois plaine de coton, la teste d'un homme qui avoit ungz grans cheveulz blonds. Lesquelz, quant ilz furent retournez devers leur capitaine, ilz luy raconterent la chose ainsi comme elle alloit, et qu'ilz l'avoient veu. Et, adont, plusieurs esclaves dirent qu'ilz avoient assez de fois veu le roy de Hongrye, et qu'il avoit la chevelure noire: si ne scavoit on, par ainsi, ymaginer que le roy povoit estre devenu.

Atunci Cardinalul Veneției împreună cu seniorul de Wavrin i-au cerut Impăratului Constantinopolei ca să le pună la dispoziție o galiotă armată care să fie trimisă până în Marea Neagră, la o cetate denumită Messemble [Mesembria], care aparținea Impăratului, spre a putea obține vești mai lămurite și mai amănunțite. La reîntoarcere, cei expediți cu galiota au raportat Creștinilor ca din partea celor din Mesembria, că după mărturiile mai multor Greci care fuseseră de față la locul bătăliei, s'au văzut acolo mai multe cadavre de turci decât de Creștini. Iar porcii mâncau din cadavrele Turcilor, lăsând pe acelea ale Creștinilor neatinsse. Deosebirea aceasta se putea face pe temeiul faptului că cei dintâi erau circonciși, pe câtă vreme cei din a doua categorie nu.

Cam tot pe vremea când se întorseseră galiota din misiunea primită, sosi la Constantinople messirele Geffroy de Thoisy și împreună cu dânsul messirele Regnault de Confide, care ajutase la apărarea cetății Rhodes. Și atunci împăratul Constantinopolei, care se temea foarte mult ca în urma veștilor nefavorabile ce veneau din toate părțile, Cardinalul Veneției și seniorul de Wavrin să nu se hotărăscă a se reîntoarce fiecare în țara lui și aflând pe de altă parte că cele trei galere pe care seniorul de Wavrin, căpitanul lor general, le trimisese în ajutorul cetății Rhodes au venit înapoi, a trimes după acesta din urmă, ca să-l cheme la dânsul. Ba încă Wavrin era rugat ca să aducă cu sine și pe domniul aceia ce venise de la Rhodes; natural, ei au răspuns cu toții invitației. Și venind ei în fața Impăratului, acesta a adus discuția asupra mai multor chestiuni în legătură cu treburile și durerile sale; între acestea, cea mai importantă era apărarea capitalei sale, deoarece el primise anumite vești, din care reieșea că

Adont, le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin requisrent à l'empereur de Constantinoble qu'il leur volist baillier une gallyotte armee pour envoyer jusques en la Mer Majour, en ung chastel appelé Messemble ¹⁾, quy estoit à l'empereur, pour illec scavoire plus à plain de toutes nouvelles. Laquele, quant elle fut retournee, raporta aux crestiens de par ceulz de Messemble, à la relation d'aulcuns Grecz qui avoient esté au lieu de la bataille, qu'il y avoit eu trop plus de Turcqz mors que de crestiens; les corpz desquelz Turcqz les pourceaux mengoient, laissant les corpz desditz crestiens, lesquelz ilz congnoissoient ad ce qu'ilz estoient circoncis.

En ce tempore que la gallyotte estoit revenue, arriva en Constantinoble messire Geffroy de Thoisy, avec lui messire Regnaut de Confide, qui avoient aidé à garder la ville de Rodes, comme cydessus a esté touchié ²⁾. Et, adont, l'empereur de Constantinoble, soy doubtant durement que le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin, pour les nouvelles quy journelement venoient, ne s'en deussent retourner, sachant que les trois gallees que ledit seigneur de Wavrin, leur general capitaine, avoit envoies en l'ayde de Rodes, estoient illec venues devers luy, il manda venir devers luy ledit seigneur de Wavrin, et qu'il amenant les seigneurs venus de Rodes; et ilz y allerent. Lesquelz venus devant luy, il leur proposa plusieurs matieres touchans ses affaires, dont le principal propos estoit qu'il avoit nouvelles que le Turcq le venroit assieger dedens sa cité

¹⁾ Mésebre.

²⁾ Dans le chapitre supprimé de cette version.

Turcii au de gând să vină și să-l asedieze chiar în Constantinopole. Soco-tind această aluzie ca o propunere, seniorul de Wavrin, ceru Impăratului ca să-i fixeze o zi spre a-i răspunde, lucru ce-i fu acordat. După aceea ai noștri s'au retras împreună, spre a delibera asupra subiectului. Și astfel, după mai multe consfătuiri și consultații, s'a ajuns la concluzia că Wavrin să răspundă Impăratului, că îl vor ajuta, pe el și pe ai săi ca să-și păzească și să-și apere cetatea atât cât lucrul acesta va fi cu putință. Răspunsul acesta l-a bucurat foarte mult pe Impărat și pe Grecii din cetatea sa. Dar în același timp i s'a mai spus Impăratului ca să trimeată ambasadori la Marele Turc spre a încheia pace cu dânsul dacă lucrul acesta era posibil. El a ascultat și de acest sfat, deoarece se îndoia că flota de galere creștine ar putea să-l sprijine multă vreme. Acest din urmă tratat el l-a încheiat așa dar fără știrea cardinalului [Veneției] și a seniorului de Wavrin; lucru de care ei au fost foarte nemulțumiți [când l-au aflat]. Căci lor li se părea că douăzeci sau treizeci de galere pot păzi foarte bine strămtorea Romeniei, căreia i se mai zice și brațul Sfântului Gheorghe, ce măsoară în lungime mai mult de două sute de leghe franceze. Însă că le-ar fi fost imposibil să-l apere, în presupunerea că unul din țărături n'ar fi ocupat de o armată terestră puternică [amică].

Atunci Cardinalul, seniorul de Wavrin și căpitanul Venețienilor văzând lucrurile într'o astfel de dispoziție, iar pe de altă parte anotimpul fiind foarte înaintat, tocmai atunci sărbătorindu-se Notre Dame des Advens [care după cum se știe, cade la începutul lui Decemvrie] de când galerele nu mai pot naviga până în primăvară, după ce au cântărit toate posibilitățile, au ajuns la concluzia ca

de Constantinoble. Sur quoy le seigneur de Wavrin demanda à l'empereur jour d'avis pour luy respondre; ce qui luy fur accordé. Si se trayrent nos gens ensemble, adfin d'avoir deliberation de ceste matiere. Et ainsi, aprez plusieurs consaulz et parolles retornees, fut conclu que le seigneur de Wavrin feroit responce à l'empereur, c'est-à-dire que l'empereur et sa cité ilz aideroient, luy et les siens, à garder et deffendre autant que faire pourroient. De laquele responce l'empereur et tous les Grecz de sa cité furent moult joyeulz. Mais il fut dit à l'empereur qu'il enveroit ambaxadeurs devers le Grant Turcq, pour avoir paix à lui, s'elle se pouvoit trouver. A quoy il s'accorda vullentiers, doubtant ladite armee des gallees par[tir]. Et se fist ce traité au desceu desdis cardinal et seigneur de Wavrin; dont ilz furent moult mal contentz de ce qu'on les avoit ainsi abusez. Car il leur sembloit que XX ou XXX gallees garderoient bien le destroit de Rommenie, qu'on dist le bras Saint George, qui porte en longueur plus de deux cens lieues franchoises: mais il seroit impossible de le tenir, s'il n'estoit ainsi qu'il y eust armee par terre puissante, pour garder l'un des rivages.

Lors le cardinal, le seigneur de Wavrin et le capitaine des Venitiens, voians la chose en tele disposition, et qu'il estoit ja bien avant en la saison, comme la Nostre Dame des Advens¹⁾, que les gallees ne peuvent plus naviguier jusque au printemps, ilz conclurent, tout considéré, que cest yver ilz séjourneroient

¹⁾ 8 décembre.

ei să-și petreacă iarna la Pera și în Constantinopol. În care timp le-au venit vesti să Regele Ungariei s'a reîntors în țara sa și că aduna Unguri și Poloni în mare număr, spre a se putea reîntoarce în vara următoare în Grecia. Acestea erau însă toate născociri false și rău-intenționate. Alții spuneau că unii dintre Greci îl salvase [pe Rege] și-l duseser într-o cetate puternică, unde îl țineau ascuns. Unii mari seniori din Ungaria acordau acestui svon mai multă crezare decât oricăror altele cerând cu insistență seniorului de Wavrin și în nenumărate rânduri, ca în primăvară să binevoiască a pătrunde în Marea Neagră și de a colinda pe la toate cetățile ce aparțineau Creștinilor, spre a-și da seama dacă numitul Rege al Ungariei n'ar putea fi găsit cumva.

În ceea ce-l privește, seniorul de Wavrin era însuflețit și el de marea dorință și voință de a face acest lucru. Astfel că aflându-se într-o zi împreună cu Cardinalul și cu căpitanul forțelor venețiene, a adus vorba asupra acestei chestiuni, cerându-le și lor părerea asupra a ceea ce ar fi mai potrivit de făcut. Întâmplarea făcu însă ca Venețienii să se fi înțeles în prealabil cu Cardinalul în sensul că ei să se reîntorcă spre l'Arche-pelage, unde senioria Veneției avea mai multe cetăți, ocupate în momentul acela de Turci. Seniorul de Wavrin aflând acest lucru, s'a reîntors acasă și trimețând după Ungurii cari fusese răscumpărați [din robie] îi întrebă dacă n'ar putea cumva ca, împreună cu toate galerele sale să poată pătrunde pe Dunăre până în Ungaria. Însă aceștia n'au știut ce să-i răspundă. El a chemat atunci în fața lui pe doi marinari din Grecia care au mai călătorit pe Dunăre și alte dăți. Aceștia, interogați în prezența Ungurilor, asupra naturii fluviului în chestiune și

à Perre et en Constantinoble. Pendant lequel tempz, nouvelles vindrent devers eulz que le roy de Hongrye estoit retourné en son pays, et qu'il rassambloit Hongres et Poullans en grant nombre, pour l'esté prochain retourner en Grece. Quy estoient toutes bourdes faulses et mauvaises. Aultres disoient que aulcuns Grecs l'avoient saulvé et emmené en ung fort chastel, où ilz le tenoient celeement. Laquele voix aulcuns grans seigneurs de Hongrye creoient mieulz que nulle autre, et requierent plusieurs fois, moutt instamment, au seigneur de Wavrin, que au printempz il voulsist entrer en la Mer Majour et soy transporter par toutes les forteresses appartenans auz crestiens, scavoir se ledit roy de Hongrye ne pourroit jamais estre trouvé.

Et ainsi le seigneur de Wavrin, aiant grant voullenté de ce faire, se trouva ung jour devers le cardinal et le cappitaine de Venise, ausquelz il fist une ouverture pour prendre conclusion avec eulz, à scavoir qu'il estoit de faire. Si trouva que les Venitiens avoient desja conclu avec le cardinal qu'ilz s'en retourneroient en l'Arche-Pelage, où il avoit plusieurs chasteaulz de la Seignourie auz Venitiens, que le Turcq tenoit. Lesquelles nouvelles sachant le seigneur de Wavrin, il s'en retourna a son logis, et envoya querir les Hongres qui avoient esté rachetez, et leur demanda s'il pourroit aller atout ses gallees par la riviere de Dunoue en Hongrye; de quoy ilz ne luy sceurent que dire. Et, pour tant, manda venir devant lui deux marinniers quy estoient de Grece, et avoient autrefois esté en la Dunoue; lesquelz il interroqua, present les Hongres, de la nature d'ycelle riviere, et se par ladite Dunoue on porroit aller en Hongrye. Lesquelz dirent que non, mais on yroit

dacă pe Dunăre se putea ajunge în Ungaria, au răspuns că nu; dar că se putea merge foarte bine [cu galerele sau cu imbarcații grele asemănătoare] până la cetatea Licocosme [Chilia] sau până la Brilago [Brăila] iar de acolo s'ar putea trimite în chip sigur pe uscat în Ungaria.

Seniorul de Wavrin a ajuns în cele din urmă la hotărîrea, de acord cu Ungurii, cu cavalerii și cu gentilomii săi, ca să intre [cu flota] în Marea Neagră și să cerceteze toate cetățile de margine, mergând chiar până la cetatea Licocosme ce aparținea Domnului Valahiei, spre a vedea dacă nu se pot dobândi vești sigure despre numitul rege al Ungariei. Cu acest prilej, cavalerii și gentilomii creștini care căzuse în prinsoare în bătălia dela Varna [și care fusese răscumparați dela Turci] urmau să fie duși și ei în spre patrie, pe socoteala lui. Iar dacă Regele nu va putea fi găsit, nici vreo veste sigură despre dânsul nu s'ar afla, în sensul că ar fi mort sau în viață, atunci să-l trimeată [la Buda] pe messirele Pietre Vast și pe secretarul său, maestrul Robert Lobain, împreună cu anumite scrisori adresate Regelui și care urmau să-i fie înmânate în cazul când el ar fi fost găsit viu, cât și nobililor din Ungaria. Aceștia din urmă erau invitați să se înarmeze cât vor putea de mulți și să vină în Grecia ¹⁾ chiar în decursul aceluși anotimp să se unească cu dânsii [adică cu Creștinii apuseni] care dispuneau de șaptesau opt galere și care vor încerca să urce cât vor putea mai sus pe cursul Dunării spre a opera joncțiunea.

Odată această hotărîre luată, seniorul de Wavrin se înfățișe Cardinalului și-i expuse în amănunt ce are de gând să facă. În ceea ce-l privește, Cardinalul avu numai cuvinte de laudă pentru aceste intenții, declarând și el că dacă Ungurii

¹⁾ Adică, mai precis, în Bulgaria.

bien jusques à Licocosme ¹⁾ on à Brilago ²⁾ et de la on porroit sceurement envoyer, par terre, en Hongrye.

Si prinst illec conclusion ledit seigneur de Wavrin, avec les Hongres et avec ses chevalliers et gentilz hommes, qu'il enterroit en la Mer Majour et yroit cerchier tous les casteaulz de la frontiere, à scavoir s'il trouveroit nulles certaines nouvelles dudit roy de Hongrye, et mesmes jusques au chastel de Licocosme, quy appartenoit au seigneur de la Vallaquie; et si ramenroit les chevalliers et gentilz hommes crestiens quy prins avoient esté à la bataille, jusques là, à ses dens. Et, se le roy n'estoit point trouvé, et autres nouvelles venissent de luy, de mort ou de vye, il enveroient messire Pietre Vastz et son secretaire, maistre Robert Lobain, avec eulz, en rescripvant lettres audit roy, s'il estoit vif, et auz seigneurs de Hongrye, qu'ilz se voullsissent armer à puissance et repasser la Dunoue, venant en Grece ceste saison, et qu'il se joinderoit avec eulz, atout VII ou VIII gallees, aussi avant qu'elles pourroient aller sur ladite riviere.

Aprez ladite conclusion ainsi prinse, ledit seigneur de Wavrin alla devers le

¹⁾ Lykostomon, Licostomo, la Chilia insulaire des Bouches du Danube. (N. I.)

²⁾ Brăila. Le voyageur bavaois Schiltberger y signalait dès 1400 la présence de galères du Levant. (N. I.)

se vor aduna în mare număr și va fi încunoștințat la vreme despre acest lucru, va veni și el.

cardinal, auquel il declara ce qu'il avoit conclu de faire. Ce que le cardinal luy loa grandement, disant que, se Hongres se rassamblaient à puissance, que on luy nunchast, et il yroit.

Cum și-a adunat seniorul de Wavrin consiliul, spre a delibera asupra itinerariului de urmat pe Marea Neagră, ca să poată pătrunde apoi pe Dunăre.

Comment le seigneur de Wawrin assambla son conseil pour avoir deliberation comment il entreroit en la Mer Majour, pour entrer en la Dunoue.

După această întrevedere seniorul de Wavrin se întoarce foarte vesel acasă: îl bucura mai ales faptul că plănuita lui întreprindere fusese aprobată și lăudată de Cardinal. A doua zi convocă la dânsul pe cavalerii și pe gentilomii de sub conducerea sa, ca și pe patronii de galere și pe maeștrii marinari, cărora odată strânși împreună le-a declarat că s'a hotărît să intre în Marea Neagră, spre a duce cu dânsul pe cavalerii și gentilomii Unguri care fusese luați prinși în bătălia precedentă [cea dela Varna] și că după povața acestora va merge să viziteze toate cetățile creștine de pe țărmul Mării Negre, dinspre partea Greciei, spre a cerceta și a vedea dacă n'ar putea fi găsit Regele Ungariei. Că osebit de acestea, avea intenția să pătrundă și pe fluviul Dunărea și de a merge până la cetatea Lycosome [Chilia] ce se află în Valahia, spre a putea primi acolo anumite vești despre cele ce se petrec în Ungaria; tot acolo urmau să debarce și cavalerii Unguri împreună cu scutierii lor, cât și messirele Pietre Vast, spre a merge în ambasadă la mării seniori din Ungaria, spre a-i chema să se ridice cu armele și a se reînturna în Grecia, arătându-le că în cazul când vor face acest lucru, atât

Adont s'en retourna le seigneur de Wavrin moult joyeux en son logis de ce que le cardinal luy avoit loé son emprise. Si manda lendemain venir vers luy les chevalliers et gentilz hommes de sa compagnie, patrons et maisters maronniers, ausquelz tous ensamble il dist qu'il avoit voullenté d'entrer en la Mer Majour et mener avec luy les chevalliers et gentilz hommes hongrois quy avoient esté prins à la precedente bataille, et à l'instance d'yceulz, aller par tous les chasteaulx crestiens quy seoient sur ladite Mer Majour, du costé de la Grece, pour enquerir et scavoir se on ne porroit en nulle facion trouver le roy de Hongrye. Et, oultre, estoit son intencion d'entrer en la riviere de Dunoue et aller jusques au chastel de Lycosome, quy sciet en la Vallaquye, adfin d'avoir certaines nouvelles de ce quy se fait en Hongrye, et là mettre à terre seure lesdis chevalliers et escuyers hongrois, et d'illec envoyer messire Pietre Vaast en ambaxade devers les grans seigneurs de Hongrye, adfin de les inciter à eulz preparer auz armes puissamment, pour retourner en Grece et eulz signifier que, en cas que ce ferroient, le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin se joinderoient avec eulz.

cardinalul de Veneția, cât și seniorul de Wavrin se vor uni cu dânșii.

După ce au ascultat cu toții expunerea căpitanului și s'au încredințat că intențiunile lui au fost aprobate și lăudate de către Cardinal, cu toții s'au declarat de acord, cu multă bunăvoință, spre a merge cu dânsul. S'a ordonat așa dar patronilor ¹⁾, însoțitorilor și marinarilor de a pune la punct galerele, iar lui Jean Bayart, trezorier al armatei de-a cumpăra de ale hranei și de a se aproviziona cu toate cele necesare pe bord, pe timpul călătoriei.

Toate acestea se petreceau pe vremea păresimilor. Iar patronii și marinarii au spus că nu era posibil ca să termine cu pregătitul galerelor înainte de Paști. Seniorul de Wavrin fu sfătuit astfel ca să aștepte să treacă sărbătorile Paștilor căci altmintreli nu se putea porni la faptă cu temeiu. Lucru cu care el se declară de acord. Apoi cu vreo opt zile înainte de sfintele sărbători ale Paștelui, seniorul de Wavrin își adună din nou cavalerii și scutierii, patronii și marinarii. Iar de astă dată le spuse că, atâta vreme cât galerele creștine vor merge împreună, Turcii nu vor cuteza nici să le înfrunte, nici să le combată. De aceea s'a hotărât ca el împreună cu messirele Pietre Vast să nu ia decât două galere spre a intra în Marea Neagră, părându-i-se că atunci când Turcii vor ști că nu sunt decât două galere creștine pe lângă coastele grecești, ei se vor îndemna mai lesne să vină să le combată, decât atunci când ar ști că au în fața lor un număr mai mare. Pe de altă parte, messirele Geffroy de Thoisi, împreună cu messi-

Quant tous eurent oye l'opinion du capitaine et furent adcertenez que le cardinal luy avoit loé de ce faire, tous s'accorderent de bonne voullenté à aller avec luy. Sy fut illec ordonné auz patrons, committres ¹⁾ et maronniers de mettre en point les gallees, ét à Jean Bayart, tresorier de l'armee, d'acheter vitailles et toutes choses necessaires esdites gallees, au furnir le voyage.

Alors estoit tempz de Quaresme. Si dirent les patrons et maronniers qu'il n'estoit point possible, devant Pasques les gallees estre prestes. Si fut loé et conseillié audit seigneur de Wavrin d'attendre les festes de Pasques passees, car, autrement, pour bien faire, licitement n'y povoit proceder; à quoy il s'accorda voullentiers. Et, VIII jours devant la sollempnité de Pasques, ledit seigneur de Wavrin assambla derechief ses chevaliers et escuyers, patrons et maronniers. Si leur dist que, pour tant que tel nombre de gallees crestiennes allassent ensamble, jamais les Turcqz ne les venroient envahir ou combattre. Pourquoy il estoit deliberé que lui et messire Pietre Vast ne prenderoient rien que deux gallees pour entrer en la Mer Majour, pour ce qu'il luy sambloit que, quant les Turcqz scauroient qu'il n'ayroit que deux gallees costoitant la Grece, ilz les venroient plus legierement combatre que à plus grant nombre, et messire Geffroy de Thoisi, avec luy messire Regnault de Confide, atout trois, gallees aussy, entrerroient en la Mer Majour et yroient costoyer la bende de Turquie, devers Trabesonde. Si s'en yroient ainsi cherchant l'un d'un costé, l'autre d'autre

¹⁾ După cum ne amintim, cele mai multe unități ale flotei creștine erau angajate pe termen de la Venețieni. Aceste galere erau îngrijite așa dar chiar de către patronii lor.

¹⁾ Les *supracomiti* des Venitiens. (N. I.)

rele Regnault de Comfide, vor pleca în fruntea a trei alte galere, intrând și ei în Marea Neagră și mergând să încrucișeze pe lângă țărmul turcesc, în spre Trebizonda. Ei vor merge astfel, căutând unii într'o parte, alții într'alta și colindând întreaga Mare Neagră, până ce vor ajunge la Marea Thanei [Marea de Azof]. Cu chipul acesta li se părea că dacă Turcii au fost însufleșiți vreodată de voința de a primi lupta cu ei pe mare, o vor arăta acum pe vreuna din coaste, fie pe cea grecească, fie pe cea turcească. Turcii erau prea puternici pe uscat, iar galerele Creștinilor — cât erau împreună — erau prea puternice pe Mare; din această pricină era imposibil ca în aceste condiții Turcii să se poată măsura cu Creștinii. De aceea foloasele pe care cei din galere le puteau recolta de pe uscat, nu le puteau dobândi decât debarcând pe neprevăzute, fără știrea Turcilor și înhățând tot ce le cădea la îndemână, apoi întorcându-se grabnic pe bord.

Hotărârile acestea au fost agreabile tuturor componenților flotei. Iar odată lucrurile puse la punct, seniorul de Wavrin a petrecut sfintele Paști în orașul Pera, din fața Constantinopolului. Apoi numai decât ce-au trecut sărbătorile Paștelui, atât seniorul de Wavrin, cât și messirele Pietre Vast s'au urcat fiecare pe câte o galeră, împreună cu cei din Ungaria care fusese prizonieri și ieșiră în Marea Neagră. Și-au rătăcit atâta pe această mare, până ce au ajuns la cetatea Mesembria, unde au trimis pe unii dintre ai lor, ca să reîmprospăteze proviziile. Și acolo, un senior Grec, căpitanul numitei cetăți, pus acolo de Impăratul, când a aflat că galerele erau comandate de Wavrin, veni în fața lui. În primul rând îi aduse de ale hranei, ceea ce putuse găsi mai bun la îndemână; apoi îi spuse că de vreo două luni se găsea în cetatea sa un ungar scăpat din mâinile Turcilor, pe care el

toute ladite Mer Majour, jusques à la mer de la Thane ¹⁾. Et leur sambloit, par ce moyen, que, se les Turcqz avoient jamais voullenté de les combatre par mer, à ceste fois ilz le moustreeroient sur l'une des deux costieres, c'est à scavoir de Grece ou de Turquye. Les Turcqz leur estoient trop puissans par terre, et à eulz estoient les gallees trop puissantes, toutes ensamble, par mer; et ainsi estoit impossible que, licitement, les Turcqz et les chrestiens peussent combatre les ungz aux autres: car ce que les gallees pouvoient prouffiter sur terre, c'estoit de descendre au desceu des Turcqz et prendre hastivement ce qu'ilz pouvoient happer, et puis de retourner esdites gallees.

Ces conclusions furent agreables à tous ceulz de l'armee. Si tindrent, le seigneur de Wavrin et tous ceulz de sa compaignie, la sollempnité de Pasques en la ville de Perre, devant Constantinoble. Puis, incontinent les festes passees, ledit seigneur de Wavrin et sire Pietre Vast monterent chascun sur une gallee, avec eulz ceulz de Hongrye qui avoient esté prisonniers, et monterent ou entrerent en la Mer Majour. Si errent tant, qu'ilz vindrent au chastel de Messemble, ouquel ilz envoyent pour avoir vitailles et rafreschissemens. Et, là, un seigneur grecq, capitaine dudit chastel de par l'empereur, quant il sceut que c'estoit le seigneur de Wavrin, il vint devers luy. Si luy fist apoter vitailles, ce qu'il en pouvoit finer, et lui dist que,

¹⁾ Tana, la colonie vénitienne à l'embouchure du Don. (N. I.)

l-a primit și l-a adăpostit. Acuma îl ruga [pe Wavrin] ca să binevoiască a-l primi pe una din galerele sale, deoarece el nu mai putea să-l țină în cetate, de teamă ca Turcii să nu vină să-l asedieze [drept pedeapsă].

Când aceste vești au ajuns la urechile celorlalți Unguri de pe galere, ei s'au rugat să li se îngăduie să-l aducă pe bord pe ungurul cu pricina, deoarece își închipuiau că ar putea fi Regele lor. Când au cercetat însă mai de aproape, au văzut că nu era ce credeau, ci numai un gentilom oarecare din țara lor, pe care l-au și luat cu dânsii. A doua zi Creștinii noștrii au plecat de acolo. Și având noroc de un vânt bun, au ajuns la un port denumit Panguala [Mangalia] carele era foarte ciudat. Deoarece se susține că el ar fi fost întemeiat de Phantasilea, regina Amazoanelor, după ce Hercule și Theseu au trecut prin regatul lor și s'a bătut cu Ypolite și Menalipe. Portul acela e ocrotit de un zid considerabil care înaintea în apele Mării, lățimea lui e între treizeci și patruzeci de picioare, îngrădind portul și intrarea într'ânsul. În vremile de demult, nimeni nu putea intra în Regatul Amazoanelor dinspre partea Mării, decât trecând printre țărm și zidul acela, ce dura cale de vreo douăzeci de leghe franceze. Astăzi Regatului Amazoanelor i se spune Regatul Sciției. În prezent [adică pe la 1445] zidul cu pricina e stricat și năruit în multe locuri, din care pricină multe corăbii, când au nenorocul să fie împinse acolo de furtună și de vreme rea, se izbesc și se sfărâmă. Dar chiar și așa din rămășițele care subsistă, cineva poate să-și facă o idee asupra configurației de odinioară a locului, când atât zidul cât și portul se găseau în picioare. Pe de altă parte se spune, că de cealaltă parte a regatului la hotarul lui dinspre uscat, el e apărât

depuis deux mois, estoit venu en son chastel ung Hongre eschapé des mains des Turcqz, lequel il avoit recoeilli et cellé; si luy pryoit qu'il le vouldist recoeillier et recepvoir en ses gallees, car il ne l'osoit plus tenir, de paour que les Turcqz ne le venissent asseger.

Quant les autres Hongres, qui estoient esdites gallees, oyrent ces nouvelles, ilz pryerent d'aller querir ledit Hongre, car ilz avoient en leur ymagination que ce porroit estre leur roy. Mais ilz trouverent que non; ains estoit ung gentil homme du pays, lequel ilz amenerent avec eulz es dites gallees. Lendemain, se partirent de là nos crestiens: si eurent bon vent, et arriverent à ung port appelé Panguala ¹⁾, lequel estoit bien estrange, et maintient-on que Panthasilee, royne d'Amazones, le fist faire aprez que Hercules et Theseus eurent entez oudit royaume celeement et combatu Ypolite et Menalipe. Lequel port est d'une grant muraille, quy est en la mer, quy est bien de XXX ou XL piedz de large, et est la mer et le port entre la muraille et la terre; et, ou tempz passé, nulz ne povoit entrer ou royaume de Amazones par mer, qui maintenant est dit autrement, le royaume de Sycie ²⁾, qu'il n'entrast entre la muraille et la terre, quy duroit bien XX lieues francoises. Mais, de present, ladite muraille est degastee et abatee en moult de lieux, sicque, maintes fois, plusieurs bateaulz, par fortune de tempeste, se vont là rompre. Mais on voit bien ancores la scituation comment la muraille et le port estoient; et dist-on que à l'autre costé du royaume, à terre ferme, il est avironné de si haultes montaignes que bonnement nulz n'y povoit entrer, sinon à grant dangier.

¹⁾ Pangala, la Mangalia actuelle.

²⁾ Scythie.

de munți atât de înalți, încât de regulă nimeni nu putea pătrunde pe acolo decât expunându-se unor mari primejdii.

Seniorii noștri creștini au pornit a doua zi și de aici. Și-au colindat iară pe Mare până ce-au ajuns la gurile Dunării, care e un fluviu minunat de mare și se varsă în Marea Neagră. Ei au intrat așa dar pe gura fluviului și s'au ostenit atâta până ce au ajuns la cetatea Lycocosmei, unde i-au găsit pe Valahi, cărora li s'au cerut vești despre regele Ungariei și despre bătălie. Adevărul era însă că ei nu știau nimic nici despre unul, nici despre cealaltă, de aceia și vorbea fiecare în fel de fel de chipuri. Astfel, cei mai mulți susțineau că Regele s'ar afla în Ungaria. Acolo seniorul de Wavrin fu sfătuit să-l debarce atât pe messirele Pietre Vast cât și pe Ungurii răscumpărați din robie. Iar aceștia l-au sfătuit la rândul-le ca să-i scrie o scrisoare lui Ion de Huniade Voevodul Ungariei, prin care să-l invite să-și întocmească o nouă oștire spre a se reîntoarce în Grecia, făgăduindu-i și el la rândul-i că va intra pe Dunăre cu șase sau șapte galere, pe cursul apei în sus cât îi va fi cu putință, spre a se uni cu dânsul. Seniorul de Wavrin i-a încredințat în acest scop messirelui Pietre Vast pe secretarul său și pe un gentilom anume Jaques Faucourt. Și făcând socoteala Ungurii și Valahii cam câtă vreme i-ar trebui messirelui Pietre Vast spre a face această călătorie, au găsit că ar putea trece mai mult de o lună înainte ca el să se reîntoarcă. Din această pricină și seniorul de Wavrin s'a hotărât ca să se înapoieze în Marea Neagră spre a colinda pe lângă coasta acesteia, cam dela începutul de unde a intrat și până la Caffa, din Marea de Thane [Azov]; iar după ce se va fi scurs o lună, să se reîntoarcă în același loc, la un oraș denumit Brilago [Brăila] spre a-l aștepta acolo pe messirele Pietre Vast, negreșit.

Lendemain se partyrent nosdis seigneurs crestiens de là. Lesquelz errerent tant par mer qu'ilz vindrent à la bouche de la Dunoue, quy est merueilleusement grant riviere entrant en la Mer Majour. Oû ilz entrerent, et tant firent qu'ilz arriverent ou chastel de Lycocosme, oû ilz trouverent les Vallaques. Ausquelz on demanda des nouvelles du roy de Hongrye et de la bataille. Dont à la verité ilz ne sçavoient riens, ains en parloient en diverses manieres, dont la pluspart maintenoient que ledit roy estoit en Hongrye. Là eut le seigneur de Wavrin conseil qu'il metteroit à terre messire Pietre Vast et ceulz de sa gallee, avec eulz les Hongres esclaves. Lesquelz lui conseilèrent d'escrire unes lettres à Johannes Hoignacq, vaivode de Hongrye, en le invitant de faire nouvel exercite de gens d'armes pour retourner en la Grece, promettant que, atout VI ou VII gallees, il enterroit en la Dunoue, aussi avant qu'il seroit possible, pour se joindre avec eulz. Et bailla ledit seigneur de Wavrin à messire Pierre Vast son secretaire et ung gentil homme nommé Jaques Faucourt. Si fust lors advisé par les Hongres et Vallaques quel tempz ledit messire Pietre Vast pourrait mettre à faire ce voyage, et trouverent qu'il seroit bien ung mois avant qu'il peust retourner. Pourquoy il fut conclu que le seigneur de Wavrin rentrerroit en la Mer Majour et circuyroit toute la costiere d'ycelle, depuis oû il estoit entrez jusques en Caffa de la mer de la Thane, et, dedens ung mois, il retourneroit illec, en une ville appelee Brelago, pour attendre la revenue de messire Pietre Vast, sans nulle faulte.

Cum s'a dus messirele Pietre Vast în Ungaria cu Ungurii și cum s'a reîntors seniorul de Wavrin, împreună cu cele două galere ale sale, în Marea Neagră.

Comment messire Pietre Vast et les Hongres allerent en Hongrye et le seigneur de Wavrin s'en retourna, atout ses deux gallees, en la Mer Majour.

După ce seniorul de Wavrin a redactat scrisorile cuvenite messirelui Pietre Vast și după ce l-a însărcinat să meargă în Ungaria, și-au luat rămas bun unul dela altul. Iar seniorul de Wavrin s'a reîntors împreună cu cele două galere ale sale în Marea Neagră, pornit pe aventuri, căutând adică să se întâlnească cu Turcii și să se bată cu dânșii. El ajunsese astfel într'o zi la un port denumit Moncastre [Cetatea Albă] unde se află oraș și cetate aparținând Genovezilor; tot acolo au găsit și multe corăbii aparținând locuitorilor din Trebizonda și Herminilor. Aceștia fură întrebați dacă Turcii aveau vreo armată pe Mare. Și ei au răspuns că nu, deoarece [Marele] Turc a interzis Turcilor săi de a călători pe Mare, în urma raportelor primite că galerele Creștinilor dominau încă pe Marea Neagră. După aceea i-au mai spus între altele că au văzut trei galere de ale ducelui de Burgundia navigând spre Trebizonda. De aci seniorul de Wavrin a înțeles că nu se poate aștepta la vreo întâlnire cu Turcii, astfel că o porni întins spre Caffa, care e la limita nordică a Mării Negre, sperând să întâlnească acolo cele trei galere care după cum am arătat, fusese trimise pe lângă coasta turcească, dar cu obiectiv îndepărtat Caffa. Pe drum el întâlni trei corăbii turcești încărcate cu grâu

Aprez que ledit seigneur de Wavrin eut baillié ses lettres à messire Pietre Vast et chargé d'aller en Hongrye, ilz prindrent congîe l'un de l'autre. Si s'en retourna ledit seigneur de Wavrin, atout ses deux gallees, en la Mer Majour, sur ses adventures, pour trouver les Turqz et combatre à eulz. Sy arriva ung jour à ung port appelé Moncastre ¹⁾, où il y a ville et chasteau appartenans aux Jennevoix; là où il trouva beaucoup de navires estans à ceulz de Trapesonde et auz Hermins. Si enquist fort se les Turcqz avoient quelque armee sur la mer. Lesquelz dirent que non, et que le Turcq avoit deffendu que nulz Turcqz n'allaisent par mer, pour ce que, d'efficace, luy avoit esté reporté les galles des crestiens estre encore waucrans sur la Mer Majour. Et si dirent nouvelles comment ilz avoient veu trois galles du duc de Bourguoigne vers Trapesonde. Par quoy ledit seigneur de Wavrin entendoit qu'il ne trouveroit quelque rencontre des Turcqz. Si prist le droit chemin pour aller à Caffa, qui est la fin de la Mer Majour, esperant de trouver lesdites trois gallees que, comme

¹⁾ Le Maurokastron des Byzantins, le Moncastro des Génois, qui le possédèrent jusque vers 1400—1410, la Cetatea-Albă des Roumains. (N. I.)

pe care le captură și le luă și pe ele după dânsul spre Caffa. Acolo găsi în adevăr două dintre galerele sale, împreună cu messirele Regnault de Confide și cu messirele Gieffroy de Thoisy, care s'au apucat numai decât să-i raporteze cum și-au îndeplinit ei misiunea primită. Aceștia i-au istorisit astfel cum au ajuns la Trebizonda și s'au înfățișat Impăratului de acolo și că împotriva sfaturilor acestui împărat, Thoisy a plecat să colinde coasta Georgiei, pe unde auzise că va trece o corabie mare încărcată cu mărfuri și pe care plănuise s'o captureze. Impăratul Trebizondei îi atrăsese acestuia atenția că locuitorii de prin partea locului sunt Creștini; neținând seamă însă de acest lucru, Thoisy n'a voit să se abată dela gândul lui, zicând că el avea instrucțiuni să se războiască cu toți schismaticii cari nu ascultau de Sfântul nostru Părinte. Inșă unii Greci din Trapezunt l-au semnalat acelora din cuprinsul țării; iar aceia văzând că vine galera, s'au înarmat și s'au pus în ambuscadă, lăsându-l pe messirele Gieffroy să scoabe pe uscat la portul Vaty, unde el părea însuflerit de o mare dorință de a jefui satul. Iar când el s'a apropiat de ascunzătoarea lor, Grecii au tăbărit pe dânsul. Cu prilejul acestei încăerări, câțiva din oamenii săi au fost uciși, iar pe dânsul l-au luat prizonier. Cei care au izbutit să se salveze s'au reîntors la galera, raportând că șeful lor a fost luat prizonier. Lucrul acesta patronii l-au văzut foarte bine, însă nu știaau dacă el e mort sau încă viu. Din această pricină au ridicat o pânză neagră la pupa galerei, în semn de doliu. Galera aceasta a ajuns la Caffa, la trei zile după sosirea seniorului de Wavrin, căruia i-au istorisit totul; lucru care l-a îndurerat mult. Și el a hotărât ca messirele Regnault de Comfide să se reîntoarcă în grabă la Trapezunt, împreună cu toate trei gale-

dit est, il avoit envoiees en la costiere de Turquie, allant audit Caffa. Et trouva en son oirre trois navires turquoises chargiés de bledz, lesqueles il prinst: si les mena à Caffa. Auquel lieu il trouva deux de ses gallees, messire Regnault de Confide et messire Gieffroy de Thoisy, lesquelz lui raconterent de leurs nouvelles, comment ilz avoient besongnié. Et luy dirent comment ilz avoient esté en Trapesonde devers l'empereur et que ledit de Thoisy, atout une gallee, s'estoit esvanuy, au deslos dudit empereur de Trapesonde, sur la costiere de la Georgie, pour ce qu'il avoit entendu que à là devoit passer ung gros vaisseau chargié de grosses marchandises, le cuidant conquerre. Jà luy deist ledit empereur de Trapesonde qu'ilz estoient crestiens; non-obstant laquelle chose ne s'en voullut deporter, allegant qu'il avoit commandement de guerrier tous scismaticques non obeissans à Nostre Saint Pere. Mais aucuns Grecz de Trapesonde le nuncherent à ceulz du pays; pourquoy ilz, parchevens venir la gallee, se misrent en armes et en embusche, laissant descendre ledit messire Jeffroy à terre, au port de Vaty ¹⁾, quy avoit grant voullenté de pillier le vilage. Et, quant il aprocha les embuschez, ilz saillirent sur lui. Si tuerent beaucop de ses gens, et le prindrent prissonnier, et ceulz qui se peurent saulver rentrent en la gallee, rapportant que leur maistre estoit prissonnier. Ce que les patrons avoient bien vu, mais ne scavoient s'il estoit mort ou vif: pourquoy ilz misrent une tente noire sur la poupe de gallee, en signe de duel. Sy arriva ycelle gallee en Caffa, trois jours aprez le seigneur de Wavrin, auquel, ilz compterent tout; ce dont il fut moult doullent. Si eut avis que hastivement ledit messire Regnault Comfide retourneroit en Trapesonde, atout

¹⁾ Lo Vati des Italiens.

rele, spre a-l ruga pe împăratul din partea locului, în numele său și invocând și numele lui Dumnezeu și al harului său, să binevoiască a trimite în țara Georgiei spre a afla dacă messirele Gieffroy de Thoisy era mort sau viu; iar dacă se mai găsea încă în viață, ca pentru dragostea față de principele căruia-i aparținea, să facă în astfel de chip ca el să fie eliberat și predat în mâinile sale.

Odată hotărîrea luată în grabă, messirele Regnault plecă din Caffa cu toate cele trei galere și merse de se înfățișe împăratului de Trebizonda, căruia îi comunică mesagiul verbal cu care era însărcinat, înmânându-i totodată și scrisorile din partea seniorului de Wavrin. Iar împăratul la rându-i expedie în toată graba un mesager în țara Georgiei, unde messirele Gieffroy îi fu predat, iar el îl aduse viu și nevătămat la galera sa.

Văzând că s'a limpezit cu bine această chestiune, seniorul de Wavrin care vroia să-și țină făgăduiala făcută messirelui Pietre Vast și nobililor din Ungaria, plecă din Caffa și merse atâta pe Marea Neagră până ce intră pe gura fluviului Dunărea și ajunse în portul Brilago. Trei zile mai târziu, sosi aci și messirele Pietre Vast, însoțit de un cavaler din Ungaria. Aceștia au început prin a istorisi seniorului de Wavrin cât de uluiți au rămas când, sosind la Buda, au văzut că acolo nu era nimeni care să le dea veste din partea Regelui Ungariei. Ei au fost înștiințați numai decăt că atât contele Palatin, Voevodul Ungariei [Ion Corvinul] și toți domnii țării erau adunați acolo la Buda, unde țineau un mare parlament. Messirele Pietre Vast le aduse atunci acestora la cunoștință că venise acolo din partea căpitanului general al ducelui Philippe de Burgundia; și numai decăt seniorii în chestiune, în semn de atenție deosebită au trimis de l-au adus în fața lor. Iară el, după ce li s'a înfățișat și i-a

lesdites trois gallees, prier à l'empereur du lieu, en son nom, que, pour Dieu et de sa grace, il voulsist envoyer au pays de la Georgie pour scaivoir se messire Gieffroy de Thoisi estoit mort ou vif; et, s'il estoit en vye, que, pour l'amour du prince à quy il estoit, voulsist tant faire qu'il feust mis à delivrance et rendu en ses mains.

Prestement, la conclusion prinse, ledit messire Regnault party, atout les trois gallees, de Caffa et alla devers l'empereur de Trapesonde, auquel il fist son message et bailla les lettres du seigneur de Wavrin. Lequel empereur fist incontinent grant dilligence d'envoyer au pays de la Georgie, par tel fachon que ledit messire Gieffroy luy fut rendu, et il le remist saulvement en sa gallee.

Ce fait, le seigneur de Wavrin, qui vouloit tenir la promesse par luy faite à messire Pietre Vast et auz seigneurs de Hongrye, se party de Caffa et alla tant par la Mer Majour qu'il rentra en la riviere de la Dunoue et arriva au port de Brillago, auquel vint, trois jours aprez, ledit messire Pietre Vast, [et] avec luy ung chevallier de Hongrye. Lesquelz raconterent au seigneur de Wavrin comment, quant ilz vindrent à Bude, et que, là, ne scavoient nulles nouvelles du roy de Hongrye, ilz se trouverent bien esbahis. Mais ilz furent advertis que le Conte Pallatin, le vaivode de Hongrye et tous les seigneurs du pays estoient assamblez audit lieu de Bude, où ilz tenoient un grant parlement. Si leur fist signifier messire Pietre Vast qu'il estoit là venus de par le capitaine general du duc Philippe de Bourguoigne; et prestement les seigneurs, en grant reverence, l'envoierent querir. Lequel, quant il fut venu devant eulz et les eut sauez, leur dist: « Messeigneurs, cuidant que le roy feust

salutat le-a spus: « Domnilor, socotind că Regele se află aci, în regatul său, i-am adus niște scrisori din partea locotenentului general al ducelui de Burgundia în aceste părți, scrisori pe cari vi le prezint ».

După ce seniorii au primit scrisorile, ei l-au rugat pe cavaler să se retragă într'o cameră. Iar după ce au cetit conținutul, l-au rechemat și l-au întrebat cum s'au petrecut lucrurile cu trecerea Turcului [peste Strâmțori]. Cavalerul le istorisi întreg adevărul, adăogând apoi că deoarece Impăratul a nemulțumit întreaga armată a Mării, căpitanul general [al ducelui de Burgundia] plecase din Constantinopol și-a venit în Marea Neagră spre a afla adevărul în privința Regelui Ungariei. Acum acest căpitan li se înfățișa lor, împreună cu șase sau șapte galere, spre a-i sprijini în cazul când ar vroi să întocmească o nouă armată și să se unească cu dâșii pe Dunăre, cât mai sus s'ar putea ridica el pe cursul fluviului. Iar la urmă le-a istorisit din cele auzite din svon public de el, și câte ceva asupra marilor pierderi îndurate de Turc în bătălia precedentă.

Incheindu-se discuția, seniorii unguiri au fixat o zi spre a răspunde scrisorilor primite. După aceea, messirele Pietre Vast a asistat în mai multe rânduri la sfaturile lor. Și în decursul unei astfel de consfătuirii l-au întrebat: în cazul când ei ar întocmi o altă oștire terestră, ce siguranță ar avea din partea numitului căpitan c'ar putea să vină să se înfățișeze cu ei pe Dunăre cu galerele sale? La care messirele Pietre a răspuns: « Il am pe secretarul său aci cu mine, și el are asupra-i semnătura în alb a șefului său; pe aceste hărți noi vom putea fixa toate legămintele pe care doriți să le facă dâșul cu condiția, bine înțeles, ca ele să fie licite și rezonabile. Osebit de acestea, domniile voastre ne veți da asigurări asupra numărului de

ycy en son royaume, je luy apportoie lettres de par le lieutenant general du duc de Bourgoigne en ceste partye, lesqueles, en son absence, je vous presente ».

Quant les seigneurs eurent recheu les lettres, ilz firent retraire le chevalier en une chambre. Et, lorsqu'ilz eurent leu le contenu en ycelles, ilz le rappellerent et luy allerent demander du passage du Turcq ¹⁾. Ausquelz il en compta la verité, et, pour ce que l'empereur de Constantinoble avoit abusé tout l'armee de mer ledit capitaine general s'estoit party de Constantinoble et entré en la Mer Majour, pour enquerir la verité du roy de Hongrye. Lequel cappitaine se presentoit à eulz, atout VI ou VII gallees, en cas qu'ilz voldroient faire nouvelle armee, et qu'il se joinderoit à eulz sur la Dunoe, aussi avant que les gallees pourroient aller. Et leur dist la renommee de la grant perte que le Turcqz avoit fait en la precedente bataille.

Lors les seigneurs hongrois prindrent journee de respondre sur la credence desdites letres. Et, depuis, fut ledit messire Pietre Vast à leurs consaulz, par plusieurs fois. Entre lesquelz ilz luy demanderent: se ilz faisoient exercite par terre, quele sceureté ilz auroient dudit cappitaine qu'il deust estre au devant d'eulz sur la Dunoe avec ses gallees. Ausquelz messire Pietre respondy: « J'ay ycy son secretaire avec moy, quy a des blans seelles sur luy, où nous metterons les promesses teles que vous volvez qu'il

¹⁾ En d'autres termes, ils ont demandé des éclaircissements sur les circonstances dans lesquelles les Turcs ont pu operer leur passage de l'Asie Mineure en Europe, l'année precedente.

ostași pe care-i veți aduna, cât și timpul și locul unde voiți să vă întâlniți unii cu alții ». Asupra tuturor acestor lucruri, domni în chestiune au fixat din nou o zi pentru răspuns, spre a se sfătui între timp și să vadă ce se putea face. Căvalerii unguri pe care mesirele Pietre Vast îi adusesse cu sine, au fost interogați și ei la rândul lor. Iar aceștia i-au întărit în credința că tot ceea ce afirmase mesirele Pietre Vast, era conform cu adevărul și cu realitatea. S'a ținut după aceea un consiliu privat și după deliberrări, a fost convocat din nou mesirele Pietre căruia [seniorii unguri] i-au spus că vor să aibă înscris pe o hârtie cu sigiliul lui Wavrin că pe la jumătatea lui August el se va ridica pe cursul fluviului în sus cu opt galere, până în dreptul orașului Nicopole care se găsește în Bulgaria. Adică în dreptul aceluiași oraș, împotriva căruia împăratul Sigismund al Germaniei și ducele Jehan al Burgundiei au încercat un asediu, înainte de dureaua bătălie cu Turcii. Pe de altă parte ei i-au spus mesirelui Pietre, că în ceea ce-i privește, făgăduesc și ei numitului căpitan al Burgundiei, tot sub semnătură, că în ziua și în locul fixat, în fața orașului indicat mai sus, se vor găsi și ei, împreună cu opt sau zece mii de combatanți. În același timp, mesirele Pietre Vast era rugat ca la reîntoarcere, să binevoiască să se înfățișeze și Domnului Valahiei și să-l invite și pe dânsul să-și întocmească o armată puternică, spre a fi și el la termenul fixat la locul de întâlnire. În sfârșit, i-au mai cerut ca să binevoiască a merge până la Constantinopol și să facă tot ce-i va sta în putință spre a aduce de acolo pe un senior turc numit Saoussy, fiul unui frate mai mare al Turcului numit Moratbay. ¹⁾

¹⁾ E vorba de pretendentul Daud Celebi, unchiul lui Amurat al II-lea, care a eșuat în planurile sale.

face, moyennant qu'elles soient licites et raisonnables, et vous aussi nous baillerez sceureté de quel nombre de gens d'armes vous mettez ensamble, et le tempz et le lieu où vous trouverez l'un l'autre ». Sur toutes lesqueles choses prindrent jour d'avis, adfin d'avoir deliberation de ce qu'ilz auroient à faire. Sy interroguerent les chevalliers hongrois que ledit messire Pietre Vast avoit ramenez. Lesquelz leur firent grant foy tout ce que ledit messire Pietre disoit est veritable. Si tindrent sur ce conseil privé, et puis, deliberation eue, remanderent ledit messire Pietre, auquel ilz dirent qu'ilz vouloient avoir le sellé dudit capitaine de Bourguoigne que, en dedens la my-aoust, il seroit, atout VIII gallees, montant contremont la riviere de Dunoue, et venroit à la ville de Nycopoly, laquele sied en Vulguarye. Et c'est la ville où l'empereur Sigismund d'Allemagne et le duc Jehan de Bourguoigne tenoient le siege, quant ilz eurent la dolloureuse journee contre les Turcqz. Disant audit messire Pietre qu'ilz bailleroient leur seellé audit capitaine, par quoy ilz lui promettoient d'estre, audit jour, devant ladite ville, atout VIII ou X-m combatans; priant audit messire Pietre Vast que, en retournant, il voulsist aller devers le seigneur de la Vallquey et le inviter à faire puissante armee, pour estre audit terme devant ladite ville. Et si lui requierent qu'il voulsist aller jusques en Constantinoble et faire tant qu'il peust eslever ung seigneur turcq qui avoit nom Saoussy ¹⁾ fils à l'ainé frere du Turcq nommé Morathbay.

¹⁾ Il s'agit du pretendant Daud Celebi, qui, comme on le sait bien, n'a pas pu ebranler la fidelité des Ottomans envers le Sultan Mourad.

Așa dar messirele Pietre Vast acordă semnăturile cerute de seniorii din Ungaria. Iar la reîntoarcere, vorbi și cu Domnul Valahiei [care pe atunci era Vlad Dracul], și care i-a făgăduit tot sprinjinul, cu condiția ca numitul căpitan din Burgundia să binevoiască a rămâne cu galerele sale la Brăila până ce oamenii săi își vor fi adunat grânele de pe câmp. După aceea va strânge cât mai mulți ostași va putea, astfel ca în ziua și la locul fixat, să poată fi și el alături de cei din Ungaria. Dar mai întâi de toate, el vroia să vorbească aceluși căpitan din Burgundia. Și pentru că acesta era prea departe de locul unde se găsea Domnul, el făgădui să-l trimită pe fiul său ¹⁾ la Brăila spre a intra în legătură cu acel căpitan. Lucru pe care l-a și făcut. Messirele Pietre i-a spus atunci Domnului Valahiei, că în ceea ce-l privește, el mergea la Constantinopole, la împăratul, spre a-l cere pe acel Saoussy, nobil din Turcia, precum și cinci sau șase galere. Dar că la reîntoarcere, dacă vroia să se găsească la cinci sau șase leghe de Brilago [Brăila] și să trimită și cai numitului căpitan, el se arăta în măsură să i-l aducă și să i-l prezinte.

Aducând messirele Pietre Vast aceste vești căpitanului său, i-a pricinuit o mare bucurie atât lui, cât și acelora de sub conducerea sa. Iar în ceea ce-l privește pe dânsul, Wavrin, adăogă că primește ca bune tot ce s'a făgăduit în numele său și că, cu ajutorul lui Dumnezeu se va sili să le îndeplinească întocmai. Iar

¹⁾ N. Iorga crede că acesta era Mircea fratele lui Țepeș, care trebuia să moară în condiții tragice nu peste multă vreme. D-l prof. I. Minea susține însă că acesta ar fi fost însuși Vlad, cunoscut mai apoi și sub teribilul supra-nume de Țepeș. Ultima presupunere ni se pare mai probabilă.

Ledit messire Pietre Vast, doncques, bailla les sellez dedis seigneurs de Hongrye, et, à son retour, parla au seigneur de la Vallaquye ¹⁾, lequel luy promist, moyennant que ledit capitaine de Bourguoigne vouldist demourer, avec ses gallees, à Brilago jusques ad ce seullement qu'ilz auroient recoeilli leurs bledz, il feroit le plus grant amas de gens qu'il porroit, et se trouveroit au jour nommé, par terre, avecques ceulz de Hongrye. Mais, premiers, il vouloit parler audit capitaine de Bourguoigne. Et, pour ce qu'il estoit loingz de luy, promist d'envoyer son filz ²⁾ à Brilago, devers ledit capitaine, comme il fist depuis. Et ledit messire Pietre dist lors au seigneur de la Vallaquye qu'il le convenoit aller en Constantinoble devers l'empereur querir Soussy, le seigneur de Turquye, et, avec ce, V ou VI gallees. Mais, s'il se vouloit trouver à quatre ou chyncq lieues prez de Brilago et envoyer chevaulz audit capitaine, il se faisoit fort de, à son retour, le mener vers luy.

Celes nouvelles raporta messire Pietre Vast à son cappitaine. Dont lui et tous ceulz de sa compagnie furent moult joyeux, disant que tout ce que promis avoit en son nom il l'aveuoit, at l'adcompliroit, au Dieu plaisir, sans quelque faulte. Sicques, pour toutes les promesses et traitiés dessusdis adcomplir, le seigneur de Wavrin escripvi prestement devers le cardinal de Venise tout ce que ledit messire Pietre avoit besongnié en Hon-

¹⁾ Vlad

²⁾ Le feu profeseur Jorga croit qu'il s'agit ici de Mircea. Au contraire, M. le professeur I. Minea croit reconnaître en lui le futur Vlad Tzepesch.

în vederea traducerii în faptă a tuturor legămintelor cuprinse în tratat, el scrise numai decât Cardinalului de Veneția, arătându-i tot ce izbutise să facă mesirele Pietre în Ungaria și în Valahia după cum s'a arătat mai sus — cerându-i în numele lui Dumnezeu, ca să-și țină și el făgăduiala făcută la despărțire, venind și el pe Dunăre, cu cât mai multe galere ar putea aduce cu dânsul. Ii mai scrise de asemeni și messirelui Gauvain Quieret, pe care-l lăsase bolnav la Pera, ca și altora, ca să vină și ei la dânsul, împreună cu galerele lor.

În acel port al Brăilei, se găsea o corabie mică ce adusese mărfuri dela Constantinopole, iar acum se reîntorcea înapoi. Messirele Pietre Vast se folosi de prilej spre a se îmbarca pe dânsa și a merge la Constantinopole, la împăratul. În sfârșit, înainte de a pleca, căpitanul [Wavrin] îl mai însărcină să aducă la reîntoarcere și o bombardelă ce se găsea pe corabia cea mare, împreună cu ghiulelele și cu pulberea ei. Iar mesirele Pietre Vast s'a achitat cu atâta râvnă de însărcinările primite, încât Cardinalul nu întârzie de a se ivi și el pe Dunăre, în fruntea a trei galere. Însă fiindcă messirele Geoffroy de Thoisy se reîntorsese la ducele de Burgundia, el nu găsi decât două galere și pe aceea pe care căpitanul o lăsase acolo cu messirele Gauvain Quieret, care de asemeni se reîntorsese în patrie și le aduse pe toate trei cu sine. N'a fost uitat nici seniorul Turc, nici bombardă, ghiulelele și pulberea. El sosi la Brăila cu vreo opt sau zece zile înaintea Cardinalului și a celorlalte galere.

Imediat ce veni [Pietre Vast], fiul Domnului Valahiei îl înștiință pe părintele său ca să trimeată cai. Apoi el, împreună cu mesirele Pietre l-au dus pe căpitan de l-au prezentat Domnului Valahiei, lucru ce s'a întâmplat pe la

grye et en la Vallaquie, par la maniere que j'ay dit, le requerant, au nom de Dieu, qu'il luy voulsist entretenir la promesse que faite luy avoit au partir, et venir en la Dunoue, atout autant de gallees qu'il pourroit finer. Sy rescripvy à messire Gauvain Quieret, qu'il avoit laissié mallade à Perre, et auz aultres, qu'ilz venissent, atout leurs gallees, devers luy.

Audit port de Brilago avoit une petite nave, quy avoit aporté marchandise de Constantinoble et y retournoit, en laquele entra messire Pietre Vast pour aller en Constantinoble, devers l'empereur. Auquel le cappitaine chargea de ramener une bombardelle qui estoit sur le grant nave, avec les pierres et pouldres à ycelles servans. Lequel messire Pietre Vast besongna en tout telement que le cardinal vint, atout trois gallees, en la Dunoue. Mais, pour ce que messire Geoffroy de Thoisi estoit retourné devers le duc de Bourguoigne, il ne trouva que deux galles et celle que le capittaine avoit illec laissié avec messire Gauvain Quieret, qui estoit aussy retourné devers ledit duc, et toutes trois les ramena avec luy. Aussi fist-il le seigneur turcoq, luy XXX-e, avec ladite bombarde, pierres et pouldres. Et arriva à Brilago VIII ou X jours avant le cardinal et les autres gallees.

Et, incontinent luy venu, le filz du seigneur de la Vallaquie envoya devers son pere querir chevaulz. Puis luy et messire Pietre menerent le capittaine devers ledit seigneur de la Vallaquie, environ la fin du jullet, an mil IIII-e

finele lunii Iulie din anul o mie patru sute patruzeci și cinci. Și aci, împreună cu cei din Ungaria, și-au pus ei la cale toate treburile. Domnul Valahiei, făgădui căpitanului să-i dea grâne în câătăime suficientă și cară pentru transportul oamenilor săi, deoarece a menținut liniștea la hotarul țării în cursul secerișului, iar Turcii n'au mai putut alerga după prăzi. Tot cu acel prilej s'a mai hotărît că, după ce vor sosi toate galerele, el [adică Vlad, Domnul Valahiei] să meargă pe uscat, iar galerele pe apă, spre a ataca un oraș ce se numea Triest [Siliștra] care altă dată fusese luată de la Valahi și ruinată, de nu mai rămăsese niciun zid întreg; dar acuma se zidise din nou multe clădiri și se repopulase: acesta era un punct de trecere care apăsa greu asupra țării Valahiei. Osebit de aceasta, Domnul Valahiei făgădui ca, în ceea ce privește conducerea galerelor pe fluviu, să pună la dispoziție patruzeci sau cincizeci de luntri, denumite *manoace*, care sunt construite dintr'o bucată, ca troacele din care se adapă animalele, lungi și strâmte. Intr'însele puteau să ia loc mulți Valahi; în câte una mai mulți în altele mai puțini [după mărimea luntrii].

După ce seniorul de Wavrin a pus astfel treburile la cale împreună cu Domnul Valahiei, îl trimise numai decât pe mesirele Pietre Vast în Ungaria spre a-i îndemna și pe Unguri, aducându-le la cunoștință că galerele sunt pregătite pe fluviu și gata s'o ia pe cursul apei în sus, iar că Domnitorul Valahiei îi va întovărăși cu o mare armată. Pe de altă parte, pentru că mesirele Pietre Vast îi făgăduise lui Saoussi, seniorul Turc, că nu-l va încredința altor mâini decât în acelea ale domnilor din Ungaria, căpitanul oferă o galeră pentru transportul acestuia și a oamenilor săi. Pe acea galeră numitul Turc arboră numai decât un steag roșu, care avea înfipt în vârful băului un fel

XLV. Et, là, avec ceulz de Hongrie, ilz conclurent de leurs besongnes. Et promist ledit seigneur de la Vallaquie au capitaine luy donner assez bledz et chars pour ses genz, parce qu'ilz avoient tenu le pays paisible durant la moisson, que les Turcqz n'y avoient pas couru. Et conclurent ensamble que, quant toutes les gallees seroient venues, il yroit par terre et les gallees par eaue, assaillir une ville qu'on appelloit Triest¹⁾, qui, autresfois, avoit esté prinse et ruynee des Vallaques, et n'y avoit gueres de muraille entiere; mais fort estoit remaisonnee et repeuplee: si estoit ung passage quy grandement grevoit au pays de la Vallaquie. Et promist ledit seigneur des Vallaques que, pour conduire les gallees parmy la riviere, il bailleroit quarante ou chinquante bateaux, appelez manocques²⁾, qui sont d'une pieche, comme ung nocq aux pourceaulz, longz et estrois, et beaucoup de Vallaques, dedens, en l'un plus, en l'autre moins.

Et, aprez que ledit seigneur de Wavrin eut besongnié en la maniere dite au seigneur de la Vallquye, il envoia ledit mesire Pietre Vast derechief en Hongrye, afin des Hongres advanchier, disant que les gallees estoient desja toutes prestes entrees en la riviere pour monter contremont, certiffiant que le seigneur de la Vallaquie les adcompaigneroit à grant armee. Et, pour ce que ledit mesire Pierre Vast avoit promis à Saoussi, le

¹⁾ L'ancienne Durostolum, Drâstor pour les Roumains, Drstr pour les Bulgares, Sillistrie pour les Tuers (Ἰς Δροστορον) (N. I.).

²⁾ Monoxyles byzantins.

de glob d'aurit, iar peste acesta vreo șase fășii [probabil de mătase] de asemenea colorate, ce fâlfâiau în vânt. Și astfel îl duse messirele Pietre Vast spre Ungaria. Iar la două zile după plecarea acestuia, au sosit Cardinalul, messirele Regnault de Confide și Jaques de Thoisy împreună cu cinci galere, care adăogate acelora ale căpitanului constituiau o flotă de opt vase, așa după cum se făgăduise.

Imediat după sosirea Cardinalului i se înfățișe și seniorul de Wavrin și după salaturile de rigoare, îi istorisi înțelegerea la care ajunsese cu Domnul Valahiei. Acesta din urmă și l-a trimes pe feciorul său la Brăila, însoțit de câțiva notabili spre a reprezenta pe gazdă și a face oaspeților șederea agreabilă acolo. Cam tot în același timp a mai venit și un mesager din Ungaria, care le aduse la cunoștință că Voevodul [Ion Corvinul] aduna câți ostași îi stetea în puțință, însă că el nu putea să vină în fața Nicopolei decât prin Septemvrie pe la Sântă-Măria mică. Primind această înștiințare, seniorii noștri, împreună cu fiul Domnului Valahiei, s'au înțeles între dânșii [ca să se folosească de acest răgaz] și să meargă să atace împreună orașele și fortărețele [Turcești pe care le vor găsi pe malul Dunării], de acolo dela punctul unde se găseau și până la Nicopole. Acestea erau orașul Triest [Silistra] Tour Tourcain [Turtucaia], Georgye [Giurgiu] și Rossico [Rusciuc]. În acest raid Domnul Valahiei trebuia să înainteze cu forțele sale pe uscat, pe malul fluviului și la același pas cu galerele spre a le aproviziona și a le da ajutor la nevoe. După aceea s'a fixat o zi anumită când oștile urmau să se găsească în fața orașului Triest [Silistra], spre a-l ataca. Orașul

seigneur turcq, qu'il ne le livreroit en autruy mains que auz seigneurs de Hongrye, le capitaine luy bailla une gallee pour soy et ses gens. Sur laquele ledit Turcq mist une gallieuse baniere rouge, atout ung gros pommeau doré, et, par dessus, VI lambeaux tous vermaux, ventelans au vent. Et ainsi l'emmena messire Pietre Vast en Hongrye. Et dedens deux jours aprez qu'il fut party vindrent le cardinal, messire Regnault de Comfide et Jacot de Thoisy, atout cinq gallees, lesqueles, jointes avec les trois du capitaine, furent VIII, autant qu'il en avoit promis.

Incontinent que le cardinal fut arrivé, alla devers luy le seigneur de Wavrin et, entre leurs devises, luy racompta la conclusion qu'il avoit prinse avec ledit seigneur de la Vallaquye; lequel renvoia son filz à Brilago devers nos seigneurs, atout V ou VI notables hommes, pour les entretenir en leurs bons propos. Et si vint illec aussi, en ce tempore, ung messagier de Hongrye, quy leur noncha que le vaivode amassoit le plus de gens d'armes qu'il pouvoit, mais il ne seroit pas devant Nycopoly qu'il ne feust la Nostre Dame en septembre. Et, pour ce, nos seigneurs, avec le filz de la Vallaquye, conclurent d'aller assaillir les villes et forteresses qu'ilz trouveroient, depuis là où ilz estoient jusques à Nycopoly: c'est à scavoir la ville de Triest, Tour Turcain ¹⁾, Georgye ²⁾ et Rossico ³⁾, et que le seigneur de la Vallaquye yroit par terre, costoiant la riviere et les gallees, atout sa puissance, pour leur donner secours et vittailles. Et prindrent certain jour à estre devant la ville de Triest pour l'assaillir; laquelle ville seoit en Vulgare, sur la costiere de la Grece. Mais les Turcqz, qui avoient

¹⁾ Turtucaia pour les Roumains, Trakan pour les Turcs et les Bulgares.

²⁾ Giurgiu.

³⁾ Roustchouc.

în chestiune se găsește în Vulgarye, pe țărmlu dinspre Grecia. Însă Turcii, care-și aveau spionii lor în Valahia, au aflat despre această hotărîre la vreme, după cum veți putea auzi din cele ce urmează.

Cardinalul și seniorul de Wavrin au poruncit așa dar ca galerele să fie curățate, reparate și puse la punct. Iar pentru că Ungurii prelungise termenul de întîlnire până după Sfântă-Măria din Septemvrie, ei n'au plecat din Brăila decât a doua zi după jumătatea lui August [adică în șaisprezece ale lunii] și a trebuit să treacă multă vreme până să ajungă în fața orașului Triest [Siliștra], urcând pe cursul fluviului în sus. Cu atât mai mult cu cât până acolo era o distanță ca de trei sute de mile, care făceau ca la vreo sută de bune leghe franceze.

În decursul călătoriei, Domnul Valahiei care era însoțit pe uscat de toată puterea sa, venea adesea pe țărmlu fluviului spre a vorbi cu seniorii noștri Creștini. Astfel, într'una din aceste conversații le-a spus ca să-și arunce ancorele căci se apropiau de orașul Triest [Siliștra], de oarece a doua zi, plecând de acolo, după două ceasuri de drum se vor găsi în fața orașului. Ai noștri au ancorat prin urmare acolo și s'au adunat ca să se sfătuiască, spre a vedea dacă a doua zi trebuiau să dea asalt orașului. La sfatul acesta au fost chemați toți căpitani și patronii de galere; de asemenea și seniorii Valahi, cărora li se încredințase misiunea de a-i conduce. Iar după ce operația a fost desbătută în chip amplu între dânșii, s'a ajuns la hotărîrea — în urma rugămînții și a cererii Cardinalului — că deoarece el nu avea decât trei galere, seniorul de Wavrin să poarte steagul bisericei (și în acest scop cardinalul i-a pus la dispoziție toți oamenii săi ¹⁾ iar

¹⁾ Paranteza aceasta aparține cronicarului Picard.

leurs espyes en la Vallaquye, sceurent ycelle conclusion de affaire, comme cy aprez porrez oyr.

Le cardinal et le seigneur de Wavrin firent donques bien adouber leurs gallees et mettre à point; et, pour ce que les Hongres avoient ralongié le jour jusques aprez la Nostre Dame de septembre, ilz ne partirent de Brilago tant que lendemain aprez la my-aoust, et misrent grant tempz à monter amont le courant de la riviere jusques à Triest; car il y avoit bien trois cens milles, quy valent environ cent bonnes lieues francoises.

En ce voyage, souventes fois le seigneur de la Vallaquie, atout sa puissance par terre, venoit sur la rive de l'eau parler à nos seigneurs crestiens. Tant que, une fois, il leur dist qu'ilz gectassent leurs ancores, car ilz aprochoient la ville de Triest, et que, lendemain partans de là, serroient devant la ville en deux heures. Sy ancrèrent et s'assamblèrent à conseil pour scavoir se, lendemain on assauldroit la ville. Auquel conseil furent appelez tous les capitaines et patrons des gallees; aussi furent les seigneurs vallaques quy leur estoient bailliés pour les conduire. Sicque, quant le chose fut bien debatue entr'eulz, la conclusion fut tele que, à la pryere et requeste du cardinal, pour ce qu'il n'avoit que trois gallees, le seigneur de Wavrin porteroit la baniere de l'Eglise (et luy bailla ledit cardinal tous ses gens), et messire Regnault de Comfide porteroit la baniere du duc de Bourguigne. Si se partiroit ledit seigneur de Wavrin une heure devant le cardinal, pour ce qu'il feroit l'avangarde, et solliciteroit les Vallaques, pour ce qu'il avoit congnoissance à eulz. Si leur fut fait scavoir comment

messirele Regnault de Confide steagul ducelui de Burgundia. Iar deoarece seniorul de Wavrin comanda avant-garda, el plecă cu un ceas mai de vreme decât Cardinalul, încunoștiințând despre acest lucru și pe Valahi, ca să-și aranjeze și ei itinerariul în consecință. Aceștia din urmă au fost preveniți în chip lămurit, că asaltul împotriva orașului a fost fixat pentru a doua zi dimineața la ora șase.

Procedându-se întocmai cu hotărîrea luată la plecare, a doua zi la răsăritul soarelui seniorul de Wavrin se găsea în fața Triestului [Silistre]. În acei moment Valahii se găseau și ei pe țărmul fluviului în corturi și în pavilioane. Dintre aceștia unii s'au și grăbit să vină la seniorul de Wavrin, spre a-l întreba unde este Cardinalul. Li s'a răspuns că va veni și el numai decăt, arătându-li-se în același timp pânzele galerelor ce se apropiiau; și că numai decăt după sosirea lui, se hotărîse ca să se înceapă asaltul.

Cei din oraș nu păreau nici că fac vreo pregătire de război, nici că le-ar fi frică; în sfârșit, nu trăgeau nici cu tunul nici cu vreo altă mașină de lansat proiectile. Apoi câteva clipe mai târziu, atât seniorul de Wavrin, cât și Valahii, au văzut cum cei de pe galerele Cardinalului își strâng pânzele, lucru de care Valahii s'au arătat foarte uimiți. Apoi au întrebat cam din ce pricină nu-și continuau și aceia drumul. La care căpitanul le-a răspuns că nu știa și că lucrul acela se săvârșea împotriva hotărîrii luată în ajun de comun acord. Apoi cuprins de o mare mânie le spuse: « Când faci dintr'un preot șef de războinici, nu trebuie să te aștepti la mult bine. » De aci au ajuns împreună la încheierea ca să trimită una din bărcile galerelor înaintea Cardinalului, spre a vedea de ce întârzie. Barca în chestiune fu urmărită cu privirile cum se ducea pe cursul apei în

heure estoit prinse à VI heures du matin, lendemain, d'assailir la ville.

Ainsi comme il fut devisé du partement, il en fut fait. Si vint ledit seigneur de Wavrin devant Triest à solleil levant, et trouva les Vallaques quy, desja, se logoient sur le bort de la riviere en tentes et pavillons. Desquelz aulcuns vindrent prestement devers le seigneur de Wavrin demander où estoit le cardinal; quy leur respondy que tantost venroit, en moustrant les voilles des gallees quy venoient, et que, incontinent luy venu, il estoit deliberé qu'on commenceroit l'assault.

Ceulz de la ville ne faisoient quelque samblant de guerre ou d'avoir paour, ne ilz ne tyroient de canons ou autre trait. Sy veyrent, tost aprez, ledit seigneur de Wavrin et les Vallaques, aux gallees du cardinal caller le voile. Dont Vallaques furent esbahis; si demanderent que ce povoit estre qu'ilz ne venoient avant. A quoy le capitaine respondy qu'il ne scavoit, et que ce estoit contre la conclusion d'entr'eulz prinse, et par grant couroux leur dist: « Quant on fait ung prestre chief de guerre, il n'en pourroit pas bien venir ». Si conclurent ensamble que on enveroit la barque de la gallee devers ledit cardinal, à scavoir pourquoy il se tardoit. Si veoient tousjours la barque aller, laquelle, quant elle fut arrivee à la gallee, quy prez estoit loingz de là une lieue francoise, ilz veyrent ung homme qu'on sacquoit contremont le mast d'y celle, les mains lyees derriere son dos.

jos; iar când ea ajunsese în dreptul primei galere dintre acelea care întârziase și se afla cam la o distanță de o leghe franceză de acestea din fața orașului, s'a văzut lămurit cum pe catargul aceleia era ridicat un om, cu mâinile legate la spate. Și pentrucă procedeul acesta se practică pe bordul galerelor ori de câte ori e vorba să se execute o sentință și să se pedepsească un răufăcător, căpitanul spuse Valahilor: « Ia uitați-vă, cardinalul se apucă să-și pedepsească oamenii tocmai acum când trebuie să dăm asalt acestui oraș ». Apoi atât căpitanul, cât și Valahii, erau atât de furioși, încât nu mai știau ce să zică; în adevăr, se apropiau ceasurile nouă, iar soarele începuse a-și face simțită căldura-i arzătoare; ceea ce înseamnă că ar fi fost dăunător să se dea asaltul pe o asemenea vreme. Iară ceea ce-i turbura încă și mai mult, era faptul că nu vedeau reîntorcându-se barca.

Ei au privit așa dar atâta la acele galere, până când li s'a părut că ele-și ridică pânzele spre a o porni iar înainte; în acele momente mai cu seamă, căpitanul era acela care-i afurisea rău pe cei din barcă — trimiși după cum am văzut mai în urmă — din pricină că rămăneau și ei atâta acolo. În sfârșit, când veni Cardinalul, el trecu prin fața galerii seniorului de Wavrin, pe care privindu-l, începu a râde. Însă Wavrin îi arătă un obraz posomorit și mânios [drept răspuns]. După aceea scobori repede într-o barcă împreună cu mai mulți seniori Valahi și după ce se apropie de galera cardinalului, îi strigă cu voce tare: « Monseigneur o fi venit oare ceasul de a da asalt orașului? ». Iar Cardinalul răspunse surâzând: « Am să vă răspund numai decât cu alte noutăți ». Apoi imediat ce ei se urcară în galeră le spuse: « Dumnezeu ne-a ocrotit și n'a vrut să ne dea peirii; căci luntrile Valahilor, numite manoci, intrând azi dimineață pe gura unui râu

Et, pour ce que c'est une justice qui se fait communement es galles sur les mal-fauteurs, le capitaine dist auz Vallaques: « Egardez; le cardinal fait justice de ses genz, quant on doit assaillir ceste ville ». Si estoient lesdis capitaine et Vallaques tant courouchiés qu'ilz ne scavoient que dire, car aprochoit neuf heures, que le solleil estoit ja chault et ardent; par quoi ce leur seroit chose nuisable de donner assault par tel challeur. Et ce dont ancores plus se troublent, estoit qu'ilz ne veoient point retourner la barque.

Tant regarderent, doncques, les galles, qu'ilz les parcheurent faire voille pour venir avant; à laquele heure ledit capitaine manechoit fort ceulz de la barque, qu'il avoit illec envoiez, pour cause que tant demouroient. Et, quant ledit cardinal vint, il passa devant la gallee du seigneur de Wavrin, ouquel regardant, commença à rire. Mais ledit de Wavrin luy moustra visage felon et courouchié. Si entra prestement en une barque, aulcuns seigneurs vallaques avec luy, et, quant il aprocha la gallee du cardinal, il crya en hault: « Monseigneur, est-il bien heure d'assaillir la ville? ». Et le cardinal, en souriant, respondy: « Je vous diray autres nouvelles ». Puis, prestement qu'ilz furent entrez en sa gallee, leur dist: « Dieu nous a veu, et ne veult pas que nous soions ancores peris; car les vaisseaulz des Vallacques, nommez manocques, entrent en ce matin en une petite riviere; si prindrent ung Turcq quy peschoit et l'amenerent; lequel

mic, au prins pe un turc ce pescuia acolo și l-au adus cu ei; acesta fiind interogat și strâns puțințel, a început să mărturisească precum că sunt vreo treizeci de mii de călăreți ascunși în orașul Triest [Siliștra] și că toți subașii din țara Volgariței sunt adunați acolo; mai spuse apoi că în cazul când se va dovedi că nu arată adevărul, să fie ucis cu cea mai îngrozitoare moarte». Aducându-l apoi pe numitul turc înaintea Valahilor, care l-au interogat și ei, prinsul s'a dovedit în măsură să-i arate pe nume pe toți subașii care se găseau atunci în oraș.

Între timp Turcii, dându-și seama că nu vor fi atacați, ba că sunt chiar descoperiți în ascunzătorile lor, au început să tragă cu tunuri și cu serpentine; din mila lui Dumnezeu însă, niciuna dintre galere n'a fost atinsă. Creștinii au fost constrânși totuși să se îndepărteze și să ancoreze ceva mai sus. Apoi s'a hotărât ca fiecare să meargă la masă și să nu se aventureze niciunul să atace înainte de-a auzi alte vești [sau de a primi alte instrucțiuni]. Însă Turcii din oraș au recurs la o înșelăciune; căci s'au apucat să dea foc la un cap al acestuia, punându-i pe copii și mai ales pe femei ca să țipe și să se prefacă a fugi afară din cetate. Iar Valahii au spus că procedeu acesta face parte dintr'o stratagemă a Turcilor, și că aci are de scop să-i atragă pe Creștini să atace orașul. Astfel că, neluând în seamă acea zarvă, ei s'au retras în corturile lor spre a lua masa, sfātuindu-i și pe cei din galere să facă la fel. Iar în vreme ce ei se ospătau, ieși din oraș un turc călare, înveșmântat în întregime în roșu, înarmat cu o lance scurtă și ținând în mână un steguleț; el nu rămase pe loc, ci alergă de mai multe ori încoace și încolo pe țărmul fluviului. Apoi numai decât după dânsul, s'au ivit vreo alți trei-patru sute [de Turci] cari aveau în mij-

a esté interroguie et jehiné, qui a congneu et dit qu'il y a bien XXX-m chevaulz de Turcqz dedens la ville de Triest, et que tous les soubachins du pays de Volgariy et sont assamblez; disant qu'il veult morir de la plus douloureuse mort qu'il est possible, ou cas qu'il ne soit verité». Et fist amener ledit Turcq devant les Vallaques, quy le interroguerent, et il leur nomma tous les soubachins quy estoient en ladite ville.

Adont les Turcqz, quy aparcheurent qu'on ne les assauldroit point et que aulcunement ilz estoient descouvers de leur embusche, commencerent à gecter de canons et serpentine; mais, par la grace de Dieu, nulles des gallees ne furent ataintes; ausqueles fut force d'eslongier et aller plus avant ancrer. Si fut conclu que chascun s'en yroit disner, et ne se adventuroit-on pas d'assaillir si on n'oiot autres nouvelles. Mais les Turcqz de dedens la ville firent une faulseté; car ilz boutterent le feu à ung des deboutz d'ycelle, et faisoient courir à grans cris les femmes et enfans hors de la ville. Et les Vallaques dirent que c'estoit bien la maniere des Turcqz d'en faire ainsi, pour attraire les crestiens d'assaillir la ville. Nonobstant laquele chose, ilz se retrayrent en leurs tentes pour aller disner, et aussi allerent ceulz des gallees prendre leur repas. Et, entandis que ilz se dignoient, sailly de la ville un Turcq à cheval, tout rouge vestu, atout une courte lance et ung petit penon, lequel courut plusieurs fois sur le rivage de ladite riviere. Et, tost aprez luy, saillyrent biens trois ou quatre cens, atout une baniere rouge, qui se commencerent à pourmener sur les rivages et plaines dentour la ville. Aprez, sailly de ladite ville une grande

locul lor un steag roșu; și aceștia au început a se plimba pe țărm și pe câmpiile de prin prejurul orașului. N'a trecut mult și s'a ivit de după zidurile orașului un steag mare roșu cu un globuleț d'aurit în vârful bățului, peste care fluturau niște panglici, adică întocmai ca acela al seniorului turc Saoussi; rând pe rând au mai ieșit apoi și alte flamuri. Iar Valahii ziceau, după estimațiunile lor, că puteau fi acolo între douăzeci și cinci și treizeci de mii de Turci, potrivit cu spusa Sarazinului prizonier.

Atunci turcul Saoussi, care se afla în galera sa, văzând cum ies steagurile afară din oraș, ca unul ce le cunoștea foarte bine, se rugă să fie lăsat să vorbească seniorului de Wavrin. Indepinindu-i-se numai decât dorința, el îi spuse: «*Îi cunosc bine pe subașii și pe căpitanii turcești care se văd aci. Și mi se pare că, dacă aș putea să le vorbesc, ași putea să-i atrag de partea mea.*». La care seniorul de Wavrin a răspuns că, în ceea ce-l privește, ar fi foarte mulțumit; e necesar însă ca asupra acestei lucruri să fie avertizat și Cardinalul. Apoi fără a mai sta pe gânduri, seniorul de Wavrin merse să-i istorisească superiorului său cazul și să-i ceară încuviințarea. Cardinalul se arătă foarte bucuros de propunere și-i răspunse: «*Vă rog chiar ca să găsiți o posibilitate ca el să le vorbească acelora.*». Auzind acestea, seniorul de Wavrin se întoarse numai decât la acel Saoussi, unde-l convocă și pe messirele Regnault de Comfide. Acesta din urmă sfătui ca să se pună la punct ramele galerelor și ca seniorul de Wavrin să meargă împreună cu dânsul și cu Turcul. După aceea numitul Saoussi fu întrebat cum trebuie să se procedeze spre a se avea siguranță în timpul parlamentării; iar el răspunse că va avea grije de acest lucru. Și sfârșind de rostit aceste cuvinte, înălță pe oance un fel de steag alb; pe care văzân-

baniere vermeille, à ung pommeau d'or par dessus, atout VI lambeaux, toute pareille à celle du seigneur turcq Saoussi; puis issirent plusieurs autres enseignes. Sy disoient les Vallaques, à leur exstimation, qu'ilz povoient voirement bien estre de XXV à XXXm chevaulz turcqz, selon le dit du Sarrasin prisonnier.

Adont, le Turcq Saoussi, quy estoit en sa gallee, voyant saillir les enseignes hors de la ville, pour ce que bien les congneut, prya de parler au seigneur de Wavrin, comme il fist prestement, et luy dist: «*Je congnois bien les soubachins et capitaines des Turcqz qui cy sont. Il me samble, se je povoie parler à eulz, que je les convertiroie à moy.*». Auquel le seigneur de Wavrin respondy que, de sa part, estoit assez content; mais il estoit de necessité d'en advertir monseigneur le cardinal. Auquel, incontinent, ledit seigneur de Wavrin alla conter ceste nouvelle. Dont il fut moult joyeux. Et luy dist: «*Je vous pry, trouvez maniere de le faire parler à eulz.*». Pourquoi, prestement, ledit seigneur de Wavrin s'en retourna devers ledit Saoussi, où il manda messire Regnault de Comfide, quy conseilla qu'on feist bien mettre à point les rimes des gallees, et que le seigneur de Wavrin et luy allassent avecq le Turcq. Puis fut demandé par nos seigneurs audit Saoussi comment l'en trouveroit maniere d'avoir sçeurté pour parlementer. A quoy il respondy qu'il en feroit bien. Si fist incontinent lever sur une lance une baniere blanche; laquele aparcheue, les Turcqz en firent lever une autre. Et, quant Saoussi l'aparcheut, il dist: «*Allons hardyement, nous avons sçeurté.*».

du-l Turcii, au ridicat și ei un altul. Când Saoussi observă acel răspuns, rosti numai atât: « Haidem cu îndrăzneală, avem toată securitatea ».

Folosindu-se atunci de rame, galerele s'au apropiat de țarm la distanță ca de o aruncătură de săgeată de gloata Turcilor; în astă vreme toți Turcii, care până atunci stătuse împărțiți în patru sau cinci grupe mari, au venit să se înșire pe malul fluviului, steagul lor cel mare și întreaga grupă a subașilor aținându-se în direcția din care venea galera cu căpitanul. La rândul-i, numitul Saoussi își îmbracă o robă de postav albastru, țeșută cu aur. După aceea se înalță cât putu pe o bancă, având pe cap un mare turban turcesc, peste care a mai adăugat și un cerc de aur; în starea aceasta puteau să-l vadă bine toți cei treizeci de mii de Turci arcași ce stăteau rânduți pe țarm. În momentul acela, numitul Saoussi comandă ca să se lase o barcă pe apă, spre a merge să aducă pe cei cu care urma să parlamenteze. În care barcă au luat loc numai decât patru Turci din cei notabili, grăbindu-se apoi să vină să se oprească în fața lui Saoussi. Acesta li se adresă acelor Turci cu voce puternică și limpede: « Mergeți la acei subași » — designând pe fiecare în parte pe propriul său nume — « și spuneți-le că eu sunt seniorul Saoussi, fiul fratelui celui mai mare al lui Morathbay și că Imperiul turcesc îmi aparține pe bună dreptate. Astfel că eu îi rog să binevoiască a mă recunoaște ca Domn al lor, spunându-le că le făgăduesc să le fac mai mult bine decât le-a făcut până acuma Morathbay pe care l-au ținut ei ca Domn în absența mea și că voi ierta tuturor acestora care au dăunat în vreo formă oarecare atât tatălui meu cât și mie ».

Numai decât după ce rosti aceste cuvinte, barca cu rame [pe care se aflau parlamentarii] plecă spre Turci. Însă în

Lors les galées à la ryme se tyrent vers la terre au trait d'un archier prez des Turcqz, sicque tous les Turcqz, qui se tenoient en quatre ou en cinq batailles, se vindrent tous rengier sur la riviere, leur grant baniere et les soubachins à l'encontre de la galée du capitaine. Puis, incontinent, ledit Saoussy vesty une robe de drap d'or bleu. Si monta hault sur le bancq, atout ung chapel de Turcq blancq et ung cercle d'or sur sa teste; ouquel estat le povoient bien veoir tous les Turcqz, entour luy, bien XXX-m Turcqz, tous archiers. Et, lors, commanda ledit Saoussy que la barque feust mise en l'eaue pour aller querre ceulz quy seroient deputez au parlementer. Dedens laquele entrerent quatre Turcqz des plus notables, quy, prestement, s'en vindrent arrester devant ledit Saoussi. Lequel leur dist en langaige turquois hault et cler ausdis Turcqz: « Allez à ces soubachins », qu'il nomma tous par leurs propres noms, « et leur dites que je suy le seigneur Saoussy, filz de l'aisné frere au pere Morathbay, et me appartient par raison l'empire de Turquie. Sy leur pryre qu'ilz me voeillent reconnoistre pour seigneur, en leur disant que je prometz à eulz faire plus de bien que ne fist oncques Morathbay, lequel ilz ont tenu à seigneur en mon absence, et se pardonneray à tous quancques ilz me firent oncques à monseigneur mon pere et à moy ».

Et lors, prestement, la barque auz rimes s'en alla vers les Turcqz. Mais, ainsi comme ilz s'en alloient, messire

vreme ce aceia se îndepărtau, messirele Regnault de Comfide strigă seniorului de Wavrin: « Monseniorle căpitan, vedeți și d-voastră ce văd eu? ». « Nu știu ce vrei să spui » — îi răspunse căpitanul. « Văd — continuă de Comfide că acei hâtri de Turci aduc tunuri și le îndreaptă împotriva noastră ». Atunci căpitanul îl întrebă ce crede că ar fi bine să se facă: « Aveți patru tunuri în galera d-voastră — i se răspunse — iar eu tot atâtea într'a mea; să le îndreptăm și noi către gloata acelor Turci, astfel că dacă ei se vor arunca asupra noastră, focul să fie gata spre a fulgera și noi asupra lor. Le vom trage măcar o spaimă... ».

Când barca se găsi la o jumătate de asvârlitură de piatră de țărnm, se opri. Și acolo, servitorul numitului Saoussy expuse tuturor subașilor toate propunerile cu a căror transmitere fusese însărcinat de către stăpânul său. Odată sfârșit și acest lucru, ei s'au tras la o parte, unde s'au sfătuit cam la vreun sfert de ceas. Apoi s'au întors din nou pe țărnmul Dunării și unul din subașii în chestiune strigă mesagerului numitului Saoussy, cât ce putu de tare, astfel că fu auzit bine și de cei din galere: « Reîntoarce-te la stăpânul tău și spune-i că noi avem un suveran de care am ascultat până acum și pe care l-am slujit îndelung; astfel că noi nu putem recunoaște pe altul și nici nu putem să suferim pe doi ».

Auzind acest răspuns, seniorul Saoussy se schimbă la față și nu se mai putu stăpâni, arătând semne de durere. Din care s'a și văzut numai decăt că răspunsul nu i-a plăcut. Tot acolo se mai găsea și un tălmăciu, care istorisea seniorului de Wavrin tot ce se spunea de o parte și de alta.

Numai decăt ce s'au încheiat parlamentările, Sarazini au început să tragă cu tunul împotriva celor din galere. Iar

Regnault de Comfide escrya au seigneur de Wavrin: « Monseigneur le capitaine, veez-vous pas ce que je voy? ». — « Je ne scay », respondy le capitaine, « se vous ne le dites ». — « Je voy », dist-il, « ces ribaux turcqz qui aportent des canons et les affustent contre nous ». Si luy demanda le capitaine que chose il luy sambloit sur ce bon de faire: « Vous avez quatre canons en vostre gallee, et moy autant en la mienne; faisons-les aussi affuster contre celle bataille des Turcqz, et, se ilz gectent contre nous, que le feu soit tout prest pour gecter contre eulz: ilz auront le moitié pyeur ».

Quant la barcq[ue] fut à demy-gect de pierre prez de terre, elle s'arresta. Et, là, le serviteur dudit Saoussy exosa auz dessusdis soubachins ce que son maistre luy avoit chargié. Laquele legation finee, ilz se tyrent à part, où ilz furent bien le quart d'une heure en conseil. Puis vindrent sur la rive de la Dunoc; et dist l'un des soubachins auz messagiers dudit Saoussy, si hault qu'il le povoit bien oyr: « Retournez à vostre maistre, et luy dites que nous avons ung seigneur au quel nous avons longuement obey et servi; si ne congnoissons autre seigneur, ne n'en povons avoir deux ».

Le seigneur Saoussy, oiant ceste responce, chang[e]a coulleur et contenance, moustrant signe de doulleur. Par quoy on parcheut bien que la responce ne luy pleut pas. Et aussi il avoit là ung truceman quy racontoit au seigneur de Wavrin tout ce qu'on disoit d'un costé et d'autre.

Et lors, incontinent le parlement finé, les Sarrazins commencerent à gecter canons contre ceulz des galles. Lesquelz,

aceștia au răspuns trăgând și ei în gloata Turcilor, care au început să fugă pe cât puteau, ca niște turme de oi în mijlocul cărora ar tăbări un lup. După aceea seniorii noștri s'au întors la Cardinal căruia i-a istorisit cum s'au desfășurat lucrurile.

Pe de altă parte, seniorii din Valahia s'au dus la numitul Saoussy și l-au dăscălit atâta până ce el s'a hotărât să se scoboare pe uscat odată cu dâșșii. Au zind acest lucrul, seniorul de Wavrin îl convocă la dânsul; iar Turcul îi declară și acestuia că vrea să debarce spre a se duce la boierii Valahi. La care căpitanul răspunse: « Ei cum? M'ați făcut să vă făgăduesc că nu vă voiu preda nimănuî altuia decât împor din Ungaria și acum voiți să mă împingeți să-mi calc jurământul? ». La care seniorul Saoussy i-a replicat cu o nuanță de felonie în glas: « Dar eu nu sunt liber să mă duc unde-mi place? Mă considerați cumva drept sclavul d-voastră? ». Atunci seniorul de Wavrin îi spuse din nou: « Veniți cu boierii Valahi în fața Cardinalului, spre a mă deslega acolo de făgăduiala pe care v'am făcut-o. După aceea veți putea pleca unde vă place ». Lucru pe care l-au și făcut. Apoi fără a mai pierde nicio clipă, atât pretendentul cât și toți Turcii săi au scoborit pe uscat, ducându-se la Domnul Valahiei.

Iar pentrucă se pierdea timpul în fața aceluî oraș numit Triest [Silistra] atâta cât se găsea acolo acea multitudine de Turci, s'a hotărât ca să se ridice ancorele și să se continue cu urcatul pe cursul Dunării în sus, pentru ca flota să poată face joncțiunea cu Ungurii cât mai curând cu puțință în fața orașului Nicopoli. Iar din pricină că biscuitul se terminase în galerele seniorului de Wavrin, în urma îndelungului drum petrecut pe Mare, (acuma nu mai dispunea decât

pareillement, gectèrent en la bataille des Turcz, quy s'enfuyrent autant qu'ilz peurent, par grans troupeaux, comme [des] moutons quant le leu se frape au milieu. Puis s'en retournerent nos seigneurs devers le cardinal, auquel ilz raconterent comment ilz avoient besongnié.

Ce fait, les seigneurs de la Vallaquie allerent devers ledit Saoussy, et firent tant qu'il s'avoullenta de descendre en terre avec eulz. Si manda le seigneur de Wavrin venir devers luy; auquel le declara qu'il vouloit descendre sur terre avec les seigneurs vallaques. Auquel le cappitaine respondy: « Et comment !, vous m'avez fait promettre que je ne vous livreray à nul autre que auz seigneurs de Hongrye. Voulez-vous que je faulse maintenant mon serment? ». Et le seigneur Saoussy luy replicqua, felonusement: « Ne suis-jou pas en ma franchise pour aller où il me plest? Me tenez-vous pour vostre esclave? ». Adont lui dist le seigneur de Wavrin: « Venez avec les seigneurs vallaques devers le cardinal, moy quitter devant luy la promesse que fait vous ay; et puis allez où bon vous samble ». Comme il fist. Puis, incontinent, luy et tous ses Turczq descendirent à terre; si s'en allerent vers le seigneur de la Vallaquie.

Et, pour ce qu'on perdoit tempz devant ceste ville de Triest, tant qu'il y eust tele multitude de Turczq, il fut conclu de lever les ancrs et trasmonter la riviere, pour s'en aller joindre auz Hongres, le plutost qu'on pourroit, devant la ville de Nicopoli. Et, pour ce que le bescuit estoit failly es gallees du seigneur de Wavrin, par la longueur du tempz qu'ilz avoient esté sur la mer (si n'avoit que bledz et farines que les Vallaques leur livroient), il s'accorda avec le

de grâu și de făina dăruită de Valahi)¹⁾ căpitanul se înțelese cu Cardinalul ca să plece cu un ceas sau două înaintea lui și să meargă până vor găsi un loc potrivit unde să poată face niște focuri mari și să adune jeratic spre a-și coace pâinea. Lucru necesar, deoarece altă făina nu se mai afla pe bord, decât turtele ce se coceau în fiecare zi pe cărbuni; ba alte dăți se întâmpla chiar ca însoțitorii și slujitorii galerelor să nu mănânce decât grâu fiert.

După plecarea seniorului de Wavrin, feciorul Domnului Valahiei îl urmă, mergând pe lângă țarm cu toate luntrile sale. Întâmplându-se ca seniorul de Wavrin să aibă parte de un vânt bun, el ajunsese, fără să-și dea seama însă unde se găsește, la distanță de o leghe de o cetate turcească numită Chasteau Turquant [Turtucaia] unde el găsi lemne și un loc convenabil pentru a face jeratic și a-și coace pâinea. Oamenii săi au scorbit așa dar pe uscat spre a orândui cele necesare. În timpul acesta, fiul Domnului Valahiei, care nu putea merge atât de repede cu lopețile ca ai noștri cu pânzele, venea din urmă. Care văzându-l pe căpitan că a ancorat, a trimis la dânsul pe cei mai notabili dintre Valahii săi, spre a-i spune următoarele:

« Fiul Domnului Valahiei vi se recomandă și vă încunostițează că vă găsiți aici la două mile depărtare de Castelul Turquant. Astfel că vă roagă ca mâine dimineață să fiți gata spre a ataca acest castel împreună cu dânsul care e însoțit de cinci sute de Valahi ».

¹⁾ Paranteza aceasta aparține redactorului cronicei.

cardinal de partir une heure ou deux devant luy, et yroit tant qu'il trouveroit place pour faire grans feux et charbon, à cuyre ladite farine, car autre pain ilz n'avoient que les wasteaulz qu'ilz faisoient journelement sur le charbon; et aulcunes fois les compaignions et galliotz ne mengoient que bled cuit.

Et, quant le seigneur de Wavrin fut party, le filz du seigneur de la Vallaquye le poursievoy, costoyant la terre atout ses manocques. Sy advint que ledit seigneur de Wavrin, pour le bon vent qu'il avoit, non sachant où il estoit, arriva à une lieue prez d'un chasteau turquois, nommé le Chasteau Turquant¹⁾, ou il trouva bois et lieu convenable à faire le charbon. Si descendirent à terre, pour faire pitance. Et, lors, le filz de la Vallaquie, quy ne povoit aller si fort à rymes comme les nostres à voilles, venoit derriere. Lequel, quant il vey le capitaine ancré, il envoya des plus notables de ses Vallaques vers luy, dire en tele maniere: « Le filz de la Vallaquie se recommande à vous, et vous fait scavoit que vous estes ycy ancrez à deux milles prez Chastel Turquant. Sy vous pry que demain au matin vous soyez prest pour le assaillir avecq luy, qui a bien en sa compaignie V^c Vallaques ».

Alors estoit solleil couchié; pourquoy le capitaine, voyant qu'il avoit illec esté plus de trois heures, et si ne veoit nulle aparence du cardinal, ne de ses gallees, avoit le c[0]eur mal à son aise. Car l'heure estoit passee qu'il devoit estre venu, veu le bon vent qu'il avoit, quy ancores estoit fort monté depuis qu'il avoit ancré. Sy n'en scavoit que penser, ne

¹⁾ C'est encore Turtucaia-Toutrakan.

Intre timp, scarele apusese; iar căpitanul, văzând că trecuse mai bine de trei ceasuri și nu se vedea niciun semn de sosirea Cardinalului sau a vreuniei din galerele sale, își simțea inima cuprinsă de îngrijorare. Cu atât mai mult, cu cât se împlinise de mult vremea când ar fi trebuit să se afle și el acolo, dat fiind vântul cel bun ce se iscase, vânt care sporise încă și mai mult în putere după ce aruncase el aci ancora. Astfel că acum nu știa nici ce să creadă, nici ce să răspundă Valahilor, adică dacă acceptă sau nu invitația lor. Căci el nu era în măsură să-și închipue ce aventură sau necesitate îl obligase pe Cardinal să întârzie atât de mult. Cu toate acestea, el se sfătui cu oamenii de bine ce se aflau în galera sa, care i-au spus: « Valahii aceștia se oferă ca mâine să atace împreună cu d-voastră acea cetate. Dacă îi refuzați, lucrul acesta va putea fi considerat ca o mare deșonoare și lașitate. Presupunând chiar că monseniorul Cardinal n'a venit încă, el nu poate întârzia prea mult și ne putem aștepta să aflăm c'a sosit chiar în cursul nopții ». Așa dar seniorul de Wavrin, sperând că numitul Cardinal va trebui să sosească, deoarece fără el nu voia să facă nimic sau — în orice caz — foarte puțin, răspunse Valahilor: « Am speranță că monseniorul Cardinal va veni și el încă în cursul acestei nopți, împreună cu celelalte galere ale mele, astfel că mâine dimineață voi fi gata. Trimiteți pe cineva la mine să mă înștiințeze când veți vroi să treceți [Dunărea]. Căci am de gând să merg și eu să atac acea cetate împreună cu voi ».

După plecarea Valahilor și după ce se făcu întunec de tot, atât căpitanul, cât și toți aceia din galerele sale erau triști și abătuți, din pricină că nu știau ce se întâmplase cu Cardinalul și cu ceilalți oameni ai lor. Căci ei n'aveau încă de unde să afle ceva despre norocoasa

que répondre auz Vallaques: ou oyl, ou nennil. Car il n'estoit pas certain quele adventure ou necessité le cardinal pouvoit avoir de si longuement demourer. Toutesfois, il se conseilla auz gens de bien qu'il avoit en sa gallee, qui lui dirent: « Ces Vallaques ycy se offrent de, demain, avec vous assaillir ce chastel. Se vous le refusez, il vous sera contourné à grant deshonneur et lascheté. Supposé que le cardinal ne soit pas venu, il ne peut longuement demourer qu'il ne soit ycy ceste nuyt ». Le seigneur de Wavrin, donques, esperant que ledit cardinal deust venir, sans lequel in ne vouloit riens ou peu faire, respondy auz Vallaques: « J'ay esperance que monseigneur le cardinal venra encores annuit, et aussi mes autres gallees; et demain au matin je seray prest. Envoyez devers moy quant vous volrez passer; si m'en yrai assaillir ledit chastel avec vous ».

Après ce que les Vallaques furent partis, et que la nuit obscurcy, ledit capitaine et tous ceulz de sa gallee estoient tristes et maris pour le cardinal et leurs autres gens, desquelz ilz n'avoient pas nouvelles. Mais ilz ne sçavoient mye de leur adventure fortuneuse, quy fut

lor încurcătură, asupra căreia ne vom opri aci cu câteva cuvinte. Și anume, în momentul când Cardinalul trebuia să plece și el în urma celorlalți, galera sa se isbi de un grind și se împotmoli acolo. Spre a o descărca, spre a o repune pe linia de plutire și spre a o reîncărca, oamenii săi au trebuit să piardă vreo patru ceasuri. Iar armata Turcilor care se afla la Triest [Silistra] crezu că aci se încerca împotriva lor o înșelăciune și că acei din galere vor să vadă dacă ei nu se iau cumva cu toții, pe uscat, după Creștinii ce plecaseră cei dintâi pe apă, pentru ca deodată, cele trei galere să se întoarcă și să ia cu asalt orașul. Sfătuindu-se așa dar între ei pe această temă, Turcii au ajuns la concluzia ca să se întoarcă în cetate și s'o păzească în acea noapte. Aceasta fu adevărata pricină, grație căreia putu fi cucerit castelul Turquant [Turtucaia], după cum veți avea prilejul să auziți mai departe. Căci dacă Sarazinii ar fi urmărit pe uscat cele două galere, niciodată acel castel n'ar fi fost invadat. Căci numitul castel se găsea în Vulguarya, dinspre partea Greciei, întocmai ca și orașul Triest [Silistra].

În decursul acelei întregi nopți, căpitanul își ținu pe toți oamenii de pe galere sub arme, stând de pază cu multă băgare de seamă. El însuși dormi pe punte, înarmat, împreună cu ceilalți. Iar a doua zi, pe la revărsatul zorilor, când Valahii treceau fluviul cu toate luntrile lor, ei au trimis pe unii la seniorul de Wavrin spre a-i cere ca să-și țină fâgăduiala. Iar acesta, fără să se lase mult rugat, dădu ordin să sune trompeții și să ridice ancorele spre a-i urma pe Valahi cât mai repede cu putință. Însă aceia dintre Valahi care s'au grăbit să se scoboare înaintea lui, după ce s'au văzut pe uscat, au fost isbiți de Turcii aflători în castel în număr de vreo sută și cincizeci și împinși până în spre luntrile lor.

tele que je diray. Car, quant le cardinal devoit partir pour tyrer apres eulz, sa gallee frapa en terre: si furent bien quatre heures empeschiés à le deschargier et rechargier, pour le ravoir jus de la terre. Et l'armee des Turcqz quy estoient à Triest cuidoient que ce feust une tromperie qu'on leur feist, pour veoir se ilz sievroient point par terre les gallees qui estoient premiers parties, et puis, tout à cop, les trois gallees retourneroient pour prendre la ville. Sy eurent les Turcqz conseil ensamble de retourner en ycelle, et le garder celle nuit. Quy fut la propre cause pourquoy le dit Chastel Turquant fut prins, comme vous orez. Car, se les Sarrazins eussent poursievvy les deux premieres gallees par terre jusques là, jamais on ne l'eust envahy. Car ledit chastel seoit en Vulguarye du costé de la Grece, comme fait la ville de Triest.

Le capitaine, donques, fist toute celle nuit ceulz des gallees tenir en armes, faisant grant guet. Lui-mesmes dormy sur le tillas, tout armé, avec les autres, et, lendemain, au point du jour, que les Vallaques, atout leurs manocques, passioient la riviere, ilz envoierent devers le seigneur de Wavrin dire qu'il leur tenist sa promesse. Lequel, incontinent, fist sonner ses trompettes et lever les ancras pour sievyr les Vallaques le plus tost qu'il peut. Mais les Vallaques, quy s'estoient hastez pour descendre devant luy, quant ilz furent à terre, les Turcqz, qui estoient dedens le chastel environ cent et cinquante, les rebouterent jusques à leurs manocques. Mais le seigneur de Wavrin, qui ses gens avoit pre-

Însă seniorul de Wavrin care-și pregătise pe toți oamenii săi din vreme, le veni în ajutor cu cele două galere ale sale și, trăgând din răspuțeri cu arbaletetele, culevrinele și tunurile îi sprijini astfel pe Valahi, încât ei s'au putut reculege spre a-și relua înaintarea. După aceea au putut să debarce și oamenii săi în ordinea următoare: În primul rând, seniorul de Wavrin încredință penonul ducelui de Burgundia unui foarte viteaz scutier numit Dyeric de Vyane, originar din țara Olandei, fiind încadrat și urmat de toți arbaletierii, culevrinierii și tunarii. Iar baniera sau steagul ducelui îl încredință unui cavaler din Henault, numit seniorul de Houes; în jurul acestui steag erau rânduiți ostași, împreună cu însoțitori de galere, urmați apoi la o mică distanță de seniorul de Wavrin. Toate aceste forțe i-au isbit atât de aprig pe Turci, încât aceștia au fost dați peste cap din primul elan și fugăriți până în curtea castelului, pe care [Creștinii] au luat-o cu asalt.

Acest Castel Turquant, așezat pe țârmul [drept al] Dunării, avea o formă pătrată și era ocrotit de patru ziduri, construite într'un astfel de chip, încât la fiecare din trei colțuri ale lor să suporte câte un turn mic; iar la cel de al patrulea colț al zidurilor în chestiune, se ridica un mare turn pătrat din zidărie masivă înalt de mai bine de zece picioare. Turcii se urcau în acest turn pe un fel de scară pe lemn care era acoperită în întregime cu mari scânduri negeluite, tăiate din copaci încă verzi și necoșiți. În partea de sus a turnului se găsea un fel de balcon mare, flancat de niște vaste galerii de lemn, de pe care Turcii se apărau cu mare îndârjire. De jur-împrejurul acestei construcții, se afla curtea exterioară, care înconjura laturile zidului, cât și turnul cel mare, fiind apărată la răndu-i cu șanțuri mari și cu palisade de lemn.

parez en grant point, vint atout ses deux gallees, et là à force d'arballestres, cullevrines et canons, secourut les Vallacques telement qu'ilz se recoeillerent et descendirent en la maniere sequente. C'est à scavoir, le seigneur de Wavrin bailla le penon du duc de Bourguoigne à ung tres vaillant escuyer, nommè Dyeric de Vyane, natif du pays de Hollande, et tout les arballestriers, culvriniers et canonniers sievoient ledit penon. Et la banniere du duc bailla à porter à ung chevallier de Henault, nommè le seigneur de Houes; laquele baniere sievoient les hommes d'armes et les compaignons des gallees; le dit seigneur de Wavrin, tousjours joignant à la banniere. Si rebouterent, de la premiere venue, les Turcqz tant raddement dedens leur basse-court qu'ilz le prindrent d'assault.

Ce Chastel Turquant, seant sur la rive de la Dunoe, estoit de quatre pans de mur en quarrure, en tele maniere que à chascune des trois quarrés avoit une petite tour, et à la quatriesme quarré desdis pans de mur y avoit une grosse tour quaree quy estoit massice, bien de dix piedz de hault. Et y montoient les Turcqz par une montee de bois, quy estoit toute couverte de grandes plates plures de bois, ainsi qu'on les poille quant les arbres sont en seve. Et il y avoit, par deseure, ung grand bacicol, et grandes alees d'aisselles de bois, auquel bacicol se deffendoient fort les Turcqz; et par derriere estoit la basse-court, qui avironnoit les trois pans de mur et la tour, et y avoit grans fosses et pallis de bois entour ycelle. Laquelle, nonobstant, fut prinse comme vous avez oy, de venue, au tres villain reboute-

Totuși, curtea aceasta a fost cucerită așa precum ați auzit, din primul elan al luptătorilor sosiți aci și spre marea sdruncinare sufletească a Turcilor. Căci ei au fost atât de aprig urmăriți, încât n'au mai avut răgazul să se apere în acest punct, cuprinși cum erau de graba de a se refugia în lăuntru turnului și a cetății.

Dar ai noștri nu știau acuma cum să procedeze la asaltul cetății propriu zise, din cauza piedecii pe care o reprezenta acel turn, ce constituia în chip vădit un puternic mijloc de apărare al zidurilor ei. Și în adevăr că Turcii, care se adăposteau în acel balcon și în galeriile de lemn aruncau mereu de acolo cu pietroaie mari și cu bolovani, astfel că nimeni nu cuteza să se apropie de dâșii. Văzând acest lucru, seniorul de Wavrin trimise să se aducă vreo opt tunuri ce se găseau pe bordul galerelor. Iar odată tunurile aduse, el le îndreptă împotriva balconului și a galeriilor sale exterioare. Tot pe același front aranjă el culevrinieri, arbaletieri și arcași, linie de unde fiecare începu a trage cu atâta înverșunare, încât niciunul din Turcii din turn nu era atât de îndrășneț, încât să cuteze să reziste pe față [sau să iasă din adăpost]. Atunci, fără a pierde timpul, cetatea fu atacată cu vigoare din toate părțile și ea fu cucerită în scurtă vreme cu excepția turnului celui mare.

Când au pătruns ai noștri înăuntru, au găsit scara cea de lemn acoperită în întregime cu bârne și cu scoarțe de copaci. Dar acestea au fost repede curățate cu fiarele lăncilor care în cazul de față au fost mânuite ca niște cângi, iar lemnăria astfel distrusă, risipită pe jos. În ceea ce-i privește, Turcii n'aveau altă posibilitate de apărare în acel turn, decât balconul și galeriile de lemn, unde însă nu se mai puteau ține din pricina tunurilor, arbaletierilor, culevrinierilor și arcașilor. Dimpotrivă, ei erau în măsură

ment des Turcqz, lesquelz furent si radement poursievys qu'ilz n'eurent pas loisir de le deffendre, de haste d'eulz enfuyr dedens lesdis tour et chastel.

On ne scavoit comment le chastel assaillir, pour l'empeschement de ladite tour, qui tant fort deffendoit les murailles d'ycellui. Car les Turcqz qui estoient dedens le baticol et allees de bois ruoient grans pierres et mairiens, telement que nulz ne les ozoit aprochier. Et, pour tant, le seigneur de Wavrin envoya querir VIII canons, quy estoient esdites gallees: si les fist affuster à l'encontre du baticol et allees quy estoient par dehors. Aussi fist-il, celle part, arrenghier cullevriniers, arballestriers et archiers, ou chascun tyra si raddement, qu'il n'y avoit layans Turcq si hardy quy s'i ozast tenir. Et lors, incontinent, on assailly ledit chastel vigoureusement, à tous les quatre pans de mur: et fut prins generalement, excepté ladite grosse tour.

Et, quant on fut entré dedens, [on] trouva la montee de bois toute couverte de plures d'arbres. Laquele fut prestement tyree jus; car on crombioit les fers des lances à crochés, de quoy on sacquoit tout par terre. Et n'avoient les Turcqz autre deffense en ladite tour sinon par le baticol et les allees de bois, ou ilz ne se povoient plus tenir, pour les canons, arballestriers culvriniers et archiers. Mais ilz deffendoient bien leur montee, à cause d'une frenestre et deux barbacannes de pierre bien machonnees, telement que ceulz

să-și apere bine scara grație unei fereștruci și a două creneluri de piatră bine zidite; astfel că cei ce căutau să răzbească în turn pe acolo, erau dați înapoi peste cap, cu lăncile frânte, cu pavezele sfărâmate. Ba mulți au fost chiar răniți. Din această pricină s'a interzis asaltul, fiind vădit că era cu neputință să se cucerească turnul, folosindu-se de acea scară. Pe de altă parte căpitanul trimise să se caute în galerele sale mai multe bare groase de fier, fasonate la vârful în picior de capră, spre a începe să mineze turnul, neștiind că el e construit din zidărie masivă. Însă un Valah făcu să i se spună că, atunci când s'a construit turnul în chestiune, el era nu prizonier, ci rob la Turci și că era întrebuințat la căratul pietrei și al mortarului necesar lucrării. Așa se face că el era în măsură să afirme cu toată siguranța că zidăria turnului era în întregime masivă, până la nivelul la care se înălța scara. La auzul acestui lucru atacanții au rămas foarte uluiți, începând apoi să-și spună unii altora că nu le va sta în putință să-l cucerească.

Între timp Turcii au început să vorbească cu Valahii, prefăcându-se a vroi să li se predea. Ei nu recurgeau însă la această șiretenie, decât spre a face să înceteze asaltul, deoarece nu se arătau de loc hotărâți ca să-și țină făgăduiala. Ba se părea că ei așteaptă de undeva un ajutor urgent. Văzând acestea căpitanul se sfătui cu Valahii ca să se înceapă a smulge palisadele de lemn ce înconjurau curtea exterioară, fiecare dintre cei de față urmând să fie puși să aducă cât mai multe lemne cu putință, spre a le îngrămădi pe acea latură a zidului care se găsea în bătaia vântului. Într'un cuvânt, să se adune acolo atâtea uscături, încât grămada să ajungă până aproape de balcon, care tot din lemn era construit. Iar spre a se da o pildă, primele sarcini au început a le aduce însuși seniorul de Wavrin îm-

quy assailloient la montee, et voullioient monter contremont, estoient souvent ruez jus et leurs pavaiz rompus; dont il en y eut plusieurs blechiés. Et fut l'assault deffendu, pour ce que c'estoit chose impossible de prendre ladite tour par la montee. Si envoya le capitaine querir en ses gallees barreaulz de fer, fais à pié de chievre, et commenchie à miner la tour, non sachant qu'elle feust si massiche. Mais ung Vallaque lui fist dire que, quant ladite tour fut faite, il estoit esclave aux Turcqz, non prissonnier: si portoit les pierres audit ouvrage et le mortier. Par quoy il estoit certain ycelle estre toute massiche, aussi avant que ladite montee estoit haulte. Dont les assaillans furent moult esbahis, disant qu'elle serroit imprenable.

Et toutesfois les Turcqz parlementoient auz Vallaques, par semblant fainct d'eulz voulloir rendre. Mais ce n'estoit que pour faire cesser l'assault; car ilz ne tenoient chose qu'ilz promesseient. Si sambloit bien qu'ilz attendissent aulcun secours briefment. Par quoy ledit capitaine eut conseil avecques les Vallaques qu'on abatteroit les pallis de bois de la basse-court, et que chascun, endroit soy, aporeroit autant dudit bois qu'il pourroit, et le metteroit contre le pan dudit mur qu'y estoit au radot du vent; et tant en y gecteroit-on, qu'il attainderoit jusques au bachicol, qu'y pareillement estoit charpenté de bois. Auquel bois porter furent les premiers commenchans ledit seigneur de Wavrin et le filz de la Vallaquie; sicque les autres, de grant courage, se penerent d'en porter autant

preună cu fiul Domnului Valahiei. Lucru pe care văzându-l ceilalți, s'au înflăcărat și și-au dat osteneala să aducă și ei cât mai multe lemne și uscături cu puțință. Astfel că, în mai puțin de două ceasuri nu puteai decât să te minunezi văzând purcoiul de lemne ridicat acolo, atât în sarcini de uscături, cât și altmintreli. Ai noștri au avut astfel înlesnirea să înalțe grămada până sub balcon fără a putea fi turburați în îndeletnicirea lor de cineva. Căci printre Turci nu se găsea niciunul atât de îndrăzneț care să cuteze să se arate la creneluri, nici să încerce a face față din galerii, din pricina tunurilor și culevrinelor care izbeau într'însele neîncetat; iar vreun alt loc de unde să poată apăra turnul cu oarecare eficacitate nu exista.

Asaltul acesta începu la răsăritul soarelui, ce precedea noaptea Sfântului Jean Decollace ¹⁾, în anul o mie patru sute patruzeci și cinci. Iar seniorul de Wavrin, împreună cu Valahii au făcut o astfel de rânduială, încât din totalul efectivului lor, numai jumătate dădeau asaltul, în vreme ce, cealaltă jumătate se duceau să se odihnească în corăbiile lor, sau să-și panseze rănilile. Apoi, după ce aceștia din urmă se restabileau, ei se reîntorceau la asalt, îngăduindu-le celorlalți să meargă să se odihnească.

Așa dar când toată acea grămadă de lemnărie fu adunată pe una din laturile zidului și ridicată atât de sus încât să depășească baza turnului, i se dădu foc pe dedesubt. În curând flăcările au izbucnit cu atâta furie, încât spectacolul era deopotrivă măreț și oribil la vedere. Ba încă, spre a înteți și mai mult pojarul, ai noștri mai aruncau și snopi de paie

¹⁾ După calendarul catolic. Indicație extrem de prețioasă căci ne îngăduie să fixăm data exactă a asediului Turtucaei în sec. al XV-lea.

qu'ilz povoient. Telement qu'en moins de deux heures, c'estoit merveilles du bois qu'ilz y porterent, tant en fagos comme autrement. Si le firent monter jusques au bachicol, tot à leur aise, sans destourbier. Et avoient beau faire, car Turcq n'y avoit nul si hardy qui se ozast amoustrer auz deffences ne tenir ès galleries, pour les canons et cullevrines quy y frapoiert, et si n'avoient autre lieu pour deffendre ladite tour.

Cest assault commença à solleil levant, la nuit saint Jehan Decollace, l'an mil IIII-c et XLV. Et firent une ordonnance, ledit seigneur de Wavrin et les Vallaques, qu'il n'y avoit tousjours que la moitié de leurs gens assaillans, entandis que l'autre partye s'en alloient rafreschir en leurs batteaulz et eulz mettre à point de leurs blecheures. Puis, tantost qu'ilz s'estoient remis en point, ilz retournoient en l'assault, et les autres alloient reposer.

Quant, doncques, ce bois fut ainsi assamblé à l'encontre du pan de mur aussi hault qu'on le povoit gecter contremont la tour, on boutta le feu dedens, quy fut, en la fin, grant et horrible à veoir. Et, encores, pour plus eslever la flamme, on y gectoit garbes de feves et d'avaines, quy montoient jusques au comble de la tour, qui estoit couverte d'escais de bois ¹⁾. Si commencerent à esprendre ladite couverture et les barba-

¹⁾ De bardeaux.

sau de tufe uscate, astfel că flacărele se înălțau până la acoperișul turnului, care era confecționat dintr'un fel de șindrilă grosolană. Și în adevăr că n'a trecut mult și a început să ardă atât acoperișul cât și deschizăturile pe unde aruncau Turcii cu bolovani. Ceea ce văzând, toți Creștinii au început a striga: « Noie ». Atunci căpitanul, înconjurat de oamenii lui, între care se găsea și comitele galerei sale — un oștean foarte viteaz — s'au dus de s'au postat în fața orificiului de unde pornea, în jos, scara turnului, spre a vedea dacă Turcii nu se vor îndemna să sară odată jos de acolo, lucru pe care ei l-au și făcut. Căci atunci când focul începu să-i oprezeze, ei au venit să tragă zăvoarele dela chepengul turnului; iar după felul cum trăgeau zăvoarele, se vedea foarte bine că se grăbeau afară din cale ca să iasă. În sfârșit, când chepengul fu deschis, subașul [ce comanda pe acei Musulmani] și care era îmbrăcat într'un fel de caftan de stofă roșcată, cu un guler galben resfrânt pe umeri, ieși afară cu o atitudine hotărâtă, privind pe Creștini cu un obraz mânios. Apoi, cu sânge rece, fără să articuleze niciun cuvânt, după ce-și apucă amândouă poalele caftanului și le petrecu prin brâu, își scoase în cele din urmă sabia și începând să sară câte trei și patru trepte deodată, se repezi să-l izbească pe seniorul de Wavrin în cap. Însă comitele galerei acestuia, care stetea la spatele lui, svâcni dintr'o dată înainte și cu un baltag mare pe care-l ținea cu amândouă mâinile, îl izbi pe Turc peste grumaz, așternându-l pământului și omorându-l în câteva clipe. După aceea toți Turcii din turn au fost rând pe rând ori uciși ori prinși.

Acı se întâmplă o mare nenorocire între Creștini, care aparțineau mai multor neamuri: au început să se bată între dânșii pentru prizonieri. Din care pricină, se-

mencerent à cryer: « Ncë[!] ». Et lors le capitaine, ses gens entour de luy, entre lesquelz estoit le committre de sa gallee, ung moult vaillant homme, s'en allerent tenir devant la montee de la tour, pour veoir se les Turcs ne sauldroyent jamais par la montee, comme ilz firent. Car, quant le feu les commença de oppresser, ilz s'en vindrent desverouillier l'huis de la tour; et sambloit bien, à oyr le ton des veraulz, que les Turcqz eussent grant haste d'issir. Et, quant l'huis de la tour fut ouvert, le soubachin, vestu d'une robe drap damas vermeil, à ung collet de janne abattu sur les espaulles, marcha tout assureement dehors, en regardant les chrestiens de felon visage. Et lors, tout de froit sang, sans mot sonner, prinst les deux pans de devant de sa robe, si les boutta en sa chain-ture, et sacqua l'espee; puis vint, saillant jus des degrez, et cuida venir fraper le seigneur de Wavrin sur la teste. Mais le committre de sa gallee, quy derriere luy estoit, s'advancha, et, d'une guisarme qu'il tenoit à deux mains, ferry le Turcq sur son col; si l'abaty sur le pavé, et incontinent fut tué. Par quoy tous les Turcqz de la tour furent, tantost, tous mors ou prins.

Or advint une grande malheureté entre les crestiens, dont il y avoit de plusieurs nations: si s'entreatirent pour les prizonniers. De quoy ledit seigneur de Wa-

niorul de Wavrin trebui să-și dea multă osteneală ca să-i despartă, să-i mulțumească pe fiecare și să-i potolească. Căci după ce văzu că, izbind cu sabia în dreapta și în stânga nu poate să-i descăiere după voință, începu să strige cu voce tare ca să fie uciși toți Turcii prizonieri. Lucru pe care l-au făcut cu plăcere acei care nu putuse lua prizonieri, nici nu aveau nădejde de a putea dobândi: aceștia îi ucideau în mâinile acelora care îi aveau. Dar și după aceea, adică după ce numiții Turci prizonieri au fost uciși, Creștinii au început desbaterea pentru rămășițele lor, trăgând de catformele turcești unii într-o parte iar alții într-alta și luând la urmă fiecare câte o bucată. La fel s'au petrecut lucrurile și cu săbiile și iataganele, unii luând lamele iar alții tecile, unii un arc, alții o tolbă de săgeți.

Seniorul de Wavrin se arătă foarte turburat și mâniat văzând o astfel de ceartă între Creștini, pe care nu putea s'o remedieze astfel cum ar fi voit. În cele din urmă însă, adică atunci când nu mai fu nimic de luat, încăierarea se potoli dela sine; de aci, fiecare plecă, fie la galera, fie la luntrea respectivă, cu tot ce putuse să ia asupra-i.

Lucrul acesta se întâmplă după apusul soarelui, când deasupra fluviului se lăsase o ceață și un întunec mare. Atunci veni și Domnul Valahilor la seniorul de Wavrin spre a i se plânge în termeni foarte energici împotriva celor din galere, care-i despuiau pe oamenii săi de tot câștigul lor. Iar căpitanul i-a răspuns că tot așa se plângeau și oamenii săi împotriva Valahilor, sperând că va putea scăpa cu atât și că după aceea va putea să se retragă în galera sa, spre a se odihni și a se curăța de praful și de sudoarea zilei. Inșă Ungurii și Valahii care sunt niște oameni foarte vorbăreți, l-au ținut pe căpitan la sfat chiar și în timp ce acesta

vrin eut beaucoup à faire à les departir, contenter et appaisier. Car, quant il vey que à ferir de l'espee à tous costez ne les pouvoit desparpeillier à sa voullenté, il escrya en hault qu'on tuast tous les Turcqz prisonniers (ce que firent voullentiers ceulz qui nulz n'en avoient, et que pas n'estoient à les prendre: si les tuoient ès mains de ceulz quy les tenoient). Mais ancores derechief, aprez lesdis Turcqz prisonniers tuez, recommencerent leur debat pour la despouille, en tyrant les robes des Turcqz l'un contre l'autre, si emportoit chascun sa pieche; et puis pour les espees ou fauchons, dont les ungz avoient les allemandes et les autres les forreaux, l'autre ung arcq et l'autre une trousse.

Le seigneur de Wavrin estoit moult troublé et courouchié de veoir tele noise entre les crestiens, à quoy il ne pouvoit pas remedier ainsi qu'il eust voullu. Mais enfin, le debat se cessa quant il n'y eut plus que prendre; car chascun s'en estoit allé, atout ce qu'il pouvoit avoir, feust en gallee ou en manocque.

A ceste heure estoit le solleil couchié, si faisoit grant bruyn sur la riviere. Et, lors, vint le seigneur des Vallaques devers le seigneur de Wavrin, quy fort se complaignoit de ceulz des galles, quy avoient desrobé et despouillié ses gens de leur gaing. Et le capitaine lui respondy que, pareillement, se complaindoient ses gens des Vallaques, cuidant eschaper pour ce dire, et s'en aller en sa gallee reposer et rafreschir de sa lasse et sueurs. Mais Hongres et Vallaques, qui sont gens de grans languages, le tenoient en parolles, combien que, entandis, ledit capitaine se faisoit desarmer. Par quoy il scenty grant froit

porunci să fie desarmat ¹⁾. Intre timp, după ce i se scoase armura, el simți un puternic fior de frig. Dându-și seama numaidecât cam ce fel de semn era acesta, el spuse Valahilor: « S'a lăsat întunec de tot; dacă ar da Turcii peste noi acum, ne-ar prinde atât pe noi cât și galerele și artileria noastră. De aceea strângeți-vă cu toții în luntrile D-voastră; în ce mă privește, mă retrag și eu în galera mea și mâine vom face dreptate tuturor oamenilor noștri ».

După aceste cuvinte se despărți de dâșii. Intrând apoi în cabina sa din galere, se desbracă numai cu multă greutate și se șterse de sudoare cât putu mai bine. În fine, îmbrăcând alte rufe curate, iar pe deasupra o călduroasă robă de martră, se urcă pe puntea galerei, împreună cu chirurgii și cu medicii de care dispunea, spre a inspecta pe bolnavi și pe răniți, poruncind ca toți aceștia să fie îngrijiți în fața lui. Căci, în adevăr, se aflau pe cele două galere ale sale între treizeci și patruzeci de răniți. Dintre gentilomii casei sale însă, n'a fost rănit decât Dyeric de Vyanne, care purtase în ziua aceea penonul ducelui de Burgundia: acesta avea piciorul străpuns de o săgeată. După această ultimă osteneală s'au dus cu toții ca să se ospăteze cu ce le dăduse Dumnezeu. Fiindcă de fapt nu mai rămăsese pe galere în ceea ce privește proviziile decât turte coapte în jeratec cu o zi mai înainte, iar de băut numai vin acru sau apă; deoarece vinurile cele bune cu care plecase din patrie se stricase și se înăcrise în urma îndelungului lor colind pe apă.

În momentele acelea focul care ardea atât în lăuntrul cât și în afara turnului, văzut în noapte și mai cu seamă prin vagul tulpure al ceței, părea a fi un singur cărbune, atât de roșii erau pereții. Astfel

quant son harnas fut osté. Si se doutba bien de ce quy depuis luy en advint, et dist auz Vallaques: « Il fait brun: se les Turcqz venoient, ilz prenderoient nous, nos gallees et artillerie. Rallez en vcs manocques; je m'en revoy en ma gallee, et, demain, faisons raison l'un à l'autre de nos gens ».

Apréz laquele parolle, il se party d'eulz. Si s'en entra en sa chambrette, dedens la gallee, où il se despouilla à moult grant paine, pour la sueur, et se fist essuer au mieulz qu'il peult. Puis se revesty de nouveaulz draps, et, ce fait, une robe de martres chainte, monta sur le tillas de la gallee, avec luy les mires, cyrurgiens et fulsiens ¹⁾. Si s'en alla visiter les mallades, navrez et blechiés; lesquels il fist mettre à point devant luy. Car il avoit bien, de ses deux gallees, de XXX à XL hommes blechiés; mais des gentilz hommes de son hostel n'avoit nulz navrez que Dyeric de Vyanne, quy avoit porté ce jour le penon du duc de Bourguoigne: cestuy avoit la jambe perchié d'une flesche. Apréz laquele dilligence faite, s'en allerent soupper de telz biens que Dieu leur avoit prestez. Car il n'y avoit ès gallees autre pourveance que wasteaulz qu'ilz avoient fais la journee devant, et à boire que vin aigre, ou eae; car leurs bons vins estoient faillis et tourneuz à aigreuz par le long sejour que fait avoient sur l'eae.

Le feu qui lors estoit dedens la tour et dehors, à veoir par nuit en l'espaisseur de la bruyne, sambloit estre ung seul charbon, si rouges estoient les murailles. Et disoient les compaignons de

¹⁾ Adică desbrăcat de armură.

¹⁾ Physiciens, médecins.

că cei din Picardia s'au simțit îndemnați să spună că, pentru o noapte a Sfântului Ioan cum era aceea, ei n'au văzut niciodată un foc mai frumos.

În cursul nopții, căpitanul porunci ca galelele să fie ancorate departe de țărm, mai mult ca la o bătaie de săgeată, orînduind apoi străji mari și dispunând ca toți oamenii să doarmă înarmați. El însuși dormi înarmat la pupa galerei. Dar târziu în puterea nopții, străjile au auzit țipete sfâșietoare și plângeri dureroase împrejurul castelului. Iar când s'a luminat de ziuă, au zărit mai mulți Turci care sărutau trupurile morților și se lamentau la căpătâiele lor. Când s'a făcut ziuă deplin, au observat atît pe înălțimea ce domină fluviul, cât și în largul văii o mare mulțime de Turci culcați, ținându-și fiecare calul de căpăstru. Straja aduse acest lucru la cunoștința seniorului de Wavrin care se sculă numaidecât. Aruncându-și ochii asupra lor și văzându-le steagurile, își dădu numai decît seama că aceștia erau Turcii dela Triest [Siliștra]. Drept urmare, porunci ca să se îndrepte tunurile asupra lor și să tragă o salvă, lucru care-i trezi pe toți din somn, numaidecât. Iar după ce s'au ridicat de jos, au început să fugă peste creasta dealului, spre a se pune la adăpost.

Câțiva Valahi au scorbit apoi după ei pe uscat, unde au găsit mai multe grânare subterane. Și vă voiu arăta aci și cum au făcut acest lucru. Prin acele ținuturi îndepărtate, oamenii sapă găuri adânci în pământ în formă de cisternă unde îngrămădesc grâu, ovăzuri și tot felul de bucate, după care acopăr intrările cu lespezi mari de piatră. Iar dimineața aceea, urmând unei nopți în care căzuse o brumă puternică, înlesnea să se vadă că pământul de deasupra acelor cisterne nu era ud de rouă sau de brumă ca preutindeni aiurea, ci uscat. După acest

Pycardie que, pour une nuit Saint Jehan, ilz n'avoient jamais veu plus beau feu.

Ceste nuit, fist le capittaine ancrer ses gallees loingz de la terre plus d'un gect d'archier, faisant faire la nuit tres grant guet, et tout homme dormir en armes. Et luy-mesmes, tout armé, dormy en la poupe de la gallee. Mais, ceste nuit, oy le guet grans crys et plours dollereuz envers le chastel. Si ne povoient scavoir que c'estoit, par l'oscurité de la nuit bruyneuse. Et, lorsqu'il fut adjourné, on choisy plusieurs Turcqz quy baïsoient les corps des morts et lamentoient sur yceulx. Et, lorsque le jour fut grant, ilz aparcheurent, sur la montaigne et en la plaine de la valee, grant multitude de Tur[cq]s couchiés, tenans chascun son cheval par la bride. Laquele chose le guet nuncha audit seigneur de Wavrin, quy incontinent, se leva. Et, quant il les vey, et leurs enseignes, il congneut bien que c'estoient ceulz de Triest. Si fist incontinent affuster ses canons contre eulz et tout à ung cop deschargier sur eulz; dont ilz furent bien resveilliés. Si commencerent incontinent à fuyr par dessus la montaigne, pour eulz mettre à saulveté.

Aulcuns Vallaques descendirent à terre, où ilz trouverent plusieurs greniers soubsterrins. Et je vous en diray la maniere. Es pays par delà, ilz font grans fosses en terre, comme cysternes, où ilz bouttent bledz, avaines et toutes manieres de grains, et puis coeuvrent les trous des fosses de grans pierres. Et, la matinee dont la nuit il avoit fait si grant bruyne, la terre de dessus les fosses n'estoit pas mouillié. Par lequel signe furent trouvez tous les greniers en terre qui estoient ou village de Chasteau Turquant; où il avoit bledz, febves et poiz, qui vindrent

simpliciu semn s'au putut găsi toate gră-narele săpate în pământ, de către oamenii din satul vecin cu acel Castel Turquant; și s'au găsit în acele gropi grâu, fasole și mazăre, care le-au venit tocmai la punct acelora din galere. Deoarece ei s'au putut îndestula astfel cu de toate, încât se părea că asupra lor s'a pogorît o adevărată mană din cer.

Numaidecât după răsăritul soarelui sosiră și monseniorul Cardinal, Regnault de Comfide, împreună cu celelalte galere. Iar Cardinalul nu ascundea câtuși de puțin că era foarte turburat din pricină că cetatea fusese cucerită fără dânsul. Astfel, când trecu prin fața galerei seniorului de Wavrin, aceasta a rămas cu totul uluit față de atitudinea sa, ca unul ce era neînstare să-i identifice motivul și să-și dea seama pentru ce anume nu i se răspunsese la salut. Pe de altă parte Cardinalul s'a dus și-a ancorat departe de seniorul de Wavrin, apoi l-a chemat în grabă la dânsul pe messirele Regnault de Comfide. Când seniorul de Wavrin l-a văzut pe messirele Regnault mergând la Cardinal, se instală și el în barca sa, luând cu dânsul și pe patronii galerelor sale, îndreptându-se și ei cu toții într'acolo. Iar după ce s'a urcat pe galera Cardinalului și l-a salutat, acesta i-a reproșat c'ar fi săvârșit față de dânsul o mare trădare pe care o va aduce la cunoștința Sfântului Nostru Părinte Papa și a tuturor principilor creștini. Intorcându-se apoi spre cei doi patroni ai [galerelor] seniorului de Wavrin, pe care acesta-i adusesse cu dânsul, le spuse pe un ton mâniaș: « Dumneavoastră sunteți cauza trădării; lucrul acesta îl voiu aduce la cunoștința dogelui și-a senioriei Veneției ».

Atunci seniorul de Wavrin, uluit și mai mult de acest chip de a se purta spuse Cardinalului, umilindu-se înaintea lui: « Monseniore, binevoîți să-mi de-

bien à point auz gallee: si s'en furnirent tous, et sambla à chascun une manne descendue du ciel.

Tantost aprez solleil levant, monseigneur le cardinal, Regnault de Comfide et les autres gallees ariverent. Si moustroit le cardinal maniere qu'il estoit moult troublé de ce que le chastel avoit esté guaignié sans lui. Et, au passer qu'il fist devant la gallee du seigneur de Wavrin, il le salua. Mais luy tourna le dos; dont ledit seigneur de Wavrin fut moult esbahy que ce povoit estre, et quy le movoit de non avoir respondu à sa salutacion. Et s'en alla ledit cardinal ancrer loingz du seigneur de Wavrin. Si manda prestement messire Regnault de Comfide, et, quant le seigneur de Wavrin vey messire Regnault aller devers le cardinal, il entra en sa barque, avec luy les patrons de ses gallees, si y alla aussi. Et quant il fut monté sur la gallee du cardinal et le [eut] salué, le cardinal luy dist que fait lui avoit une grande trahison, laquelle il nuncherait à Nostre Saint Pere le Pape et à tous les princes crestiens. Si manecha les deux patrons au seigneur de Wavrin, qu'il avoit illec amenez avec lui, et leur dist fellonneusement: « Vous estes cause de la trahison; je le nuncheray au duc et à la seignourye de Venise ».

Adont le sire de Wavrin, moult esbahy de ceste maniere, dist au cardinal, en soy humiliant devers luy: « Monseigneur, voeillés moy declarer en quele ma-

clarați în ce fel spuneți că am săvârșit trădarea, ca să vă pot răspunde numai-decât». Iar Cardinalul i-a răspuns că trădarea consta în faptul de-a fi venit să cucerească acel Castel Turquant, fără știrea sau îngăduința lui. La care seniorul de Wavrin răspunse în chip de scuză că atunci când s'a despărțit de dânsul el nu auzise vorbindu-se nimic precis de numitul castel și că în orice caz n'o pornise înainte cu intențiunea de a-l ataca fără dânsul; iar ceea ce s'a săvârșit în fapt, s'a datorat inițiativei Valahilor care i-au cerut numai ajutor și sprijin și care s'au scoborât cei dintâi pe țărnul celălalt. Și că pe aceștia Turcii apucase a-i respinge când a intervenit el. Odată ajunse lucrurile aci, lui i s'a părut convenabil și necesar ca să-i ajute pe numiții Valahi să-și continue întreprinderea și că pe această linie de conduită nu vedea să fi săvârșit niciun fel de greșeală sau trădare. Iar dacă totuși se mai găsea cineva să susțină că el s'ar mai afla și de aci înainte sub povara învinuirii de trădare, era gata să-i dovedească imediat contrariul în luptă dreaptă, cu condiția numai ca adversarul său eventual să fie nobil de origină¹⁾. La aceasta Cardinalul răspunse că el era preot și nici nu putea, nici nu vroia să se lupte cu cineva în țarc închis. Din parte-i, seniorul de Wavrin răspunse că oferta pe care o făcea nu se referea la persoana sa [ci la vreun înlocuitor de al său]; apoi că dacă și după aceste explicații îi va plăcea să aducă faptul la cunoștința Papei și a principilor creștini, el era sigur că asupra lui se va răsfrânge mai multă onoare decât blam. « Căci ceea ce am făcut eu, dacă vă veți

niere vous dites que j'aye fait trahison, et prestement je vous y responderay ». Et le cardinal luy dist que c'estoit en ce qu'il avoit venu conquister et prendre le Chastel Turquant sans son sceu ou congié. A quoy le seigneur de Wavrin, en soy excusant, respondy que, quant il party de luy, il ne scavoit riens à parler dudit chastel, et n'estoit point allé devant en intencion d'assaillir sans luy, et que ce qu'il en avoit fait fut à l'entreprinse de Vallaques, lesquelz luy avoient requis secours et ayde, et qui premiers estoient descendus à terre; lesquelz les Turcqz avoient desja reboutez quant il y sourvint. Par quoi il lui fut chose convenable et necessaire de secourir lesdis Vallaques à poursievir leur entreprise et que, en ce, il n'avoit commis quelque faulte ou trahison. Et. s'il estoit nulz voullant maintenir qu'il feust oncques reté ou blasmé de trahison, il vouloit prouver le contraire de son corpz contre le sien, moiennant qu'il feust noble homme. A quoy le cardinal replicqua qu'il estoit prestre, si ne povoit ne volloit en champ combattre. Et le seigneur de Wavrin respondy que l'offre qu'il faisoit n'estoit pas pour sa personne; mais, quant ores il luy plairoit ce faire scavoir au Pape et à tous les princes crestiens, il en auroit plus d'honneur que de blasme. « Et ce que j'ay fait, se bien y pensez, est plus à vostre loenge, qu'y estes mon chief, que à la mienne ».

1) După obiceiurile de atunci, rămase de altfel valabile — în linii mari — până în zilele noastre, numai cei egali în rang social își puteau lichida diferendele prin duel.

ȘTEFAN VODĂ, DOMNUL MOLDOVEI

(După Evanghelia dela Voroneț).

De remarcant seninătatea calmă și gravă în același timp a chipului slăvitului Domn, incontestabil exponentul cel mai reprezentativ al geniului acestei mădulări alese a rasei noastre. Printr'o coincidență ce se impune atenției din capul locului, și prin atitudinea sa din această imagine, ilustrul Voevod ne reamintește predestinările esențiale ale Românilor Moldoveni. Căci adorarea presupune o mare capacitate de rezonanță lăuntrică, simțăminte adânci, inimă iubitoare și curată. Cât e de evocatoare apoi, Evanghelia înfățișată ca ofrandă !

gândi bine, veți vedea că e mai mult spre lauda sfinției voastre, care sunteți șeful meu, decât spre aceea a mea ».

Cardinalul, auzindu-l pe seniorul de Wavrin vorbind astfel, își stăpâni într'o oarecare măsură mânia, vorbind totuși puțin cam din gât. Inșă Wavrin nu-i făcu silă prea multă vreme, ci-și luă numaidecât rămas bun. Reîntorcându-se apoi în galera sa, unde veni în curând să-l vadă și messirele Regnault de Comfide, el i se plânse acestuia în chipul următor: « Ați auzit cuvintele injurioase rostite de Cardinal împotriva mea? Aparțineți ca și mine prea temutului senior, ducele de Burgundia, dela care primiți soldă, iară eu sunt căpitanul d-voastră; totuși nu m'ați sprijinit cu cuvântul în această ocazie, deși trebuia să faceți acest lucru. De unde sunt silit să presupun că sunteți tot atât de pornit împotriva mea, cât și Cardinalul. Iar messirele Regnault răspunde: « N'aș mai fi avut de adăugat nimic la cele spuse de dumneavoastră. Cardinalul și noi toți împreună cu dânsul, nu suntem supărați decât din pricină că n'am putut participa la cucerirea acelei cetăți ». Atunci căpitanul întrebă: « Cine și ce l-a oprit pe cardinal ca și pe voi toți, ca să veniți numaidecât după mine, astfel cum ne-am înțeles la plecarea mea? ». Silit să se explice, [Comfide] îi istorisi adevărul, arătându-i că galera Cardinalului a eșuat pe un grind; din această pricină nu numai că ea a trebuit să fie descărcată în întregime, dar și să fie remorcată de toate celelalte galere spre a o repune pe linia de plutire; că în acest timp, Turcii au rămas pe malul opus, mereu în formație de bătălie în fața lor. Astfel că atunci când au pornit dinspre orașul Triest [Siliștra] ziua era pe sfârșite. Atunci seniorul de Wavrin observă că în adevăr a fost o milostivire a lui Dumnezeu în faptul că galera aceea s'a îm-

Quant le cardinal eut oy ainsi le seigneur de Wavrin parler, il atempra aucunement son yre, en parlant toutesfois tousjours un peu sur gorge. Mais ledit sire de Wavrin ne le fist pas longue, anchois prinst tantost congié. Si s'en repaire en sa gallee, où le vint veoir messire Regnault de Comfide, auquel il dit par maniere de complainte: « Avez-vous pas oy les injurieuses parolles que le cardinal m'a dit? Vous estes à mon tres-redoubté seigneur le duc de Bourguoigne, recepvant ses gages: si suis vostre capitaine; et de vostre parolle n'avez nullement conforté la mienne, ce que deviés faire. Par quoy je suppose vous avoir pareil couroux contre moy que le cardinal ». Et messire Regnault respondy: « Je n'eusse sceu autre chose dire que ce avez respondu. Le cardinal, et nous tous, sommes courouchiés de ce que n'avons esté à ladite prinse ». Et, adont, le capitaine demanda: « Qui a meu le cardinal et vous que incontient ne venistes aprez moy, ainsi comme il estoit conclu à mon partement? ». Et il luy en conta la verité, disant comment la gallee du cardinal s'estoit frapee en terre; si l'avoit convenu toute deschargier, et mesmes atachier toutes les autres galles à la sienne pour le retraire dedens le flo, et que tousjours les Turcz estoient demourez en bataille devant eulz; si estoit le jour failly quant ilz partirent de devant la ville de Triest. Et alors le seigneur de Wavrin dist que, en verité, e avoit esté grace de Dieu ladite gallee este frapee en terre: « Car, se vous feussiés partis à l'heure prinse et venus aprez moy, les Turcqz eussent esté au Chastel Turquant devant nous, lequel ilz eussent bien gardé, et n'eussions ozé mettre pié à terre ».

potmolit pe acel grind: « Fiindcă dacă voi ați fi plecat la ceasul hotărît și ați fi venit după mine, Turcii ar fi ajuns la Castel Turquant înaintea noastră și l-ar fi păzit atât de bine, încât noi n'am mai fi cutezat să punem piciorul pe celălalt țărnm ».

În galera Cardinalului se găsea gardianul Fraților Minorii din Constantinopole, om notabil, doctor în Teologie și om de bună condiție. Acesta după plecarea seniorului de Wavrin din galera Cardinalului, îl blamă cu multă energie pe acesta din urmă pentru faptul de a-i fi vorbit cu atâta ură și răutate, susținând că întreaga armată ar putea trage o învățătură greșită de aci, întârziind de a mai lua pe viitor inițiative utile. Cuvintele acestui gardian au făcut o impresiune deosebită asupra Cardinalului, care-l trimise apoi la seniorul de Wavrin, ca să-i înfățișeze din parte-i malvoisie, pâine și biscuit, știind că astfel de articole nu se găseau în galera aceleuia. Messirele Regnault de Comfide văzând aceste daruri, nu se putu împiedeca de a remarca: « Domnule Căpitan, văd bine că s'a făcut pace între Monseniorul Cardinal și domnia-voastră; în ceea ce mă privește, mă voi reîntoarce cu domnul gardian și-i voi aduce la cunoștință cardinalului cele istorisite de domnia-voastră și mai cu seamă observația că a fost un semn al milostivirii lui Dumnezeu faptul că galera sa s'a împotmolit cu acel prilej ».

Numaidecât după plecarea acelor seniori dela căpitanul general, Domnul Valahiei, care se afla pe țărnm, împreună cu ai săi în corturi și pavilioane, trimise pe cineva la dânsul spre a-l înștiința că la distanță de o zi de drum din acel punct, în presupunerea că ar fi slujiți de un vânt bun, se găsea un castel de vreo patru ori mai mare decât Castelul Turquant, într'o insulă mare căreia i se spunea

En la gallee du cardinal estoit le gardien des Freres Mineurs de Constantinoble, notable homme, docteur en theologie et bonne personne ¹). Lequel, aprez le partement dudit seigneur de Wavrin de la gallee du cardinal, luy blasma fort ce que si yreusement et felonusement il avoit parlé à luy, de quoy toute l'armee porroit bien de pis valloir, et que c'estoit esponge d'un retardement de bien faire. Si fist lors tant le gardien par ses parolles devers le cardinal, qu'il l'envoia devers ledit seigneur de Wavrin presenter, de par luy, malvisee, pain et bescuit, pour ce qu'il n'en avoit point en sa gallee. Et, adont, messire Regnault de Comfide, voiant ce present, dist: « Monseigneur le capitaine, je voy bien que la paix est faite entre monseigneur le cardinal et vous; je m'en retourneray avec monseigneur le gardien et diray au sire cardinal ce que m'avez conté, comment ce fut la grace de Dieu que sa gallee frappa en terre ».

Tantost aprez que les seigneurs dessusdis se furent partis du capitaine general, le seigneur de la Vallaqueie, qui estoit logiés en tentes et pavillons sur le

¹) Le regreté professeur N. Iorga, croit qu'il s'agit ici justement de ce moine Bartolomeo da Genova, dont la lettre a été reproduite par nous aussi a la fin de ce volume. (N. B.)

Georgia¹⁾; și că acolo se putea merge foarte bine, fie spre a o asedia sau a o ataca, fără să fie amenințați de vreo primejdie din partea Turcilor. Însă numitul căpitan răspunse mesagerului: « Duceți-vă la monseniorul Cardinal și-i expuneți toate aceste lucruri, spre a vedea mai întâi ce hotărîre va lua el în această privință ». Lucru pe care ei l-au și făcut. Iar după ce Cardinalul l-a chestionat îndelung pe mesager, îi spuse și el la rându-i: « Avem nevoie de seniorul de Wavrin spre a putea lua o hotărîre în această materie. Cred însă cu tărie că el nu va vroi să vină aici; deoarece l-am auzit spunându-și adineauri, când a plecat de aici, că nu se va mai reîntoarce cu niciun preț ». Dar cu toate acestea, îl chemă fără întârziere pe acel gardian din Constantinopole și-i spuse: « Reîntorceți-vă numaidecât la seniorul de Wavrin și spuneți-i că-l rog să vină aci, în fața mea, spre a formula un avis și o concluzie în chestiunea în care i-au vorbit Valahii. Căci fără dânsul nu vreau să hotărască nimic. Și vorbiți-i într'un astfel de chip, încât să binevoiască să răspundă chemării noastre ».

Gardianul ascultă de porunca formulată de cardinal și se transportă în grabă la bordul galerei seniorului de Wavrin, căruia-i expuse însărcinarea pe care-o primise din partea superiorului său. La care seniorul de Wavrin răspunse:

« Nu văd de loc nevoia de a mai veni și eu acolo; Cardinalul n'are decât să hotărască ce i se va părea mai potrivit, adică fie de a organiza asediul ori de a comanda asaltul, căci eu voi merge totdeauna cu dânsul. De aci înainte sunt ferm decis să-i acord lui și oamenilor lui

rivage, envoia devers luy et luy signifia que à une journée de bon vent prez de là estoit un chastel plus grant quatre fois que Chastel Turquant, en une grant isle qu'on nommoit la Georgie; et y povoit-on bien aller, feust pour assieger ou assaillir, sans le dangier des Turcoz. Mais ledit capitaine respondy au mesager: « Allez devers monseigneur le cardinal et luy dites ces nouvelles, pour scavoir quel chose il en vouldra conclurre »; comme ils firent. Et, quant il eut bien interrogué ledit message[r] sur ceste matiere, il dist: « Avoir nous fault le seigneur Wavrin pour conclurre de ceste besongne. Mais je croy fermement qu'il ne vouldra pas ycy venir; car je oy, nagueres, quant il party de moy, qu'il dist que en grant pieche ne revenroit ». Nonobstant laquele chose, il appela de-rechief ledit gardien de Constantinoble; si luy dist: « Retournez incontinent au seigneur de Wavrin et lui dites que je luy pry que qu'il viengne ycy, devers moy, pour avoir advis et conclusions de la matiere dont les Vallaques luy ont parlé. Car sans luy je n'en voeil riens conclurre. Et parlez en tele maniere à luy qu'il se voeille condescendre de cy venir ».

Au commandement du cardinal fut le gardien prest d'obeyr. Si se transporta, prestement, devers le seigneur de Wavrin, auquel il exposa la charge qu'il avoit dudit cardinal. A quoy ledit seigneur de Wavrin respondy: « Il n'est ja besoing que je y voise; le cardinal conclue ce que bon luy samble et voist mettre le siege ou assaillir: je yrai tousjours avec lui. Car je donne bien l'avantage, d'ores en avant, à luy et à ses gens, qu'ilz voissent à l'assault ou à la bataille des premiers, adfin qu'il en ait tousjours l'honneur, et moy nulle tele ramprogne que j'en ay eu ceste fois ». De laquele responce ne fut pas le gardien content; et, reprenant la parole

¹⁾ E vorba de insula pe care a fost clădită cetatea Giurgiului de către Mircea cel Bătrân.

întâietatea, fie că va fi vorba să pornească primii la bătălie sau la asalt, pentru ca ei să aibă mereu onoarea, iar eu să nu mai fiu expus niciunei umilințe ca până aci ». Aceste cuvinte n'au avut însă darul să-l mulțumească pe gardian; astfel că, reluând cuvântul lui Wavrin, i-a replicat că vremea nu era de loc potrivită pentru astfel de discuții, cu toată supărarea pe care putea s'o pricinuiască vorbele rostite de Cardinal la mânie.

Pe scurt, gardianul procedă cu un tact atât de subțire, încât izbuti să-l ducă pe seniorul de Wavrin și pe messirele Regnault de Comfide în fața Cardinalului. Sosind așa dar acolo și după salutările de rigoare, amfitrionul le expuse propunerile Valahilor, cerând seniorului de Wavrin să-și formuleze el opinia. Acesta răspunse: « Nu văd nici locul, nici motivul. Fiindcă rezonabil și necesar e să cerem mai întâi părerea seniorilor din Valahia care cunosc din proprie experiență starea lucrurilor ». Iar aceștia din urmă, după ce li s'au adresat întrebările, au răspuns că după opinia lor și spre binele Creștinătății, ar fi foarte potrivit ca la cererea principelui Valahilor, Cardinalul și căpitanul ducelui de Burgundia să meargă să asedieze și să cucerească acel castel din insula Georgia. Ei au mai adăugat apoi că, în scopul precizat de ei mai sus, prințele Valahilor poruncise să se aducă două mari bombarde în preajma punctului indicat.

Atunci seniorul de Wavrin care era muncit de o mare voință de a face această călătorie, spuse Cardinalului: « Nu ne mai rămâne decât să mergem sau nu. Dacă-mi îngăduiți, voi merge cu sfinția voastră împreună cu toate galerele mele, silindu-mă să dobândesc acolo tot ce se poate aștepta mai bun din parte-mi. Iar dacă de acolo veți avea plăcerea ca să mergeți la Nicopoli, n'aveți decât să porunciți și vi se va împlini dorința. Iată cam ce a-și putea

dudit de Wavrin, dist que le tempz n'estoit pas ordonné pour ainsi parler, nonobstant le courrouz des parolles que ledit cardinal lui avoit dites.

Si exploita telement le gardien, qu'il mena ledit seigneur de Wavrin et messire Regnault de Comfide devers ledit cardinal. Auquel lieu eulz venus, aprez les salutacions, il leur relata ce que les Vallaques lui avoient dit, en demandant de ce au seigneur de Wavrin l'arrest de son oppinion. Lequel respondy: « Je ne vey oncques le lieu ne la place. Si est bien raisonnable et necessaire que, premiers, en demandez auz seigneurs de la Vallaquie, quy congnoissent l'affaire, leur ententement ». Lesquelz, aprez la demande à eulz faite, respondirent leur oppinion estre tele que pour le bien de crestienneté, à la requeste du prince des Vallaques, le cardinal et le capitaine de Bourgoigne allassent assegier et envahir ledit chastel de la Georgie. Et dirent que desja, pour ce faire, ledit prince des Vallaques avoit fait amener deux grosses bombardes.

Lors le seigneur de Wavrin, quy avoit grant voullenté de faire le voyage, dist au cardinal: « Il n'y a que d'y aller ou non. S'il vous plect, je yrai avec vous, atout mes gallees, et y feray du mieulz que je porray. Et, s'il vous plaist aller à Nicopoly, commandez ce qu'il vous agree estre fait. Sicque, pour habregier, c'est ce que j'en scaroié dire ». Et le cardinal respondy: « Or, beau sire, se vous estiés legat de Nostre Saint Pere, comme je

spune în ce mă privește spre a scurta discuția ». Iar Cardinalul răspunse: « Așa dar, iubite domn, cam ce hotărîre ați lua în situația de față, în presupunerea că ați fi legatul Sfântului nostru Părinte, iar eu căpitanul ducelui de Burgundia, cum sunteți d-stră acum? » — « Ași merge — spuse seniorul de Wavrîn — spre a vizita acel Castel și spre a face acolo tot ce s'ar putea aștepta mai bun din parte-mi, mai ales că acești seniori Valahi afirmă că aceea ar fi o cetate ce apasă foarte greu asupra Creștinilor. Avem de altmintreli perspectiva de a ne îndeplini curând misiunea, când ne gândim la puterea Valahilor care sunt șase mii de oameni și au două bombarde mari, după cum și eu am de asemeni una foarte bună, ceea ce înseamnă mare lucru. Pe de altă parte se zice că în lăuntru al acelei cetăți nu se găsesc decât aproximativ trei sute de Turci. Astfel că doresc foarte mult să pun mâna pe dânsa ». — « Atunci — spuse Cardinalul — sfântul nume al Domnului să ne călăuzească. Să mergem dar și încă să plecăm chiar acum, deoarece nu mai avem ce să facem aci ».

Odată această hotărîre luată, fiecare se retrase în galera sa. Iară Valahii, care între timp minase și năruise două dintre cele patru ziduri ale Castelului Turquant, s'au retras și ei în luntrile lor. Apoi galerele, care aveau norocul de a se putea folosi de un vânt bun, au ridicat pânzele.

Cum au plecat Creștinii din fața Castelului Turquant, spre a merge să asedieze castelul din insula Giurgiu.

Comment les crestines se partirent de devant Chastel Turquant pour aller asseger le chastel de Jeorgie.

După ce cardinalul, seniorul de Wavrîn și Valahii au plecat de lângă Castelul Turquant [Turtucaia], a doua zi au sosit la insula [dunăreană] numită Georgia.

suy, et je fusse capitaine de Bourguoigne, comme vous estes, quele chose en conclurriés-vous de faire? ». « Je yroie », dist le seigneur de Wavrîn, « visiter ledit chastel et y faire tout le mieulz que je porroie, veu que ces seigneurs Vallaques dient que c'est une place quy moult griefve les crestiens. Tantost nous aurons fait ou failly, attendu la puissance des Vallaques, quy sont VI-m hommes et deux grosses bombardes, et j'en ay aussi une moult bonne, qui est grant chose. Si dient qu'ilz ne sont que environ trois cens Turcz layans, dedens la place. Je la desire bien aveoir ». — « Adont », dist le cardinal, « ce soit ou nom de Dieu qui nous guide! Allons-y, et partons dès maintenant, car nous n'avons cy que faire ».

Ceste conclusion prinse, chascun s'en retyra en sa gallee. Et les Vallaques, quy avoient abatu et miné deux pans du mur de Chastel Turquant, se retrayrent en leurs manocques. Puis les gallees, quy avoient bon vent, firent voile.

Après ce que le cardinal, le seigneur de Wavrîn et les Vallaques se furent partis de Chastel Turquant, le second jour ilz arriverent en l'isle de la Jeorgie,

Aci au putut să vadă că pe insula în chestiune se găsea un mare și puternic castel pătrat, apărat de patru ziduri, iar la colțul fiecărui zid se afla câte un turn foarte mare de asemenea pătrat, dintre care cel mai neînsemnat era mai important decât cel mare al Castelului Turquant și înzestrat de asemeni cu balcoane și galerii de lemn. Două ziduri mai mici porneau dela o latură a castelului, orientându-se spre fluviu și scoborîndu-se până la malul apei. Iar la capătul acestor din urmă ziduri, se înălțau de asemeni două turnuri înzestrate cu creneluri și cu balcoane ca și celelalte.

Când toți Creștinii [din îmbarcații] au pus piciorul pe pământul insulei, atât cei din galere cât și Valahii, Turcii care se găseau în acel castel au organizat o ieșire în foarte bună rânduială, în deosebi asupra cartierului Valahilor, dintre care i-au și rănit pe câțiva în semn de *bun-venit*. În cele din urmă însă ei au fost izbiți cu asprime de către Valahi și siliți să se refugieze în fortăreața lor.

Seniorul de Wavrin, împreună cu cei din galerele sale, s'au sfătuit împreună spre a vedea care ar fi aci chipul cel mai potrivit de procedare în ceea ce privește apropierea de zidurile castelului, spre a putea să-i dea asaltul. O întâmplare fericită a făcut ca să se găsească în acea insulă mai multe mici căruțe cu patru roate. De aci le-a venit ideea să încarce pe acele căruțe, mari grămezi de lemne groase încadrate în furci de asemenea de lemn; iar pe de lăturile carelor astfel încărcate să atârne legături de vreascuri și crăci de copaci. Impingând aceste căruțe înaintea lor și adăpostindu-se după dânsese, ei s'au putut apropia de cetate până la marginea șanșurilor cu care era înconjurată. Iar acolo, arbaleterii, cuievrierii și arcașii îi apărau pe atacatori împotriva celor dela creneluri, care aruncau cu pietre și cu tot felul de

où il souloit avoir ung tres puissant et fort chastel quarré, de quatre grans pans de murz, et au coing de chascun pan y avoit une tres grosse tour toute quarre, dont la moindre estoit plus grande et plus forte que celle du Chasteau Turquant, et semblablement garitee et baccollee de bois. Et si avoit, envers la riviere, deux petis pans de murs, qui partoient du chastel en venant jusques à ladite riviere; et, auz boutz d'iceulz, y avoit aussi deux tours pareillement baccolles comme les autres.

Quant tous furent les crestiens descendus à terre, tant bien ceulz des galles que les Vallaques, les Turcqz qui estoient oudit chastel, environ trois cens, saillirent dehors, en tres bon convenant, sur le quartier des Vallaques, où ilz en blecherent plusieurs de venue. Mais, enfin, ilz furent rudement reboutez par lesdis Vallaques dedens leur forteresse.

Le seigneur de Wavrin et ceulz de ses galles eurent advis et conseil ensamble, comment ilz porroient assaillir et aprochier ledit chastel. Si leur advint qu'ilz trouverent en celle isle plusieurs petis charriots à quatre roes. Par quoy ilz s'adviserent de faire grandes cloies de gros bois, lesqueles ilz mettoient sur lesdis charriots, atachiés de grosses fourches de bois. Et si y avoit autour d'yceulz charriots aussi autres cloies pendans. Et, la, en bouttant ces charriots ainsi armez devant eulz, de quoy tres bien taudez estoient, aprocherent lors la place jusques sur le bort des fossez. Et, là, arbalestriers, coulvriniers et archiers les defendoient contre ceulz des guarites, qui gectoient pierres à fondes. Car, depuis que nos crestiens furent si prochains d'eulz, ne les povoient grever de leurs canons ou gros engins, pour ce que les

alte proiectile. Apărare cu atât mai necesară, cu cât Creștinii noștri, care acum se apropiase foarte mult de dușmani, nu-i mai puteau domina cu tunurile și cu armamentul lor greu, din pricină că nici turnurile și nici zidurile n'aveau niciun fel de deschizătură în jos, toate dispozitivele lor de apărare fiind construite pe creste. Castelul fu așa dar asediat, de o parte de către Valahi, iar de alta de către cei din galere. Și, acolo, seniorul de Wavrin porunci să se facă tranșee mari și șanțuri în urma căruțelor care-i adăposteau; apoi rânduii să fie aduse toate tunurile din galere spre a le îndrepta împotriva galeriilor și crenelurilor de pe turnuri și ziduri. În decursul nopții aceleia, el făcu de asemeni să se descarce de pe galera sa bombardă cea mare și să fie adusă pe uscat, de unde oamenii au tras-o pe niște lemne rotunde până în fața castelului. Iar spre a masca și-a apăra în același timp această bombardă, el dădu instrucțiuni ca să fie îmbrăcată în niște mantale mari de vreascuri groase. Toată noaptea s'au făcut așa dar acolo pregătiri spre a se putea porni în chip temeinic treaba a doua zi în zori când urma să înceapă bombardamentul. Tunarii în deosebi au fost instruiți ca să tragă între turn și zid, drept în inima cetății.

Așa dar când s'a revărsat de ziuă și când se luminase îndeajuns spre a se putea ochi anumite finte ale castelului, intră și bombardă cea mare în funcțiune; ghiulele acesteia erau făcute din piatră de Brabant ¹⁾, ceea ce înseamnă că erau ușoare și tandre. Prima ghiulea izbi drept

tours et murailles n'estoient point perchiés par bas, ne n'avoient deffence nulle que par hault. Le chastel fut doncques assegié; d'un costé, des Vallaques, et, de l'autre, de ceulx des gallees. Et, là, le seigneur de Wavrin fist faire grans trenquis et fossez derriere les charriotz qui les taudoient; puis envoya tous les canons des gallees pour yceulz affuster contre les bacicolles et barbacanes des tours et des murailles. Et, en ceste propre nuit, fist aussi deschargier la bombarde qui estoit en sa gallee, et sur ung esclan le fist, à force de gens, trainer devant ledit chastel. Mais, pour la bombarde taudisier, il fist charpenter grans manteaulz de cloies. Si fust, ceste nuitié, tout apareillié pour gecter et besongnier lendemain, à l'aube de jour, disant auz canonniers qu'ilz gectassent entre la tour et la muraille, droit en l'ame.

Quant, doncques, le jour fut venu, si cler qu'on pouvoit prendre visee sur le chastel, ladite bombarde commença son mestier; de laquele les boules estoient de pierre de Brabant, legieres et tendres. Si frappa droit au lieu où le capitaine avoit commandé, entre la tour et la muraille; si s'espautra la pierre en pouldre, rendant longue pieche moult grant fummee, telement que, une espace, on ne vey tour ne muraille. Si cuida-l'en que ladite pierre eust perchié touloutre; pourquoy il y eut de nos gens grant huee. Mais, quant la poul-

¹⁾ *Tunurile primitive de pe atunci, trăgeau cu ghiulele de piatră. Natural, se căuta ca materialul întrebuințat să îndeplinească anumite condițiuni. Și se pare că piatra de Brabant le îndeplenea cu prisosință.*

în locul în care comandase căpitanul, adică între turn și zid; piatra se risipi în pulbere, rămânând multă vreme peste acel loc întocmai ca un fum, nelăsând să se vadă nici turnul, nici zidul. În prima clipă ai noștri au crezut că ea străpunsese până dincolo, astfel că au izbucnit în urale. Dar când se risipi prăfăraia, se putu vedea între zid și turn o crăpătură mare. Cu toții se gândiră la început, că acesta era efectul izbiturii pietrei; în realitate nu era, căci intervalul dintre zid și turn data de pe vremea construcției acestuia din urmă, când probabil din pricina vreunui defect al temeliei, el s'a înălțat alături, nu lipit bine de zid. Un alt amănunt e acela că toate acele turnuri erau din zidărie masivă și înalte de mai mult de douăzeci și patru de picioare. Creștinii însă, crezând că ghiuleaua lor provocase acea despărțitură, au reîncărcat repede bombardă și-au tras o a doua ghiulea tot în același loc. S'a ridicat și de astă dată un nor de pulbere ca și mai înainte; iar după ce s'a risipit și acesta, fiecare zicea că în adevăr, crăpătura era mult mai mare ca înainte. Au izbucnit alte urale care au ajuns până la urechile Domnului Valahiei, care întrebă ce s'a întâmplat de se face atâta sgomot. Și i s'a răspuns atunci că bombardă din galeră făcea minuni și că dacă va mai trage două sau trei lovituri în același loc, va dărâma cu siguranță un turn. La auzul acestei vești, el încălecă numaidecât pe cal și veni în partea ceastălaltă spre a vedea și el minunea cu ochii. Și atunci, ca unul căruia castelul îi aparținea de drept (căci tatăl său fusese acela care-l construise, iar el fusese înăuntru în mai multe rânduri și nu observase crăpătura ¹⁾ când o văzu fu

driere fut chute, on vey, entre la muraille et la tour, une grant fenture. Si pensoit-on estre tout assureé que ce eüst esté la pierre; mais, à la verité, non avoit, ains estoit ainsi que la tour avoit prins son fondement quant elle fut faite, et avoit delaisié le pan du mur. Car toutes les quatre tours estoient massiches, plus de XXIV piedz de hault. Les crestiens, doncques, cuidans la pierre avoir ce fait, rechargerent derechief et le firent gecter ou premier lieu. Si fist pareille pouldriere que le cop devant; laquele passee, chascun disoit que, pour vray, la fenture estoit beaucoup plus grande que devant. Si recommença pareille huee, qui alla jusques auz oreilles du seigneur de la Vallaquie, lequel demanda que c'estoit. Et on lui dist que la bombarde des gallees faisoit merveilles et que ancores dedens deux ou trois copz gectez elle auroit abatu une tour. Pour lesqueles nouvelles il monta à cheval; si vint celle part adfin d'en veoir la maniere. Et lors, comme celluy auquel ledit chastel apartenoit (car son pere l'avoit faite faire, si avoit esté dedens plusieurs fois, et neantmoins ne s'estoit jamais aparcheu de la fenture), quant il la vey, fut mesmes d'opinion que ce eüst voirement fait la bombarde. Pourquoi il prya qu'on le volsist rechargier et faire gecter devant luy. Et, adont, le seigneur de Wavrin, pour ce qu'il estoit heure de disner et si n'avoit ancores mengié du jour, dist au seigneur de la Vallaquie: « Je metz la bombarde et les canonniers en vostre main; si la faites jecter à vostre plaisance; car je m'en vois disner en ma gallee ». Et emmena avec luy messire Regnault de Comfide mengier.

¹⁾ După cum lesne se poate observa din textul original paralel, paranteza aparține lui Wavrin.

la început și el de părere că ea era efectul loviturilor bombardei. De aceea el rugă pe servanți ca s'o reîncarce și să tragă cu dânsa în fața lui. Dar pentrucă era ora mesei iar seniorul de Wavrin nu mâncase în cursul întregii zile, acesta îi spuse Domnului Valahiei: « Vă pun la dispoziție bombardă și tunarii; aveți așa dar latitudinea să puneți să tragă cu dânsa cât v'o plăcea; căci în ceea ce mă privește, eu mă duc să iau masa în galera mea ». Și plecând, îl luă cu dânsul ca să-l ospăteze și pe messirele Regnault de Comfide.

Numaidecât după plecarea acestora, Domnul Valahiei puse să se încarce acea bombardă și să se tragă cu dânsa după plăcerea sa. După care lovitură și după risipirea noului nor de pulbere, spărtura se păru și mai largă ca mai înainte și chiar că turnul se înclina. Lucru care-l îndemnă s'o încarce și mai vârtos și să mai tragă o lovitură. Iar pe măsură ce trăgea, i se părea că spărtura crește și că turnul se înclină din ce în ce.

Atunci messirele Regnault de Comfide, care tocmai se afla la masă cu seniorul de Wavrin, îi spuse acestuia:

Acest Valah va trage atât de tare cu bombardă noastră, încât o va rupe; ar trebui să trimitem vorbă cu cineva ca să fie lăsată să se răcească și să nu se mai asvârle ghiulele cu dânsa până la reînțorcerea noastră ». Dar înainte ca mesagerul să poată ajunge acolo, Valahul mai trase încă cu dânsa și-i rupse două cercuri, cu care prilej au fost uciși și doi servanți de pe galeră, oameni de bine și viteji neîntrețuți în felul lor, care din această pricină au fost plânși și regretați de toată lumea. Aflând aceste vești, atât Wavrin cât și Comfide s'au mâniat foarte. Însă contra-maistrul galerei îi liniști spunându-le că dacă nu s'au rupt decât două cercuri și dacă doagele nu i s'au stricat, el o va repune repede la punct.

Tost aprez, le seigneur de la Vallaque fist chargier ladite bombarde et gecter à son bon plaisir. Aprez lequel cop, la pouldriere passee, la dite fenture lui sambla, aussy, plus large que paravant, et mesmes que la tour clinoit. Pourquoy il fist rechargier de plus belles, et jecter ancores ung cop: si luy sambloit que toujours la fenture croissoit et que la tour clinoit de plus en plus.

Adont, messire Regnault de Comfide, qui disnoit avec le seigneur de Wavrin, lui dist: « Ce Vallaque fera ycy si dru gecter nostre bombarde, qu'elle rompera; il fust besoing d'y envoyer, adfin qu'on le laissast refroidir et qu'elle ne gectast plus jusques à ce que vous venriez là ». Mais, avant que le messagier y peust oncques venir, le Vallaque le fist gecter, et rompirent deux cercles d'ycelle, quy tuerent deux galliotz, gens de bien et vaillans hommes, selon leur stille; lesquelz furent fort plains et condolus. Desqueles nouvelles, quant ilz le sceurent, lesdis de Wavrin et Comfide, ilz furent grandement courouchiés. Mais le committre de la gallee leur dist [que], moyennant qu'il n'y eust que deux cercles rompus et que les deuves ne feussent pas adommagiés, il le remettersoit bien à point.

Numaidecât după masă Wavrin și Confide s'au dus să vadă bombardă. Inșă Domnul Valahiei se duse la cartierul asediului său, spre a pune și el în funcțiune două mari bombarde pe care le adusesă cu sine. Bombardele în chestiune n'au putut fi utilizate totuși cu folos, din pricină că tubul lor n'avea decât trei sferturi din lungimea normală, fără camera de aprindere, astfel că atunci când se introducea piatra, o jumătate de sfert dintr'înșă rămânea afară. Pe de altă parte nici tunarii nu știau să ochiască bine castelul, ci trăgeau mereu pietrele pe deasupra.

Venind să inspecteze bombardă stricată, contra-maistrul de pe galera seniorului de Wavrin o găsi bună de reparat și-i legă un cablu lung peste doage, în locul cercurilor rupte, apoi trase două lovituri cu dânsa. Dar la cel de al doilea foc, s'au rupt alte două cercuri și o doagă; și cu acest prilej fu ucis unul din marinarii galerei, lucru ce fu resimțit ca o mare pagubă. Văzând și această nenorocire, căpitanul nu mai ezită nicio clipă ci dădu ordin ca bombardă să fie încărcată pe aceleași tălpoaie de lemn cu care fusese adusă și târîtă la loc în corabie.

În vreme ce mașina era împinsă spre galeră, Turcii încercară o ieșire împotriva Valahilor care-și păzeau artileria, ucizând trei dintre dâșșii, în vreme ce ceilalți au fugit. Folosindu-se de această zăpăceală, Turcii au bătut în cuie cea mai bună dintre bombardele Valahilor; aceștia însă, care erau niște oameni foarte zdraveni s'au recules și i-au fugărit din nou pe Turci în cetate. Ceva mai târziu, un călugăr Cordelier de pe galere, care locuise cândva în Ierusalim, numit fratele Helye, descuie acea bombardă fără s'o strice, lucru ce denotă o foarte frumoasă știință. Dar cu toate acestea, din pricina unei greșeli de mânuire, fratele s'a ales cu un braț rupt.

Tost aprez disner, s'en allerent lesdis de Wavrin et Confide veoir la bombarde. Mais le seigneur de la Vallaquye s'en estoit ja repairié au quartier de son siege, pour faire aussi gecter deux bombardes bien grosses qu'il avoit amenees. Mais elles n'avoient de chasse que trois quartiers, sans la chambre; sicques, quant la pierre y estoit mise, il en avoit bien la valleur de demy-quartier dehors. Et ne scavoient les canonniers assener le chasetel, ains alloient tousjours les pierres par dessus.

Quant le committre de la gallee du seigneur de Wavrin fut venu à la bombarde, il la warocqua atout ung cable par le lieu où les cercles estoient rompus, puis en tyra-on deux copz; mais, au deuzieme, rompirent autres deux cercles et une douve: si tua l'un des maronniers de la gallee, quy fut grant dommage. Pourquoy, incontinent, le capitaine fist ycelle rechargier sur l'esclan et retrainer en sa gallee.

Pendant le tempz qu'on retrainnoit ladite bombarde vers la gallee, les Turcqz firent une saillie sur les Vallaques, quy gardoient leur artilerie: si en tuerent trois, et les autres s'en fuyrent. Et claurent yceulz Turcqz la meilleure des bombardes auz Vallaques; lesquelz, eulz qui estoient tres grans gens, se recoilerent, et rebouterent les Turcqz dedens la place. Mais, depuis, ung cordelier de la gallee, qui avoit demouré en Jherusalem, appelé frere Helye, descua ladite bombarde, sans le adommagier, qui est une moult belle science; inobstant laquele chose, par sa faulte, il en eut le bras rompu.

Văzând așa dar seniorul de Wavrin că bombardele Valahilor nu făceau niciun rău acelei cetăți, căută să-l întâlnească pe Domnul Valahiei și-i spuse: « Se pare că nu vom putea ajunge să cucerim această cetate numai cu ajutorul bombardelelor noastre; socot chiar că ne va fi imposibil să punem mâna pe dânsa, afară numai dacă nu ne vom folosi de același procedeu cu care am dobândit Castelul Turquant [Turtucaia]. In ce mă privește, aș fi de părere ca fiecare să facă sarcini de lemne și să aducă aci ori câte uscături va putea; spre a le arunca sub ziduri și sub turnuri din partea din care bate vântul ca să alcătuim o grămadă cât vom putea mai înaltă, apoi să-i dăm foc. Flacăările vor putea pătrunde cu ușurință în cetate ». Atât Valahii, cât și cei din galere, s'au arătat cu toții de acord cu acest sfat. Drept urmare, s'a dat comanda ca fiecare să lege cât mai multe sarcini de vreascuri și de altfel de lemne și după aceea să le aducă lângă zidul cetății.

Atunci seniorul de Wavrin, cu toate că avea un braț de care nu se putea folosi, din pricina unei pietre care-l izbise la asediul castelului Turquant, spre a nu prilejui niciun fel de bănuială și spre a nu se spune că ar fi mai bolnav decât era în realitate, s'a apucat să aducă și el lemne și n'a vroit să tolereze ca chirurgii să-i pună vreun plastru sau ceva asemănător, atâta vreme cât se va găsi în fața cetății de pe insula Giurgiu și oricât de bolnav s'ar fi simțit în fapt. Bravada aceasta l-a costat, de sigur, deoarece și atunci când se ducea încoace și încolo, sau când își găsea o ocupație oarecare, îl durea atât de tare mâna, încât i se părea că i-o rupe cu cleștele. Lucru care îl făcu să creadă că pricina adevărată a durerii sale, nu era atât lovitura, cât răceala contractată în noaptea aceea când și-a desbrăcat ar-

Voiant, doncques, le seigneur de Wavrin que les bombardes des Wallaques ne faisoient nul mal audit chastel, il se trouva avec ledit seigneur de la Vallaque et lui dist ainsi: « Par le moyen de nos bombardes nous ne conquerrons pas ce chastel icy, et nous est impossible de celui prendre se n'est par la maniere que nous eumes le Chasteau Turquant. Si me samble, pour ma part, expedient que chascun face fagotz et porte autant de bois qu'il polra, qui soit gecté au radot du vent contre les murs et tours, autant hault que l'en polra, puis bouter le feu dedens pour faire la flamme saillir dedens la place ». Auquel conseil tous s'acorderent, les Wallaques et ceulz des gallees. Si fut prestement commandé à ung chascun d'aporter autant de fagotz et autre bois que l'en porroit auprez de la muraille dudit chastel.

Adont le seigneur de Wavrin, qui avoit ung brach duquel il ne se povoit aidier, d'un cop de pierre qu'il avoit recheu au Chastel Turquant, adfin qu'on ne murmurast contre luy qu'il se feist plus mallade qu'il n'estoit, alla porter du bois, et ne voullut souffrir que les cyrurgiens y meissent quelconque emplastre autant qu'il fu devant le chastel de la Georgie, combien qu'il se sentist mallade; anchois, par aller, venir et faire paine, le cuidoit tousjours desrompre. Mais, toustesfois, disoit bien que la froidure de la bruyne qu'il avoit eu en se desarmant devant le Chastel Turquant estoit la cause principal de sa douleur. Sicque à ceste heure, par traveil, la dolleur de deux doitz mortifiez en la palme de sa main lui frapa au cœur; par quoy il fut remené par messire Regnault de Comfide en sa gallee, moult mallade.

mura în fața castelului Turquant în vreme ce de pe fluviu se ridica pâclă. Astfel că la un ceas târziu al zilei, după muncă, durerea a două degete ce se sgârcise ca moarte în palma mâinii sale, l-a junghiat până la inimă; văzându-l în starea aceea, messirele Regnault de Comfide l-a adus în galera sa, foarte bolnav. Apoi trimise după medici și după chirurghi; iar aceștia, examinându-l cu atențiune, i-au spus că nu-i vor aplica niciun remediu până a doua zi dimineța, când îi vor fi văzut urina. Auzind aceste cuvinte, seniorul de Wavrin îl rugă pe messirele Regnault de Comfide ca să binevoiască a se considera locotenentul său și a lua comanda asupra tuturor celor din galere, care urmau să asculte de dânsul, ca de sine însuși. Lucru ce s'a îndeplinit întocmai, deoarece messirele Regnault s'a achitat ca un cavaler viteaz, în absența căpitanului său, de misiunea de încredere ce i se atribuisse. În ceea ce îl privește pe Wavrin, el se simți îngrozitor de bolnav în decursul acelei nopți; guta îi înțepeni toate încheieturile corpului și toate degetele mâinii drepte i s'au sgârcit în palmă, iar picioarele și brațele îl junghiau de moarte. Astfel că, din pricina marilor dureri pe care le resimțea neconținut, el nu făcea decât să geamă și să țipe. Pe de altă parte, medicii și chirurghi de pe galera Cardinalului, care erau doctori notabili în fizică și chirurgie, l-au chestionat asupra cauzelor bolii sale, au căutat să afle de unde venea răul. La care el le-a răspuns că lucrul s'a întâmplat în fața castelului Turquant, pomenind de acea lovitură de piatră, de căldură, de sudoare, de răceală și de brumă, întocmai după cum am arătat și noi mai sus.

Luminându-se de ziuă, medicii i-au aplicat ventuze puternice pe umeri, pe spinare și la capătul șirei spinării. I-au făcut tăieturi în carne cu bricele, sco-

Si manda querir les phisitiens et cyrurgiens; lesquelz, quant ilz l'eurent bien visité, dirent qu'ilz ne besongneroient riens entour luy jusques à lendemain au matin, qu'ilz auroient veu son eurine. Si pryra, lors, ledit seigneur de Wavrin a messire Regnault de Comfide qu'il voulsist estre son lieutenant, et il commanderait à tous ceulz de ses gallees qu'ilz obeissent à luy comme a soy-mesmes; et ainsi fut fait. Lequel messire Regnault s'en acquita comme vaillant chevallier, en l'absence de son capitaine. Lequel, ceste nuit, fut terriblement malade, et luy prinst une goutte saillant par toutes les jointures de son corpz, et tous ses doitz de la main dextre lui cheyrent en sa paulme, les jambes et les brazz lui racrucifierent; si n'eut tantost membre dont il se peust aidier, et ne faisoit tous-jours que cryer, de la grant douleur qu'il sentoit. Et les phisitiens et cyrurgiens de la gallee du cardinal, quy estoient notables docteurs en phizique et cyrurgie, le interroguerent dont il pensoit que ce luy pouoit venir. A quoy il leur dist que ce avoit esté devant Chastel Turquant, de la pierre, challeur, sueur, refroidement et bruyne, par la maniere que dit a esté cy-dessus.

Quant ce vint au matin, les medechins lui asseyrent de grans ventoses sur les espaulles, au bouge du dos et au bout de l'esquine. Si coppoient atout rasoirs

țându-i sânge cu ventuzele, sânge pe care apoi l-au cântărit pe niște balanțe, spre a vedea câte uncii i-au scos. Aci trebuie să observ că atunci când un căpitan sau un șef de războiu se simte rănit sau muncit de o durere, nu trebuie să nesocotească lucrul, ci să se îngrijească bine și la timp, ca nu cumva să se isce de aci un inconvenient grav, de natură să apese greu mai apoi asupra soartei unui întreg popor, a unei armate sau țări.

Lăsându-l acum pe seniorul de Wavrin, care din pricina bolii de care suferea trebuia să stea nemișcat în cabina sa, ne vom întoarce să vă istorisim ce făceau în timpul acesta messirele Regnault de Comfide, împreună cu Domnul Valahiei. Și vom arăta că, în primul rând, întru aplicarea hotărârii luate, ei au făcut să se adune cât mai multe lemne și sarcini de uscături. Oștenii și-au făcut din plin datoria în această privință, făcând o grămadă atât de mare, încât se puteau adăposti cu toții după dânsa față de loviturile apărării turcești. Iar când s'a părut că s'au adunat destule uscături, s'a dat comanda ca mai întâi să se umple șanțurile cu acel material, șanțuri care nu erau mai adânci de aproximativ patru picioare, iar după ce acestea vor fi pline, restul lemnelor să fie aruncate la baza unui zid și a unui turn, cu indicația ca purcoiul să fie cât mai înalt cu putință. Ordinul preciza în chip răspicat ca fiecare să ia parte la această operație, cu excepția celor care trebuiau să stea de strajă.

Turcii care văzură cum Creștinii se duc să mai strângă lemne, spre a înălța și mai mult grămada așezată lângă zid, și-au dat seama că sunt meniți morții. Și în disperarea lor, nemai ținând seamă de tunurile și de culevrinele care trăgeau asupra zidurilor, galeriilor și adăposturilor lor, au început să se folosească de frânghii și de toate instrumentele pe care le aveau la îndemână, spre a arunca foc

la char, et tyroient atout les ventoses le sang, lequel ilz pesoient sur une balance, pour scavoir quantes onches ilz en tyroient. Et pourtant principalement le dis que, quant ung capitaine ou chief de guerre se sent aulcunement blechié ou travaillié, qu'il ne le doit pas mettre en nonchalloit, ains prendre garde assez tempre que plus grant inconvenient ne s'en cause, quy puist grever à tout ung peuple, armee ou pays.

Et, atant, vous lairay dudit seigneur de Wavrin, quy estoit en grant emfermeté de malladie, et vous diray de messire Regnault de Comfide et du seigneur de la Vallaquye, qui faisoient assambler bois et fagotz le plus qu'il estoit possible. Sy firent les gens d'armes bien leur devoir, et tant en amasserent que saulvement s'en taudoient contre la defence des Turcqz. Et, quant il sambla que assez en y avoit, il fut commandé que tout feust gecté ès fossez, lesquelz n'estoient gueres parfonds que d'environ quatre piedz, tant qu'ilz feussent plains, et puis gectast-on le residu contre le pan d'un mur et de une thour, le plus hault assez. Il fut commandé que chascun, derechief, en allast querir, excepté les commis à faire le guet.

Les Turcqz, qui veyrent que l'en alloit ancores au bois pour rencrunquier plus hault sur celluy qui estoit contre leur muraille, nonobstant les canons et cullevrines qui tyroient contre leurs murailles et guerites, se vindrent abandonner à la mort, en avallant, atout cordes, mandes plaines de feu sur ledit bois quy estoit mis contre leurs murailles. Mais ce fut trop tard; combien que, se

și jeratec asupra grămezii de lemne ce fusese așezată sub zidurile lor. Au făcut însă lucrul acesta prea târziu. Căci dacă ei ar fi isbutit să dea foc dela început acelor lemne, adică pe măsură ce ele erau îngrămădite lângă ziduri, cetatea nu s'ar fi putut cuceri așa cum a fost. Lucru lesne de înțeles, deoarece pe măsură ce s'ar fi aruncat lemnele sub zid, ele s'ar fi ars și s'ar fi consumat câte puțin și mai repede decât s'ar fi putut aduce altele. Aprinzând însă prea târziu cea grămadă de uscături, focul se stârni cu atâta violență, încât flacările s'au înălțat până la adăposturile și galeriile de pe crestele zidurilor, pe care le-au incendiat. De aci focul înaintă repede, propagându-se în interiorul castelului, cuprinse turnurile care erau prevăzute cu acoperișuri de lemn și înaintă mai mult decât ar fi vroit Turcii. Acuma ei au început a se strădui cu mare grabă să scoată apă din cisterne spre a stinge focul, în vreme ce culevrinierii și arbalterii părții protivnice se sforțau să-împiedece dela această operație.

Subașul [care comanda cetatea], văzând că apărarea nu mai avea nicio porțiță de scăpare în această bătălie și că până în cele din urmă, rămânând acolo, vor fi cu toții fie uciși fie prinși, începu a parlamenta cu Domnul Valahiei în scopul de a se preda cu toți ai lui, cerând în schimb ca să li se garanteze numai viața, cu câteva puține bunuri pe care le aveau în castel. În sfârșit, îl rugă să binevoiască să poruncească încetarea tirului, spre a putea stinge focul și a restitui cetatea întreagă și nevătămată.

Domnul Valahiei, care dorea în adevăr să aibă cetatea nevătămată și nearsă și mai ales ca să se asigure de sinceritatea Turcului, îl luă ostatec pe subașu, împreună cu treizeci dintre însoțitorii săi mai răsașiți. Apoi veni la messirele Regnault de Comfide care înțețea mereu

ilz eussent getté feu dès le commencement que on gectoit le bois contre la muraille, jamais la place n'eust esté prinse comme elle fut. Car, à mesure qu'on y eust getté le bois, il se feust bruslé, ars et consumé plus qu'on n'en y eust sceu apporter. Mais, par ledit feu qu'ilz avalerent ès bantes, le feu s'esprinst si grant dedens le bois, que la flambe volla jusques auz guerites; lesqueles furent esprises. Par quoy le feu se advancha et sailly dedens le chastel et les tours qu'estoient couvertes de bois, et s'advancha plus que les Turcqz ne vouloient. Lesquelz, atout eaeu qu'ilz alloient querir à la posterne, faisoient grant dilligence dudit feu estaindre, et les cullevriniers et arballestriers faisoient moult bien leur devoir de le deffendre.

Le soubachin, quy vey que la deffence de bataille ne leur vouldroit riens, et que, à la longue, ilz y demourroient et y serroient tous mors et prins, parlementa tant au seigneur de la Vallachie qu'ilz se rendirent à luy, leurs vyves saulves suellement, avec aulcun peu de biens qu'ilz avoient ou chastel; et lui pryra qu'il vouldist faire cesser le tyrer, adfin qu'ilz peussent le feu estaindre et luy rendre la place saulve et entiere.

Le seigneur de la Vallachie, qui fort desiroit sa place saulve, sans estre bruslee, prinst pour scurety de ceste chose, ledit soubachin avec trente des meilleurs Turcqz en hostage. Puis vint devers messire Regnault de Comfide, quy faisoit fort tyrer contre ceuz qui vouloient estaindre

titul împotriva acelora ce voiau să stingă focul. Și îi spuse ca, pentru Dumnezeu, să înceteze tragerea, deoarece Turcii i se predase, cu condiția ca să li se lase viața și bunurile [mobile] și că în acest scop el îl și primise ca ostatec pe subașiu împreună cu treizeci de Turci. Zicând de mai multe ori: « Pentru Dumnezeu, lăsați să se stingă focul, ca să nu mai ardă fortăreața; căci aceasta e cea mai puternică din toate cele ce se află pe Dunăre și care poate apăsa greu asupra Creștinilor de dincoace de fluviu, în cazul când ea se găsește în mâinile Turcilor. Pentrucă atunci când Turcii vor să colinde după pradă în Valahia sau în Transilvania, trec mai întâi, împreună cu caii lor în această insulă, apoi pe podul castelului trec brațul fluviului dinspre partea Valahiei, merg să calce toată țara, aducându-și apoi aci la adăpost prăzile făcute. Astfel că Valahii, când pornesc în urmărirea lor, spre a-și lua înapoi bunurile răpite, nu pot să le mai facă nimic, din pricina acestui castel. Când însă Turcii sunt siliți să treacă înapoi direct peste fluviu, [fără să se poată sprijini pe o cetate asemănătoare] Valahii pot totdeauna să-i pedepsească, isbindu-i în coada coloanei, ucizând sau luând prizonieri pe mulți dintr'înșii ». Atunci messirele Regnault de Comfide, văzând în ce stadiu ajunsese lucrurile spuse Valahului: « Duceți-vă la monseniorul Cardinal și la Wavrin spre a afla care e voința lor în această chestiune, apoi încunoștiințați-mă și pe mine; căci eu mă conduc numai după vederile lor ».

Auzind aceste cuvinte, Domnul Valahiei își izbi calul cu pintenii și alergă în grabă la Cardinal, căruia i-a istorisit starea lucrurilor în aceiași termeni cum o făcuse față de messirele Regnault de Comfide. Iar Cardinalului i-a mai spus și aceste cuvinte: « Dacă voiu putea să-mi dobândesc cetatea întreagă și nevătămată,

le feu. Si luy dist que, pour Dieu, on laissast le traire et lanchier, car les Turcqz s'estoient à lui rendus, saulz leur biens et vyes; de quoy il avoit desja recheu le soubachin du chastel et XXX Turcqz en hostage. Disant plusieurs fois: « Pour Dieu, laissiés le feu estaindre, adfin que ma forteresse ne soit pas bruslee; car c'est la plus forte quy soit sur la Dunoue et qui plus puelst grever à tous les cretiens de par decha, ycelle estant es mains des Turcqz. Car, quant les Turcqz vuellent courre en la Vallaquie ou en la Transilvane, ilz passent, eulz et leurs chevaulz, en ceste isle ycy, et, par le pont du chastel quy est sur le bras de la riviere qui entre en la Vallaquie, vont courre tout le pays et remainent par là ce qu'ilz ont conquesté. Sicque les Vallaques, quant ilz les poursievent, adfin de rescourre leurs biens, ne leur peuvent nul mal faire, pour ledit chastel. Mais, quant les Turcqz passioient outre parmy la riviere, tousjours les rataindient les Vallaques et frapoient en la queue, en tuant et prendant beaucoup d'iceulz prisonniers ». Adont messire Regnault de Comfide, voiant en quel estat la besongne estoit, dist au Vallaque: « Allez devers messeigneurs le cardinal et de Wavrin pour scavoir de ce leur voullenté, et puis le me faites scavoir; car selon ycelle me voeil gouverner ».

Lors le seigneur de la Vallaquye frappa le cheval des esperons; si courut hastivement devers le cardinal, auquel il conta la chose en tele maniere comme fait avoit à messire Regnault de Comfide, disant, outre, au cardinal: « Se je puis ravoire ma place entiere, laquele mon pere fist faire, les femmes de la Vallaquye, atout

cetate construită de tatăl meu, numai femeile din Valahia, cu furcile lor de tors, vor fi îndeajuns de suficiente spre a recuceri Grecia ». Acelora care îl ascultau însă, li se părea că el nu se prea îngrijește de cele ce spune, singura sa dorință fiind aceea de a-și dobândi fortăreața întregă și nevătămată. Căci el mai afirma printre altele, că în acel castel nu se zidise nicio piatră care să nu-l fi costat pe tatăl său un drob de sare, care în țara Valahiei se taie din stâncă, precum în alte părți se scoate petrișul din cariere.

Atunci Cardinalul trimise să-l încu-
noștiințeze și pe seniorul de Wavrin, care în acel moment se găsea greu bolnav, avându-și toate membrele paralizate, cu excepția limbii. Cu toate acestea el fu foarte bucuros auzind vorbindu-se de predarea cetății, spunând că plăcerea Cardinalului era și a sa. În urma acestor explicații, Cardinalul ordonă ca să se stingă focul și cetatea să fie restituită Domnului Valahiei, care fu foarte bucuros. Și după ce focul fu stins, Turcii goli ră castelul, împreună cu toți caii și bagajele lor. De oarece în virtutea tratatului pe care-l încheiasă cu Valahul, acesta trebuia să-i treacă nevătămați, pe ei și bunurile lor, pe țărmlu celălalt al Dunării, în țara Bulgariei. În acest scop Domnul Valahiei ceru Cardinalului ca să le dea și el din parte-i, trecere liberă; lucru pe care dânsul îl acordă numaidecât.

Între timp, fiul Domnului Valahiei se înfățișe seniorului de Wavrin, căruia, după ce l-a salutat, i-a spus prin mijlocirea unui tâlmăciu că plănuia în cugetul lui curajos o întreprindere împotriva Turcilor, și că, dacă vroia să-i promită că nu-l va acuza, el era gata să-i mărturisască secretul său. Lucrul acesta, seniorul de Wavrin i l-a jurat din toată inima. Atunci tâlmăciul, instruit de către fiul Domnului Valahiei, spuse cele ce

leurs queneuelles, sont assez souffissantes pour reconquerir la Grece ». Mais il sambloit bien à ceulz qui l'oioint qu'il ne avoit cure qu'il deïst, moiennant que ravoïr peust sa forteresse saine et entierre. Car il disoit ancores qu'il n'y avoit pierre audit chastel quy n'eust cousté à sondit pere une pierre de sel, quy se prent en roches ou pays de Vallaque, comme on fait par decha les cailleaux ès quarrieres.

Adont le cardinal envoia devers le seigneur de Wavrin, lequel estoit griefment mallade, et avoit comme tous ses membres faillis, reservé la langue. Nonobstant laquele chose, fut moult joyeux quant il oy parler de la rendition de la place. Si dist que le plaisir du cardinal estoit le sien. Et, ainsi, ledit cardinal commanda que le feu fust estaint et la place rendue au seigneur de la Vallaquye, quy en fut moult joyeux. Et, quant le feu fut estaint, les Turcqz vuiderent le chastel, atout leurs chevaulz et baguages. Car, par le traité qu'ilz avoient audit Vallacque, il les devoit metrrre saulvement, eulz et leurs biens, oultre la riviere de Dunoue, ou pays de Bolgarye. Pourquoi le seigneur de la Vallaquie requist au cardinal qu'il leur vouldist donner saulff-conduit; lequel incontient luy ottroya.

Ce tempz pendant, le filz du seigneur de la Vallaquie alla devers le seigneur de Wavrin, auquel, aprez qu'il l'eut salué, il fist dire, par ung truceman, qu'il avoit en son courage une entreprinse contre les Turcqz, et, s'il luy vouloit promettre de le non accuser, il luy declarroit son secré. Laquele chose le seigneur de Wavrin luy jura liberalement. Et adont le truceman, instruit par le filz de la Vallaquye, dist en telle maniere:

urmează: « Tatăl meu m'a chemat la dânsul și mi-a spus că dacă nu-l voi răzbuna împotriva subașului care a comandat cetatea Giurgiului, mă va renege și nu mă va mai recunoaște drept fiul său. Căci acesta era Turcul ce l-a trădat odinioară și care, pe temeiul garanției lui Amurat, l-a dus mai întâi în fața acestuia, apoi l-a dus prizonier în castelul Galipoli, unde l-a ținut multă vreme cu amândouă picioarele băgate în fiare. Astăzi acest om, împreună cu Sarazinii lui, s'au predat tatălui meu, cu condiția ca să li se cruce « viețile și bunurile » și să fie trecuți în toată siguranța în țara Vulturului. Și acum eu mă duc să trec fluviul la vreo două mile de aci împreună cu două mii de Valahi; și-i voi pândi pe drum, iar când vor căuta să meargă la Nicopoli, le voi ieși în față și-i voi ucide pe toți ».

La aceste cuvinte, seniorul de Wavrin nu răspunde niciun cuvânt, nici de rău, nici de bine. Iar fiul Domnului Valahiei plecă să-și pună în aplicare planul. După vreo două-trei ceasuri, Cardinalul trimise scrisoarea de liberă trecere din parte-i acordată Turcilor, scrisoare ce purta pecetea sa și de care urma să-și atârne propria sa pecete și seniorul de Wavrin. Acesta a răspuns că nu i se cădea ca să-și atârne pecetea lui alături de aceea a Cardinalului, care era șeful întregii armate. Făgăduia însă, că atât el cât și oamenii săi vor respecta cele stipulate în acea scrisoare. Răspunsul îl mulțumi pe Cardinal. Scrisoarea de liberă trecere fu așa dar înmănată Turcilor, cărora li s'a dat în același timp și luntrele necesare pentru a trece fluviul.

Când s'au văzut Turcii sloboziți astfel, cel dintâi lucru pe care l-au făcut a fost să-și scoată șelele de pe cai; toate aceste șei au fost îngrămădite într-o luntre mică ce se afla ancorată în fața castelului. După aceea și-au legat toți caii în șir câte

« Mon pere m'a envoyé querir vers luy, et m'a dit que, se je ne le venge du soubachin de ce chastel de la Georgye, qu'il me renoye et ne me tient pas pour son filz. Car c'est celluy qui le trahy, et qui, soubz le saulf-conduit du Turcq, le fist aller devers ledit Turcq, puis l'emmena prisonnier au chastel de Gallipoly, où il le tint longue espace enferré des deux jambes. Or est-il ainsy que luy et ses Sarrazins se sont maintenant rendus à mon pere, leurs vyes et biens saulzf, et les doit-on mettre ou pays de Vulturie seurement. Et je m'en vois, atout deux mille Vallaques, à deux lyeues d'icy, passer la riviere; si metteray embusques sur les chemins, sicques, quant ilz cuidoient aller à Nycopoly, je seray au-devant d'eulz: si les metteray tous à mort ».

A quoy ledit seigneur de Wavrin ne respondy mot, ne mal, ne bien. Sy se party ledit filz de la Vallaquye pour aller faire son emprinse. Et, dedens deux ou trois heures aprez, le cardinal envoya le saulf-conduit qu'il avoit seellé pour les Turcqz devers le seigneur de Wavrin, adfin qu'il y pendist aussi son seel. Et il respondy qu'il ne lui appartenoit pas seeller avec le cardinal, pour veu qu'il estoit chief de toute l'armee; mais tel saulf-conduit que fait avoit, promettoit que lui et ses gens le entretennoient. De laquele responce le cardinal fut bien content. Si fut ledit saulfconduit delivré auz Turcqz, avec les bateaulz pour passer la riviere.

Quand doncques les Turcqz se veyrent ainsy despechiés, ilz dessellerent, tout premierement, leurs chevalz; si misrent leurs selles dedens ung petit bateau qui avoit esté prins devant ledit chasteau. Puis atacherent tous leurs che-

unul, coadă de [cap și cap de] coadă, primul fiind atașat de luntrea ce era pusă în mișcare de rame. Cu chipul acesta au trecut cu toții fluviul. Observând felul cum înotau caii, se vedea bine că ei erau obișnuiți să facă adesea acest drum. În ceea ce-i privește, Turcii au luat loc în alte luntri, din acelea cărora li se spune pe acolo *manoace*, împreună cu toate bagajele lor. Însă când au trecut prin fața galerelor, ei i-au privit pe Creștini cu niște obraze posomorite și încruntate ca unii ce ar fi fost însuflețiți de intenții rele: fiecare stătea cu arcul întins, cu săgeata în mână și cu armele gata, părând să arate prin aceasta că, dacă li s'ar fi spus un cuvânt nepotrivit, ei erau gata de luptă. Astfel au trecut ei fluviul Dunărea și-au pătruns în țara Vulgariei.

Așa dar Turcii, după ce au trecut apa dincolo, s'au urcat pe cai spre a-și continua drumul. Însă n'au prea avut când să se obosească, deoarece fiul Domnului Valahiei îi surprinse din posturile sale de pândă și-i omorî pe toți. Iar subașii care-l trădase pe tatăl său, după cum am arătat mai sus, fu adus viu și nevătămat; iar Domnul Valahiei, luându-l la o parte și reamintindu-i trădarea cuvânt cu cuvânt, îi reteză apoi capul cu propria sa mână. Pe de altă parte Valahii, după ce i-au despuiat pe toți ceilalți Turci, i-au aliniat în șir — goi — pe țărmul apei; lucru care i-a înfierat pe toți cei de pe galere când au trecut pe lângă cadavrele expuse pe mal.

Lăsând acum la o parte pe fiul Domnului Valahiei care și-a îndeplinit după cum am văzut însărcinarea primită din partea părintelui său, ne vom ocupa iarăși de Creștinii noștri. Și anume de Cardinal și de seniorul de Wavrin, arătându-vă cum au plecat ei din acel loc, mergând să atace un castel ce se afla în țara Vulgariei, pe malul fluviului, castel numit Roussico [Ruscuc].

vaulz queue à queue, et les premier cheval atacherent audit batel qui alloit à rymes. En laquele maniere ilz passerent la riviere. Si sambloit bien, à veoir les chevaulz, qu'ilz eusesnt acoustumé de faire ainsi souvent. Et en autres bateaulz manocques entrerent les Turcqz, avec toutes leurs bagues. Mais, au passer devant les gallees, regarderent les crestiens d'un felon et tres mauvais courage: si porterent les arcqz tendus, la flesche en la main et les targes au col, en moustrant samblance que, se on leur disoit riens, ilz estoient prestz à combattre. Et en ceste maniere passerent ladite riviere de la Dunoue. Si entre-rent ou pays de Vulgarie.

Les Turcqz, doncques, passez oultre l'eaue, monterent sur les chevaulz pour exploittier leur oirre. Mais ilz n'eurent gueres cheminé, quant ledit filz de la Vallaquie les sourprinst par son embuschement, et les mist tous à mort. Et mesmes le soubachin quy avoit trahy son pere, comme dessus est dit, lui fut amené tout vif; auquel, aprez qu'il luy eut la trahison recitée, luy trencha la teste de sa propre main. Et, sitost que les Vallaques eurent prinses toutes les despouilles desdiz Turcqz, ilz les arrengerent tous nudz sur le rivage de l'eaue; quy estoit cruelle chose à veoir à ceulz des gallees, quant ilz passerent devant.

Atant vous laisseray le parler dudit filz de la Valaquie, qui avoit adcomply le commandement de son pere, et parlerons de nos chrestiens, à scavoir le cardinal et le seigneur de Wavrin, comment ilz se partirent de ce lieu pour aller assaillir un chastel seant ou pays de Vulgarie, sur le bord de la riviere, nommé Roussico.

Cum au dat foc Turcii satului și cetății Roussico [Rusciuc] atunci când au văzut că vin galerele.

Comment les Turcqz bouterent le feu au village et au chastel de Roussico, quant ilz veyrent venir les gallees.

După ce castelul din insula Georgia [Giurgiu] fu cucerit de către Creștini dela Turci și restituit în mâinile Domnului Valahiei, căruia îi aparținea de drept, numitul Domn al Valahilor, foarte bucuros de această întâmplare, aduse la cunoștința Cardinalului și a seniorului de Wavrin că pe cursul fluviului în sus, în partea dinspre Nicopoli, se găsea un alt castel al Turcilor, clădit pe țărmul Vulgariiei, în multe privinți asemenea cu Castelul Turquant [Turtucaia]. Castelul în chestiune se numea Roussico [Rusciuc]. Iar pentru că în dreptul acestui castel fluviul e strâmt, Turcii îl treceau adesea spre a veni să jefuiască în Valahia unde făceau mult rău. Iar dacă vor fi lăsați în pace și de aci înainte, vor face și mai mult rău, ca să se răzbune împotriva expedițiilor disciplinare executate pe socoteala lor acum. El se ruga și cerea, în numele lui Dumnezeu, cu blândețe, ca să se meargă înainte și să se atace și acest viespar cu toată inima; căci dacă se proceda astfel, castelul ar fi fost cucerit cu ușurință. În același timp el mai spunea că avea vești certe că Ungurii veneau și ei cu puteri mari și că se oprise în orașul Nicopoli. Cardinalul îl puse în curent și pe seniorul de Wavrin cu toate aceste vești, deși acesta nici nu se mai putea mișca din pricina cumplitelor lui suferințe. De aceea el a și răspuns că nu poate fi întru nimic de vreun ajutor în toate acestea și că încredința totul Cardinalului, Domnului Valahilor și messirelui Regnault de Comfide, locotenentul său. A mai adăugat totuși că dacă acea cetate nu era mai puternică decât Cas-

Aprez ce que le chastel de la Georgie fut prins par les crestiens et restitué es mains du seigneur de la Vallaquie, au quel il devoit de droit appartenir, ledit seigneur des Vallaques, moult joyeux de ceste adventure, signifia ausdis cardinal et seigneur de Wavrin que, ou chemin de Nycopoly, montant contremont la riviere, y avoit ung chastel des Turcqz, assis sur le pays de Vulgarie, nommé Roussico, auques samblable au Chastel Turquant. Et, pour ce que la riviere, à l'endroit dudit chastel, estoit estroite, souvent les Turcqz la passoient et couroient en la Vallaquie, où ilz faisoient des mauz beaucoup, et ancores plus feroient dores en avant, se on les laissoit, par vengeance de la discipline sur leurs gens excecutee. Sy prioit et requeroit, ou nom de Dieu, doucement, qu'on voulsist aller devant et l'assaillir de bon visage; car, se ainsi on le faisoit, ce seroit chose legiere de le prendre, disant qu'il avoit nouvelles certaines que les Hongres venoient à grant puissance, lesquelz s'estoient boutez dedens la ville de Nycopoly. Ces nouvelles signifia le cardinal au seigneur de Wavrin, qui estoit en moult grant enfermeté de maladie. Si respondy qu'il ne se povoit aidier et qu'il remettoit tout au cardinal, au seigneur des Vallaques et messire Regnault de Comfide, son lieutenant en ceste partye. Mais toutes fois dist que se la place n'estoit pas plus forte que le Chastel Turquant, il conseilloit bien de l'assaillir, mais il prioit et requeroit audit cardinal que la journee qu'il avoit donnee auz Hongres d'estre devant Nycopoly,

telul Turquant, sfătuia și el ca să fie atacată. Se ruga numai și cerea stăruitor Cardinalului ca să nu se piardă din vedere ziua când trebuia să se întâlnească în fața Nicopolei cu Ungurii, adică Sântă Măria mică ce cade în luna Septemvrie. Se vedea de aci că el ținea mai mult ca la orice ca să nu-și calce făgăduiala, pe care el însuși o jurase și o întărise cu pecetea sa. Dela Giurgiu și până la castelul dela Rossico puteau să fie vreo șase mile și cu vântul cel bun ce bătea atunci se putea ajunge acolo foarte curând; pe câtă vreme, folosindu-se de rame ar fi fost nevoie de o zi și jumătate ¹⁾.

Atunci Cardinalul porunci să se ridice ancorele, să se înalțe pânzele pe catarge și flota să se îndrepte spre castelul din Rossico; și fiindcă au avut noroc de un vânt bun, au ajuns acolo în mai puțin de două ceasuri. Inșă Turcii, care au văzut venind galerele și care știau din veștile primite cum fusese cucerite cetățile Turtucaia și Giurgiu, și cum toți apărătorii lor au fost uciși, s'au înspăimântat foarte în fața Creștinilor. De aceea, observând cum se apropie galerele, după cum spuneam, i-a cuprins o astfel de spaimă, încât au dat singuri foc atât cetății, cât și satului din imediata vecinătate, apoi au fugit. Creștinii și-au tras totuși galerele în apropierea locului cu pricina, astfel că atât în restul acelei zile, cât și în noaptea imediat următoare, au fost luminați de flacărele cetății și satului care ardeau.

Răspândindu-se prin țara de peste Dunăre vestea că ai noștri cucereau locurile întărite ale păgânilor, Creștinii care trăiau în Bulgaria au început să se trezească și sfătuiindu-se cu toții au ajuns la hotă-

¹⁾ E vădit că ne aflăm în fața unei greșeli grosolane de calcul care nu poate fi atribuită decât neglijenței redactorului de mai târziu al croniciei.

c'est à scavoir à la Nostre Dame de septembre, ne feust pas oubliee, ne n'y eust faulte nullement en leur promesse, la-quele lui-mesmes avoit juré et affirmé de son seel. De Jeorgie jusques au chastel de Roussico povoit avoir environ VI milles, et, au bon vent qu'il faisoit, on y povoit estre bientost; car à rimes n'y mettoit-on que jour et demy.

Adont le cardinal fist lever les ancrs, voiller et tyrer vers le chastel de Rossico; auquel lieu, par le bon vent qu'ilz eurent, ilz parvindrent en moins de deux heures. Mais les Turcqz, quy veyrent venir les gallees et quy bien scavoient les nouvelles comment les chasteaulz Turquant et de la Jeorgie avoient esté prins, et tous les Sarrasins y estans, mors, cremirent grandement les crestiens. Pourquoi, eulz voians venir les gallees, si grant paour les sourprinst, qu'ilz bouterent le feu au chastel et par tout le village, puis s'enfuyrent. Et les ancrs des galles furent illec gectez pour le residu de ce jour et la nuit ensievant, devant le chastel et village quy ardoient.

Ces nouvelles espandues parmy le pays comment nos gens conqueroient sur les payens, les crestiens quy vivoient en Vulgarie par trehu, eulz esveillant, parlerent ensamble et dirent qu'ilz ne se vouloient plus tenir en la subgection des Turcqz. Si prindrent conclusion, et chargerent sur charriotz et charrettes tous leurs biens, femmes et enfans, emmenant aussi tout leur bestail avec

rîrea ca să nu mai rămână sub jugul Turcilor. Iar odată această hotărîre luată, și-au încercat în care și căruțe toate bunurile lor, femeile și copiii, luând după ei și toate animalele domestice și au venit să-și încredințeze soarta Domnului Valahiei și celor din galere, ca unora ce li se păreau destul de puternici spre a rezista presiunii Turcilor ce rămăsese prin acele părți. Și acei Vulgarieni [Bulgari] creștini, i-au înștiințat de venirea lor pe Domnul Valahiei și pe Cardinal, rugându-se ca să-i primească și invocând întru aceasta sfântul nume al Domnului. Turcii însă, care aflară la vreme de această răscoală a Volgarilor creștini, s'au luat pe urma lor între opt sute și o mie de oameni. Și i-au ajuns la o leghe de drum, aproape de Roussico [Rusciuc] unde i-au înconjurat pe un munte. Afând Domnul Valahiei acest lucru, își trecu caii și călăreții înnot peste fluviu, vreo patru mii de oameni în totul, spre a alerga în ajutorul asediaților. Se înțelege lesne că Turcii nu i-au așteptat să dea ochii cu ei, mai cu seamă când au primit sări despre puterea lor, ci s'au grăbit să fugă cât au putut mai repede. După aceea, numiții Volgari și-au încredințat soarta Domnului Valahiei, solicitându-l cu umilință ca să binevoiască să-i ajute să treacă Dunărea și spre a le dărui sau a le face un loc în țara sa, spre a putea trăi și ei acolo.

Atunci Domnul Valahiei, care avea o țară mare și spațioasă, puțin populată pe la unele din marginile sale, le-a satisfăcut cererea și i-a luat cu plăcere sub ocrotirea lui, primindu-i cu generozitate ca oameni ai săi. De acolo îi aduse la Rossico [Rusciuc]. Iar aci Domnul Valah ceru Cardinalului și seniorului de Wavrin ca să binevoiască să ajute la trecerea acelor creștini Volguari [Bulgari] dincoace de fluviul Dunărea, ca să fie și ei în țara sa și scoși în afară de primejdia

eulz, pour se venir rendre au seigneur de la Vallaquie et à ceulz des gallees, comme ceulz ausquelz il sambloit qu'ilz estoient gens assez pour resister à l'encontre des Turcqz quy estoient demourez. Et signifient yceulz Vulgariens crestiens audit seigneur de la Vallaquie et au cardinal leur venue, priant que, pour l'honneur de Dieu, ilz les vouldissent recevoir. Mais les Turcqz, qui sceurent que lesdis Volgaires crestiens se rebeloient, les poursievrent, eulz environ de VIII-c à mille. Si les consievrent à une lyeue du pays, prez de Rossico, où ilz les assegerient en une montaigne. De quoy le seigneur de la Vallaquie, sachant la verité, fist nagier ses chevaulz la riviere, et passa bien atout quatre mille pour aller les assegiés secourir. Lequel les Turcqz n'attendirent pas, anchois, quant ilz sceurent sa venue à tel puissance, ilz s'enfuyrent qui mieulz mieulz. Et lesdis Volgaires se rendirent au seigneur de la Vallaquie, en luy requerant humblement qu'il les vouldist aidier à passer la Dunoue et leur donner ou eslargir place en son pays pour habitter.

Lors le seigneur de la Vallaquie, qui avoit ung grant et spacieux pays, mal peuplé en aulcunes marches, leur acorda voullentiers leur requeste en les recevant liberalement pour ses hommes. Si les emmena à Rossico. Puis requist ledit seigneur vallaque au cardinal et au seigneur de Wavrin qu'ilz lui vouldissent aidier à passer ces crestiens volgaires outre la riviere de Dunoue, tant qu'ilz feussent en son pays, adfin d'yceulz mettre hors de chetiveté. Si mist-on

robiei. Spre a-i putea trece pe toți, a trebuit să se muncească trei zile și trei nopți. Căci aceștia erau mai bine de douăsprezece mii de persoane: bărbați, femei și copii, fără bagaje și vite. Iar aceia cari i-au văzut, spuneau că la înfățișare acești oameni arătau ca Egiptenii. În sfârșit, după ce au fost trecuți cu toții peste fluviu Domnul Valahiei se arăta foarte bucuros de a fi putut să dobândească atâta mulțime de popor, zicând că națiunea vulgariană era alcătuită din oameni foarte viteji. După aceea mulțumi foarte mult Cardinalului și seniorului de Wavrin pentru binele pe care-l făcuse pe până atunci, zicând că, chiar dacă armata Sfântului Nostru Părinte și a ducelui de Burgundia n'ar fi făcut în această călătorie altă faptă bună decât de a mântui unsprezece sau douăsprezece mii de Creștini și de a-i fi scos truștele de sub primejdia de a fi robiți de Sarazini și încă lui i s'ar părea că au săvârșit o mare operă.

După aceea s'a stabilit înțelegere între Cardinal și Domnul Valahiei ca a doua zi, în revărsatul zorilor, toate forțele creștine să plece de acolo în spre Nicopoli. Și în adevăr că totul s'a făcut, așa după cum s'a plănuit. Drumul acesta a fost parcurs de galere în cinci zile. Pe de altă parte Turcii care aflase de venirea lor, au pregătit în afara orașului [Nicopoli], pe o plajă nisipoasă, mai multe tunuri și bombarde. Lucrul acesta fiind prevăzut de cei din galere, artileria era orânduită și aci la prova vaselor gata să riposteze numai decât la nevoie. Când au trecut galerele [prin fața bateriilor turcești] cu greu s'ar putea reda sgomotul oribil pe care-l stârneau în auz împușcăturile tunurilor, atât dintr'o parte cât și dintr'alta. Pe poziția adversă, nu se găseau alți Turci decât aceia ce mânuiau mașinile de războiu. Inșă grație ocrotirii lui Dumnezeu, galerele au trecut fără mare pagubă; e drept că trei din ele

bien trois jours et trois nuitz à les passer. Car ilz estoient bien XII-m personnes: hommes, femmes et enfans, sans les bagues et bestail; si disoient ceulz quy les veyrent que c'estoient telz genz comme sont Egiptiens. Et, quant ilz furent tous passez l'eau; le seigneur de la Vallaquie se moustra moult joyeux d'avoir conquesté si grant peuple, et disoit que la nation vulgarienne estoient moult vaillans hommes. Si remercyta moult le cardinal et le seigneur de Wavrin des biens que faiz lui avoient desja, disant que, quant ores la presente armee de Nostre Saint Pere et du duc de Burguigne n'auroient fait en ce voyage autre bien que de saulver XI ou XII mille ames des crestiens, et les corpz mis hors de chetivoison et des mains des Sarrazins, ce luy sambloit bien estre une graat operation.

Adont fut conclu entre le cardinal et le seigneur de la Vallaquye que lendemain, au point den jour, on partiroit pour aller à Nycopoly. Si fut fait ainsi que devisé. Et misrent les gallees V jours à aller jusques là, où les Turczq, qui scavoient leur venue, affusterent au dehors de la vilfe, en une place sablonneuse, plusieurs canons et bombardes. De quoy ceulz des gallees se doubtoient bien; pour laquele cause ilz avoient mis ès proues des vaisseaulz leur artillerie. Et, quant les gallees passoiient, il n'est pas à dire l'horribileté que c'estoit de oyr gecter les engiens, tant d'un costé comme d'autre, ja n'y eust-il de la part des Turcz, en ceste place, sinon ceulz qui gouvernoient les engiens. Mais, par la grace de Dieu, les gallees passerent sans grant dommage, sinon que trois en y eut rompues, mais non pas en lieu perilleux.

s'au ales cu spărturi, însă nu în locuri periculoase [adică mai sus de linia de plutire].

Așa dar cei din galere, trăgând cu tunurile împotriva dușmanilor lor, sunând din goarne și trompete, au trecut prin fața orașului Nicopole, din care Ungurii fuseseră respinși. După aceea s'au dus să ancoreze în fața unui mare turn rotund înconjurat de ziduri în formă de bretele, care turn se afla pe țărmul apei, pe pământ valah. Acel oraș Nicopole e lung și strâmt, așezat pe un munte și apărat de o cetate puternică. De ambele părți ale orașului se văd două rânduri de ziduri ce scoboară până la malul fluviului. La rândul-le, aceste ziduri erau înzestrate cu alte mari turnuri, de asemenea rotunde. Pe țărmul fluviului, nu se găsea decât o palisadă de lemn, care mergea dela o latură a zidului până la cealaltă. Iar în acel punct adăpostit se aflau vreo șase galere sau galiote, pe care Turcii, le împinsese în apa ce curgea pe lângă palisadă, într'un astfel de chip, încât nu li se vedea decât pupele afară. Apoi în noaptea care a urmat sosirii galerelor creștine în fața Nicopolei, Domnul Valahiei aduse la cunoștința Cardinalului și seniorului de Wavrin că nobilii unguri veneau cu putere mare și că se găseau la două zile de drum de acolo.

Seniorul de Wavrin se bucură mult văzând că el izbutise să ajungă acolo înaintea Ungurilor, dat fiind faptul că trecuse patru zile dela Sântă-Măria din Septemvrie. A doua zi după masă, sosi messirele Pietre Waast, care și-a dat mare osteneală ca să-i aducă până acolo pe domnii din Ungaria, sub arme. Cum sosi, el merse în prim loc de se înfățișe seniorului de Wavin, căpitanul său, exprimându-și durerea de a-l vedea într'o astfel de chinuitoare situație din pricina boalei lui năprasnice. El nu se putu opri de a observa cu acest prilej, că

Ceulz des gallees, doncques, en gectant d'engiens contre leurs annemis, et sonnans trompettes et clarons, passerent devant la ville de Nycopoly, dont les Hongres avoient esté deboutez. Si s'en allerent ancrer devant une grosse tour ronde, avironnee de murailles en maniere de brayes; laquele tour seoit sur le rivage de l'eau, en terre de la Vallaquye ¹⁾. Ladite ville de Nycopoly est longue et estroite, seant en montaigne, à ung fort chastel dessus; et, à deux costez de la ville, y a deux grans pans de murs, en descendant dudit chastel jusques à la riviere. Lesqueiz murs sont bien garnis de grosses tours rondes. Et n'y avoit que une grande pallissade de bois en la riviere, qui alloit de l'un pan de mur jusques à l'autre. Et, là, il y avoit VI galles que galliottes, que les Turcqz avoient effoncees en l'eau joignant la pallissade: si ne veoit-on que les pupes dehors. Et, en ceste nuitié que les gallees furent arrivees devant Nicopoly, le seigneur de la Vallaquye fist scavoir au Cardinal et au seigneur de Wavrin que les nobles hongrois venoient à grant puissance, quy estoient à moins de deux journees prez de la.

Le seigneur de Wavrin se trouva moult joyeulz, voiant qu'il estoit illec venus devant les Hongres, attendu que ja estoit le IIII-e jour apres la Nostre Dame de septembre. Et, lendemain, aprez disner, arriva messire Pietre Waast, quy avoit fait grant diligence d'avoir amené les seigneurs de Hongrye en armes jusques là. Si alla tout premiers devers le seigneur de Wavrin, son capitaine; lequel

¹⁾ La *Nicopolis minor*, la *Nicopola mica* des Roumains; aujourd'hui Turnu (la Koulé de Turcs)-Măgurele. (N. I.).

boala, care nu poate fi socotită că vine la timp potrivit niciodată, era foarte de regretat în cazul de față, deoarece seniorii din Ungaria aveau de gând să-l primească și să-l sărbătorească în chip foarte onorabil. Numaidecât însă ce messirele Pietre Wast a istorisit căpitanului său rezultatele străduințelor sale din Ungaria, acesta din urmă îi spuse: « Mergeți de vă infățișați monseniorului Cardinal spre a-i prezenta omagiile d-voastră, deoarece încep să cred că el va fi nemulțumit auzind că nu v'ați prezentat lui mai întâi ». Auzind aceste cuvinte, messirele Pietre se grăbi să se ducă la Cardinal care-i făcu o primire foarte voioasă întrebându-l printre altele: « Când vor veni acei seniori din Ungaria? ». La care messirele Pietre răspunse: « În două zile, cel mai târziu, ei vor fi aici ».

Cam tot atunci a venit și Domnul Valahiei ca să-l vadă pe seniorul de Wavrin, arătându-se dureros impresionat și el, de boala sa și zicând că această nenorocire i-a căzut în spinare într-o vreme foarte nepotrivită. Din care pricină și seniorii din Ungaria care auzise vorbind despre acest lucru, erau foarte mâhniți. După aceea îi spuse [arătându-i cu mâna pe fereastră]: « Vedeți acel turn gros de colo, ridicat în fața Nicopolei și ocupat astăzi de Turci? Ei bine, tocmai din pricină că acel turn e clădit pe pământul țării mele, în fiecare an ei îmi fac mari pagube. Astfel că vă rog să mă ajutați și de astă dată ca, fie să cucerim turnul cu pricina, fie să-l năruim ». La această propunere, seniorul de Wavrin răspunse: « Vedeți că în starea în care mă găsec, nu mă pot sluji de niciunul din membrele mele. Mergeți însă la monseniorul Cardinal și eu voi trimite cu domnia voastră pe messirele Pietre Vaast și pe messirele Regnault de Comfide, care sunt oameni înțelepți și războinici încercați. Impreună cu Cardinalul și cu

de le veoir en tele destresse de malladie fut moult doullent, disant que ceste malladie estoit venue mal à point, car les seigneurs de Hongrye avoient en voullenté de le recepvoir et festoier moult honnourablement. Et, lors, incontinent que messire Pietre Wast eut raconté à son capitaine au long comment il avoit exploitié en Hongrie, il luy dist: « Messire, allez devers monseigneur le cardinal faire vostre diligence: je me doute qu'il ne sera mal content de ce que n'estes allés premierement devers luy ». Et lors, prestement, messire Pietre s'en alla devers le cardinal, qui lui fist tres joyeuse chiere, en luy demandant: « Quant venroient ces seigneurs de Hongrye? ». Et messire Pietre respondy: « Dedens deux jours ilz seront icy, au plus tard ».

Adont, aussy, le seigneur de la Val-laquey alla veoir le seigneur de Wavrin, faisant maniere de grant desplaisance de sa malladie, en disant que ceste fortune lui estoit venue fort mal à point, et si en estoient les seigneurs de Hongrye, qui l'avoient oy dire, moult doullent. Et puis luy dist: « Veez-vous pas ceste tour grosse, assizé devant Nycopoly, que les Turcqz tiennent, par laquele (qui est assouvyé sur mon pays) ilz me font chascun an grant dommage. Sy vous pryé que me voeilliés aidier tant qu'ele puist estre conquestee ou abatue ». A quoy ledit seigneur de Wavrin respondy: « Vous veez que je n'ay membre dont je me puisse aidier. Allez devers monseigneur le cardinal, et je envoiey avec vous messire Pietre Vaast et messire Regnault de Comfide, quy sont sages hommes et gens de guerre. Si concluez avec le cardinal et eulz par quele maniere on le porra envahir et prendre. De mon corp ne vous puis-je aidier; mais de tout ce que j'ay, au sourplus, serez-vous assistez ».

aceștia doi, veți pune la cale un plan asupra chipului cum veți putea asedia și cuceri acea fortăreață. Trupește, adică în ceea ce mă privește pe mine personal, nu vă pot ajuta; vă voi asista însă cu tot ce am ».

Domnul Valahiei se duse atunci la cardinal, împreună cu cei doi viteji cavaleri, messirele Pietre Vaast și messirele Regnault de Comfide, pe care seniorul de Wavrin îi trimisese în numele său. Și în sfatul pe care l-au ținut au ajuns la hotărârea ca turnul să fie asediat din toate părțile, de toate forțele disponibile și anume de pe uscat de către Valahi, iar de cei din galere dinspre fluviu. Cuvântul de ordine era acela ca toți să-și dea silința ca să se apropie cât vor putea mai mult de turn.

Turcii care se găseau închiși în Nicopoli, au observat că forțele Creștinilor vroiau să asedieze și să cucerească turnul [de pe țărmul stâng]. De aceea în cursul nopții au pus o galiotă pe apă, mișcată cu rame, pe care au încărcat de ale hranei și artilerie. Peste noapte s'a lăsat o ceață deasă și în revărsatul zorilor, galiota în chestiune plecă din Nicopoli. Ea era atât de ușoară prin însuși felul cum fusese construită, încât se părea că sbura pe apă, trecând prin fața galerelor. Acelea ai căror servanți au văzut-o, s'au ridicat în grabă și s'au luat după dânsa. Însă ea se strecură în țarcul cu care era înzestrat turnul dinspre partea apei, iar cei din turn s'au apucat numai decăt s'o apere, trăgând cu săgeți sau asvârlind cu pietre. Astfel că galerile care au plecat în urmărirea ei, s'au văzut în necesitatea de a se întoarce. S'a ordonat însă ca una din galere să facă de pază în calea ei, pentru ca atunci când va încerca să se reîntoarcă, s'o dea la fund.

Pe de altă parte turnul fu asediat și strâns de aproape, până la bretelele false care-l înconjurau. Domnul Valahilor,

Lors s'en alla le seigneur de la Vallaque avecques le cardinal, avecques luy ces deux vaillans chevalliers: messire Pietre Vaast et messire Regnault de Comfide. Lesquelz ledit seigneur de Wavrin y envoia en son nom. Si fut conclu entr'eulz que la tour serroit assegié tout à l'environ, comme: par terre par les Vallaques, et des gallees par la riviere. Si feroient diligence d'apochier ladite tour au plus prez qu'ilz porroient.

Les Turcqz qui estoient dedens Nicopoly se doubterent, et percheurent que les chrestiens vouloient assegié et combattre la tour. Si misrent, par nuit, une petite galliote en l'eau, bien armee de rimes, et misrent dedens vivres et artilerye. Ceste nuit fist-il grant bruyné, et, au point du jour, ladite galliote party de Nycopoly. Laquele estoit legiere, si sambloit qu'elle vollast sur l'eau et passast par devant les gallees. Celles qui le veyrent s'esleverent hastivement, et allerent aprez. Mais elle se boutta dedens la posterne de la tour qui estoit sur l'eau, et ceulz de ladite tour la deffendoient de trait et de pierres. Si fut necessité à nos gallees quy alloient aprez, de retourner. Mais il fut ordonné que l'une des gallees feroit le guet sur elle, adfin que, quant elle retourneroit, elle feust ruceé jus.

La tour, doncques, fut assegié et apochié de prez, jusques auz faulses brayes quy estoient à l'environ. Le seig-

care-și adusese cu sine și bombardele, a început să tragă din toate puterile cu ele asupra turnului. Aceste mașini n'au prea făcut pagube însă, afară de unele stricăciuni serioase pricinuite acoperișului pe care l-au și dărâmat în bună parte. Și, în vreme ce bombardele trăgeau, governorul fiului Domnului Valahiei, în vârstă de vreo optzeci de ani, veni să-l vadă pe seniorul de Wavrin și-i spuse [printre altele]: « Se împlinesc acum cincizeci de ani sau pe aproape, de când Regele Ungariei și ducele Jehan de Bourgogne își întocmise asediul în fața acestui oraș al Nicopolei pe care-l vedeți acolo și la mai puțin de trei leghe de aci se află locul unde s'a dat bătălia. Dacă ați putea înălța puținel capul, v'ași putea arăta locul, și felul cum se întocmise asediul ». Și atunci, seniorul de Wavrin, înfășurat într'un halat de noapte, se lăsă dus la ferestruică. Acolo guvernorul îi spuse: « vedeți locul acela? Acolo stetea Regele Ungariei, împreună cu Ungurii. Dincoace se găsea conetabilul Franței, iar dincoace se aținea ducele Jehan [cunoscut în istorie sub numele de *Jean-sans-peur*], care se găsea lângă un mare turn rotund, pe care pusesese să-l mineze: în clipa când a sosit vestea că începe bătălia, totul era pregătit pentru a i se da foc. Osebit de aceasta el spunea că pe atunci slujea la seniorul de Coucy, care își făcuse un plăcut obicei din a ține pe lângă dânsul ca soți de arme gentilomi Valahi, care cunoșteau lucrurile din țările ocupate de Turci. Se vedea bine că acel guvernor îl prețuia mult pe seniorul de Coucy; care, după cum spunea dânsul, în ziua ce-a precedat bătălia, a dat peste cap vreo șase mii de Turci, veniți cu intențiunea de a surprinde pe Creștinii ce umblau după furaje. Iar spre a-și scurta mărturisirile, el istorisi seniorului de Wavrin întreaga întocmire și desfă-

neur de la Vallaquye, qui avoit amené ses bombardes, les fist gecter bien fortement contre la tour; mais elles n'y firent quelconque dommage, sinon de froissier le comble, duquel elles abatirent la pluspart. Et, tandis que les bombardes gectoient, le gouverneur du filz de la Vallaquye, qui estoit bien quatrevingz ans, vint veoir le seigneur de Wavrin, et lui dist: « Il y a maintenant L ans, ou environ, que le roy de Hongrye et le duc Jehan de Bourgoigne estoient à siege devant ceste ville de Nycopoly que veez là, et à moins de trois lieues d'yycy est le lieu où fut la bataille. Se vous poviés lever le chief, et venir à ceste fenestre, je vous moustreroie le lieu, et comme le siege estoit ». Et lors ledit seigneur de Wavrin, envelopé en une robe de nuit, se fist porter à la frenestelle. Si luy dist le gouverneur: « Veez là où le roy de Hongrye et les Hongres se tenoient. Là estoit le connestable de France, et là se tenoit le duc Jehan ¹⁾ », qui estoit contre une grosse tour ronde, laquelle, comme il disoit, ledit duc Jehan avoit fait miner: sy estoit toute estagié pour y bouter le feu, le jour que nouvelles vindrent de la bataille. Disant, outre, que lors estoit serviteur au seigneur de Coucy, quy tousjours voullentiers retenoit vers lui les gentilz compaignons vallaques qui scavoient les aguez du pays de Turquye. Et prisoit ledit gouverneur grandement le seigneur de Coucy; lequel, comme il lui dist, avoit, le jour devant la bataille, rué jus bien VI-m Turcqz quy estoient venus en intencion de surprendre les fourrageurs crestiens. Et, pour habregier, il conta au seigneur de Wavrin toute la maniere de la bataille, et comment il fut prisonnier auz Turcqz, vendu esclave aus Genevois, où il avoit aprins le

¹⁾ Jean-sans-Peur.

surare a bătlăiei, cum a căzut prizonier la Turci și cum fusese vândut sclav Genevezilor, unde învățase limba străină pe care o vorbea. Seniorul de Wavrin privea și asculta cu plăcere tot ce îi arăta și îi istorisea acel guvernor. Și deodată, în vreme ce-i vorbea Valahul, el auzi pe cei de pe galere strigând: « Ia uitați-vă, vin și Ungurii ». Auzind aceste cuvinte bătrânul Valah se despărți în grabă de seniorul de Wavrin și se duse la stăpânul său, care trebuia să iasă întru întâmpinarea domnilor din Ungaria.

După ce acei domni din Ungaria au ajuns și s'au așezat pe țărm, Ion de Huniade, Voievodul Ungariei, imediat ce scobori de pe cal, luă o barcă și veni să-l vadă pe seniorul de Wavrin, așa cum era de încărcat cu greoaia sa armură, după moda din Ungaria și avându-l alături de sine pe messirele Pietre Vaast. Dar pentru că armura sa era prea largă, nu putu să intre în cămăruța seniorului de Wavrin. El plecă așa dar numaidecât de acolo, mergând să-l vadă pe Cardinal, zicând că va reveni să-l vadă pe căpitan după ce-și va desbrăca armura, cum și făcu. De astă dată putând intra în cămăruța sa, se arătă că pare cuprins de multă compasiune față de boala și de durerea de care îl vedea că suferă. Și după ce l-a privit bine cum își masea membrele, i-a spus prin tâlmaciul său care vorbea foarte bine franțuzește, ca să nu ezite de a se hrăni bine, deoarece el mai văzuse oameni suferind de boli asemănătoare, care după aceea își redobândeau sănătatea. După ce ambii seniori s'au întreținut o bucată de vreme prin tâlmaciul, messirele Pietre Vaast aduse din spițăria stăpânului său, cu care galera sa era bine asortată, două cești mari de gingembră verde, drageuri, precum și diverse feluri de droguri și de articole de spițerie. Totodată i s'a oferit Voievodului o gustare, aducându-i-se de băut un vin bun

languaige qu'il parloit. Sy veoit et oioit voullentiers le seigneur de Wavrin ce que ledit gouverneur lui moustroit et disoit. Et, endementiers que le Vallaque parloit à luy, il entendy ceulz des gallees qui cryoient: « Veez cy les Hongres quy viennent ». Pourquoy, tout prestement, ledit Vallaque se party du seigneur de Wavrin pour aller vers son maistre, quy devoit aller devers les seigneurs de Hongrye.

Quant les seigneurs de Hongrye furent arrivez et logiés sur le rivage, Johannes Hoignacq, vaivode de Hongrye, incontinent qu'il fut descendu à pié, il entra en ung batel et vint veoir le seigneur de Wavrin, tout armé de plain harnas, à la mode de Hongrye; avecques lui messire Pietre Vaast. Et, pour ce que son harnois estoit large par dessoubz, il ne polt entrer en la chambrette dudit seigneur de Wavrin. Si se party tantost de là, et alla veoir le cardinal, disant qu'il revenroit veoir le capitaine quant il seroit desarmé, comme il fist. Et, lui entré en sa chambrette, moustra samblant d'avoir grant compassion de sa maladie et de la douleur que il lui veoit souffrir. Et, aprez qu'il l'eut bien regardé en manniant ses membres, il lui fist dire par son truceman, quy parloit bon francois, qu'il se voulsist resconforter, car autrefois il avoit veu gens samblablement mallades, qui tantost aprez revenoient en bonne santé. Quant lesdis seigneurs se furent une espace ensamble devisez par advocat, messire Pietre Vaast fist apporter de l'apotecairie de son maistre, dont sa gallee estoit bien sortye, c'est à scavoir plain grandes tasses de vert gingembre, de dragiés, espices et de diverses manieres de droguerues. Et là fist-on faire collace audit Vaivode; et luy aporta-on de la bonne malvisee ¹⁾ pour

¹⁾ Malvoisie.

de *Malvoisie*. Cu acest prilej Voievodul luă un clopot de gîngembră și-l înfățișe căpitanului, rugându-l ca pentru dragostea ce i-o purta să-l înghiță, iar acesta, deși în sine sa credea că acel ingredient îi va face mai mult rău decît bine, nu se putu hotărî să-l refuze, ci-i satisfăcu dorința. Atunci, Voievodul, văzându-l pe căpitan că nu poate să-și miște mâinile, îi duse el însuși gîngembra la gură, pe care bolnavul o înghiți. Apoi după ce o mîncă, Voievodul îl rugă să binevoiască a bea și *malvoisie*, care nu-i cădea bine de loc; totuși spre a complăce oaspetelui său, el o bău și pe aceasta. La sfârșit Voievodul îi spuse că gîngembra verde și *malvoisia* îi cădeau foarte bine, ori ce i s'ar fi spus în această privință. Apoi numaidecât după aceea el își luă rămas bun și se reîntoarse la locuința sa. Aci el se sfătui cu Domnul Valahiei, hotărînd împreună cu dînsul ca să-și dea toate silințele spre a cuceri acel turn, după cum se făcuse și cu celelalte cetăți.

S'au adunat și aici sardini de uscături care au fost îngrămădite lângă acele false bretele de ziduri, împreună cu mari cătățimi de lemne, pînă la o înălțime ce s'a părut convenabilă. Lucru pe care Turcii nu puteau să-l împiedece, de oarece culevrinierii și arbaletierii creștini trăgând necontenti asupra dușmanilor, aceștia nu mai cutezau să-și scoată capul din ascunzători și să se arate la creneluri. Cu alte cuvinte, ei nu s'au putut împotrivi, cînd s'a dat foc lemnelor îngrămădite la baza turnului. Dar cînd focul s'a aprins din toate părțile, dată fiind împrejurarea că turnul era cu desăvârșire rotund, focul nu făcea decît să oscileze într-o parte și într'alta, fără să bată într'un singur loc și să producă efectul dorit. Astfel, cei din lăuntru nu erau cătuși de puțin incomodați de flacări, deoarece ele nu treceau pe deasupra. De aci se putu vedea că, cu mij-

boire. Et, adont, ledit Vaivode prinst une cloche du gingembre, si le presenta au capitaine, en lui priant qu'il le vouldist mengier pour l'amour de lui; lequel, non-obstant qu'il se doubtast assez que ce luy deust plus faire de mal que de bien, toutefois ne luy endura-il à refuser, anchois lui accorda. Et, lors, le Vaivode, voiant que ledit capitaine ne povoit lever les mains, lui boutta dedens la bouche: si l'avalla. Et, aprez qu'il eut ce mengié, lui prya ledit Vaivode qu'il vouldist boire de la malvisee, quy moult lui estoit contraire; ce que, toutefois, il fist pour luy complaire. Et, ce fait, le Vaivode luy dist que le vert gingembre et la malvisee lui estoient tres bons, quoy qu'on lui deist. Puis, tantost aprez il prinst congîé et retourna en son logis, et prinst conclusion avec le seigneur de la Vallaquie que toute dilligence se feroit d'assaillir et prendre ladite tour, comme on avoit fait [avec] les autres places.

Si firent faire plenté de fagotz et yceulz gecter dedens les faulses brayes, avec grant quantité d'autre bois, aussi hault comme il sambla bon. Ce que les Turcqz ne povoient deffendre, car les culvriniers et arballestriers crestiens deffendoient auz Turcqz qu'ilz ne se osoient tenir ne monstret auz barbacannes; si ne povoient resister qu'on ne boutast le feu dedens le bois quy estoit gecté encontre la tour. Et, quant le feu fut esprins de tous costez, pour ce que la tour estoit toute ronde, le feu ne faisoit que balluer environ la tour: si ne faisoit quelconque grief à ceulz de dedens, car il ne montoit pas contremont. Par quoy on vey et parcheut assez que, par ce moyen, la tour ne seroit pas prinse. Voyant ceste chose les seigneurs hongres et vallaques, ilz conclurent ensamble qu'ilz mineroient lesdites brayes quy environnoient la tour, si les abateroient.

locul acesta, turnul nu va putea fi cucerit. Constatând acest lucru, seniorii Unguri și Valahi, au hotărât împreună ca să mineze acele bretele de zid care înconjurau turnul și să le dărâme. Hotărârea aceasta a fost adusă la îndeplinire întocmai, fiindcă aceia care au luat-o socoteau că acei din turn, când își vor vedea zidurile împrejmuitoare năruite se vor preda. Însă asediații nu numai că n'au făcut acest lucru, ci dimpotrivă, s'au arătat tot atât de orgolioși ca și mai înainte. Pe de altă parte, cu fiecare zi ce trecea, puterea Turcilor ce se aflau mai sus de Nicopoli, se arăta mai mare, [sporea văzând cu ochi.]

Seniorii noștri creștini, văzând că va trece multă vreme până să poată fi cucerit acel turn, ca unii ce fusese ținuți acolo vreo cincisprezece zile, (se apropia sfântul Mihai, ceea ce înseamnă că timpul însuși impunea ca să se treacă fluviul, dacă se urmărea în adevăr ca să se dea bătălia în acel an) s'au hotărât ca să plece de acolo și s'o ia pe cursul apei în sus, până la un râu care se scobora dinspre Transilvania spre a se vărsa în Dunăre. Căci pe râul acela Voievodul orânduise ca să se construiască și să se adune mai multe luntri, ca să-și poată trece oamenii și bagajele.

Așa dar a doua zi după ce s'a luat această hotărâre, galerele și-au tras ancorele, și-au ridicat pânzele și au luat-o pe cursul fluviului în sus. Ungurii și Valahii veneau călări, la pas cu flota și la dreapta ei, iar Turcii la stânga, în mare număr și împărțiți în cinci corpuri de bătălie; aceștia din urmă se arătau a fi în număr mult mai mare decât Creștinii. În noaptea imediat următoare Ungurii și Valahii s'au așezat spre odihnă în mijlocul unor pășuni mari, pe malul fluviului, unde și-au pus caii să pască, iar Turcii au făcut același lucru pe malul opus. Dar pe înserat, pe la ceasul când clopotele din toată țara Franței sună ier-

Lesquelz, comme ilz le conclurent, le firent pensant que ceulz de la tour, quant ilz verroient leurs braves abatues, qu'ilz se renderoient. Mais non firent, anchois se moustrerent aussi orgueilleux comme par avant. Et se moustroient les Turcqz, journelement, en grant puissance au dessus de Nicopoly.

Nos seigneurs crestiens, voians que on metteroit longuement avant que l'on peust avoir prise ladite tour, car on y avoit ja esté empeschié bien XV jours (si aprochoit la Saint Michiel, que le tempz requeroit de passer la riviere pour donner bataille aux Turcqz, qui le devoit faire ceste annee), ilz conclurent tous ensemble qu'on se partiroit de là et tirroit-on contremont l'eau, jusques on venroit à une riviere quy descendoit de la Transilvane dedens la Dunoue. En laquele riviere le Vaivode avoit fait faire et asssembler plusieurs pla[t]s bateaulz, pour passer ses gens et baguages.

Lendemain, doncques, aprez ceste conclusion prinse, les galles se desancrent et firent voile, puis tyrerent contremont la riviere. Et les Hongres et Vallaques chevalchoient selon ycelle, avec leur puissance, à la droite main, et les Turcqz à l'esclenche, à grant effort, en chincq batailles; et se moustroient beaucoup plus grant nombre que les crestiens. Si advint qu'en ceste nuit se logerent Hongres et Vallaques es grans prayeries sur la riviere, où ilz mettoient leurs chevaulz paistre, et les Turcqz se logerent à l'opposite d'eulz, sur l'autre rivage. Mais, quant ce vint du vespre, qu'on dist entre chien et leu, à l'heure

tările, Valahii și unii dintre Unguri, care își risipise caii să pască în cuprinsul acelor pășuni, unde se așezase cu toții împreună au dat un chiot atât de cumplit, încât aceia care l-au auzit au crezut c'au năvălit Turcii peste dâșșii. Auzind acest huet, cei din galere au început să strige: « La arme », precum și ca fiecare să scoboare la uscat, deoarece erau ancorați cu toții foarte aproape de țărm. Pe de altă parte seniorii Unguri și Valahi au dat ordin unora din oamenii lor ca să arate celor din galere ce înseamnă acel strigăt, iar ei s'au achitat — e drept — de această însărcinare, însă câte puțin și cu întârziere. Căci abia după ce servanții galerelor au părăsit vasele și se apropiau în grabă de țărm, la stărnirea aceluși huiet, le-au strigat și aceștia de departe: « Nu-i nimic, nu-i nimic ».

Iar când cei ce pornise spre țărm în toiuł primei alarme s'au reîntors la galere, au spus că Ungurii și Valahii comunicau galiotilor ca să nu se mai înspăimânte altădată când vor auzi astfel de chiote, fiindcă ele nu se stărnesc decât spre a-și liniști caii ce pasc în apropiere și spre a-i împiedeca de a fugi. De altmintreli măsura aceasta îi privește și pe Turci, care pe la ceasul acela se simt ispiți să-i atace pe Creștini când se pot apropia de ei. De aci s'a luat obiceiul, ca ori de câte ori Creștinzii se află în tabără sub arme și în prezența dușmanului, atât după ce se înserează, cât și înainte de a se face ziuă, ei dau trei chiote ca acelea auzite mai înainte. După aceste lămuriri, seniorul de Wavrin îi întrebă pe acei care le formulau: « Dar dacă din întâmplare ar veni chiar Turcii să vă atace în ceasul acela, cum am putea noi să facem deosebire între chiuiturile de alarmă și de apărare și între cele menite să liniștească ori să țină la un loc caii? ». La care ei au răspuns: « În presupunerea că vom fi atacați, veți putea

que communement on sonne les pardons parmy le pays de France, les Vallaques et aulcuns Hongres, qui avoient mis leurs chevaulz paistre esdites prayeries, où ilz estoient logiés tous ensamble, gecterent ung grant cry et hideuz; et sambloit à oyr que les Turcqz se feussent frapez dedens eulz. Pourquoi ceulz des gallees, oyans ce bruyt, cryerent à l'arme, et que chascun descendist à terre; car ilz estoient ancrez au plus prez de la rive. Nonobstant laquele chose, les seigneurs hongres et vallaques avoient ordonné de signifier ledit cry à ceulz des gallees par aulcuns de leurs gens, qui tres petitelement s'en acquitterent; car, au primes y venoient-ilz apreuz cop, ne pas n'estoient ancores arrivez, mais cryoient de loingz, quant le bruit s'esleva: « Ce n'est riens, ce n'est riens ».

Et, quant ilz furent entrez ès gallees, ilz dirent que les Hongres et les Vallaques mandoient auz galliotz que pas ne se voulsissent effraer de teles cryeries, car telz clameurs ne se font que pour asseurer leurs chevaulz quy paissent entour, lesquels ilz font qu'ilz ne s'enfuient, et que à ceste heure-là les Turcqz assailloient voullentiers les crestiens quant ilz poivoient venir à eulz, et que, continuelement, quant yceulz sont auz champz en armes, à jour faillant ilz gectent trois cris, et samblablement en font-ilz à l'aube du jour. Et lors le seigneur de Wavrin demanda auz dessusdis: « Et se, d'aventure, les Turcqz vous venoient à tele heure assaillir, comment scauriesmes-nous quant ce serroit adcertes à soy defendre, ou pour asseurer vos chevaulz? ». A quoy ilz respondirent: « Ce vous apprendroit le son des trompes et tambours, avec le huy de beaucoup plus tumul tueux que de present ».

să vă dați seama după sunetul trompetelor și al tobelor, cât și după împrejurarea că huetul e cu mult mai tumultos decât a fost acum ».

Dela punctul acela și până acolo unde râul mai sus pomenit se scobora din munții Transilvaniei spre a se vărsa în Dunăre, galerele au navigat șase zile. În fiecare noapte Ungurii și Valahii își stabileau tabăra pe pajiștile de pe țărmul lor, iar Turcii făceau același lucru pe țărmul celălalt. În ceea ce-i privește pe Turci, aceștia făceau în toate nopțile mulțime mare de focuri, de-a-lungul întregului țărm al fluviului, pe o lungime de mai mult de o leghe. Astfel că noaptea, scotind numărul focurilor, cineva ar fi crezut că ei sunt mai mulți decât erau în realitate. De aceea, messirele Regnault de Comfide veni la căpitanul său și-i spuse: « Să știți că nu vom fi oameni cum se cade, dacă nu-i vom trezi pe Turci din somn într'una din nopțile acestea ». — « În ce chip? » — îl întrebă seniorul de Wavrin. — « Vă voi spune numaidecât, monseigneur », îi răspunse messirele Regnault. « Dacă puteți — continuă dânsul — împrumutați dela Cardinal cele trei bărci pe care le are în galeră și cei doi trompeți; pe acestea le vom alătura bărcilor celor cinci galere ale noastre, punând în fiecare câte două tunuri de mână [pușcoace primitive] câte un culevrinier îndemânat, precum și câte un trompet și șase galioti spre a trage la rame și a conduce. Pe vremea asta noaptea e cu totul întunecată și neagră ca funinginea. Imprejurarea aceasta îmi va înlesni să mă urc pe cursul apei în sus, până la locul de unde încep focurile lor. De acolo voi scobori o barcă pe firul apei, pe lângă țărm, barcă ce nu va avea nevoie decât de o ramă spre a o ține pe curent. După ce mă voi fi încredințat că ea s'a îndepărtat ca de două sau trei asvârlituri de săgeată, voi slobozi o

Six jours misrent les gallees à nagier jusques au lieu où la riviere dessus-dite descendoit en la Dunoue, de la Transilvane. Et toutes les nuitz se loquoient les Hongres et Vallaques sur les prayeries de la riviere, sur leur costé; et les Turcqz, samblablement, tousjours à l'opposite d'eulz. Lesquelz Turcqz faisoient, toutes les nuitz, tant de si grans feux que merveilles, tout selon le bort de la riviere, par samblant bien d'une lieue de longueur. Si estoit advis, par nuit, qu'ilz feussent plus de gens que ilz n'estoient. Et, pour ce, messire Regnault de Comfide vint devers son capitaine, et lui dist: « Nous ne sommes pas gens de bien se nous ne resveillons ces Turcqz une nuitié ». — « En quelle maniere? », dist le seigneur de Wavrin. — « Je le vous diray, monseigneur », ce dist messire Regnault. « Se vous povez », dist-il, « finer au cardinal d'avoir les trois barques qu'il a en sa gallee, et les deux trompettes, nous prendrons, avec ycelles, les barques de vos V gallees, à chascune desqueles nous metterons deux canons à main et ung bon cullevrinier, et aussi, en chascune barque, une trompette et VI cullineres ¹⁾ ou galliots pour voguier. Le tempz est obscur et noir. Puis monteray contremont la riviere, à l'endroit du debout de leurs feux, et là je lairai aller aval l'eau, selon le rivage, une barque qui n'aura à faire sinon d'une rime pour la tenir en droiteur. Et, quant je scaurai qu'elle me sera de deux ou trois traitiés d'archier eslongiés, j'en lairai aller samblablement une autre, et puis ainsi, par telle ordonnance, toutes les autres. Et, quant ladite premiere

¹⁾ Éd. Hardy: cultiveres.

alta și tot așa până ce le voiu fi înșirat pe toate. Apoi când prima barcă va ajunge la capătul celălalt al focurilor și al oștii Turcilor, ei vor slobozi tunurile, vor suna din trompete și vor da un chiot din toate puterile; la fel vor face — în aceeași clipă — și cei din celelalte bărci, în orice loc se vor afla, imediat ce vor fi auzit semnalul celei dintâi. Cu chipul acesta alarma va fi auzită în toată tabăra Turcilor dintr'odată, astfel că ei vor crede că s'au pornit Creștinii să debarce pe țărmul lor. Și sunt încredințați că dacă vom proceda întocmai precum am spus, niciodată acei hâtri de Turci nu vor încerca o spaimă mai devastatoare ca în noaptea aceasta ».

Căpitanul se arată de acord cu acel plan și trimise la monseniorul Cardinal spre a-i cere cu împrumut bărcile și trompeții; iar când acela află în ce scop era solicitat, a trimis cu plăcere tot ce i s'a cerut. Atunci seniorul de Wavrin spuse messirelui Regnault de Comfide: « Acum puteți merge să vă puneți planul în aplicare; am mai socotit însă că ar fi bine, ca oșebit de acele bărci, trei sau patru din galerele mele să se tragă pe ancore departe unele de altele și să se apropie cât mai mult de acea fâșie de țărm spre care se vor îndrepta bărcile, cu năzuința de a ajunge cât mai aproape de taberile Turcilor. Iar când cei din bărci vor trage cu tunurile, vor chiui și vor suna din trompete, cei din galere să sporească și ei tumultul, dând și ei un chiot puternic, astfel ca sgomotul și panica să fie și mai mari ».

Inițiativa aceasta fu realizată și desăvârșită pe la miezul nopții întocmai precum fusese conceput și plănuită. Ungurii și Valahii au fost avertizați la vreme despre cele ce aveau să se întâmple, ca să nu se înspăimânte și ei. S'a putut constata cu acest prilej că atât cei din bărci, cât și cei din galere și-au înde-

barque sera comme au bout des feux et de l'ost des Turcqz, ilz gecteront les canons, tromperont, et gecteront ung grant cry, et ainsî en feront tous ceulz des autres barques, en quel lieu qu'ilz soient, sitost qu'ils orront la premiere. Et ainsî, par ceste fâchon, sera oye parmy tout le logis des Turcqz, à ung cop, celle noise. Si cuideront que les crestiens soient descendus à terre. Et m'est advis, se ainsî le faisons, que oncques ribaux turcqz n'eurent plus belle paour qu'ilz auront à ceste fois ».

A ce s'accorda le capittaine et envioia devers monseigneur le cardinal, adfin d'avoir ses trois barques et ses trompettes; lesqueles il luy envioia voullentiers, quant il sceut pourquoy ce seroit faire. Et, adont, dist le seigneur de Wavrin à messire Regnault de Comfide: « Or, allez furnir vostre emprinse; mais je loe que trois ou quatre de mes gallees, tout quoyement, se tyrent sur l'ancre, loingz les unes des autres, aprochant du long le rivage où les barques debvront passer selon les logis turquois. Et, quant lesdites barques gecteront canons, cris et trompettes, que, en ycellui tumulte confortant, ceulz de layans gecontent aussi ung grant hu, adfin que le bruit et espoventement feust plus grant ».

Ainsî comme ladite entreprinse fu devisee et conclute, fut-elle adcomplye et achevee, environ heure de mynuit. De laquele Hongres et Vallagues furent advertis, à tel fin qu'ilz ne s'en effraiasent. Tous ceulz qui estoient ès barques et gallees firent moult bien leurs devoirs de gecter canons, cris et trom-

plinit foarte bine misiunile ce li se asigurase, de a trage cu tunurile, de a chiui și de a suna din trompete. Acea panică tumultoasă dură vreun sfert de ceas; numaidecât după aceea s'a văzut cum scad focurile Turcilor, pentru ca, în cele din urmă să se stingă de tot; de aci s'a putut deduce că Turcii fugise cu toții. Pe de altă parte mai mulți Valahi și Unguri care fusesse robi la Sarazini și care știau să înnoate, și-au încercat norocul sărind în apă și trecând fluviul înnot. Ajungând la oastea Creștină, ei au istorisit cum au fugit Turcii, care mai de care mai repede, lăsându-și toate bagajele acolo; au mai arătat apoi că dacă în acele momente ar fi scoborât pe țărmul opus două sau trei sute de oameni, [porniți din tabăra creștină] ei ar fi realizat câștiguri minunate.

A doua zi dimineața, după ce [Creștinii] și-au ridicat tabăra pornind-o, [împreună cu galerele] pe cursul fluviului în sus, nu se mai zăreau nici cai și nici picior de turc pe țărmul opus, cum se obișnuise aceștia să vadă. Abia pe la orele patru după amiază s'au recules și Turcii, așezându-se în ordine de bătaie într'un loc unde fluviul era mai strâmt. Aci au pus în bătaie o mulțime de tunuri și de serpentine, cu care trăgeau asupra galeror. Însă toți Creștinii, atât cei de pe apă cât și cei de pe uscat, îi huiduiau cât ce puteau, luându-i în batjocură pe un ton sfidător, pe tema fugii lor de fricoși din cursul nopții trecute. Iar în noaptea Sfântului Mihai, galerele au ajuns la îmbucătura aceluiași râu ce scobora dinspre Transilvania spre a se vărsa în Dunăre, râu pe care se găseau vasele ungurești despre care am făcut mențiune mai sus și care erau îngrămădite acolo cu scopul de a le înlesni trecerea.

Pe țărmul fluviului Dunărea, dinspre partea Turcilor, se găsea un mic oraș, pustiit și ruinat încă de pe vremea când împăratul Sigismund al Germaniei și

pettes. Sy dura bien le quart d'une heure le tumultueux effroy, et, tantost aprez, on vey que les feux des Turcqz amoindrissoient, quy en la fin se estaindirent; par quoy on congneut que les Turcqz s'en estoient fuys. Et aussi plusieurs Vallaques et Hongres quy là estoient esclaves auz Sarrazins, lesquelz savoient nagier, se adventurerent de saillir en l'eau et trasnagerent la riviere. Si parvindrent en l'ost des crestiens, où ilz dirent que tous les Turcqz s'en estoient fuys, quy mieulz-mieulz: si avoient laissé comme toutes leurs bagues derriere, et que, se deux ou trois cens hommes feussent descendus en terre, ilz eussent merueilleusement guaignié.

Lendemain au matin, quand on se desloga et que l'en tyroit contremont la riviere, on ne veoit chevaulz ne nulz Turcqz sur le rivage, comme l'en avoit acoustumé de veoir, qu'il ne fut bien quatre heures aprez disner, que lors ilz s'estoient recoillies et mis en ordonnance de bataille sur ung destroit de la riviere, où ilz avoient affusté foison canons et serpentes, quy gectoient aprez les gallees. Mais tous les chrestiens, par terre et par eaue, huoiert et escharnissoient merueilleusement aprez eulz, par maniere de ramprosv¹⁾ pour leur vilaine fuite nocturne. Et, la nuit de Saint Michiel, les gallees arriverent à l'entree de la bouche de ladite riviere de Transilvane en la Dunoue, où estoient les bateaulz hongrois dont dessus a esté faite mention, lesquelz ilz avoient illec amassez pour leur passage.

Au lez de la riviere de Dunoue, devers les Turcqz, avoit une petite ville,

¹⁾ Les deux éditions: ramprosv.

ducele Jehan de Burgundia au avut acea memorabilă bătălie cu Turcii, în fața Nicopolei. Creștinii noștrii, venind așa dar cu toții aici, s'au sfătuit împreună și au hotărât ca să debarce în această cetate ruinată pe arcașii, tunarii și culevrinerii din galere, împreună cu toate aparatele și instrumentele lor de tragere. Apoi grație faptului că acolo se mai găseau ziduri în picioare, cei debarcați aveau instrucțiuni să se adăpostească, să-și pună instrumentele de tragere în baterie și să tragă asupra Turcilor, ca să înlesnească trecerea și a Ungurilor și a Valahilor. Care, pe măsură ce treceau, trebuiau să se fortifice și ei în acea cetate, cu trăgătorii mereu în prima linie.

Trecerea aceasta a oștilor a durat două zile și două nopți. Iar când au ajuns pe partea cealaltă, s'au rânduit cu toții într'o frumoasă ordine de bătălie. Și când s'au pus astfel la punct spre a se izbi cu Turcii, dușmanii lor care se găseau cam la jumătate de leghe franceză mai sus de ei, Voievodul Ungariei, având împrejurul lui vreo mie și două sute de călăreți călări pe cai buni, se puse în mișcare în largul interval dintre cele două armate spre a observa chipul de a se purta al Turcilor, cât și intențiunile lor. Pe de altă parte Turcii, văzându-i pe Unguri și pe Valahi, însoțiți de Creștinii de pe galere, gata pregătiți spre a veni să le ofere lupta, s'au ridicat încetșor, fără să pară îngroziți și s'au apucat a întoarce spatele și a se retrage, afundându-se în țara lor. Apoi fiind încredințați că armatele creștine sunt hotărâte să-i urmărească, ei s'au apucat să dea foc la tot ce se găsea în calea lor, sate și provizii. Iar când Voievodul Ungariei a observat chipul de a se purta al numiților Turci, s'a reîntors spre oamenii săi și le-a poruncit ca să treacă înapoi fluviul, deoarece vedea că nu se va putea face aci nimic.

assise sur le rivage, quy estoit abâtuë et ruynee dès le tempz que l'empereur Sigmond d'Allemagne et le duc Jehan de Bourguoigne eurent la bataille auz Turcqz, devant Nycopoly. Nos crestiens, doncques, illec venus, ilz prindrent tous ensamble conclusion que les archiers, arballestriers, canonniers et culvriniers des gallees, atout leurs engiens et trait, descenderoient dedens ceste dite place ruynee, où il avoit ancores de la muraille plenté droite, et là leurs engiens affustez tirroient contre les Turcqz, entandis que les Hongres et Vallaques passeroient; lesquelz, à mesure qu'ilz passeroient, se fortifioient contre ladite place, tousjours gens de trait premiers.

Si misrent deux jours et deux nuitz à passer. Et, quant tous furent outre, ilz se misrent en belle ordonnance de bataille. Et, quant ainsi furent mis à point à l'encontre des Turcqz, leurs ennemis, qui bien estoient demye lieue francoise ensus d'eulz, le Vaivode de Hongrye, environ luy XII-c de cheval, bien montez, se mist à chevalchier entre les deux batailles, pour veoir et regarder quele maniere les Turcqz tenoient, et comment ilz se vouldroient maintenir. Lesquelz Turcqz, voians les Hongres et Vallaques, avec les crestiens des gallees, prestz et apareilliés pour les venir combatre, tout doucement, sans quelque effroy, prindrent à tourner le dos et eulz retraire en leur pays. Et lors, cuidans que les crestiens les deussent poursievir, ilz ardoient et brusloient tout devant eulz où ilz passioient, vivres et villeges. Sicques, quant le Voivode de Hongrie eut bien aparcheu la fâchon de faire desdis Turcqz, il s'en retourna devers ses gens et leur commanda qu'ilz repassassent la riviere, car il veoit bien qu'ilz ne feroient riens.

După aceea se înfățișe cardinalului și seniorului de Wavrin și le spuse: « So-cot că m'am achitat pe deplin față de făgăduiala întărită prin sigiliul meu și ți-u să-l declar achitat și pe căpitanul general al Burgundiei față de înțelegerea încheiată cu noi. După cum ați văzut, am trecut fluviul Dunărea și am oferit Turcilor bătălia; aceștia însă se retrag, arzând toate proviziile din calea noastră, crezând că noi îi vom urmări. Lucrul acesta nu este însă cu puțință să-l facem, căci n'avem cu noi de ale hranei pentru ai noștri pe mai mult de două zile. Iar cum eu îi cunosc foarte bine pe Turci, îmi dau seama că dacă îi voi urmări, ei vor fugi mereu din fața mea, spre a mă trage cât mai adânc în țara lor și spre a mă țintui locului când vor socoti că fac acest lucru în avantajul lor, astfel ca să nu mă mai pot retrage, decât amenințat de mari pericole și pagube. Imi aduc astfel aminte cum, anul trecut, la bătălia dela Varna, ne-am pierdut Regele cu o mulțime de membri ai nobleței și a poporului din Ungaria. Regatul acesta, noblețe și popor, se găseac acum în sarcina mea și eu nu mă pot încumeta să-i pun în cum-păna hazardului. Căci dacă eu ași fi doborât, regatul ar fi pierdut. Acela ce vrea să-i învingă pe Turci, trebuie să-i combată cu mijloace subtile și malițioase, decarece ei ei înșiși sunt oameni vicleni ».

Auzind aceste vești, atât Cardinalul cât și seniorul de Wavrin au rămas foarte uluiți; după aceea l-au întrebat pe Voievodul Ungariei că — după părerea lui — ce trebuiau ei să facă în această nouă situație și dacă nu se găsea pe fluviu în sus vreun oraș mai bine întărit unde să poată ierna în toată siguranța, atât ei cât și galerele lor, până la reînțoarcerea primăverii. La aceasta li s'a răspuns în chip negativ; li s'a precizat anume că nu se găsea nici oraș și nici castel întărit unde galerele să poată fi la adăpost și

Puis vint devers le cardinal et le seigneur de Wavrin, ausquelz il dist: « Je tieng bien avoir acquité mon seel et ma promesse, et aussi declaire le capitaine general du duc de Bourguoigne bien quitte de son convenant. Nous sommes passez outre la riviere de la Donoue, et nous offert à bataille contre les Turcqz, lesquelz s'en vont en brusiant tous les vivres au devant de nous, cuidans que les deussions suyr. Laquele chose ne nous est pas possible de faire, car je n'ay nulz vivrez ycy aprez moy pour plus hault de deux jours. Et je les congnoy bien telz que, se je les poursievoie, tous-jours fuiroient devant moy, adfin de me tyrer parfond en leur pays et moy enclorre à leur advantage, telement que je ne m'en scauroie retraire, sinon au grant peril et dommage. Il me souvient comment, l'annee passee, à la bataille de Varne, nous perdismes nostre roy, avec grant plenté de seignourie et de peuple de Hongrie. Duquel royaume, noblesse et peuple j'ay maintenant la charge: si ne les voeil pas mettre en hazart. Car, se j'estoye rué jus, le royaume seroit perdu. Et est necessité de combattre les Turcqz soubtillement et malicieusement, quy les voelt vaincre; car ilz sont gens cauteleux ».

Quant le cardinal et le seigneur de Wavrin oyrent teles nouvelles, ilz furent bien esbahis, et demanderent au Vaivode de Hongrye qu'il lui sambloit de ce que ilz avoient à faire, et s'il n'y avoit point au dessus de la riviere quelque bonne ville où ilz, et leurs gallees, peussent sceurement sejourner jusques au printemps. A quoy il leur respondy que nennil, et qu'il n'y avoit ville ne chastel où leurs gallees peussent estre saulvement que, quant la riviere seroit engellee, les Turcqz, à grant puissance, ne les ve-

unde, după înghețarea fluviului Turcii să nu poată veni cu puteri mari spre a le aprinde. Cum pe de altă parte trecuse sărbătoarea Sfântului Remi, se apropia anotimpul când de regulă fluviul îngheța. De aceea el îi sfătuiă ca să se retragă cât mai repede cu putință; ba încă sublinia că ar trebui să se socoată oameni cu noroc, dacă ar putea să scape de pe acel fluviu înainte ca el să înghețe, deoarece pe lângă țărături începuse a se prinde furțuri.

Atunci atât Cardinalul cât și seniorul de Wavrin, care știau să ia în seamă un sfat înțelept, și-au luat rămas bun dela seniorii din Ungaria și din Valahia care erau mâhniți și îndurerăți de faptul că nu putuse face mai mult decât atât. Creștinii noștri, plecând așa dar de acolo și mergând cât au putut mai repede din pricina frigului ce se simțea din ce în ce mai aspru, au izbutit să iasă de pe Dunăre înainte ca fluviul să fie prins de îngheț. Pătrunzând astfel din nou în Marea Neagră, ei s'au putut reîntoarce din nou la Constantinopol, unde au ajuns a treia zi după sărbătoarea Tuturor Sfinților, când se face pomenirea tuturor sufetelor, în anul una mie patru sute patruzeci și cinci. Aci ei au fost primiți cu toate onorurile convenite de către Împăratul Constantinopolului.

Cum Cardinalul Veneției și seniorul de Wavrin, și-au luat rămas bun și dela Împăratul Constantinoplei spre a se reîntoarce de acolo la Roma.

Comment le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin prindrent congîé de l'empereur de Constantinoble, et s'en retournerent à Romme.

Astfel, după cum ați auzit, atât Cardinalul de Veneția, cât și seniorul de Wavrin, care se restabilise într-o oarecare măsură de pe urma bolii sale, au fost

nissent ardoir; et que desja la Saint Remy ¹⁾ estoit passee: si aprouchoit la saison que, costumierement, la riviere se engelloit. Si les admonnestoit qu'ilz s'en retournerent le plutost qu'ilz pourroient; car, comme il disoit, ce serroit bien venu s'ilz povoient estre hors d'y-celle riviere avant qu'elle se engellast; car on en veoit dès maintenant l'aparence aux rives.

Adont, lesdis cardinal et seigneur de Wavrin, quy ne scavoient mettre bonnement conseil en eulz, prindrent congîé aux seigneurs de Hongrye et de Vallaque, courouchiés et doullentz de ce qu'ilz n'avoient peu mieulx faire. Et, lors, le plutost qu'ilz peurent, pour la grant froidure, se tyrerent hors de la riviere de Dunoue. Si entrerent en la Mer Majour et s'en retournerent à Constantinoble, où ilz ariverent lendemain du jour de la Toussains, qu'on fait commemoration de toutes ames, en l'an mil quatre cens quarante et chincq. Ouquel lieu ilz furent honnourablement recheus par l'empereur de Constantinoble, quy leur fist grant chiere et reverence.

Ainsi, comme vous oez, furent le cardinal de Venise et le seigneur de Wavrin,

¹⁾ 1-er octobre.

primiți și sărbătoriți în chip onorabil la Constantinopole, unde Impăratul a înfățișat seniorului de Wavrin foarte frumoase și bogate daruri. Acesta refuză darurile. Ceru Impăratului însă, ca în amintirea călătoriei și-a întreprinderilor sale războinice puse la cale pentru dânsul și în folosul cauzei sale, ca să vadă mai întâi că starea lucrurilor nu era prea favorabilă unui războiu temeinic împotriva Turcilor, apoi să binevoiască a-l dăruia cu o bijuterie demnă sau cu o moaște sfântă spre a o duce în țara sa, în semn de pioasă aducere aminte a voiajului său. Impăratul îi primi cererea și-i împlini dorința cu multă plăcere. Și printre alte lucruri, îi dăruia o bucată din prețioasa și sfânta robă a Domnului Nostru Isus Cristos. Această robă, fusese lucrată și țesută cu propriile sale mâini de către prea glorioasa Fecioară. Pentru acest nobil dar, seniorul de Wavrin îi mulțumi în mai multe rânduri împăratului.

După ce seniorii noștri creștini au mai stat câteva zile în Constantinopole spre a-și repara galerele și a le aproviziona cu cele necesare, punându-și la punct chiar și îmbrăcămintea și armurile, și-au luat rămas bun dela Impăratul și dela marii curții sale, apoi s'au urcat pe vasele lor, au ridicat ancorele și au înălțat pânzele. Iar de aci, fără să li se fi întâmplat nimic deosebit și având pe deasupra norocul de a se putea folosi de un vânt bun, au ținut-o întins într'o călătorie până ce au ajuns la Veneția. Aci ei au stărnit o mare bucurie și au fost primiți în chip onorabil, atât de către dogele Veneției, cât și de senioria și poporul venețian. Apoi după ce s'au odihnit și s'au întremat, și-au luat rămas bun dela toată lumea și s'au urcat pe cai; deoarece [— un amănunt pe care-l notăm în treacăt — la plecarea în expediție] ei își lăsase aci paji, caii, precum și pe îngrijitorii lor.

qui aulcunement se respassoit de sa maladie, rechez et festoiez honnourablement en la cité de Constantinoble, où l'Empereur presenta de moult beaux et riches dons audit seigneur de Wavrin. Qui les refusa, mais il requis à l'empereur, en consideration du voyage et des entreprises qu'il avoit faites pour lui et à sa cause, et qu'il veoit les choses non estre disposees pour alors besongnier aulcune chose en fait de guerre à l'encontre des Turcqz, il luy voulsist donner aulcuns dignes joyauz ou saintuaires pour yceulz reporter en son pays, en commemoration de sondit voyage. Laquele requeste ledit empereur luy ottroya voullentiers. Et, entre autres choses, luy donna une pieche de la precieuse et sainte robe de Nostre Seigneur Jhesucrist, laquele la glorieuse Vierge, sa mere, avoit ouvree et tissue à ses propres mains. Duquel noble don ledit seigneur de Wavrin remercy moult de fois l'empereur.

Quant nos seigneurs crestiens eurent sejourné aulcuns jours à Constantinoble et illec repourveu et ravitaillié leurs gallees de ce que necessaire leur estoit, et mesmes remis à point leurs habillemens et armeures, ilz prindrent congîé de l'empereur et des grans seigneurs de sa Court; puis entrerent en leurs vaisseaulz, desancrerent et firent voile. Et de là, sans avoir aulcune fortune, singlerent tant, à l'ayde du bon vent qu'ilz eurent, qu'ilz arriverent à Venise. Auquel lieu ilz furent moult haultement conjois et honnourablement recheus, tant par le duc de Venise, comme par la seignourie et peuple venitiens. Si se rafraichirent illec et sejournerent aulcuns jours, puis prindrent congîé et monterent à cheval; car illec avoient-ilz laissé leurs palfreniers, pages et chevaulz.

De acolo s'au dus la Roma și s'au înfățișat Papei Eugen carele domnea pe atunci. Acesta i-a primit cu frumoase urări de bun sosît întocmai ca și cardinalii. Dintre aceștia din urmă i-a sărbătorit în chip deosebit cardinalul de Therewane [Therouanne], numit maestrul Robert Le Josne, fiul maestrului Robert Le Josne, originar din Lens în Artois, iar pe atunci guvernatorul cetății Arras. Primiți în audiență de către Sfântul Părinte, de față fiind și cardinalii, nobilii noștri Creștini au istorisit toate întâmplările bune și rele, ca și toate încercările îndurate în decursul călătoriei lor, astfel cum le-am însemnat și noi până aci. Seniorul de Wavrin a mai adăugat că dacă Ungurii și Grecii ar fi orânduît mai bine lucrurile, în sensul ca serviciile sale [și ale oamenilor săi, natural] să poată fi folosite din plin întru apărarea Creștinătății, el ar fi stăruit mai departe în încercările sale. După aceea s'a rugat și a cerut cu umilință Sfântului Nostru Părinte, ca să ia în considerație așa precum se cuvea, serviciul pe care i-l făcuse în numele prea puternicului său senior, ducele de Burgundia. La care atât Sfântul Nostru Părinte Papa, cât și Cardinalul, foarte satisfăcuți, i-au mulțumit, iar Sfântul Părinte în special, l-a însărcinat ca să-i mulțumească foarte mult preacatolicului și viteazului prinț Philippe, duce de Burgundia, pentru silințele, strădaniile și cheltuelile pe care le-a realizat și suportat întru reușita acelei expediții.

După ce toate aceste lucruri au fost puse la punct, ca o dreaptă răsplătire a seniorului de Wavrin pentru serviciile aduse Bisericii, Sfântul Nostru Părinte i-a dăruit o sumă de indulgențe pe care el le-a luat cu sine. La aceste indulgențe sunt considerați că participă toți aceia care vizitează biserica din Lillers, unde — după întoarcerea sa seniorul de Wavrin

Et vindrent à Rome devers Nostre Saint Pere le Pape Eugene, lors regnant; duquel ilz furent grandement bienveniengniés; aussi furent-ilz des cardinalz. Entre lesquelz les festoia notablement le Cardinal de Therewane, nommé maistre Robert Le Josne, filz de maistre Robert Le Josne, alors gouverneur d'Arras, natif de Lens en Artois. Et, là, nos seigneurs crestiens ou Saint Pere, present les cardinalz, racontèrent toutes leurs fortunes et adventures, par la maniere cy-dessus declairees. Et, la, remoustra yceluy seigneur de Wavrin que, se plus avant eüst peu faire service à la defence de la crestienneté, et que la chose de la partie des Hongres et Grecz eüst esté mieulz disposee, que liberalement et vouldentiers il s'i feust plus avant emploiez; pryant et requerant humblement a Nostre Saint Pere que le service que fait lui avoit, ou nom de son tres-redoubté seigneur le duc de Bourguigne, lui pleust prendre en gré. De laquele chose Nostre Saint Pere le Pape et les cardinalz, trez contentz, le remercyerent, en lui chargant especialement ledit Pere Saint que de par luy remerciast grandement le tres-catholique et vaillant prince Phelippe, duc de Bourguigne, des dilligences, travailz et despens qu'il avoit fais pour ceste expedition.

Après ces choses, en remuneration dudit service fait à l'Eglise par le seigneur de Wavrin, Nostre Saint Pere lui donna certaines indulgences qu'il raporta avec luy, desqueles sont participans tous ceulz qui visitent l'eglise de Lillers, auquel lieu ledit seigneur de Wavrin, après son retour, a mis lesdites reliquaires de la robe de Nostre Seigneur Jheuscris, enquassez

și-a depus toate relicvariile, împreună cu bucata din roba Domnului Nostru Isus Cristos, încadrate într'o cruce de aur, bogat împodobită cu perle mari și alte pietre prețioase. Luându-și rămas bun dela Sfântul Părinte și dela Curia romană și după ce primi binecuvântarea apostolică, seniorul de Wavrin plecă din Roma și se reîntoarse în țara sa pe căile obișnuite pe atunci. De aci și până când a putut să se înfățișeze ducelui de Burgundia, prea nobilul său principe, pe care l-a găsit în orașul său Lille, nu i s'a mai întâmplat nimic vrednic de a fi povestit. Aci a fost primit în chip onorabil și sărbătorit cu multă bunăvoință de către principele său, mai ales după ce i-a istorisit efectele călătoriei sale, precum am arătat-o și noi pe larg mai sus. La fel i-au sărbătorit nobilii, prinți și baroni ai curții sale, în general.

en une croix d'or, moult richement garnye de grosses perles et autres pierres precieuses. Puis print à tant congîé ledit seigneur de Wavrin du Saint Pere et de la Court rommaine, et, aprez la benediction apostolicque recheue, se party de Romme et s'en retourna, par ses journees, en son pays, sans trouver quelque adventure qu'il faille raconter, devers son prince, le tres-noble duc Phelippe de Bourguoigne, qu'il trouva en sa bonne ville de Lille. Duquel, aprez qu'il luy eut raconté l'effect de son voyage, ainsi comme il est cy-dessus amplement declaré¹⁾, il fut honnourablement recheu et festoié de bon vouloir. Aussi fut-il des nobles princes et barons de sa Court, generellement.

¹⁾ Il est probable que le récit de la Chronique reproduit en grande partie ce mémoire. (N. I.)

ANEXA Nr. 1

3 Februarie 1443. Scrisoarea Franciscanului Bartolomeo da Genova, privind luptele dintre Turci și Creștini pe Dunăre:

Au reverend père en Dieu, monsieur le prieur de Saint Jehan de Ierusalem.

Reverend Seigneur et Père en Dieu.

Pour ce que naigaires vous m'avez prié et requis, en parlant et merveillant des Turcs, lesquelz ont eu moult de victoires sur les chrestiens ou temps passé, et encores portent moult de dommaiges continuelement, dont c'est pitié, si comme je puis savoir et veritablement dire et recorder, comme celui qui a mes yeulx en ay vu très grant partie, depuis le temps que j'ai demouré en nostre couvent des frères mineurs en ceste cité de Constantinoble, tant par la relation certaine des marchans venisiens et genevoys, lesquelz sont continuelement par toute Gresse et Turquie faisans leurs marchandises, comme par mes frères les religieux de Saint Franchois, demourans es convents a eus ordonnez es paiz dessusdis, je voulsisse metre par escript et envoyer par devers vous les maulx qu'il[s] ont faiz aux chrestiens, avecque les remèdes que on y peut metre avec l'aide de Dieu. Combien que à ce faire me repoute peu souffisant, car X ou XII jours despasé a peine poroient souffire a ce que la quarte partie de ce qui est advenu par deca, depuis, sans plus, que moy et mes frères y sommez venus, je vous peusse declarier ne rescripre, toutesvoves vostre prière m'est commandement a ce que, pour vostre plaisir, je essayeray aucunes choses escripre summerement, par lesquelles vous aurez l'entendement d'aucunes aultres touchans le bien de la chrestienté, et du resister aux maulx que les Turcs ont fait.

Si vous plaise savoir qu'il y a maintenant six ans que nostre Saint Père le Pape Eugene quart nous envoya en Constantinoble, nous XXX frères mineurs, desquelz une partie je retins avecq moi en ceste cité de Constantinoble, où vous meismes avez veu vostre monastère reedefyer: mais quant au fait principal des Turcs dont je veuil parler, sachiez veritablement que, depuis six ans en chà que nous sommes demourans yci, en ma conscience vous est certiffié, et Dieux le scet aussi, je le scai par le tesmoignage des marchans venisiens et des Genevois, et de mes frères qui demeurent à Andrenopoli, ou est le principal siege du Turq, lesquelz frères ont demoure illec par long-temps, que les Turs, en l'espace de six années derrainement passées, ont ravi en terre des chrestiens plus de IIIIc mil chrestiens, tous fais leurs esclaves, ont mis a mort et destruis tant des royaumes et pais de Servie, Sclavonie, Dalmachie, Valachie, Transilvanie, Bulgarie, Bosnie et, par especial, du royaume de Hongarie et de Saxonie, sans ceux, qui estoient vielles gens et malades, qu'ilz ont occis et decolez pour ce qu'ilz ne le po[uv]oient emmener, et sans villes, chasteaulx et citez qu'ils ont destruis totalement avecq le pais d'entour, qu'ilz ont aussi perdu par feu et flame; laquelle cause nous meismes avons veu a nos propres yeulx et veons tous les jours; laquelle chose veoir par pitié seroit a celui la mort plus agreable souffrir que de le veoir ou avoir veu, especialement les povres chrestiens et chrestiennes mener en servitude, en cordes, en chaines de fer, liés, acouplés parmi ceste cité, parmy les loges des marchans venisiens et genevois chrestiens, cent LX I. plus et mains, très amerement, et comme tous les jours, par X ou XII Sarazins, sans contredit, tous ainsi que on maigne bestes au marchie, plourans et gemissans douloureusement, requerans merchi à Dieu et priant aide aux chrestiens où ilz passent, sans ce que nulz ce veans ose dire mot; mais plouroient icheulx marchans chrestiens et nous, qui ce veysmes, très amerement, de la grant pitié et confussion des chrestiens, regardans au contraire pour la pitie, douleur et compassion d'eulx. Avons ossi veu les petis enfans et jones pucelles mener et porter es caiges, si comme l'en porte les oysiaux au marchié sur cars et sur chevaux, dont la pitié est moult grande a regarder. O! regard très piteable! O! inconvenient, triste douleur et miserable! Car, de tant grande multitude de chetis chrestiens, pou en y a au jour de hui qui n'aient par forche, renié la foy et soyent faiz très mauvais et crueux Sara-

zins. Et ce n'est pas avvenu seulement depuis six ans, mais continuellement depuis IIIIxx ans ou environ que la Grant Turq est passé en Gresse par le destroit de la Grant Mer et par le bras Saint Georges et la Dunoe, et que, par force, sans grant resistance des empereurs de la Grece ou des chrestiens, ilz ont desolé et destruit innumerables provinces, cités et royaumes, si comme les royaumes de Trace, de Macedone, de Boeme ou Boecie, de Emathée, de Evila, de Elespond, de Tessale, de Servie, de Bulgarie, de Sclavonie, de Albanie et de Bosnie, et toute la grant et la mendre Valachie et, par especial en grant partie de royaumes de Hongarie et Saxonie: èsquelz pais, royaumes et provinces ilz ont destruit et mis à nient très grand foison de nobles citez et très poissans anciennement, lesquelles n'aperent po ou neant, et y sont deffa[i]llis les chrestiens qui habiter y soloient, et les Sarrazins augmentez et moulteplyez, que, se Dieux par pitié n'y pourvoit, plus n'y sera memoire [de luy] ne nommé le nom de Nostre Seigneur Jhucrist. Esquelz pais jadis soloit estre la foi chrestienne et l'Eglise tres hautement honorée; et n'y a point IIc ans qu'il n'estoit nouvelle en tout le monde turc, senon d'aucuns lar[r]ons qui habitoient es montaignes de Damast, en deux villes seulement, pasteurs de bestail et tenans la loy de Mahomet, dont les empereurs [de Bizance] et les grans seigneurs ne tindrent conte. Et mesmement ou temps de Godeffroy de B[o]uillon et de Bauduin, son frère, conquereurs de Jherusalem, iceulx Turcs euchent commencement et, comme larons et mescreans, ilz ayent pou a pou, de ce temps la, acquis plusieurs grans pais sur la chrestienté, par nos pechiés et que Dieux l'a permis.

Et tant ont acquis, qu'ilz ont en leur sugession tacite la Grèce, et, par especial, Asye la Mineur, où estoient jadis ces nobles citez, c'est assavoir dont est memoire en l'Apocalypse, Efèse, Smirne, Pergame, Philadelphie, Leodicie, Thyatire, et, de l'autre lez, jusques en Antioche et en Ethiopie, encore jusques en Perse, et, d'autre part, jusques a Damast et Trapesonde sont surmontez, et telement multipliez, qui sont innumerables peuples mescreans, appelés Turcs, hommes rudes et bestiaux; au commencement sans armures et sans aucune science, et, pour voir [vrai (?)] dire, sans apparenche d'ommes, de fet habitans montaignes et gardans leurs bestes, lesquelz, pou a pou et que on n'y a point pourveu, sont venus à telz hautesses et grandeurs, qu'ils ont soubmis a eux roys et empereurs, et ont acqui[s]

si grans richeses des despouilles des chrestiens, par leurs rapiness qu'ils ne se vestent et ne se aournent fors de or et de pier[r]es prechieuses. Et ne y a, à paine, celui d'eux qu'il n'ait au mains VI, VIII, ou X esclaves, jadis nobles chrestiens, qu'ilz les servent en leurs luxures et en leurs delices, très vilement et honteusement, gardans aussi leurs pourcheaux, et labeurant leurs terres et leurs vingnes, et ilz demeurent en solaz et en esbatement, reposant en leurs luxures et delices entre leurs femmes, ou millieu de leurs richesses, sur tapis, cousins, et aournemens de soye, d'or et d'argent et diverses manières de precieuses c[h]oses. Et commè c[h]ose non a croire ne vont, se peu non en guerres, mais y envoyent leurs esclaves, pourquoy tant de maulx, lesquels sont avenu en chrestienté par eulx, est empartie par leurs esclaves, qu'ilz ont fait de chrestiens tres mauvais Sarrazins, quant ilz les ont prins en guerre. Las! les pechiés des chrestiens, a quel fin nous menez-vous? A quelles misères et reproches sommes-nous soubmiz que tant de royaumes sont à eulx sugiés et conquis? Et mesmement le Saint Sepulcre en Jherusalem, que les très ors et vilains porcs Sarazins tiennent des mains aux chrestiens en si grant vilté, reproc[h]es et de[s]honneur, que Dieux le scet. O! princes chrestiens, que faites vous? Pourquoi dormez vous? Pourquoi derompez-vous et froissiez l'un contre l'autre vos armures, et vous consumez en vous mesmes, qui porriez, se vous volliez, acquerir et sousmettre a vous tout le monde? Quelle raison en rendrez-vous à Dieu, à jour du Jugement, de ce que souffrez ainsi perdre la chrestienté par les très mauvais ennemis de la foy, et perdre tant d'ames devant vos yeulx? Regardez vos devanchiers, et tous ceux qui, pour loenge humaine ou pour avoir gloire mondaine, si comme les Romains anciens, lesquelz firent les grans conquettes! Regardez aussi Charlemagne et le roy Saint Loys, et aultres chrestiens de noble memoire, lesquelz, pour le nom de Jehucrist et pour sa foy, firent tant d'armes, non pas pour acquerir gloire terrienne, mais la gloire éternelle et retribucion divine! Et se, pour l'amour de Dieu, ne vo[u]lez gueroyer, ou doutez vostre sang espandre, mais pour et desir d'acquerir honneurs et richesses terriennes, ou grans royaumes et empires, veez ja prez de vous le Turc et le Soudan [d'Egypte] voz ennemiz, contre lesquelz vous doivent mouvoir foy, pitié et nécessité de garder la chrestienté. Que, se foy et pitié vous muet, vous avez honneur, gloire pardurable; et, se vous amez plus à avoir grans richesses, grans

seignouries et terriens honneurs, ici les poez très legierement avoir et acquerir.

Certes, les richesses et grans avoires sont icy sans nombre et sans mesures. Pourtant hastez-vous de tout avoir de mains aux larrons et ennemis de la foy; car tout est vostre, se vous vollez et vous y ayez le courage. Mais que vault exhortation humaine! Je croy que je jette mes parolles ou vent, se Dieux proprement, de sa grace, n'esmuet les coers des poissans et catholiques prinches, qui leur soit vray et traduiteur. Mais, certes, les pechiez nuisent et encombre; et, toutesvoyes, la divine bonté ne regarde mie tousjours ne ne pugnit les maulx que nous faisons; mais, seuloncq sa très grande misericorde, nous voelt tous estre sauvez; car il ne delesse point ceulx qui ont en lui parfaite fiance, ne ossi il ne delessera ja sa foy tout perir. Si est très bon d'esperer en lui toujours, et très humblement demander son ayde. Car luy, quy est fontaine de pitié et toudis est prest de aidier et relever ses povres humilies et qui sont en douleur, en tristesse, a, en ce present an, donné victoire au chrestiens et vaincu ses adversaires, les ennemis de la foy. Car, ou quaresme, l'an MIIIIc et XLII, le Turq, pour voloir du tout destruire le royaume de Hongarie, envoya très grant et très poissant nombre de Turcs ou dit royaume; et, comme ilz eussent, si comme ils ont acoustume, eslevé et prins moult grant nombre de chrestiens, ainsi, comme à leur retour, les Hongres, a l'aide de Dieu, les assaillirent, et en occirent XXXVI mille. Et fu ou dimence de la Passion, par la grace de Dieu, lequels soit beyneis, qui les ennemis de la foy nous a mis en nostre main. Laquelle nouvelle venue au Turq, qui de ce fut moult esbahy et moult courouchié, manda querir le seigneur de Valaquie, lesquelz est son serf, et neantmoins chrestien, noummé Diracule; le rechut honourablement au disner, et ses barons qu'il amena avecq lui; puis le fist metre prisonier, et depuis, l'a fait decoler, disant qu'il estoit sachant de la desconfiture faicte par les chrestiens. Et ce a este fait à Andrenopoli, ou il ha ossi prins tous ses barons de leurs terres et donné aux Turs où il a voulu, et puis a envoyé ung seigneur turq en Valachie pour prendre la seignourie et gouverner le pays pour lui, avec XII m. Tur[c]s, ausquelt les Hongres, avec l'aide de Dieu, et ceulx dudit pais de Valachie, ont tellement résisté que toute ceste multitude de mescreans a este mise a l'espée, sans nulz reschaper. Loez en soit Dieux de tout! Amen!

Quant le Turq a ce entendu, de grant orgueil et de grant yre s'est eslevé très fierement, et toute sa puisance, toute sa chevalerie et ses aliez a mandé, tant en Grèce que en Turquie; tant qu'il assembla très grant ost, poissant et fort, environ C et IIIxx m. combatans, lesquelx il envoya en Valachie. Et commanda que tout ledit pais fut destruit par feu et par espée, et prinssent et emmenassent ce qu'ilz poroient des prisoniers. Et, quant ce vint à leur cognoissance, moult piteusement et humblement promirent au Turq obediencie, requerant paix: lesquelz ilz volt oir. Et veci la divine bonté, qui seront toujours en nécessité: ilz s'assemblerent en leurs montaignes, et les Hungres et Poulenoys avecq eulx, contre les Turcs, et la fut commenchié c'est cruelle bataille par longue espasse, mais enfin la victoire est donnée a Dieu; car tous [les Turcs] furent desconfis. Si en ot de mors LII m., sans ceulx qui furent prins et mis en fuite: de leurs pavillons et tentes y demoura environ V m. chame[a]ux et chevaux sans nombre, et grant partie des fuians se noyèrent en la Dunoe, si que peu en retourna qui portassent la nouvelle au turc. Et, quant il la sceut à paine que il n'issit hors du sens et que, de grand douleur, il n'ait rendu l'esprit; mais vesti de noir, et, par l'espasse de III jours, ne beu ne ne mangea, ne parla, fors seulement ce mot-cy souvent repliqué: «Le temps est venu que Dieux aura osté le glaive de nostre main»; en jetant par grand ayr son bonnet contre terre.

De laquelle victoire ceulx de Valachie, et mesmes les pasteurs d'avant le pays, sont tous riches: et ne vestent que robes de soye et de drap d'or des despoilles et vestemens des Turcs desconfis, qu'ilz avoient porté par grant benbant avec eulx. Si ont prins, depuis, les chrestiens sy grant coer de là environ, qu'ilz se sont assemblez et ont passé jusques à Andrenopoli et y ont prins plusieurs villes et chasteaulx, et le pays d'otour ars et brulé: et ce, du moys de septembre l'an XLII, le II-e jour dudit mois. Ausquelx le Turq, voeillans resister, envoya contre eux XV m. Turs, au moins, pour tenir le pais, que nos gens ne peussent repasser; lesquelx, par plusieurs estours, furent tous desconfis et mis en fuite, et plusieurs mis à l'espée et ocis en fuiant: desquelx victoires Dieux soit loez et beneys, amen! [Dieu] que ceste oeuvre a commenchié et la parfera par son plaisir.

Et maintenant dist-on que grosse armée de chrestiens se fera a present tamps contre les Turs, lesquelz sont fort afoiblis, s'il ne vient secours d'outre la mer. Et que feroient XX gallées pour garder

le destroi? Je vous di, très cher seigneur, que X galées suffiroient, a present, pour garder le pas contre eux qu'ilz ne passassent par dechà. O reprochie et maudite division! La mauvaise division chrestienne, qui est cause de tant de maulx, et a esté! Certes, sire, les Turs ont si très grant peurs de la venue des chrestiens contre eulx, que seulement la renommée desdites galées fust qu'elles venissent, il est creable qu'ilz s'enfuiroient; et, se le Turq perdoit hui la Grece, il perderoit après tout ce qu'il tieng en Hongarie. Vous savez assez qu'il y a deux Turs ennemis du Grant Turq: c'est assavoir Carramanus et Affendarmi [Asfendar din Sinope]. Chacun d'eux est riche et puissant seigneur: du Taberlan ne parle je point, qui est des deux le plus puissant, et du Grant Turq ennemi mortel. Pourquoy, se X galées seulement estoient envoyez par decà, nulz ne set le grant bien que ce seroit. Et maintenant le temps est très convenable que aucuns de grans et puissans princes chrestiens se meissent sus, avec l'aide de Dieu, a recouvrer non seulement la Grece, mais la Sainte Terre, si comme firent jadis ces vaillans princes Godeffroy de Bouillon et Baudouin, son frère; laquelle recouvrance, s'ils savoient comment ce seroit legierement a faire, par l'aide de Dieu, je croy que tost y metteroient paine, et Dieux don[e]roit la victoire. Car la renommée est, entre eux Turs et Sarrazins, toute commune que jà, le tamps est venus qu'ils doivent estre destruis, seloncq le tamps que annoncha leur très faux et tres mauvais prophete Mahomet; laquelle destruction puissons [la] voir en nostre temps! Ce nous Octroie le Père et le Fils et le Saint Esprit, qui beyneis [soyent] ou siècle des siècles. Amen!

Escript en Constantinoble, le III-e de Fevrier, l'an MCCCC et XLIII.

Le tout vostre serviteur et orateur, frère Berthelemy de Jennes, ministre general de l'Ordre de frères mineurs, es parties de l'Orient.

Reproducem aci, unul din cele mai vechi documente privind pe Românii ardeleni. E vorba de diploma acordată de Regele Ludovic cel Mare, Angevinul, cneazului român Stoian fiul lui Margina sau Mărginean, în ziua de 12 Septembrie 1380; în acest act, Ludovic, întemeindu-se pe credința dovedită și pe serviciile aduse de acest cneaz, îi donează anumite domenii din ținutul Hațegului și-l confirmă în stăpânirea altora:

„Nos Ludovicus Dei gracia Rex Hungarie, Polonie, Dalmacie etc.

„Memorie commendamus per presentes quod Stoyan filius Mosyna de Nyres Kenezius olachorum de districtu Castri Hathzak ad nostre serenitatis veniens presenciam quasdam terras vacuas et habitatoribus admodum destitutas, unam videlicet Polonycza vocatam penes rivalum Chernysmara in districtu de Huniad habitam, et alteram Bobochmezen appellatam iuxta fluvium Charnauzy nuncupatum in dicto districtu Hathzak existentem, asserens ipsas per Magnificum virum Ladislaum Voyvodam Transilvanum mediantibus suis litteris vigorosis sibi condonasse, a nobis sibi, et suis Heredibus dari consummari et conferri postulavit. Nos itaque recensitis fidelitatibus et serviciis ipsius Stoyan Kenezi, quibus idem nobis

(Toate aceste documente latine au fost reproduse din lucrarea d-lui prof. Teodor Popa: « Iancu Corvin de Hunedoara »).

iuxta posse studuit et anhelat, conplacere, premissas terras vacuas et desertas ac incolis destitutas modo premissis in dictis districtibus Hathzak et Hunyad habitas Polonycha et Bobochmezen nuncupatas, ne eadem in desertis constitutae vacue ulterius permaneant, sed potius inhabitantium copia decorentur, eidem Stoyan Kenezio qui eas populare promisit, et per eum suis filiis ac Heredibus Heredumque suorum succesoribus, cum suis utilitatibus et pertinensibus sub suis certis metis et distinctionibus, dedimus contulimus et commisimus imo damus conferimus et committimus perpetuo possidendas tenendas et inhabitandas. Harum nostrarum testimonio literarum. Quas in formam nostri privilegii redigi faciemus dum nobis fuerint reportate. Datum in castro nostro Lygeth feria quarta proxima ante festum Exaltacionis Sancte Crucis. Anno domini M-mo CCC-mo LXXX-mo''.

Un alt document, din 1386, din care se vede că numele de Waik=Voicu, era un nume ades întâlnit și atunci — ca și acum — la Români din Ardeal și Banat. Frecvența acestor donațiuni și confirmări de donațiuni, atestă deopotrivă importanța elementului militar românesc în acele timpuri, precum și vechimea lui.

„Nos Maria Dei gratiae Regina Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. notum facimus universis presentes inspecturis quod Demetrius filius Vayk olachus nostre maiestatis de districtu Myhald in sua, item Suriani Bogdani Thome et Blassii fratrum suorum uterinorum personis ad nostre serenitatis veniens presentiam exhibuit nobis quasdam litteras patentes serenissimi principis olim domini Ludovici Regi Hungarie Polonie Dalmatie etc. genitoris nostri clementissimi felicis recordationis super donatione cuiusdam possessionis Balasnicha vocate iuxta fluvium Balasnicha nominatum in districtu de Myhald existentis per ipsum quondam dominum Ludovicum regem Hungarie patrem nostrum reverendum sibi et dictis fratribus suis, facta, confectas, petens nos humili precum cum instantia ut tenorem eiusdem presentibus nostris literis patentibus transscribi et transsumtum facere dignaremur quarum tenor talis est: Nos Ludovicus Dei gratia Hungarie Polonie Dalmatie etc. Memorie commendamus per presentes quod nos

attendentes fidelitates et servitia Suriani Bogdani Demetrii Thome et Blassi filiorum Vayk olachorum nostrorum que in ap... plerisque nostris expeditionibus et specialiter in exercitibus nostris adversus Rastenos et etiam contra Bulgaros motis significanter vero in recuperatione comitatus et terre Zeuriniensis nostre nunc studuerunt exhibere merita exhibent in presenti, ac exhibituros se offerunt in suorum quondam possessionem Balasnicha vocatam iuxta fluvium Blasnicha nominatum in districtu de Myhald existentem que propter infidelitatem Ladislai filii Lehach qui derelicta fide nostra via ad partes fugit Transalpinas et uide specturus nostre maiestatis et nostro adhesit emulo (?) ad nostras manus et regiam nostram collationem soluta fore perhibetur eisdem filiis Vayk olachis nostris fidelibus ipsorumque heredibus et posteritatibus universis cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis sub suis veris metis et antiquis nove donationis nostre titulo jure perpetuo et irrevocabiliter absque preiudicio juris alieni dedimus donavimus et contulimus ea libertate et consuetudine possidendam tenendam et habendam qua ceteri nobiles Olachi districtu in ceteris suas possessiones conficere sunt consueti presentes autem sub magno nostro sigillo evidentes dum nobis fuerit reportatum. Datum in Wissegrad in Octavis festi corporis Christi Anno Domini 1376.

Nos itaque justis et legitimis supplicationibus predicti Demetrii suo et predictorum fratrum suorum nominibus nostre maiestati communiter prostratis reginali benignitate favorabiliter inclinantes presentes litteras ipsius olim genitoris nostri quod omnes suos continentias et clausulas approbantes tenerique earundem presentibus nostris litteris de verbo ad verbum nihil addendo nihilque diminuendo transscribi et transsumptum facientes eatenus quatenus eadem rite et inviolabiliter sunt emandate et prorit veritati

suffraguntur eisdem Demetrio et suis fratribus ac eorum heredibus salvis juribus alienis perpetue valituras certificamus harum nostrarum testimonio litterarum quas sub magno nostro sigillo dare facimus dum nobis fuerunt reportate. Datum Bude sabbato proximo post festum beate Dorothee verginis martiris. Anno Domini 1386''.

Copia diplomei originale prin care Sigismund de Luxemburg, Împăratul de mai târziu, confirmă pe Voicu, fiul lui Șerb sau Șerban, tatăl lui Ion Corvinul, în posesiunea cetății Huniad și a moșilor aferente:

„Propria comissio Domini Regis.

„Nos Sigismundus Dei gratia Rex Hungarie etc. Marchioque Brandeburgensis, et Sacri Romani Imperii Vicarius generalis, et Regni Bohemie Gubernator. Memorie Commendantis tenore praesentium significamus quibus expedit universis. Quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum preclarius meritis Wayk filii Serbe aule nostre militis per ipsum nostre maiestati locis, et temporibus opportunis exhibitis, et impensis volentes sibi pro huiusmodi fidelibus obsequiis, regali occurrere cum favore, ut deinceps ferventius in nostris servitiis expediendis animetur dulcedine regalis remunerationis pregestata, quandam possessionem nostram regalem Hunyadvár in comitatu Albensi partium nostrarum Transylvaniae habitam, simul cum eiusdem universis utilitatibus, ac quibuslibet pertinentiis et fructuositatibus, videlicet terris arabilibus cultis et incultis, pratis tenilibus, silvis, nemoribus, aquis, piscinis, aquarumque decursibus, et generaliter quibuslibet eiusdem utilitatem integritatibus, sub ipsarum veris metis et antiquis limitibus, quocumque nominis vo-

cabulo vocatis et certa Nostra Sequentia, Prelatorumque, et Baronum nostrorum consilio, ac Nove Nostre Donationis titulo, et omni eo jure, quo eadem ad nostram spectant collationem, memorato Wayk militi, et per eum Magas, et Radol carnalibus ac Radol patrueli fratribus, necnon Johanni filio, suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus, et contulimus imo damus, donamus, et conferimus jure perpetuo, et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam, salvo jure alieno, presentium nostrarum testimonio litterarum, quas, dum nobis in specie fuerint reportate, in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum in Visegrad in Festo beati Luce evangeliste anno Domini Millesimo quadringentesimo nono. LS. apressi”.

(1409. 18. Oct. App. D. Tr. T. IV. Cod. Diplom. X. pag. 493 și Genus incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, pag. 32—33).

Copia unei scrisori adresate de către Vice-voevodul Ardealului din 1414, tatălui lui Ion Corvinul, Voicu de Humiade:

„Egregio viro Wayk militi de Hunyad Ladislaus de Nadas Vicewayvoda Transsilvanus amicitiam cum intentione honoris. Amice noster honorande percepimus gravi cum querela ex relatione Nicolai filii Petri in sua de Zalas Ladislai et Musan fratrum suorum personis, quod vos petencia vestra mediante et absque omni lege plerumque gravissimas minas eisdem non ipsorum culpis requirentibus imponeretis et in ipsorum habitaculis maxime ipsos perturbaretis, per quod ipsi a districtu castri nostri regis alienarentur et desolarentur et se in partes alienas sequestrarent moraturos in preiudicium domini nostri regis et desolacionem eorundem valde magnam. Sed quia nos de regio mandato, nobis per ipsum dato litteratorio, districtus castrorum eiusdem per remedia opportuna contra quoslibet indebite molestantes oportemur manu protectionali defendere. Igitur per presentes de mera Regia auctoritate admonemus vos imo firmiter requirimus vestram amicitiam, quatenus predictos Nicolaum et fratres eiusdem quoquomodo Amodo deinceps impedire minari et perturbare non velitis et nullatenus debeatis, et de

his autem in quibus ipsis damna fieri fecistis, eisdem de his omnimodam exhiberi faciatis satisfactionem. Si feceritis bene quidem alioquin firmiter scitote, quod nos de permissione domini et domini nostri Regis Romanorum etc. ipsos contra vos, vestris maximis cum gravaminibus, manu protectionali velimus conservare. Datum in Sancto Emerico in octava festi beati Johannis Baptiste, Anno Domini Millesimo quadringentesimo quartodecimo, quas post ipsarum lecturas reddi petimus et dicimus exhibenti”.

DE ACELAȘI AUTOR:

Cărți apărute :

„Funcțiunile istorice europene și creștine îndeplinite de Națiunea Română“.

București, 1940

O viziune românească, adică justă, asupra istoriei universale.

Cărți gata de tipar :

1. „CAROL I, PRIMUL REGE AL ROMÂNILOR, CONSIDERAT ÎN PERSPECTIVA ÎNTREGEI NOASTRE ISTORII NAȚIONALE.“

O încercare — lipsită de pretenții — de a caracteriza lunga domnie a întemeietorului Dinastiei noastre, nu numai pe temeiul roadelor prezentului, ci și în lumina experiențelor trecutului.

-
2. „LOGICA PROVIDENȚIALĂ A ISTORIEI.“

DE ACELAȘ AUTOR, ÎN PREPARAȚIE:

1. GENERALUL LATIN RĂSĂRITEAN BELIZARIE

— locul și poziția lui în istoria Românilor —

**2. „ION CORVINUL, VOEVODUL ARDEALULUI,
în lumina secolului al XX-lea“.**

Colecția „JUSTINIAN“ apare din inițiativa autorului
și traducătorului lucrării de față și a D-lui inginer
N. Popescu-Arcadian.

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
O lămurire	V—VII
Românii în secolul al XV-lea	I
Situația Europei din decursul primei jumătăți a veacului al XV-lea, văzută de un contemporan	8
Situația Europei centrale și sud-estice în veacul al XV-lea, reconstituită în amănunt, în zilele noastre, după confruntarea tuturor celorlalte izvoare descoperite	15
Contribuția hotărâtoare și unanimă a Valahilor în ceea ce privește înfrângerea fulgerătoare și repetată a Musulmanilor.	21
În ce anume împrejurări a ajuns Walerand de Wavrin în legătură cu Românii. Cronica lui Wavrin, unul din izvoarele capitale ale istoriografiei noastre naționale în ceea ce privește configurarea exactă a veacului al XV-lea . . .	38
Calitățile morale ale autorului și dispozițiile sale înnăscute sporesc valoarea istorică a documentului	53
Ce ne mărturisește o analiză sumară a cronicei.	57
Neamul românesc de acum cinci sute de ani: o mare familie creștină în plină ascensiune organică și istorică	65
Exponenții necontestați ai Românilor de acum cinci sute de ani: creatori și ocrotitori de cultură superioară	68
Românii ca ocrotitori firești ai popoarelor creștine înconjurătoare	79

Anexa principală:

CRONICA LUI WAVRIN

(partea ce interesează istoriografia noastră națională)	81
Cum l-a chemat Marele Turc pe Domnul Valahiei ca să vină să-i vorbească și cum a pus mâna pe dânsul prin trădare	81
Cum i-a combătut pe Turci messirele Ioan de Huniade și cum i-a înfrânt . .	85
Cum s'a purtat Ion Huniade, căpitanul Valahilor după înfrângerea Turcilor și despre sfatul ce s'a ținut în Ungaria spre a se face față nevoilor țării . .	89
Cum cei din Ungaria, în lipsa Domnului lor natural, au trimis o ambasadă la gele Poloniei spre a face dintr'însul Regele și Domnul lor	91
Cum atât Impăratul din Constantinopol cât și Regele Ungariei au trimis ambasadori la Sfântul nostru Părinte Papa, spre a-i aduce la cunoștință frumoasele victorii trimise de Domnul Nostru (Isus Hristos)	97

Cum s'a reîntors Marele Turc, fugind până în cetatea sa dela Adrianopole, după ce a fost înfrânt	103
Cum s'au sfătuit Sfântul Nostru Părinte Papa, Regele Ungariei și Venețienii să sprijine și să ajute Creștinătatea	105
Cum se mira Regele Ungariei, văzând că nu-i mai vine nicio veste din partea Cardinalului de Sant Angelo	115
Despre măsurile luate de Împărat, de Cardinal și de Seniorul de Wavrin spre a păzi strâmtoarea care duce la Constantinopol și aceea dinspre Marea Neagră	119
Cum a traversat Turcul strâmtoarea dinspre Marea Neagră (Bosforul) cu toată armata sa, fără ca galerele noastre să-i poată împiedeca	123
Cum s'a oprit Turcul la Adrianopol, după ce a trecut prin strâmători, în așteptarea Regelui Ungariei și a puterii sale	129
Cum s'au adunat Ungurii și Turcii în fața Varnei	132
Cum și-a adunat Seniorul de Wavrin Consiliul, spre a delibera asupra itinerariului de urmat pe Marea Neagră, ca să poată pătrunde apoi pe Dunăre	142
Cum s'a dus messirele Pietre Vast în Ungaria cu Ungurii și cum s'a reîntors Seniorul de Wavrin, împreună cu cele două galere ale sale, în Marea Neagră	147
Cum au plecat Creștinii din fața Castelului Turquant (Turtucaia) spre a merge să asedieze castelul din insula Giurgiu	181
Cum au dat foc Turcii satului și cetății Roussico (Rusciuc) atunci când au văzut că vin galerele	195
Cum Cardinalul Veneției și Seniorul de Wavrin și-au luat rămas bun și dela Împăratul Constantinopolei, spre a se reîntoarce de acolo la Roma	212
<i>Anexe secundare</i>	216

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1941